

УДК 72.071.1(477)(092)

Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного університету водного господарства та природокористування
Протокол № 10 від 24 вересня 2021 р.

УКФ

за підтримки

Українського Культурного Фонду

т 41

Сергій Тимошенко. ПОВЕРНЕННЯ / за науковою ред. О. Михайлишин. Харків :
Раритети України, 2021. 288 с.; 480 іл.; 364 бібл. (Серія «Архітектура, події, люди»)

ISBN 978-617-7691-50-0

ISBN 978-966-2408-92-8 (серія)

Ця книга-альбом — данина пам'яті і поваги непересічній людині, визначному українському архітектору і громадсько-політичному діячу Сергію Тимошенку (1881–1950), ім'я якого надовго було викреслене з вітчизняної історії. Зусиллями дослідників з Харкова, Києва, Луцька, Львова, Рівного, Сум зроблена спроба розкрити для широкого загалу життєвий шлях, багатогранність таланту і масштабність творчої спадщини архітектора в Україні та за кордоном. Впродовж свого життя С. Тимошенко був одним з подвижників формування і утвердження національної ідеї — як політик, українського архітектурного стилю — як один з найяскравіших представників національного архітектурного середовища першої половини XX століття.

Видання доповнене каталогом об'єктів С. Тимошенка, проілюстроване унікальними світлинами, архівними кресленнями, документами, більшість яких публікується вперше.

This book is a tribute to the memory and respect of the outstanding man, prominent Ukrainian architect, public and political figure Serhiy Tymoshenko (1881–1950), whose name has long been erased from national history. Through the efforts of researchers from Kharkiv, Kyiv, Lutsk, Lviv, Rivne, Sumy, an attempt was made to reveal the way of life, versatility of talent and scale of the architect's creative heritage in Ukraine and abroad to the general public. During his life S. Tymoshenko was one of the devotees of the formation and establishment of the national idea - as a politician, Ukrainian architectural style - as one of the brightest representatives of the national architectural environment of the first half of the twentieth century.

The publication is supplemented by a catalog of objects of S. Tymoshenko, illustrated with unique photos, archival drawings, documents, most of which are published for the first time.

ISBN 978-617-7691-50-0

ISBN 978-966-2408-92-8 (серія)

© Колектив авторів, 2021

© НУВГП, 2021

© Раритети України, 2021

© УКФ, 2021

1923, с. Бронники. Церква
Покрови Прсв. Богородиці.
Арх. С. Тимошенко. Графічна
реконструкція південного фасаду.
Автор П. Случак, керівник П. Бенедюк.
НУВГП. 2017

СЕРГІЙ ТИМОШЕНКО

ПОКЕРНЕННЯ

Сергій Тимошенко: віхи життя і праці
Пошуки правди

Розділ перший. Життя як творча і суспільна праця
«Коли хочеш знайти джерело правди — іди проти течії...»

Розділ другий. Початок архітектурної практики
Сергій Тимошенко в Ковелі: перші кроки в професії
Пошуки архітектурної мови: дві будівлі київського періоду

Розділ третій. В епіцентрі українського архітектурного стилю
Харків. Українське архітектурне середовище
Сергій Тимошенко. Харківські ремінісценції
Будинок Івана Бойка. Розписи

Розділ четвертий. Архітектор українських залізниць
Вокзали та вокзальні комплекси Північно-Донецької
та Чорноморсько-Кубанської залізниць

**Розділ п'ятий. Шлях на Захід: в мистецькому
та академічному середовищі**
Львів і Подєбради: мистецька і викладацька праця

Розділ шостий. Волинський період: між традицією і модернізмом
Сергій Тимошенко: здобутки в духовно-національному
та культурному житті Волині 1930-х років
Волинські проекти: в контексті міжвоєнного європейського модернізму
Епізоди професійної і громадської діяльності на батьківщині.
Офіцерська колонія

Розділ сьомий. На Американському континенті
Друга світова війна і праця за океаном

Каталог / Summary
Бібліографічний показник

ПОКЕРНЕННЯ

Сергій Тимошенко: віхи життя і праці

1881 4 лютого у с. Базилівка Конотопського пов. Чернігівської губ. у родині землеміра народився Сергій Тимошенко;

1898 закінчив Роменське реальне училище, вступив до Петербурзького інституту цивільних інженерів (далі – ПІЦІ);

1899 один з фундаторів Української студентської громади в Петербурзі;

1902 один із фундаторів та голова нелегальної Української громади при ПІЦІ;

1903 член Петербурзької групи (Північний комітет) Революційної української партії;

1904 був на Загально-студентському з'їзді нелегальних українських громад у Галичині, працював техніком на будівництві у Києві;

1905 один з фундаторів нелегального гуртка української архітектури «Громада» в ПІЦІ, член Української соціал-демократичної робітничої партії;

1906 технік реконструкції Оранієнбаумської пристані у Крондштадті, виконавець робіт на будівництві залізничного вузла ст. Ковель, інженер Ковельського повітового земства;

1907 голова легальної студентської громади ПІЦІ, закінчив Петербурзький інститут цивільних інженерів;

1908 переїхав до Києва, працював у дирекції Південно-Західної залізниці;

1909 обраний головою ради київської «Просвіти»; з вересня – працює у Харкові старшим інженером в управлінні Північно-Донецької залізниці, проектує власні будівлі;

1911 заступник начальника технічного відділу управління; 3-я премія за конкурсний проєкт фасадів Художнього училища в Харкові; за його проєктами завершено

будівництво залізничних ліній Льгов-Харків-Ізюм-Родакове з Краматорською та Сентянівською гілками; участь у 1-й Українській мистецькій виставці в Києві;

1912 один з фундаторів і член ради літературно-художнього та етнографічного товариства імені Г. Квітки-Основ'яненка, член Українського художньо-архітектурного відділення Харківського літературно-художнього гуртка, брав участь у 4 його виставках (1913–1916), член Союзу інженерів;

1913 начальник технічного відділу, заступник головного інженера управління Північно-Донецької залізниці; 1-а премія за проєкт пам'ятника М. Лисенку (нереалізований); участь в 1-й Єлисаветградській мистецькій виставці; за проєктами зведено будинки у Харкові і Полтаві, проєктував споруди залізничної лінії Яма–Бахмут–Микитівка, павільйон на Всеросійській виставці в Києві;

1916 участь у розробці проєкту електрифікації Донецького басейну «Углеток»; 3-я премія конкурсу з будівництва в українському стилі маєтку Шеметів та 2-а премія (за першим голосуванням 1-а премія) конкурсу проєктів церкви на 2 тис. осіб у Харківській губ.; завершено будівництво залізничної лінії Родакове–Ліхая;

1917 обрано головою Харківського громадського комітету, Харківської губернської ради, членом української фракції Харківської ради робітничих, солдатських та селянських депутатів, заступником голови Харківського виконкому, членом Української Центральної Ради, делегатом Всеукраїнського з'їзду земств, І Національного з'їзду Харківщини, Селянського з'їзду Слобідської України;

1918 член харківського «Союзу мистецтв» та учасник 1-ї виставки (15 робіт); губернський комісар Харківщини; виїхав до Києва, обрано професором Українського державного університету; брав участь у будівництві лінії Гришине–Рівне;

1919 старший інспектор залізниць Міністерства шляхів УНР, міністр шляхів в уряді І. Мазепи;

1920 міністр шляхів УНР в урядах В. Прокоповича та А. Лівичького, у складі уряду УНР вийшов на територію Польщі, перебував у Тарнові;

1921 член Вищої військової ради УНР, Ради Республіки; брав участь у II Зимовому поході Армії УНР; жив у Львові, працював в архітектурному бюро «Іван Левинський», бюро Польського будівельного товариства; один з фундаторів Гуртка діячів українського мистецтва і учасник всіх його виставок (1922, 1923, 1924, 1926).

1922 член Українського товариства допомоги емігрантам з Великої України та їх родинам у Львові;

1923 1-а премія конкурсу на проєкт вакаційної оселі Аграрно-технічного товариства «Праця» в Рудно; доцент (з 1925 р. – професор) Української господарської академії в Подєбрадах, співзасновник Української студії пластичного мистецтва у Празі;

1926 редактор технічно-індустріальної секції Видавництва «Кооперативний фонд імені Василя Доманицького»; у складі делегації професорів приймав митрополита Андрея Шептицького у стінах Української господарської академії в Подєбрадах;

1927 обраний ректором Української господарської академії в Подєбрадах;

1929 набув громадянство Другої Речі Посполитої Польської; підписав резолюцію-протест викладацького складу Української господарської академії в Подєбрадах проти масових арештів в УСРР;

1930 переїхав до Луцька, керівник будівельного відділу окружного земельного управління, віцеголова повітової ради ББСУ;

1931 обраний до Луцької міської ради, голова

управи Товариства імені Петра Могили та голова прибічної ради Луцького Чеснохресного братства, член головної управи Волинського українського об'єднання (ВУО);

1932 член управи культурно-освітньої організації «Рідна хата» (Луцьк); продовжує активно проєктувати церкви і житлові будинки;

1933 виконав проєкт Українського дому в Празі (нереалізований), проєкти житлових будинків у Луцьку й Кременці; обраний заступником голови Волинського громадського комітету допомоги голодуючим у радянській Україні, членом управи «Товариства ім. Лесі Українки»;

1934 на посаді референта будівельного відділу Волинського воєводського управління проєктує для Луцька, Ковеля, Кременця;

1935 депутат польського Сейму, заступник голови Української парламентарної репрезентації Волині;

1936 нагороджений Хрестом С. Петлюри (№ 69); голова Української парламентарної репрезентації Волині та ВУО;

1937 участь у 10-й виставці Українського мистецького гуртка «Спокій» у Варшаві, Луцьку, Рівному та Кременці;

1938 обраний до польського Сенату; голова управи Видавничого товариства імені К. Острозького, активно проєктує;

1939 переїжджає до Варшави, наступного року – Любліна, а потім – Луцька;

1944 перебував у Перемишлі, Львові, Далмації, Загребі, Граці, Більську, Празі, а в 1945 — ще у Карлсбаді і Гейдельберзі;

1946 переїхав до США, мешкав у будинку старшого брата в м. Пало-Альто;

1950 6 липня у м. Пало-Альто відійшов у вічність.

Пошуки правди

У 2021 р. виповнюється 140 років від дня народження Сергія Тимошенка, видатного інженера-архітектора, громадського і політичного діяча, педагога, українського патріота, який поруч з однодумцями брав діяльну участь у розвитку модерного національного стилю в архітектурі. Йому судилося жити в нелегкий час змін... Ні, ось так: ще зі студентської лави він свідомо зробив вибір — скільки стане сил і здібностей самому і з побратимами моделювати зміни, що їх вимагає час. З цієї обраної дороги він не схибив. Зазнав на ній і радості творчого запалу, коли працював над вивченням історії українського будівництва й проектуванням власних споруд; і теплоти спілкування з митцями з різних міст і країн; і трагедії втрати друзів в горнилі війни за незалежність України; і труднощів громадської чи творчої роботи на нових місцях, куди завела емігрантська доля, і ... Зрештою, про життя та діяльність С. Тимошенка шановний читач може довідатися з цієї книги, структурованої за найзначнішими творчими періодами архітектора, пов'язаними з містами Ковель, Київ, Харків, Львів, Подєбради, Луцьк і нарешті — Пало-Альто в Каліфорнії.

Сподіваємось, що у статтях, рисунках, цитатах з преси, архівних документах, які дбайливо написали, обміряли, накреслили, знайшли і зібрали численні автори цієї книги, уважний читач вловить енергію творчого духа С. Тимошенка, зрозуміє інтелектуальну глибину його сприйняття національного мистецтва. На жаль, скупі газетні публікації чи окремі спогади сучасників доносять до нас лише відголоски його переконань: «Ми ж завдяки тому, що жили загальноєвропейським життям, маємо стосунок до світового мистецтва рівнозначний іншим культурним народам» (1946, Український голос, 41, с. 6); «Нічого не має бути тільки для краси, все має бути в красі доцільне» (Сімянцев, 1973, с. 122); «Краса українського архітектурного стилю впливає на розвиток української духовної культури» (Прохода,

1972, с. 53). У своїй практиці С. Тимошенко, як й інші прогресивні архітектори Європи, прагнув застосувати новітні інженерні знання, раціонально осмислені композиції, поєднати естетику з функціональністю, але водночас, як й інші провідні українські архітектори, прагнув надати проєктованим спорудам такої форми, яка б вирізняла їх з-поміж творів інших народів і виказувала неперервну спадкоємність традицій національного будівництва.

Нещодавно в плетиві архівних записів виловили львівські дослідниці Світлана Лінда і Юлія Богданова актуальну й нині думку С. Тимошенка, що розквіт національного стилю будівництва цілком залежить від самостійного державного життя (Лінда, Богданова, 2012, с. 260). Але навіть без цього словесного формулювання вдумливий читач цієї книги відчує твердість переконання архітектора, що тільки у власній державі повноцінно розвиветься власна культура. Адже це переконання С. Тимошенко підтвердив всім своїм подвижницьким життям, невтомною працею, чотирма сотнями архітектурних проєктів, активною участю в українському державотворенні (був членом Центральної Ради, міністром шляхів уряду УНР), політичною, а навіть збройною боротьбою за національну незалежність (брав участь у II Зимовому поході Армії УНР), а ще — пропагандою українського мистецтва серед своїх і чужих, гуртуванням творчої інтелігенції, участю в організації мистецьких товариств, гуртків, виставок, конкурсів, видавничою і просвітницькою діяльністю. І в усіх його діях звучало потужне «Ми», він був налаштований на командну роботу і кооперацію зусиль різних людей, тому не змогла обійтись ця книга без рубрики «В колі друзів», яка розповідає про людей, з якими архітектор тернистою життєвою дорогою йшов поруч.

Незважаючи на величезну роль, яку відіграв С. Тимошенко у розвитку національної архітектури й пропаганді досягнень українського мистецтва у світі, ім'я його в Україні

довгий час згадували лише в досить вузьких колах фахівців. Преса перестала писати про нього, відколи Україна опинилась під більшовицькою окупацією, а митець змушений був емігрувати. Надалі лише часописи Галичини та Волині (до II світової війни), а опісля — української діаспори в Європі та США відгукувались про архітектора. У радянській ж Україні імена борців за її культурне і державне самоствердження ніхто не згадував, хіба окремі сміливці (зокрема, київський дослідник В. Чепелик) наважувались віддати шану інженерові С. Тимошенкові. Аж в незалежній Україні почали докладніше вивчати його творчість. Багато з тих ентузіастів, хто доклав зусиль до повернення імені забутого архітектора в сьогоденний контекст культурного життя нашої держави, стали авторами цієї книги: В. Власенко, В. Слободян, О. Михайлишин, П. Бенедюк, Д. Вітченко. В нашій книзі до досліджень творчості Тимошенка долучились мистецтвознавці О. Мокроусова, В. Шуліка, О. Семчишин-Гузнер; історики В. Борщевич, А. Корнев. Загалом усі імена дослідників, які писали про С. Тимошенка, згадано в докладному бібліографічному покажчику наприкінці книги, який люб'язно надав нашим читачам В. Власенко. Доповнили та перевірили науковці архітектурно-будівельної бібліотеки імені В. Заболотного у Києві. Про всі відомі на сьогодні твори С. Тимошенка допитливий читач може довідатись із каталогу, який уклав П. Бенедюк.

Однак справа повернення українцям розпорошеної по світах, музеях, архівах і церквах творчої спадщини С. Тимошенка зовсім не завершена, тому ініціативою й організаторською енергією І. Акмен, О. Герій та О. Михайлишин до створення цієї книги було залучено багато інших фахівців: архітекторів, краєзнавців, істориків, музейних працівників, студентів. Імена частини з них — в заголовках текстів, підписах під візуальними матеріала-

ми, а всіх інших згадуємо з вдячністю в кінці книги і сподіваємось, що терпеливий читач з повагою погляне і на цю сторінку. Адже вона зберігає імена тих, хто століття беріг документи своєї родини, причетної до реалізації проєкту С. Тимошенка, як І. Ткачик-Огоновська зі Львова, Н. Ларентьєва з Києва; чи віддав багато часу і сил для пошуку і передруку останнього інтерв'ю С. Тимошенка, як Скрипники з Вінніпега та Д. Мітчел з Законодавчої бібліотеки Манітоби; чи в умовах нинішньої немирної ситуації проїхав Кубанню і сфотографував залізничні споруди С. Тимошенка, Ж. Галут і М. Ляхова; чи витратив зусилля для проведення архітектурних експедицій, як І. Рябушина, О. Дерябіна, К. Бондаренко, М. Русанова, І. Литвинчук, Н. Рязанова, Ю. Фролова, Н. Антоненко, Л. Бондарчук, І. Сергіюк, О. Матвіюк, Р. Янчук, І. Богданов, Б. Горбань; чи долучився до вдосконалення інформації у книзі консультаціями як М. Лопатько, В. Прилуцький, М. Опалев; чи допоміг експедиціям в наданні як духовної, так і матеріальної поживи, як о. Олег Зубик з Левандівки; чи скрупульозно переглянув музейні та архівні збірки в пошуках пам'яток, пов'язаних із творчістю С. Тимошенка, як Т. Куценко в Києві, М. Цимбаліста у Львові, О. Котис у Луцьку, А. Миронюк у Ковелі.

Усі зусилля великої когорти однодумців, що бажали сказати сучасникам правду про С. Тимошенка, змогли набути такої естетично привабливої та інформативно концентрованої форми, як ця книга, лише завдяки фінансовій підтримці Українського Культурного Фонду. Висловлюючи вдячність авторам і УКФ, запрошуємо шановних читачів почати перегортати сторінки книги, щоб піти проти течії часу і знайти... Зрештою, наступні сторінки вкажуть, що, за словами С. Тимошенка, чекає на тих, хто йде проти течії.

Оксана Герій, куратор проєкту
«Сергій Тимошенко. Повернення». Серпень, 2021 року

1926, Подєбради. Митрополит А. Шептицький (сидить 3-й зліва) у колі студентів та професорів Української господарської академії в Подєбрадах. С. Тимошенко (сидить 1-й справа). Національний архів Чеської республіки, ф. «Український музей в Празі», інв. № 1280

СЕРГІЙ ТИМОШЕНКО

СЕРГІЙ ТИМОШЕНКО

Емблема «Видавничого Товариства при Українській Господарській Академії»

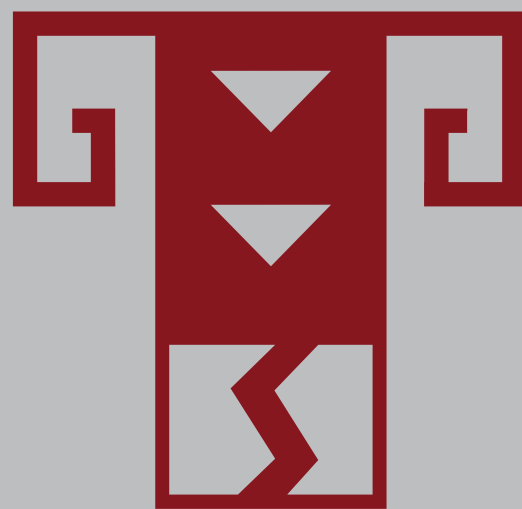
Художник Роберт Лісовський. Емблема-печатка ГДУМ

СЕРГІЙ ТИМОШЕНКО
ПОКЕРНЕННЯ

ПОКЕРНЕННЯ

Нає перебуваючи з
ми цією творчості нові домшть
через мене наші гуртнок
чи при стаю ть вони до наші
у про зрізін, і хоми при стаю ть

СЕРГІЙ ТИМОШЕНКО

ПОКЕРНЕННЯ

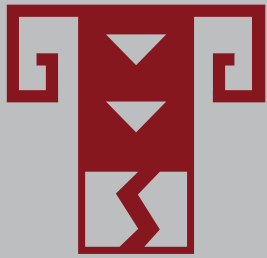
РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

ЖИТТЯ ЯК ТЕОРЧА
І СУСПІЛЬНА ПРАЦЯ

прошу надіслати з. Караків
Меропосиужка ул. з 50 кв 10
Урамоу. Митт. С. Н. Тимошенко

Тиморо новоро
С. Тимошенко

«Коли хочеш знайти джерело правди — іди проти течії...»

1930, Подєбради. С. Тимошенко (сидить посередині) серед абсолювентів-гідротехніків Української господарської академії в Подєбрадах. Національний архів Чеської республіки, ф. «Український музей в Празі», інв. № 1157

Цей вислів належить відомому свого часу громадсько-політичному діячу, архітектору, професору Сергію Тимошенку, але через участь в українському національно-визвольному русі початку ХХ ст., Українській революції 1917–1921 рр., перебування в еміграції його ім'я в СРСР і в УРСР згадувалося зрідка і переважно в негативному контексті. Це звернення професор написав на зворотному боці фотокартки, на якій він зображений у колі випускників інженер-

ного факультету Української господарської академії в Подєбрадах. Цього принципу С. Тимошенко дотримувався впродовж свого життя. Саме тому та з нагоди 140-річчя від дня народження митця варто неупереджено поглянути на перипетії життя цієї непересічної людини.

Народився Сергій Тимошенко 23 січня (4 лютого) 1881 р. в с. Базилівка тогочасного Конотопського пов. Чернігівської губ., нині Конотопського р-ну Сумської обл., в родині почесного громадянина,

землеміра Прокопа Тимофійовича Тимошенка. Мати Юзефіна Яківна походила з польської родини Сарнавських. Побралися батьки 1876 р. У сім'ї було четверо дітей. Старший брат Степан згодом став видатним науковцем у галузі теоретичної механіки й опору матеріалів, професором кількох вітчизняних й американських університетів, членом низки академій наук, зокрема й УАН та АН СРСР, молодший брат Володимир був заступником міністра торгу і промисловості Української Держави (1918), професором українських, чеського та американських університетів, співробітником Міністерства торгівлі США. Всі троє братів опинилися в еміграції. Молодша сестра Анна все життя прожила в СРСР.

Початкову освіту здобув удома. У 1898 р. закінчив Роменське реальне училище і невдовзі вступив до Петербурзького інституту цивільних інженерів (ПІЦІ). У столиці долучився до українського руху, познайомився із представниками «старшої» Української громади М. Славінським, О. Сластьоном, П. Стебницьким та ін. У 1899 р. він був серед засновників легальної Української студентської громади в Петербурзі, 1902 р. став головою тільки-но створеної Української громади при ПІЦІ. Під час демонстрації поблизу Народного дому був тяжко поранений, заарештований і доправлений до Петровської в'язниці. Наступного року вступив до Петербурзької групи (Північний комітет) Революційної української партії (РУП). Першим серед партійців апробував шлях перевезення нелегальної літератури з-за кордону — зі Львова через Чернівці до

Роменське реальне училище. Листівка початку ХХ ст.

Києва. У 1904 р. представляв Українську студентську громаду Петербурга на Загальному студентському з'їзді нелегальних українських громад, що відбувся у Галичині (Коллард, 1972, с. 136, 153; Лотоцький, 1933, с. 76–81). У січні 1905 р. під час атаки козаків на демонстрантів на Певчеському мосту зазнав важких поранень. Свідок тих подій О. Лотоцький згадував: «усього його козацькі коні змісили, троє ребер поламано, лицеву кістку переломлено в п'яти місцях. Надії, що виживе, власне не було, але, з лікарської етики, вночі о 2-й годині зроблено операцію — без хлороформу, бо й так

Петербурзький інститут цивільних інженерів (<https://www.spbgasu.ru/Universitet/Istoriya/>)

1920-ті рр., Чехословаччина. Сімейне фото Тимошенків: Марія Олександрівна, Роман і Олександр, Сергій Прокопович. Національний архів Чеської республіки, ф. «Український музей в Празі», інв. № 1280

душа ледве держалася пошматованого тіла» (Лотоцький, 1933, с. 294).

Після розпаду РУП С. Тимошенко увійшов до тієї її частини, що утворила УСДРП.

У 1905 р. в ПІЦІ був заснований нелегальний студентський гурток прибічників розвитку української архітектури — «Громада». Серед засновників і першим головою гуртка був С. Тимошенко (Січинський, 1956, с. 157; Токарева, 2016, с. 316). Невдовзі він очолив Загальну студентську організацію в ПІЦІ. У 1906 р. закінчив інститут по першому розряду. В автобіографії він згадував, що того року отримав «свідоцтво на право производства работ», оскільки закінчив повний курс навчання в інституті, підготував всі дипломні проекти, але не захистив їх на державному іспиті внаслідок студентських страйків¹. Імовірно, іспит він склав на початку 1907 р.

Свою професійну діяльність молодий архітектор розпочав ще під час навчання в інституті. Як стверджує І. Шовгенів, у 1904–1906 рр. С. Тимошенко працював техніком на будівництві станції Київ-Товарний. Окремі техноло-

гії будівельного мистецтва опановував при здійсненні глибокого шурфування (до 12 м) на зведенні Київського державного банку в Липках (нині Національний банк України), забиванні паль на початку 1906 р. при реконструкції Оранієнбаумської пристані у Кронштадті². У 1906–1908 рр. працював інженером на перебудові залізничного вузла станції Ковель (за проектом О. Вербицького) й одночасно у місцевому повітовому земстві. Під його керівництвом («виконавець робіт») були збудовані великий палац, приміщення кондукторських і паровозних бригад, школа, інтернат, склад тощо, за його проектами — земський повітовий шпиталь, жіноча гімназія імені Ю. Пирогової³. У Ковелі він набув досвіду роботи у болотистих місцевостях — пливунах, де навіть невелику споруду не можна було закласти без водовідведення, оскільки «горизонт води підходив до 0,50 метра від поверхні землі»⁴.

У 1908 р. Сергій Тимошенко переїхав до Києва, де мешкав за адресою вул. Ново-Обсерваторна, 7, кв. 7. Працював інженером з нових будов «служби путі» у технічному відділі Південно-Західної залізниці. За його проектами в українському стилі були зведені багатоповхові будинки: у 1909 р. С. Лаврентьева по вул. Маріїнсько-Благовіщенській (нині Саксаганського, 101), у 1910 р. Й. Юркевича по вул. Паньківській, 8. У Києві С. Тимошенко долучився до місцевого товариства «Просвіта», яке тоді очолював Б. Грінченко. На загальних зборах організації, що відбулися 19 травня 1909 р., його обрали до ради товариства, а 29 травня на її першому

засіданні — головою ради. Членами ради тоді стали А. В'язлов, Л. Жебуньов, М. Кривинюк, П. Понятенко, С. Русова, П. Чижевський, Л. Яновська⁵. 31 грудня (ст. ст.) 1908 р. в Києві у Сергія Прокоповича народився син, якого назвали Олександром.

У 1909 р. С. Тимошенко запросили на будівництво нових залізниць — Тюменсько-Омської або Північно-Донецької. Він обрав другу й у вересні того ж року переїхав до Харкова. У 1909–1911 рр. був старшим інженером, 1911–1913 — заступником начальника технічного відділу, 1913–1917 рр. — начальником технічного відділу й заступником головного інженера з будівництва залізничної лінії (співавтор проекту управління Північно-Донецької залізниці). Брав участь у проектуванні та будівництві залізничних ліній Льгов-Харків-Ізюм-Родакове з Краматорською та Сентянівською гілками, Готня-Зінаїдіно, Федорівка-Скадовськ, Яма-Бахмут-Микитівка та різноманітної інфраструктури до них, а з червня 1918 р. — у будівництві залізниці Гришине-Рівне (інженер з особливих доручень, заступник начальника робіт). Був начальником відділу з розробки проекту електрифікації Донецького басейну «Углеток», консультантом на будівництві хімічного заводу товариства «Русско-Краска» в Куп'янському повіті, заводу «Коксобензол» на станції Рубіжна. Мав власне бюро-майстерню, яке виконувало проекти промислового і цивільного будівництва, зокрема санаторно-курортних комплексів на узбережжі Чорного моря (Геленджик, Сочі, Туапсе та деякі міста Криму), у Слов'янську та Святогір-

ську, громадських будівель — будинок Костянтинівградської повітової земської управи, кустарний склад-музей у Полтаві, кілька народних домів на Полтавщині тощо⁶.

У Харкові митець мешкав спочатку у будинку по вул. В. Гончарівській, 19, а потім винаймав частину спроектованого ним будинку І. Бойка по вул. Мирносицькій, 50 (нині 44), кв. 10. 17 листопада 1912 р. у Сергія Прокоповича народився син Роман.

Сергій Тимошенко брав активну участь у мистецькому житті Харкова й України. Він був серед

1913, Харків. Будинок Північно-Донецької залізниці. Арх. С. Тимошенко, П. Ширшов (консультант — О. Бекетов). Світлина 1950-х рр.

1911–1913, Харків. Будинок І. Бойка. Арх. С. Тимошенко, П. Ширшов, П. Соколов. Світлина С. Таранушенка. 1920-ті. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського, ф. 282

¹ ЦДАВО, 3795–1–581, арк. 7.

² ЦДАВО, 3795–1–581, арк. 36.

³ ЦДАВО, 3795–1–581, арк. 2, 7.

⁴ ЦДАВО, 3795–1–581, арк. 37.

⁵ ІР НБУ, 114–5, арк. 14; 114–9, арк. 2; 114–13, арк. 34.

⁶ ЦДАВО, 3795–1–581, арк. 2, 7–8.

1915, Харків. Устав Українського імені Г. Квітки-Основ'яненка Літературно-художнього товариства. ЦДІАУ у Львові, 688–278–1, арк. 1, 3

засновників і заступником голови ради Українського імені Г. Квітки-Основ'яненка літературно-художнього та етнографічного товариства (1912, Сніп, 11, с. 8), одним із керівників Українського художньо-архітектурного відділення Харківського літературно-художнього гуртка (секретар, скарбник, голова), до складу якого входили С. Васильківський, В. Кричевський, К. Жуков, О. Линник, В. Мороховець, І. Кальбус та інші митці (1913, Сніп, с. 119–120). Відділення займалося вивченням і охороною пам'яток мистецтва й архітектури та розробкою нових творів національного спрямування. Воно ініціювало низку конкурсів проектів в українському стилі, зокрема проектів надгробного пам'ятника на могилі композитора М. Лисенка. У 1912–1913 рр. щодо інформаційної підтримки конкурсу через газе-

ту «Рада» та виготовлення проекту пам'ятника саме в українському стилі С. Тимошенко від імені відділення листувався з Євгеном Чикаленком⁷. У 1913 р. незалежне журі визначило переможців. Першу премію отримав С. Тимошенко, про що писала тогочасна українська преса (1913, Українська жизнь, 4, с. 85–86; 1913, Зодчий, 4, с. 251–252). Він був також членом харківського «Союзу інженерів» та головою його інженерно-будівельної секції⁸.

Починаючи з 1907 р., Сергій Тимошенко презентував свої роботи на художніх виставках, зокрема у Києві (1911), Харкові (1911–1918, 8 виставок), Москві (1913) та Єлисаветграді (1914). Здобув близько 10 нагород на мистецьких конкурсах, зокрема за проект шпиталю для Рязані, народного дому для Лисівенського гірничого округу (нині Пермського краю), Харківського художнього училища, церкви на 2 тис. осіб для Харкова, каплиці-усипальниці в Лубнах, надгробних пам'ятників та інші. Брав активну участь у загальноукраїнських мистецьких акціях. Був членом журі III конкурсу проектів спорудження пам'ятника Т. Шевченку в Києві (1913, Українська жизнь, 3, с. 76; Чикаленко, 2004, с. 253), але через незгоду з членами об'єднаного комітету щодо місця встановлення пам'ятника вийшов з його складу (1913, Українська жизнь, 4, с. 81).

Творчий доробок харківського періоду життя архітектора налічував декілька десятків різноманітних архітектурних об'єктів, частина з яких була вирішена в українському стилі, надгробних пам'ятників на могилах композитора М. Лисенка, інженера О. Ва-

ряницина (2 проекти), художника С. Васильківського та інші⁹.

Після Лютневої революції 1917 р. С. Тимошенко поринув у громадсько-політичну роботу. Знаного в місті українського громадського діяча і митця обрали головою Харківського громадського комітету, Харківської губернської ради, він був членом української фракції Харківської ради робітничих, солдатських та селянських депутатів, заступником голови Харківського виконавчого комітету, гласним Харківського губернського земства, делегатом Всеукраїнського з'їзду земств. На I Національному з'їзді Харківщини його обрали до керівного складу Української Ради Харківщини, на Всеукраїнському національному конгресі — до Центральної Ради, а в листопаді 1917 р. — головою Селянського з'їзду Слобідської України. У листопаді 1918 р. С. Тимошенко підтримав повстання проти гетьмана П. Скоропадського і наказом Головного отамана військ УНР С. Петлюри був призначений губернським комісаром Харківщини (Доленко, 1975, с. 12–13, 17, 19; Дорошенко, 2002, с. 66, 69).

У січні 1919 р. Сергій Тимошенко виїхав до Києва за військовою допомогою проти наступу Червоної армії, але його наполягання на допомозі перед В. Винниченком були марними (Чикаленко, 2011, с. 246). Тогочасний голова Директорії УНР не повірив інформації С. Тимошенка. Невдовзі Харків захопили більшовики. Там залишилося все майно й архів С. Тимошенка. Як згадував І. Шовгенів, у 1921 р. після обшуку помешкання архітектора чекісти вивезли на двох

1924, Львів. Обкладинка каталогу Третьої виставки ГДУМ

вантажівках невідомо куди все, що стосувалося його конструкторського бюро-майстерні, та архів з копіями всіх проектів — 40 проектів на 120 аркушах¹⁰. Професор Харківського університету М. Сумцов, незважаючи на важкий стан здоров'я, ходив по всіх установах, розшукуючи ці роботи. Але даремно, нічого не пощастило повернути¹¹.

У 1919 р. С. Тимошенко був старшим інженером Міністерства шляхів УНР, займався евакуацією, реевакуацією та відбудовою залізниць у смузі військових дій армії УНР. У серпні того ж року очолив Міністерство шляхів в уряді І. Мазепи. Як згадував тогочасний Голова уряду УНР, під час евакуації уряду з Кам'янця у листопаді 1919 р. на

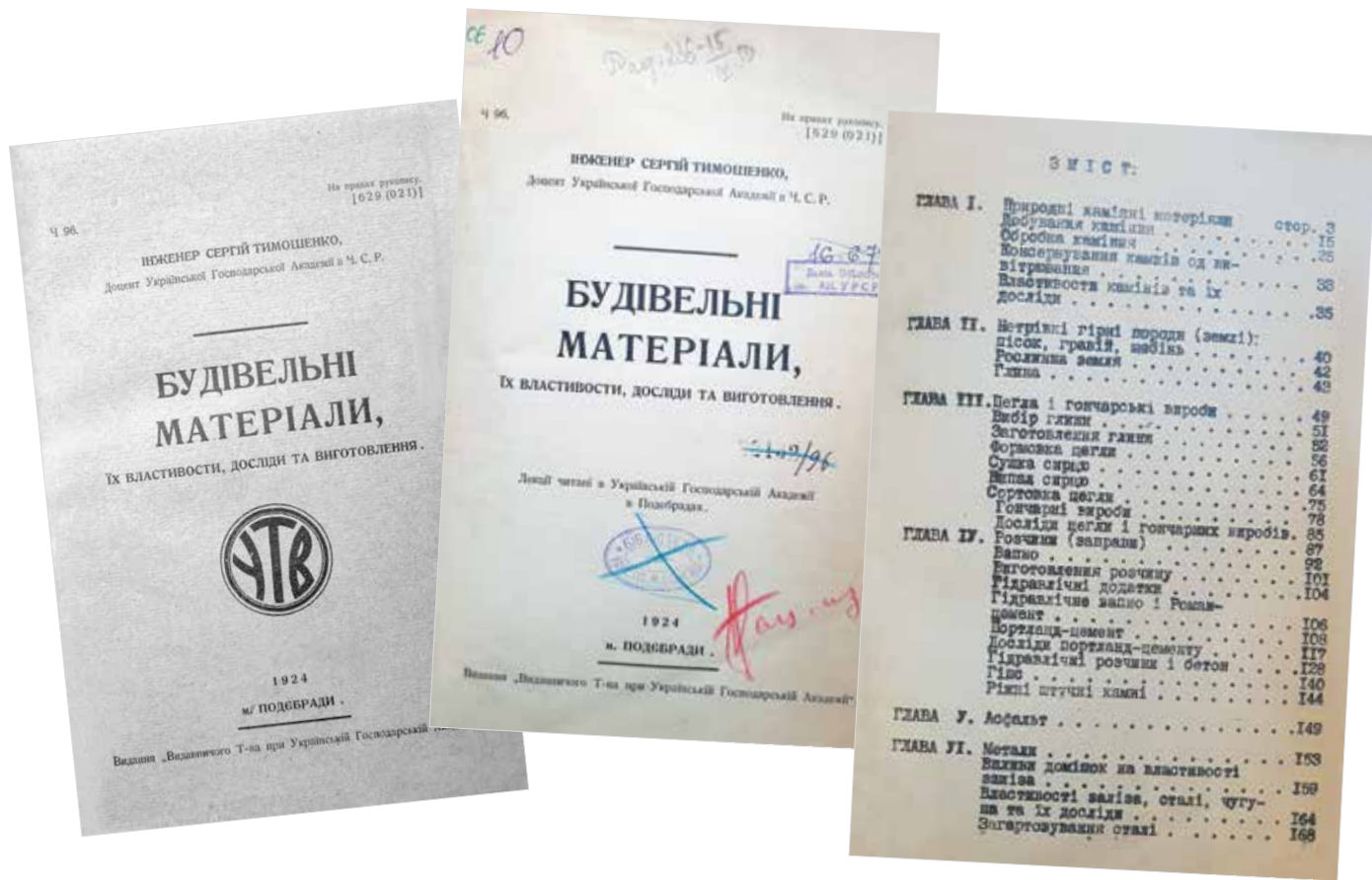
⁷ ІР НБУ, 44–841–844.

⁸ ЦДАВО, 3795–1–581, арк. 39 зв.

⁹ ЦДАВО, 3795–1–581, арк. 39 зв.

¹⁰ ЦДАВО, 3795–1–581, арк. 8 зв.

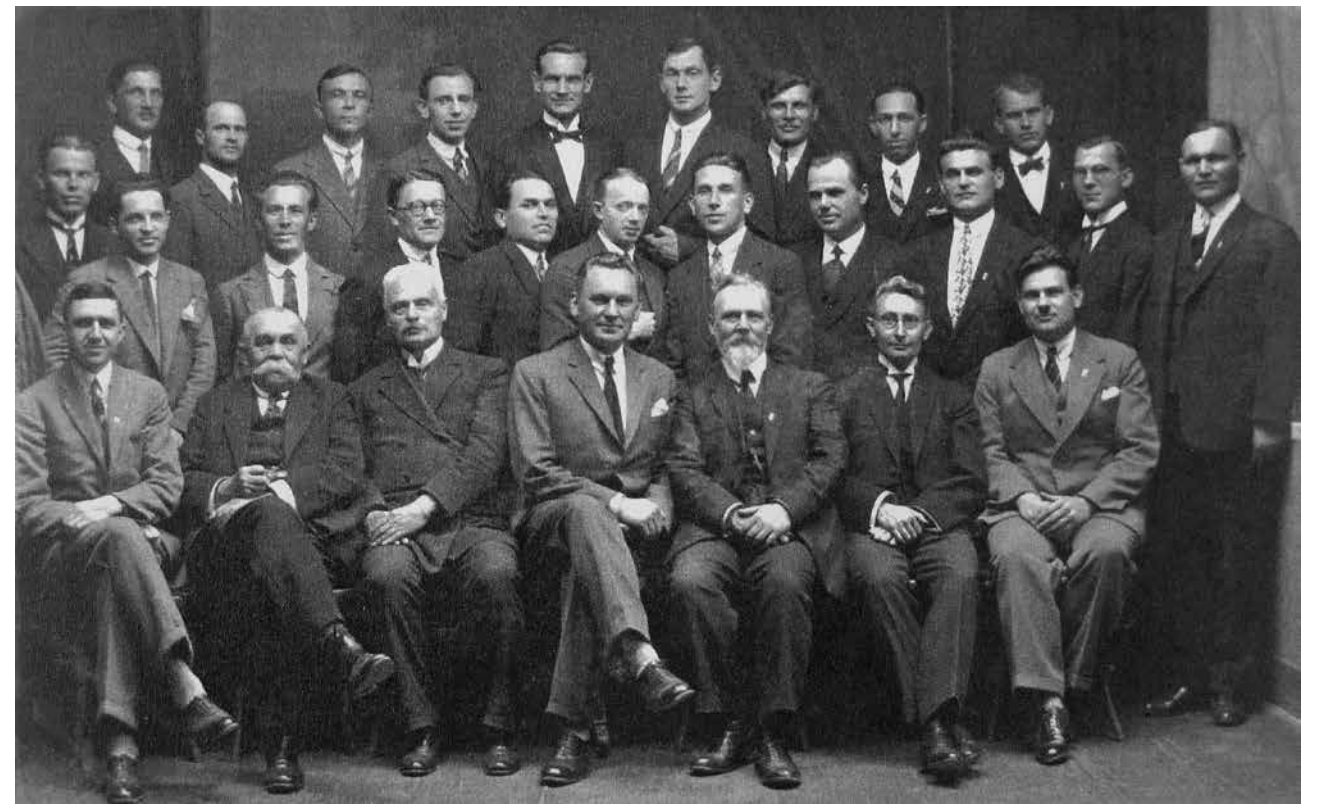
¹¹ ЦДАВО, 3795–1–581, арк. 41.

1924, Подєбради.
Сторінки з книги
курсу лекцій
С. Тимошенка

чолі одного з трьох потягів з урядовцями стояв С. Тимошенко (Мазепа, 2003, с. 312). У 1920–1921 рр. він залишався міністром шляхів і в урядах В. Прокоповича й А. Лівицького. У липні 1920 р. брав участь у переговорах та підписанні угоди між урядами Української Народної Республіки та Кубанського Краю про визнання незалежності обох українських держав і співробітництво та взаємодопомогу між ними (Павлишин, 2013, с. 388, 394). Робота в уряді, роз'їзди по країні та за її межами (Варшава, Бухарест) не залишали часу для творчої діяльності, але він сприяв створенню Українського архітектурного інституту, який очолив Д. Дяченко, його знайомий по навчанню в ПІЦІ. У листопаді 1920 р. у складі уряду й армії УНР С. Тимошенко змушений був перейти на територію Польщі. Перебував спочат-

ку у Тарнові, де проживав у готелі «Брістоль» (номер 3), потім у Львові. У першій половині 1921 р. залишався членом уряду, представляв його інтереси у Вищій військовій раді УНР, від органів самоврядування брав участь у роботі Ради Республіки¹². 5 серпня 1921 р. через незгоду з політикою С. Петлюри вийшов зі складу уряду УНР¹³. У листопаді того ж року разом з армією УНР пройшов важкий шлях II Зимового походу аж до останнього бою під м. Базар. Згодом був нагороджений Хрестом Симона Петлюри. На початку 1922 р. йому пропонували посаду міністра внутрішніх справ, але він відмовився (Лівицький, 2019, с. 34, 365). У 1921–1923 рр. С. Тимошенко жив у Львові, працював в архітектурному бюро «Іван Левинський», бюро Польського будівельного товариства. Мешкав на території

фабрики І. Левинського по вулиці А. Потоцького (Чупринки), 58. Насиченою була його творча діяльність. Він був членом Гуртка українських пластиків, у грудні 1921 р. — одним із фундаторів Гуртка діячів українського мистецтва у Львові (ГДУМ). Його роботи експонувалися на чотирьох виставках ГДУМ у Львові. Перші дві (1922, 1923) пройшли у залі музею НТШ, наступні (1924, 1926) — в Національному музеї. У його творчому доробку цього періоду декілька десятків реалізованих і нереалізованих проєктів церков, іконостасів, громадських будівель (ратуші, готелі, школи, музеї, народні доми, газетні кіоски), приватних маєтків і вілл, виставкових павільйонів, низки надгробних пам'ятників учасникам Української революції 1917–1921 рр. у Східній Галичині та на Волині, перебудови

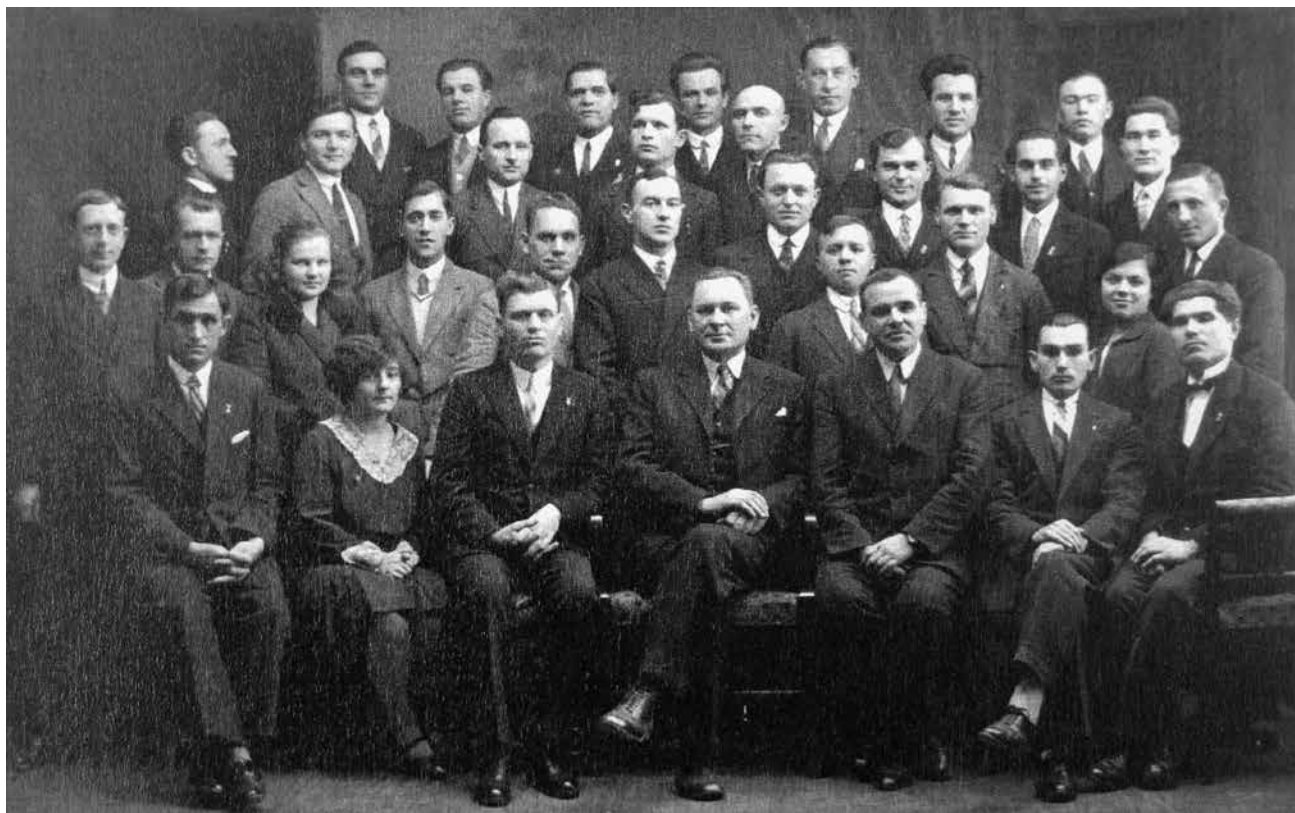
Національного музею у Львові, які демонструвалися на виставках у Львові та Празі (Яців, 2011, с. 83, 90–91, 97). Взяв участь у конкурсі на проєкт вакаційної оселі Аграрно-технічного товариства «Праця» в Рудному, де здобув I премію. У Львові Сергій Тимошенко виявив себе і на громадській ниві. Спочатку долучився до Товариства допомоги емігрантам з Великої України та їх родинам у Львові, а потім став членом його управи. Маючи великий практичний досвід у галузі архітектури та будівництва, С. Тимошенко намагався знайти роботу й у вищій школі. Ймовірно, за порадою старшого брата, який на початку 1920-х рр. перебував у Загребі, архітектор звернувся до професорської ради Загребського політехнічного інституту щодо працевлаштування. Заочно його обрали асистентом

1928, Подєбради.
Абсольвенти-гідро-
техніки Української
господарської акаде-
мії в Подєбрадах
з професорами.
С. Тимошенко сидить
4-й зліва. Національ-
ний архів Чеської
республіки,
ф. «Український музей
в Празі»,
інв. № 1157

¹²ЦДАВО, 3696–2–5,
арк. 2.

¹³ЦДАВО, 3696–2–60,
арк. 29.

1929, Подєбради. С. Тимошенко (сидить 4-й зліва) серед випускників інженерного факультету Української господарської академії в Подєбрадах. Національний архів Чеської республіки, ф. «Український музей в Празі», інв. № 1157

кафедри будівництва¹⁴. 13 грудня 1922 р. він звернувся також і до Української господарської академії (УГА), яка тільки-но відкрилася в Подєбрадах, завдяки ініціативі українських емігрантів та фінансовій й організаційній підтримці уряду Чехословаччини. У січні 1923 р. рішенням професорської ради закладу його обрали доцентом (розпочав роботу на посаді доцента 5 січня 1924 р., оскільки читав дисципліни на старших курсах), 1925 р. — професором кафедри будівництва, деканом інженерного факультету. У червні-жовтні 1926 р. з інформаційно-агітаційною метою щодо вступу до УГА відвідав Брест, Варшаву, Здолбунів, Ковель, Кременець, Луцьк, Перемишль, Рівне, Станіславів, Тернопіль¹⁵. У червні 1927 р. його обрали ректором УГА¹⁶. Лектор академії О. Козловський згадував: «Обрання

проф. Сергія Тимошенка Ректором Академії сталося в роки критичної ситуації школи у 1927–1928 рр., коли під впливом економічної кризи чеська влада під тиском парламенту почала редуцію державних видатків, що відбилося на бюджеті Академії. Треба було вжити енергійних заходів, щоб врятувати школу. Тут очі всіх звернулися на проф. С. Тимошенка. Він дійсно повів енергійну підготовчу працю для здобуття дозволу на впис нових студентів» (Козловський, 1972, с. 84).

1928 р. його знову обрали ректором, але міністр землеробства ЧСР не затвердив цей вибір. В УГА спочатку очолював кафедру будівництва, потім — будівництва та архітектури, згодом — водно-санітарної техніки. Викладав такі дисципліни: будівельні матеріали, будівельне мистецтво, цивільна архітектура, спеціальна архітек-

тура. У 1929 р. прийняв польське громадянство, а навесні наступного року переїхав на Волинь.

Чеський період життя С. Тимошенка виявився плідним на науково-педагогічній ниві. Серед студентів і колег він мав репутацію вправного лектора. Колеги згадували: «На теоретичних годинах з будівництва та технології будівельних матеріалів професор С. Тимошенко подавав таку силу прикладів із своєї багатой і цікавої практики, що теорія переставала бути сухою» (*Українська Господарська*, 1959, с. 66–67).

При викладанні професор загострював увагу майбутніх інженерів на специфіці фахової роботи в Україні, сподіваючись на те, що вони невдовзі повернуться на батьківщину. Лектор УГА, фахівець з лісівництва В. Прохода згадував, що С. Тимошенко: «був захоплений українським стилем і передавав студентам не лише любов до нього, але й розуміння впливу його краси для української духовної культури. Тому лісові будинки мали бути побудовані в повній гармонії з природною красою українського лісу» (Прохода, 1972, с. 53).

Завдяки УГА 1924 р. у Подєбрадах вийшов друком його курс лекцій «Будівельні матеріали, їх властивості, досліди та виготовлення».

Наприкінці 1923 р. у Празі з ініціативи Українського товариства пластичного мистецтва була створена Українська студія пластичного мистецтва. Серед її фундаторів — С. Тимошенко. Він же вів клас архітектури. Студія щорічно влаштовувала виставки. Перша з них відбулася у жовтні-листопаді 1924 р. у власному помешканні.

1929, Прага, Ольшанське кладовище. Пам'ятник на могилі міністра пошт і телеграфу УНР, посла УНР у Відні Григорія Микитовича Сидоренка, виготовлений за проектом С. Тимошенка

На ній експонувалися роботи професорів Студії І. Кулеця, С. Мака, І. Мозалевського, К. Стаховського, С. Тимошенка. Сергій Прокопович представив проекти церкви поблизу Дрогобича, дев'ятибанної церкви, будівлі ратуші малого міста, панського маєтку та інших споруд (*Група Празької*, 1925, с. 14, 16). У Студії, яку очолював Д. Антонович, архітектор працював до свого від'їзду до Польщі.

У творчому доробку Сергія Тимошенка були проекти церков, музеїв, народних домів, шкіл, невеликих архітектурних об'єктів, які знайшли втілення в Чехії та Галичині, зокрема й вулики в українському стилі для пасіки «Товариства українських пасічників при УГА» (*Українська Господарська*, 1959, с. 68).

¹⁴ЦДАВО, 3795–1–581, арк. 6.

¹⁵ЦДАВО, 3795–1–581, арк. 52–53 зв.

¹⁶ЦДАВО, 3795–1–466, арк. 35–35 зв.

1930, Подєбради. С. Тимошенко (сидить посередині) серед абсолювентів-гідротехніків Української господарської академії в Подєбрадах. Національний архів Чеської республіки, ф. «Український музей в Празі», інв. № 1157

У 1929 р. за його проектом на Ольшанському кладовищі в разі було встановлено пам'ятник на могилі міністра пошт і телеграфу УНР, посла УНР у Відні Г. М. Сидоренка (1929, Тризуб, 50, с. 28). У 1934 р. архітектор взяв участь у конкурсі проектів Українського дому в Празі. Деякі свої роботи митець передав до Музею визвольної боротьби України (МВБУ) в Празі. Так, на правій стороні з пристінками другої зали МВБУ серед інших експонувалася його акварельна робота — проект будинку панської вілли¹⁷.

Не полишав в еміграції С. Тимошенко і громадсько-політичну діяльність. Підтримував зв'язок із закордонною групою УСДРП, брав участь в її культурно-освітніх заходах, зокрема виголошував доповіді про українську архітектуру (Іванис, 1962, с. 40). У 1928–1929 рр. Український республікансько-демокра-

тичний клуб в Празі щонеділі влаштовував лекції з українознавства для членів української колонії в Подєбрадах. У березні-квітні 1929 р. Сергій Тимошенко двічі прочитав лекцію на тему «Українське мистецтво: будівництво» (*Виклади*, 1928, с. 27)¹⁸. У 1929 р. підписав резолюцію-протест викладацького складу УГА проти масових арештів в УСРР, зокрема у справі Співки визволення України (СВУ)¹⁹. Аналогом СВУ в еміграції було Братство української державності (БУД) — надпартійна, таємна організація української еліти для боротьби проти більшовиків, яка мала вагомий вплив на вироблення політики Державного Центру Української Народної Республіки в еміграції. С. Тимошенко був членом подєбрадського осередку БУД²⁰. Він також належав до Видавничого товариства при УГА²¹, видавни-

цтва «Кооперативний фонд імені Василя Доманицького», де був редактором технічно-індустріальної секції²², Української спілки техніків сільського господарства у Чехословаччині (1924–1926). Він був членом-співробітником Українського історично-філологічного товариства в Празі, на одному із його засідань виголосив доповідь «Життя та громадська діяльність С. І. Васильківського» (Наріжний, 1940, с. 14). У Подєбрадах С. Тимошенко проживав у пансіоні Харітас²³.

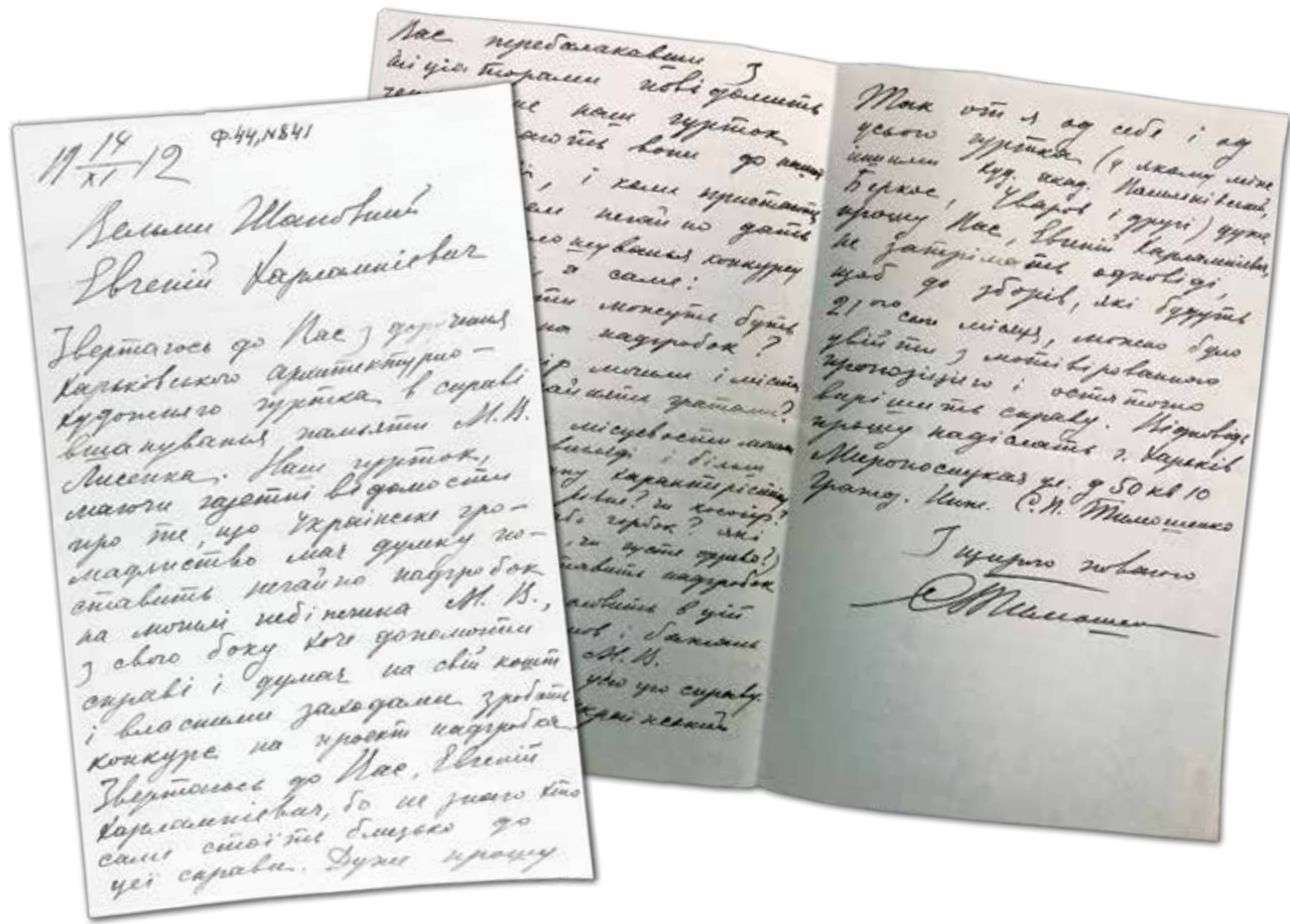
Навесні 1930 р. архітектор переїхав до Луцька, що був центром Волинського воєводства Другої Речі Посполитої. Очолив будівельний відділ окружного земельного управління, 1934 р. обійняв посаду референта будівельного відділу Волинського воєводського управління. Виявив себе на громадсько-політичній ниві. У 1931 р. його обрали до Луцької міської ради, 1932 р. — управи культурно-освітньої організації «Рідна хата», 1933 р. — управи «Товариства імені Лесі Українки». Він також очолював Українське спортивне товариство «Стир» та Видавниче товариство імені К. Острозького. Спочатку мешкав у будинку Галкіна по вул. Краківській, 10, потім — по вул. Шевченка, 8 (район Красне), згодом — у зведеному за власним проектом будинку по вул. Матейка, 26 (сьогодні — С. Тимошенка, 16).

У Луцьку С. Тимошенко приєднався до групи колишніх діячів УНР, які сповідували ідею співпраці з польською владою в межах політики прометеїзму, яка передбачала підтримку національно-визвольних рухів народів у СРСР. Ця група знайшла підтримку з боку

волинського воєводи Г. Юзевського, колишнього заступника міністра внутрішніх справ УНР у 1920 р. В межах «волинського експерименту» у 1931 р. поглиблення українсько-польського порозуміння знайшло вияв у легітимізації проурядової регіональної політичної партії — Волинського українського об'єднання (ВУО). С. Тимошенко був серед його засновників, а з 1936 р. — керівником. Харак-

1929, Подєбради. Лист-подяка випускників інженерного факультету Української господарської академії. Національний архів Чеської республіки, ф. «Український музей в Празі», інв. № 1157

Лист Сергія Тимошенка до Євгена Чикаленка від 14 листопада 1912 р. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського, ф. 44, спр. 841

терною рисою ВУО було негативне ставлення до радянської влади, що особливо виявилось у створенні 1933 р. Волинського громадського комітету допомоги голодуючим у радянській Україні, заступником голови якого був С. Тимошенко. Він же очолив нелегальну організацію Луцький центр УНР, яку польська влада розглядала як альтернативу уряду УНР в еміграції на чолі з А. Лівіцьким. Йшлося навіть про можливість формування С. Тимошенком уряду УНР в еміграції²⁴. Він був віце-головою Повітової ради Безпартійного блоку співпраці з урядом (BBWR). Апогеем політичної діяльності стало обрання його у 1935 р. до Сейму, 1938 р. — Сенату Речі Посполитої. Спочатку був заступником голови, а з 1936 р. —

головою Української парламентної репрезентації Волині. Віруюча людина, він активно включився у боротьбу за українізацію православної церкви на Волині. У 1931 р. став головою ради Луцького Чеснохресного братства, керівником Товариства прихильників православної освіти й охорони традицій православної віри імені митрополита Петра Могили, 1935–1936 рр. брав участь у Волинських єпархіальних зібраннях духовенства і мирян, 1937 р. порушив перед польською владою питання про відкриття Теологічного ліцею у Кременці (1937, Волинське слово, січень 28, с. 1). Плідною виявилася його творча діяльність на Волині. Ним було виготовлено десятки проєктів церков, каплиць-усипальниць (ро-

дини Мочульських), громадських і господарських будівель, індивідуальних житлових будинків, надгробних пам'ятників (генералу армії УНР О. Алмазову). Велика їх частина була реалізована. Його проєкти хуторів, овочевих складів були рекомендовані Міністерством землеробства для поширення по всій країні. С. Тимошенко був членом мистецького товариства українських емігрантів «Спокій» у Варшаві (Українська господарська, 1959, с. 67–68), брав участь у його виставках. Наукова громадськість відзначила здобутки архітектора на професійній ниві. На II Українському науковому з'їзді, що відбувся 1932 р. в Празі, професор Л. Грабина звернув увагу на те, що у справі міського будівництва і забудови сіл та хуторів С. Тимошенко поєднує стародавні форми українського бароко та елементи українських архітектурних форм сільського будівництва з формою куба. Іншу частину його діяльності: «складає розроблення раціональної, в національному дусі, забудови українських сел і хуторів на засадах пристосування модерних вимог санітарії, гігієни та агротехніки до місцевих звичаїв та умов українського життя» (Т-во прихильників, 1932, с. 76). Найважчим у житті С. Тимошенка став період Другої світової війни. На момент нападу Німеччини на Польщу Сергій Прокопович перебував у Варшаві на одноденній сесії Сейму і Сенату. У складі урядовців евакуювався до Луцька. Але після нападу СРСР на Польщу виїхав до Варшави (Українська еміграція, 2016, с. 74–75). Під час німецько-радянської війни три роки жив у Люблі-

С. Тимошенко. Фото. (Лотоцький О., 1933, с. 89)

ні, 1943 р. — у Луцьку. Період війни архітектор згодом охарактеризував як найважчу смугу свого життя. Митець перебував у кількох таборах для переміщених осіб. У 1946 р. за сприяння молодшого брата Володимира він переїхав до США. Останні роки життя провів у Пало-Альто в Каліфорнії. Незважаючи на підірване тяжкими поневіряннями війни здоров'я, Сергій Тимошенко займався архітектурними студіями. Він спроектував кілька церков, надгробних пам'ятників для Канади, Аргентини, Парагваю. 6 липня 1950 р. С. Тимошенко помер від серцевого нападу. Відомий інженер-будівельник, архітектор, один із розробників українського архітектурного стилю залишив понад 400 різноманітних будівель, архітектурних комплексів, малих архітектурних форм, зокрема і надгробну плиту на могилі Симона Петлюри в Парижі. Ця культурна скарбниця потребує всебічного вивчення і висвітлення.

²⁴ГДА СЗРУ, 1–12617–6, арк. 14, 19, 22.

Коваленко Олександр Михайлович (1875–1963). Громадський і освітній діяч. Народився у м. Ромни, був другом дитинства Сергія Тимошенка. Його старший брат Михайло Коваленко працював домашнім вчителем, готував старшого з братів Тимошеноків, Степана, до вступу у роменське реальне училище. Надалі шляхи Олександра Коваленка і Сергія Тимошенка постійно перетиналися.

О. Коваленко після навчання у роменському реальному училищі вступив до Харківського технологічного інституту, брав участь у студентському українському русі. Був одним із засновників Харківської української студентської громади, а згодом узяв участь у створенні Української революційної партії (РУП). Як відомо, Сергій Тимошенко був членом Північного комітету РУП.

У 1905 році Олександр Коваленко служив інженером-механіком на панцернику «Князь Потемкін-Таврический» і став єдиним з офіцерів, який приєднався до повсталих українських матросів. Надалі перебував у політичній еміграції і повернувся в 1917 р. в Україну. Обіймав посаду директора департаменту морської освіти в Міністерстві

морських справ УНР. В уряді Директорії перебував на дипломатичній роботі. Призначений консулом УНР до Румунії, а згодом — Франції. У 1920 р. брав участь у засіданні Ліги Націй в складі делегації УНР.

Утретє доля звела О. Коваленка з С. Тимошенком в Українській господарській академії в Подєбрадах, де він розпочав свою працю на посаді доцента відділу теоретичної і прикладної механіки. Два роки був деканом інженерного факультету, а якийсь час і проктором. Останні роки життя провів у Швейцарії.

Антонович Дмитро Володимирович (1877–1945). Відомий історик мистецтва, політичний і громадський діяч. Народився у Києві, його батько Володимир Антонович видатний історик, етнограф, один із засновників Київської Громади.

Вищу освіту здобув у Харкові, там долучився до українського політичного руху, був серед засновників Української революційної партії (РУП). Був прихильником ідеї єдиної і незалежної Соборної України. Завжди енергійно заряджений, займався науковою, викладацькою і видавничою діяльністю.

З 1917 р. бере активну участь в Українській революції як культурний і гро-

мадський діяч. Є одним із засновників Української академії мистецтв. Якийсь час обіймав посаду міністра морських справ УНР, і саме він виніс на затвердження уряду проєкт морського прапора, де вперше гербом слугував знак тризуба.

Як представник дипломатичної місії УНР, командирований до Риму, звідки перебрався до Відня, де був серед засновників Українського вільного університету. Разом з вишем у 1921 р. переїхав до Праги, тричі переобирався ректором цієї широко відомої серед української діаспори науково-навчальної установи. Також опікувався Українським товариством пластичного мистецтва і Студією пластичного мистецтва, де й працював його давній знайомий Сергій Тимошенко.

Автор наукових праць з історії українського мистецтва і театру. Широко відомим став і його друкований курс лекцій «Українська культура». Директор Музею Визвольної боротьби України в Празі.

Дяченко Дмитро Михайлович (1887–1942). Архітектор, педагог, громадський діяч. Народився у Таганрозі, куди з Полтавщини переїхали його батьки. Рік навчався у Харківському технологічному інституті, але потім вирішив

продовжувати навчання у Петербурзі. Слухав курс лекцій у Академії мистецтв, а основним фахом обрав архітектуру в Петербурзькому інституті цивільних інженерів. Там і познайомився із Сергієм Тимошенком. Вони обоє були активними членами Української громади, а потім входили до студентської спільноти прихильників української архітектури «Громада». У 1909 р. цю спільноту очолив саме Д. Дяченко. 1912 року за його ініціативою було проведено першу професійну виставку української архітектури.

Архітектурний доробок власне самого Д. Дяченка відносять до експериментів із українськими бароковими формами. Він чимало і вдало проєктував, 1918 р. був обраний головою Товариства українських архітекторів. 1918–1921 рр. обіймав посаду ректора Київського архітектурного інституту, однак радянська влада з недовірою поставилася до його національних поглядів.

1922 р. Д. Дяченка було звільнено з посади ректора через «неблагонадійність». Проте він продовжував проєктувати у своєму авторському стилі. 1931 р. архітектора заарештовано за «контрреволюційну націоналістичну діяльність». На щастя, ув'язнення вдалося уникнути, однак довелося «заплатити» дорогу ціну. У своїх подальших проєктах Д. Дяченко вимушено відмовився від українських форм та елементів. Його будівлі, близькі до класицизму, продовжують з'являтися в Україні, Грузії, Узбекистані. У 1932–1935 рр. він викладає архітектуру в Київському художньому інституті. Визнаючи високі професійні якості та досягнення Д. Дяченка, його було обра-

но членом-кореспондентом Академії архітектури СРСР. Але навіть це не зберегло талановитого українця. 1941 р. його було вдруге заарештовано. 21 травня 1941 р. товариш юних років Сергія Тимошенка помирає від голоду й виснаження у ГУЛАГу.

Васильківський Сергій Іванович (1854–1917). Значний художник і громадський діяч. Народився в місті Ізюм, первинну художню освіту здобув у Харкові. Продовжував навчання у Петербурзькій академії мистецтв. Продемонструвавши високий рівень художньої майстерності, отримав від академії пансіонерську поїзду за кордон. Однак усе своє творче життя присвятив рідній Слобожанщині. Навіть його приватний будиночок став осередком українського культурницького руху в Харкові.

Від свого повернення після навчання з дипломом художника, С. Васильківський активно береться до відстоювання українського напрямку у різних сферах мистецтва і громадського життя. І цим його позиція цілком співпадала з позицією С. Тимошенка. Отже зрозуміло, що вони опинилися поряд, співпрацюючи у справі розвитку народної української культури і перетворення її форм та елементів у стильовий на-

прям, який отримає назву «українського модерну».

Важливим провідником означених ідей став архітектурно-художній відділ українського літературно-художнього гуртка, на чолі якого й стояв С. Васильківський. Саме завдяки активній діяльності його провідних членів на Слобожанщині виникають яскраві зразки українського модерну в архітектурі, такі як будівлі Полтавського земства і Харківського художнього училища.

С. Васильківський оспівував природу Слобожанщини, звертався й до героїчних і трагічних сторінок української історії. Важливою частиною його творчої спадщини є друковані альбоми «З української старовини» (разом з істориком Д. Яворницьким і художником М. Самокишем) і «Український орнамент».

Чикаленко Євген Харламович (1861–1929). Відомий публіцист, громадський діяч, меценат. Народився на Одещині. Ще в шкільні роки долучився до кола української творчої інтелігенції. У політичне українське життя увійшов під час навчання в Харківському університеті. За участь в українському русі його було заарештовано і п'ять років він перебував під наглядом поліції.

З 1900 р. Є. Чикаленко мешкає в Києві. Був актив-

ним членом «Старої громади» та інших українських громадських і політичних організацій, а в 1908 р. став організатором Товариства українських поступовців. На ниві культури уславився як меценат і громадський діяч. Фінансово допомагав журналу «Киевская старина» і Науковому товариству імені Тараса Шевченка у Львові.

Саме завдяки своїй активній культурницькій позиції мав листування і спілкувався з С. Тимошенком з приводу архітектурних і монументальних проєктів. Подальші їх шляхи перетиналися і на політичному ґрунті. Є. Чикаленко активно підтримував ідею державної незалежності України, тому був одним з ініціаторів скликання Центральної Ради.

У 1919 р. виїхав до Галичини, а наступного року до Австрії. З 1925 р. працював в Українській господарській академії у Подєбрадах (Чехія). Серед надбань Є. Чикаленка також є праці з сільського господарства, яким він успішно займався і у практичній сфері. Велике значення для історії української державності і культури мають його опубліковані «Спогади» і «Щоденники. 1917–1919».

Сумцов Микола Федорович (1854–1922). Відомий літературознавець, фольклорист, етнограф, громад-

ський діяч. Рід Сумцових походить з слобожанської козацької старшини. З дитячих років захопився українською народною поезією, творами І. Котляревського і Г. Квітки-Основ'яненка. Закінчив історико-філологічний факультет Харківського університету, серед його вчителів був славнозвісний Олександр Потебня. Студіювання проходив у Гейдельберзькому університеті (Німеччина), де студіював філософію та історію мистецтва. Викладаючи в Харківському університеті, значну частину своєї наукової праці М. Сумцов присвятив українській народній культурі і становленню української літератури.

Учений займав і активну громадську позицію, очолюючи різні наукові й культурницькі товариства. Так, 20 років він очолював історико-філологічне товариство Харківського університету, до роботи якого долучалися найбільш відомі вчені гуманітарних напрямків, зокрема Д. Багалій, Є. Редін, Д. Яворницький та ін. У той же час існувало і Українське літературно-художнє і етнографічне товариство імені Г. Квітки-Основ'яненка. Серед його засновників і активних членів були художник Сергій Васильківський і архітектор Сергій Тимошенко. Обидві спільноти перетиналися у своїй діяльності, а деякі з діячів перебували водночас членами обох товариств.

Микола Сумцов добре знав і поважав діяльність Сергія Тимошенка. Саме цим пояснюються поневіряння вже літнього вченого, коли М. Сумцов намагався знайти і врятувати бодай щось з архівів Сергія Тимошенка після їх конфіскації харківською ЧК. На жаль йому це не вдалося.

СЕРГІЙ ТИМОШЕНКО

ПОКЕРНЕННЯ

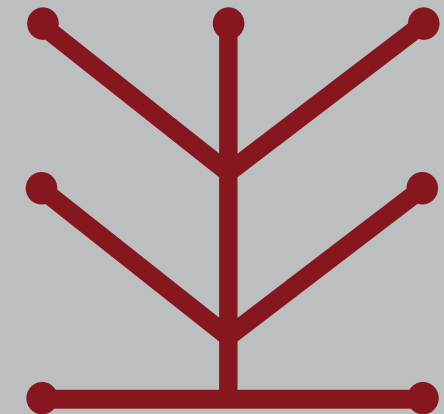
Будівництво залізничного вокзалу
в Ковелі. ЦДАМЛМ України, 11-1-55, арк. 16

ПОКЕРНЕННЯ

Будівництво
залізничного вокзалу
в Ковелі. ЦДАМЛМ України,
11-1-55, арк. 7

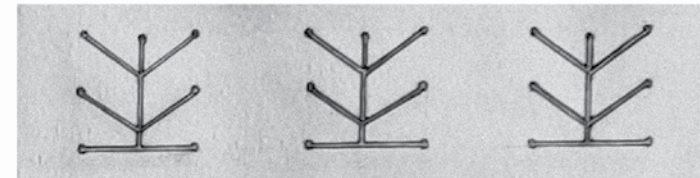
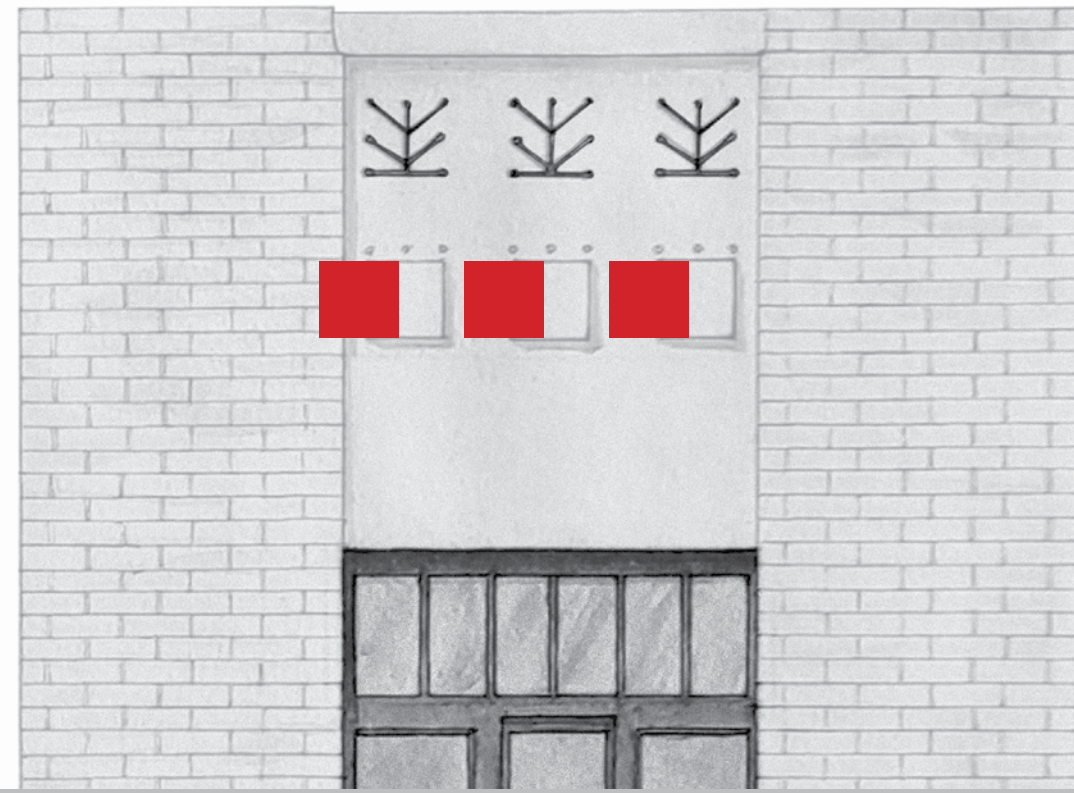

СЕРГІЙ ТИМОШЕНКО

ПОКЕРНЕННЯ

РОЗДІЛ ДРУГИЙ
ПОЧАТОК
АРХІТЕКТУРНОЇ
ПРАКТИКИ

Сергій Тимошенко в Ковелі: перші кроки в професії

Будівництво залізничного вокзалу в Ковелі.
ЦДАМЛМ України, 11-1-55, арк. 9

1910, Ковель.
Залізничний вокзал.
Листівка з особистого
архіву А. Миронюка

Активний розвиток залізничного транспорту на поч. XX ст. був зумовлений технічним та промисловим переворотом в транспортній галузі, який почався ще у 2-й половині XIX ст. та став надзвичайним каталізатором економічного розвитку й загальної соціально-економічної модернізації суспільства. До 1900 року залізниці на території України, яка входила до складу Російської імперії, в основному зв'язували адміністративні та індустріальні центри з землеробськими районами, а також з головними морськими і річковими

портами, а у передвоєнний період виконували стратегічні потреби військового відомства країни. Ініціаторами будівництва нових гілок залізниць та станційних комплексів були в основному приватні акціонерні товариства, які отримували від уряду широку підтримку для подолання кризи перших років XX ст.: прийнятий 1905 року закон надавав будівельникам нових залізниць значні пільги і гарантував сприятливий для акціонерів розподіл чистого доходу від експлуатації (Кульчицький, 2005, с. 235–238). Незважаючи на склад-

¹ ЦГИА СПб, 184-3-3447.

² ЦДАВО, 3795-1-466, арк. 37.

ний процес становлення, залізничне будівництво супроводжувалося постійним зростанням кількості робітників-будівельників та потребувало висококваліфікованих спеціалістів, зокрема інженерів та архітекторів.

Значна кількість молодих інженерів, що отримали в Петербурзькому інституті цивільних інженерів (ПІЦИ) вищу фахову освіту, мали можливість працювати в різних галузях народного господарства. Вони не лише проектували й зводили окремі будівлі, але й розпланували міста, здійснювали благоустрій, прокладали шляхи, лінії водопостачання та водовідведення, будували об'єкти, що потребували виконання складних технологічних процесів та інженерних розрахунків.

Серед випускників інституту 1907 року був і Сергій Тимошенко¹. Ще в 1904 році, перед офіційним закінченням інституту, він отримав вагому практику на по-

саді техніку при розбудові залізничної станції Київ-Товарний, проект якої розробив український архітектор Олександр Вербицький (1875–1958) (Мироненко, 2018, с. 47) — Тимошенко мав справу з дослідженнями будівельних матеріалів, випробування яких виконувалися або безпосередньо на будівельному майданчику або в спеціальних лабораторіях Управління Південно-Західної залізниці у Києві².

1904, Ковель. Проект
фасаду пасажирської
споруди на залізнич-
ній станції.
Арх. О. Вербицький.
Фонд ДНАББ
ім. В. Г. Заболотного

Поч. XX ст., Ковель.
Залізничний вокзал.
Листівка з особистого
архіву А. Миронюка

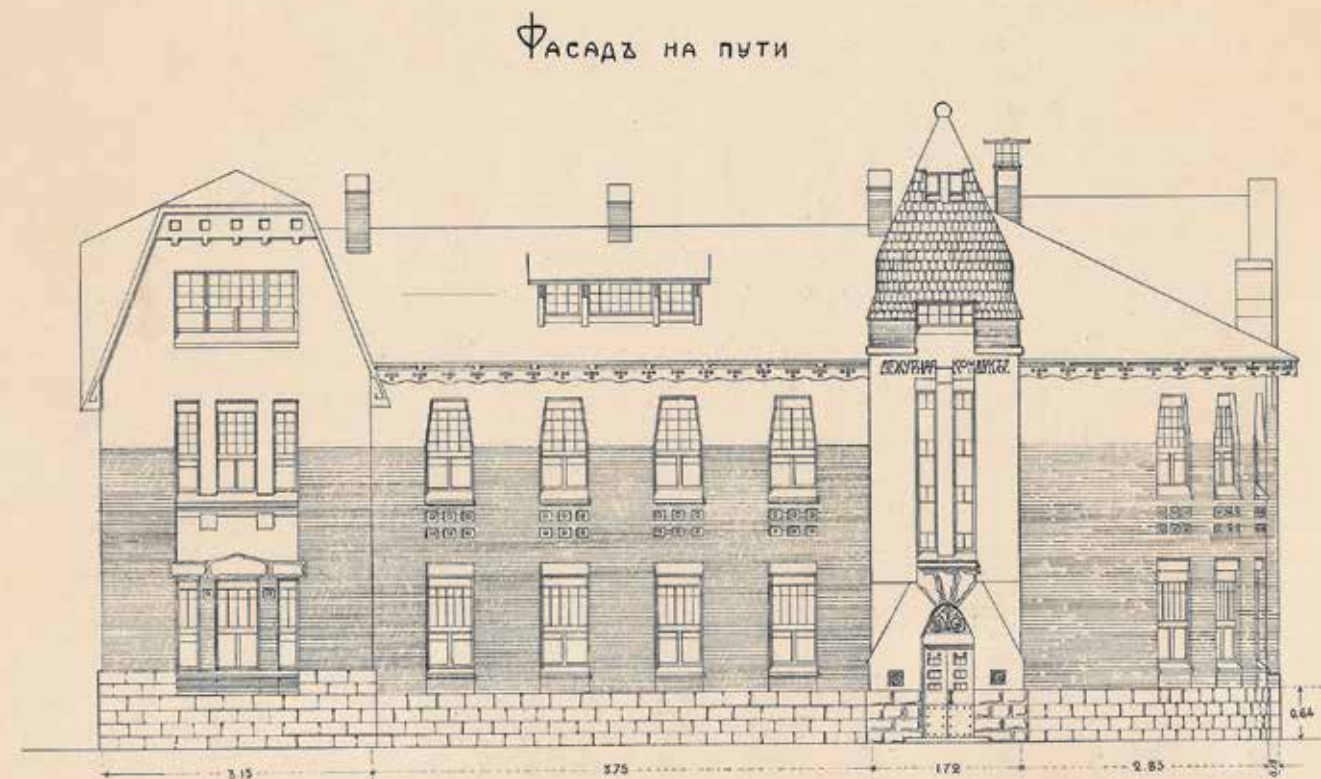
1907–1910-ті рр., Ковель. Інтер'єр вокзалу.
Світлина з особистого архіву А. МIRONЮКА

Будівництво залізничного вокзалу в Ковелі. ЦДАМЛМ України, 11–1–55, арк. 37

Потім у 1906 р. молодий інженер був направлений до Ковеля та працював на посаді землеміра в Ковельському повітовому земстві, виконував роботи з перебудови ковельського залізничного вокзалу. Здобуваючи вагомий практичний досвід, у жовтні 1909 р. С. Тимошенко стає старшим інженером, у травні 1911 р. — заступником начальника технічного відділу, а з червня 1913 по травень 1917 р. займає посаду начальника технічного відділу Управління Південно-Донецької залізниці у Харкові³.

Один із перших і найбільш широких описів діяльності С. Тимошенка як досвідченого інженера та архітектора того періоду, наводить у 1924 р. І. Шовгенів⁴, коли канди-

датуру С. Тимошенка висувають на ректора Української господарської академії (УГА) в Подєбрадах. Автор характеристики базується на автобіографії самого архітектора⁵. Перелік та опис діяльності містить згадки про ранні проекти до 1920-х рр., в т. ч. і в Ковелі, та вказує на ґрунтовне зацікавлення Сергія Тимошенка інженерною та архітектурною справою. Номенклатура та типологія згаданих проектів та робіт, які виконав архітектор, дуже широка та заслуговує на окремий аналіз: заводи, вокзали, мости, земляні греблі, штучні ставки, водонапірні башти, контори, залізничні майстерні, пакгаузи, склади, платформи, віадуки, залізні, бетонні та

1909, Ковель. Варіант фасаду будинку чергової пасажирських кондукторів.
Арх. О. Вербицький. Фонд ДНАББ ім. В. Г. Заболотного

кам'яні арки, будинки управлінь та колонії будинків для службовців і робітників залізниць, тунелі різної протяжності тощо, ескізи та проекти будівель для гілок залізниць Мерефа–Херсон, Гришине–Рівне, ескізний проект вокзалу в м. Катеринослав (м. Дніпро)... На жаль, значну частину цих проектів так і не було віднайдено.

Серед інженерних та будівельних робіт, які виконував Сергій Тимошенко в Ковелі, відзначаються також «роботи у болотистих місцевостях — пливунах, де навіть невелику споруду не можна було закласти без водовідведення, оскільки «горизонт води підходив до 0,5 метра від поверхні землі», роботи по ізоляції стін від

ґрунтових вод, «ізоляції коркових склепінь, конструктивні рішення 18-метрового безбалочного перекриття залів та арочного перекриття з корковим склепінням, роботи з проектування системи центрального парового опалення низького тиску будівлі ковельського вокзалу». До переліку об'єктів, що виконувалися під його керівництвом, увійшли жіноча гімназія та залізнична школа в Ковелі, інтернат залізничної школи, «повітовий шпиталь для м. Ковель», «двірці різних розмірів і призначень, більш значні Ковель, Голоби (виконував по проекту інж. Вербицького», продовольчий пункт на ст. Ковель, (розрахований на 2000 осіб), військові бараки на станції Ковель, «заліз-

³ ЦДАВО, 3795–1–581, арк. 2.

⁴ ЦДАВО, 3795–1–466, арк. 36–41.

⁵ ЦДАВО, 3795–1–581, арк. 7–10.

ничний шпиталь та амбулаторні помешкання для залізниць»⁶.

Загалом процес розбудови ковельського залізничного вузла розпочався ще у 1870 р. із заснуванням Товариства Києво-Брестської залізниці для будівництва залізничної лінії Київ–Ковель, яка була відкрита 15 серпня 1873 р. (Назарук, 2021, с. 80). Масштабні проєктні та будівельні роботи по основних станціях напрямку було розпочато відразу з перших років вже ХХ ст.

Проєкт будівлі нового вокзалу у Ковелі та вокзалу на станції Голоби (Волинська обл.) 1903 р. розробив О. Вербицький, який на той час працював архітектором шляхової служби, а потім зайняв посаду головного архітектора в Управлінні Південно-Західної залізниці у Києві. Пізніше О. Вербицький створює ескізний проєкт Київського вокзалу, проєктує і будує велику кількість різних споруд: пасажирські будівлі для залізничних станцій, товарні контори, паровозні депо, міські станції, навчальні заклади, лікарні, житлові будинки. У 1905 р. у своєму звіті О. Вербицький частково описує технічну сторону розбудови вузла на станції Ковель, ілюструє розділ літографією схеми генерального плану всього вузла, що деякою мірою демонструє масштабність та обсяг планованих робіт, а також подає зображення проєкту фасаду «пасажирської будівлі» ст. Ковель 1904 р. Автор коротко описує планування з центральним двосвітним вестибюлем, визначаючи стилістику вокзалу як «модернізований ренесанс», «зовнішнє опорядження глазуrowаними лицювальними плитками, тягами тинькованих карнизів та

цементними орнаментами» (Вербицький, 1905, с. 107–110). Ковельський вокзал, непереможенна вершина архітектурного смаку, переживши руйнацію Першої світової та відновлення, був знищений під час Другої світової у липні 1944 р. (Мироненко, 2018, с. 18).

За часткової втрати та вилучення архівних фондів матеріалів ковельської залізничної управи початку століття⁷ важко встановити додатковий зв'язок обох працівників технічного відділу, С. Тимошенка та О. Вербицького, які спільно працювали над залізничними об'єктами у Ковелі, чи до яких проєктних робіт був долучений С. Тимошенко, але саме підпис О. Вербицького знаходимо на більшості збережених архітектурних кресленнях як начальника технічного відділу «Служби Путі і Зданій» Управління Південно-Західної залізниці. Все ж таки можна стверджувати, що працюючи в складних умовах та виконуючи переважно чужі проєкти, С. Тимошенко отримав величезний практичний досвід та здобув певну професійну репутацію, що вплинуло на його подальший кар'єрний ріст як архітектора.

С. Тимошенко в цей період перебуває під впливом та переймає стилістичну морфологію проєктів О. Вербицького — прийнята стилістика «технічного модерну», яка широко використовувалася для будівництва станційних комплексів, віадуків та інших інженерних споруд, знайшла своє продовження в проєктах С. Тимошенка, який скерував свої архітектурні пошуки в бік стилістики «українського архітектурного модерну». Обидва архітектори переймалися та не були

1915–1918 рр., Ковель. Вокзал і залізнична амбулаторія. Світлина з особистого архіву А. Миронюка

байдужими до «нових» архітектурних форм Полтавського губернського земства (1902–1908, архітектор Василь Кричевський), яке на той час продовжувало будуватися, і вони обидва намагалися втілити архітектурно-стильові елементи, що перетворилися на інструментарій творчого вияву з яскраво акцентованою національною інтонацією (Мироненко, 2018, с. 23).

С. Тимошенко ще у 1905 р. в ПЦІ з однодумцями заснував студентський гурток прибічників розвитку української архітектури «Громада» (гурток української архітектури) (Січинський, 1956, с. 157). І тепер, долучившись до

практичного реального проєкування та будівництва, архітектор вперше втілює власні формотворчі ідеї та бачення «українського стилю» в конкурсних проєктах, в будівельно-інженерній практиці в Ковелі, в наступних своїх проєктах прибуткових будинках у Києві в 1908–1910 рр., а потім у Харкові (Чепелик, 1999, с. 199). Молодому архітектору Сергію Тимошенку вдається реалізувати в Ковелі перші архітектурні проєкти: жіноча гімназія ім. Пирогової, залізнична амбулаторія, залізнична школа, інтернат залізничної школи, військові бараки, продовольчий пункт та інші допоміжні залізничні споруди⁸.

1915–1918 рр., Ковель. Залізнична амбулаторія. Листівка з особистого архіву А. Миронюка

⁶ ЦДАВО, 3795–1–466, арк. 38–40.

⁷ ДАВО, 2008, 362.

⁸ ЦДАВО, 3795–1–581, арк. 2, 7.

1920-ті рр., Ковель. Жіноча гімназія ім. Ю. Пирогової. Світлина з особистого архіву А. Миронюка

1910-ті рр., Ковель. Жіноча гімназія ім. Ю. Пирогової. Листівка з особистого архіву А. Миронюка

Двоповерхова будівля залізничної амбулаторії, як і багато споруд ковельського залізничного вузла, не вціліла, вона зруйнована під час Другої світової війни. Проект будівлі був розроблений у 1909 р. як «Дежурная пассажирских кондукторов на ст. Ковель» (Мироненко, 2018, 44), хоча на пізніших поштових листівках будівля зазначається як залізнична амбулаторія. Будівля хоча й мала всі виразні риси

УАМ, була досить еклектичною як в об'ємно-просторовому вирішенні, так і в своїх архітектурних деталях. Об'єм будівлі, виділений боковим ризалітом, накритий напіввальмовим дахом з мансардою, мав заокруглення на куті та завершувався зрізаним фронтоном над бічним північним фасадом. Вхідна частина зі сторони вокзалу була позначена виступаючою баштою та завершувалася шоломоподібним дахом. Форма трапецієвидних віконних прорізів, об'єднання вікон вузькими простінками, вирішення вхідного portalу та цегляне декорування фасаду стверджували авторські стилістичні пошуки

ідентичності «українського стилю». Морфологічно подібні архітектурні елементи С. Тимошенко застосує в своїх пізніших проєктах житлових та залізничних будівель.

Будівля жіночої гімназії імені Пирогової у Ковелі, а пізніше школа землемірів та дорожніх техніків⁹, має більш обґрунтовану архітектурну композицію та раціональне планувальне рішення. Симетричність головного фасаду з центральним ризалітом порушує тільки заокруглена кутова частина будівлі. Незначні тиньковані частини фасаду під вікнами, фризова частина з геометризованим декоруванням, разом з цегляними пілястрами підтримують загальну ритміку композиції фасаду. Як і будинок О. Юркевича в Києві, будівля гімназії вже набуває рис УАМ, стаючи одним із перших прикладів раціоналістичного напрямку цього стилю. Нерідко О. Вербицького називають автором проєкту цієї гімназії, очевидно через подібність стилістичної манери двох архітекторів, але біографічні згадки про діяльність С. Тимошенка та використані ним архітектурні прийоми та деталі стверджують його авторський почерк. Пізніше у будівлі розміщувалася «Panstwowa Szkoła Mierńicza i Drogowa», заснована у 1921 р., одна з чотирьох на теренах Другої Речі Посполитої професійно-технічна школа, яка діяла до 1939 року та готувала спеціалістів геодезистів та шляховиків. Донедавна в будівлі розміщувався готель, а зараз — декілька комерційних приміщень, значна частина фасадного оздоблення втрачена.

Пізніше у 1923 р. С. Тимошенко ще проєктує у Ковелі віл-

лу для доктора Пирогова, подаючи проєкт на виставку ГДУМ у Львові, а у 1934 р. — житловий будинок Терентія Серікова (м. Ковель, вул. Вігури, 3)¹⁰, вже в модерністичній стилістиці.

Загалом ковельський вокзал, станційні будівлі та згадані громадські будівлі сформували архітектурний образ Ковеля поч. ХХ ст. Працюючи в Ковелі, а пізніше в Києві та Харкові, С. Тимошенко мав змогу та сприятливі умови втілити в життя свої ідеї та бачення нової української архітектури, виробити свою систему архітектурних форм і образів. Перші проєкти архітектора засвідчили великий творчий потенціал, розвиток якого ми побачимо в його подальшій діяльності (Бенедюк, 2016, с. 47–58).

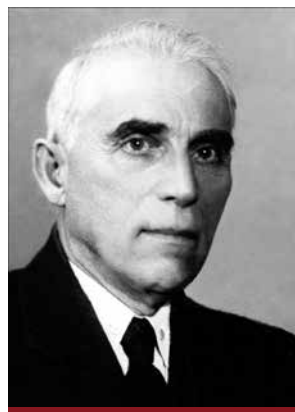
1917–1918 рр., Ковель. Жіноча гімназія ім. Ю. Пирогової. Серія листівок з особистого архіву А. Миронюка

⁹ ДАВО, 454–2–634, арк. 3.

¹⁰ ДАРО, 40–5–76.

Залізничний вокзал
станції Ковель.
Світлина з особистого
архіву А. Миронюка.
1942

Вербицький Олександр Матвійович (1875–1958) — архітектор («цивільний інженер»), професор, дійсний член Академії архітектури УРСР, автор значної кількості споруд в Україні та поза її межами. Народився у м. Севастополі, де його батько, петербуржець, працював техніком-будівельником при міській управі. Подібність початку життєвого і творчого шляху О. Вербицького та С. Тимошенка простежується у здобутті знань у реальних училищах і вищій професійній освіті у відповідному навчальному закладі — Петербурзькому інституті цивільних інженерів (ПІЦІ), де здійснювалася підготовка фахівців до роботи з новітніми типами будівель, матеріалами та конструкціями, виховувалися естетичні смаки і чуттєвість до регіональних та національних особливостей. Початок професійної діяльності О. Вербицького був вельми успішним. Після блискучого завершення у 1898 р. навчання (з двома золотими та срібною медалями; із занесенням імені на Почесну дошку ПІЦІ) молодий архітектор

Залізничний вокзал
станції Голоби.
Арх. О. Вербицький.
Листівка поч. XX ст.

приймає запрошення проф. І. Кітнера, автора комплексу Київського політехнічного інституту (КПІ), на роботу молодшим помічником на будівництві КПІ, тим самим на все життя пов'язуючи свою долю з Києвом. Через рік стає помічником академіка В. Ніколаєва на будівництві Київського оперного театру. У 1901 р. опрацьовує проєкт головного фасаду Київського державного банку (до надбудови), який втілюється архітектором О. Кобелевим. Того саме року починається значний період творчої діяльності на службі в Управлінні Південно-Західної залізниці (до 1933 р.) як «архітектора залізничного руху». Починаючи з ескізного проєкту Київського вокзалу, надалі він проєктує і зводить значну кількість будівель залізничної інфраструктури на різних локаціях. Вокзал у Ковелі (1903–1908) є зразком вишуканої майстерності архітектора, що надалі у 1920–1930-х роках отримає розвиток у величній будівлі Київсько-

го вокзалу. Ковельський період у біографії Олександра Вербицького є цікавим і продуктивним, оскільки ним також було виконано проєкти будівель кондукторських і паровозних бригад, товарної контори, оформлення віадука тощо. І це, безсумнівно, час співпраці з Сергієм Тимошенком, який у 1906–1908 роках як інженер технічного відділу дирекції Південно-Західної залізниці працював на будівництві залізничного вузла ст. Ковель. Треба думати, що обидва архітектори як вихованці однієї школи, спираючись на спільні принципи фахової роботи, прагнучи до гармонії між функцією, конструкцією і формою, добре розуміли один одного. За типологією творчий доробок О. Вербицького є досить різноманітним: інтер'єр актової зали КПІ (1901–1902), пакгаузи і товарна контора на ст. Київ-товарний (1902–1907); багатопверхові будинки у Києві (1908, 1912–1913); паперова фабрика у Малині (1906–1907); виробничий корпус цукро-

вого заводу з їдальнею та читальнею, народний дім на ст. Верхнячка (1909–1910); комплекс споруд дитячого будинку в Черкасах (1916), споруди поза межами України у Туапсе, Батумі, Гомелі, Нижньому Новгороді. У 1927 році О. Вербицький стає переможцем конкурсу на будівлю Київського залізничного вокзалу — знаковою як у творчості автора, так і в архітектурі міста мону-ментальної будівлі з монолітного залізобетону. З 1928 до 1933 р. працює головним архітектором Проєктного бюро побудови Київського вокзалу, забезпечуючи будівельний процес чисельною проєктною документацією. Крім архітектурно-будівельної діяльності, Олександр Вербицький багато часу присвячував педагогічній діяльності, починаючи з викладання у 1909 р. на Вищих технічних курсах В. Пермінова у Києві, потім в Архітектурному (згодом Художньому) та Інженерно-будівельному інститутах у Києві, де виховав плеяду архітекторів України.

Bahnhof in Holoby (Wolhynien).

Пошуки архітектурної мови: дві будівлі київського періоду

1910-ті рр., Київ.
Світлина з будинком
Прокопа Тимошенка
(вулиця Б. Хмельницького, 50).
ЦДАМЛМ України,
11-1-545, арк. 9

Коротке перебування Сергія Тимошенка в Києві у 1908–1909 рр. було зовсім не випадковим. Його батьки мали зв'язок з Києвом, неодноразово приїздили сюди з синами, а у 1900-х мешкали у місті. Батько Прокоп Тимофійович Тимошенко, почесний громадянин, землемір за фахом, володів з 1907 р. великим прибутковим будинком по вул. Б. Хмельницького, 50, що був зведений у неоре-

сансних формах у 1894–1895 рр. за проектом архітектора Я. Вольмана. Старший брат Степан Тимошенко — всесвітньо відомий в майбутньому математик — викладав у Київському політехнічному інституті (1906–1911), де 1909–1911 рр. був деканом інженерно-будівельного відділення. До речі, брат в юнацтві теж захоплювався архітектурою, залізницями, навіть розмірковував про фах інженера залізниць.

У будинку батька у 1907–1911 рр. мешкав Степан Тимошенко, а також, ймовірно, бував Сергій Тимошенко разом з родиною.

У 1906 р. (за іншими даними — у 1904 р.) Сергій Тимошенко проходив у Києві практику на розбудові залізничної станції Київ-Товарний. Тут збереглися товарна контора Південно-Західної залізниці та пакгаузи по вул. Івана Федорова, 32 (1902–1907 рр.), проект яких виконав у 1902 р. Олександр Вербицький — архітектор Управління Південно-Західної залізниці (з 1901 р.), він же керував будівництвом.

1908 р. С. Тимошенко оселяється в Києві, де обіймає посаду інженера у технічному відділі дирекції Південно-Західної залізниці, продовжуючи свою первісну будівельну спеціалізацію. В біографії Тимошенка, яку написав його колега по Українській господарській академії (Чехословаччина) І. Шовгенів у 1924 р. на основі автобіографії архітектора, зазначено про набутий в цей період досвід роботи з різними будівельними матеріалами, досліди над якими «робилися або безпосередньо на будові, або в спеціально споруджених лабораторіях»¹. У цьому ж документі згадуються й теслярські та столярні вироби, що були предметом особливої уваги архітектора на об'єктах цивільної архітектури. Він виконував рисунки й детальні шаблони столярних виробів та здійснював нагляд за їх виконанням на кращих підприємствах, зокрема в Києві — на популярній меблевій фабриці братів Я. та І. Конів, а також на фабриках Одеси, Харкова, Львова. Також будівництво в Києві дало молодому

цивільному інженеру досвід роботи з насипними ґрунтами на р. Либідь, із складними сповзаючими глинистими ґрунтами Київського узгір'я і з технічними засобами боротьби з такими умовами будівництва².

С. Тимошенко належав до прогресивних українських кіл (в київський період, у 1908–1909 рр., він був членом Київського товариства «Просвіта», у 1909 р. очолював його) і глибоко вивчав українську архітектуру. Тому він зміг отримати своє перше київське архітектурне замовлення від людини з аналогічними інтересами та уподобаннями. Цей будинок по вул. Саксаганського, 101 сьогодні добре відомий. Його зображення вміщене на ювілейному конверті «Укрпошти» з портретом митця.

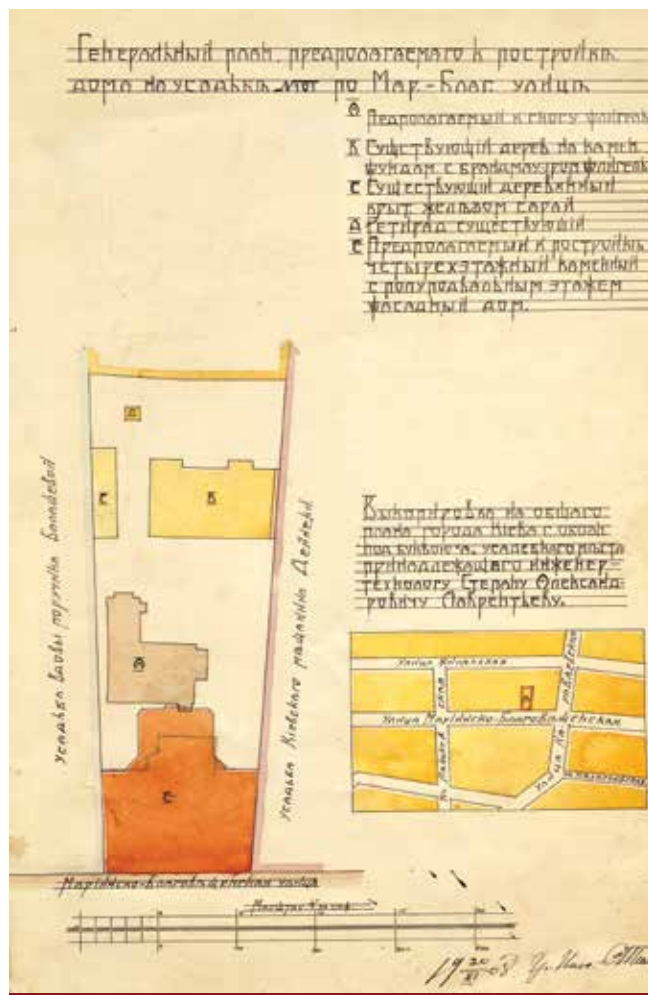
Хоча авторство згаданого будинку зазначено у книзі В. Чепелика (Чепелик, 2000, с. 166) та у кількох сучасних публікаціях (Вітченко, 2014, с. 42–51), в енциклопедії «Звід пам'яток історії та культури України» воно відсутнє (Кальницький, Щукіна, 2004, с. 1126). Проект в архівах Києва також не виявлений. Це

¹ ЦДАВО, 3795-1-466, арк. 37.

² ЦДАВО, 3795-1-466, арк. 38.

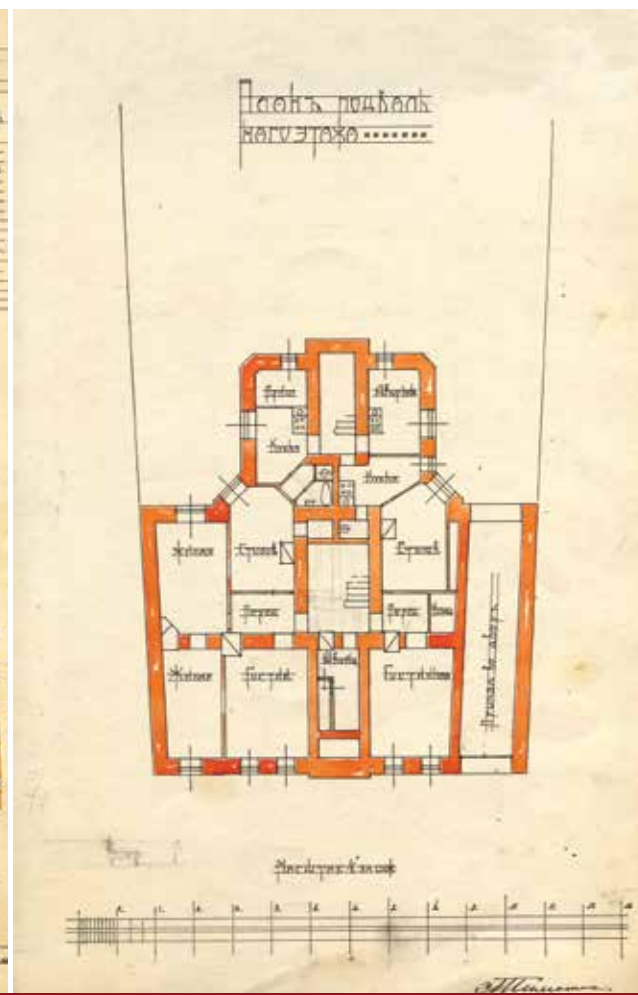
1906, Київ. Будівництво Товарної контори. ЦДАМЛМ України, 11-1-55, арк. 4

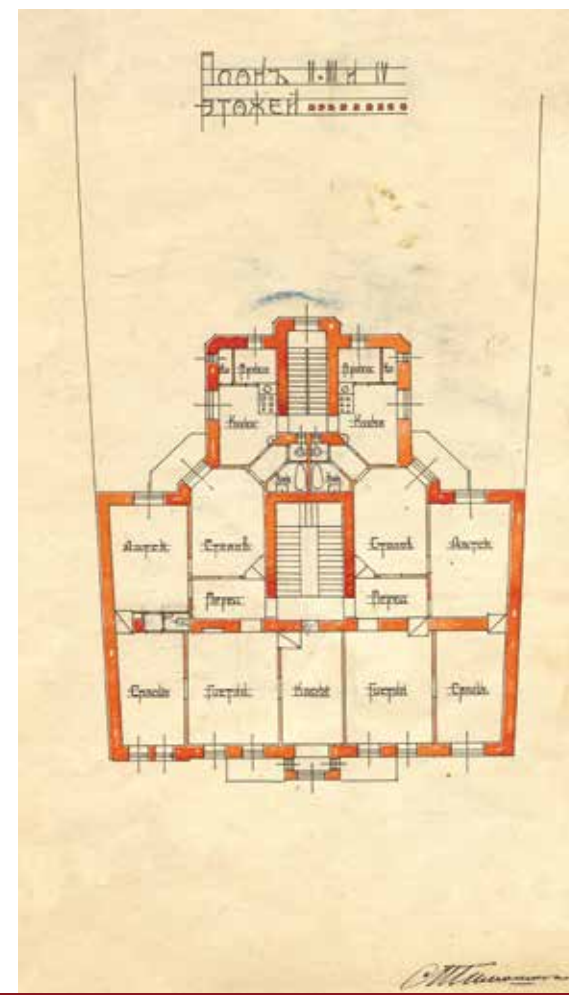

1908. Генеральний план садиби, план підвального поверху будинку Лаврентьєва (вул. Саксаганського, 101). Арх. С. Тимошенко. 1908. Родинний архів Наталії Лаврентьєвої

характерно для спадщини архітектора в цілому. Попри значну кількість збережених будинків С. Тимошенка в Харкові і на Західній Україні, і загалом попри величезну спадщину архітектора, оригіналів креслень збереглося небагато. В автобіографії та написаній за нею І. Шовгенівим біографії Тимошенка приватні замовлення згадуються однією фразою: «декілько багатоповерхових будинків чиншового характеру у Києві і Харкові»³. В даному випадку історикам архітектури пощастило — оригінальні креслення збереглися. Їх надав дослідникам журналіст, письменник, кінодраматург Андрій Олександрович Топачевський (1939 р. н.), онук

рідної сестри Степана Лаврентьєва — Софії Олександрівни (приблизно 1870–1952). Проект зберігається у прямої онуки — викладачки музики Наталії Олександрівни Лаврентьєвої (1951 р. н.) (Мокроусова, 2016, с. 5–22). За родинними свідченнями, домовласник Степан Лаврентьєв (1880–1919) походив з міщансько-купецької родини, закінчив Санкт-Петербурзький політехнічний інститут. Онук композитора Миколи Лисенка згадувала, що С. Лаврентьєва в родині називали «цвяшок» («гвоздик»), через те, що він був інженером-технологом. В адресних книгах по Києву він значиться серед техніків. Певний час С. Лаврентьєв працював у бан-

1908. План II, III та IV поверхів будинку Лаврентьєва (вул. Саксаганського, 101). Арх. С. Тимошенко. Родинний архів Наталії Лаврентьєвої

ку, був також співробітником Миської управи. До переїзду у власний будинок мешкав по вулиці О. Гончара, 74. Родина належала до кола українських патріотів. Сам Лаврентьєв був одним із засновників Українського дому «Родина» (Українського клубу), а його дружина Євгенія Олександрівна, уроджена Завадовська (1886–1943), заснувала перший український дитячий садок. Подружжя підтримувало дружні стосунки з Лесею Українкою та Миколою Лисенком — певний час вони мешкали в будинку по вул. Саксаганського, 101.

Степан Лаврентьєв був у 1913 р. членом Комітету зі спорудження пам'ятника Т. Шевченку в Києві, так само, як і Василь Кричевський. Архітектор, до речі, став хрещеним батьком Олександра Степановича Лаврентьєва (1909–1990), чиї нащадки й досі живуть у Києві. Чи не звідси пішла помилкова версія про те, що саме Кричевський був автором будинку по вул. Саксаганського, 101 (Гуржій, 2009, с. 76–77).

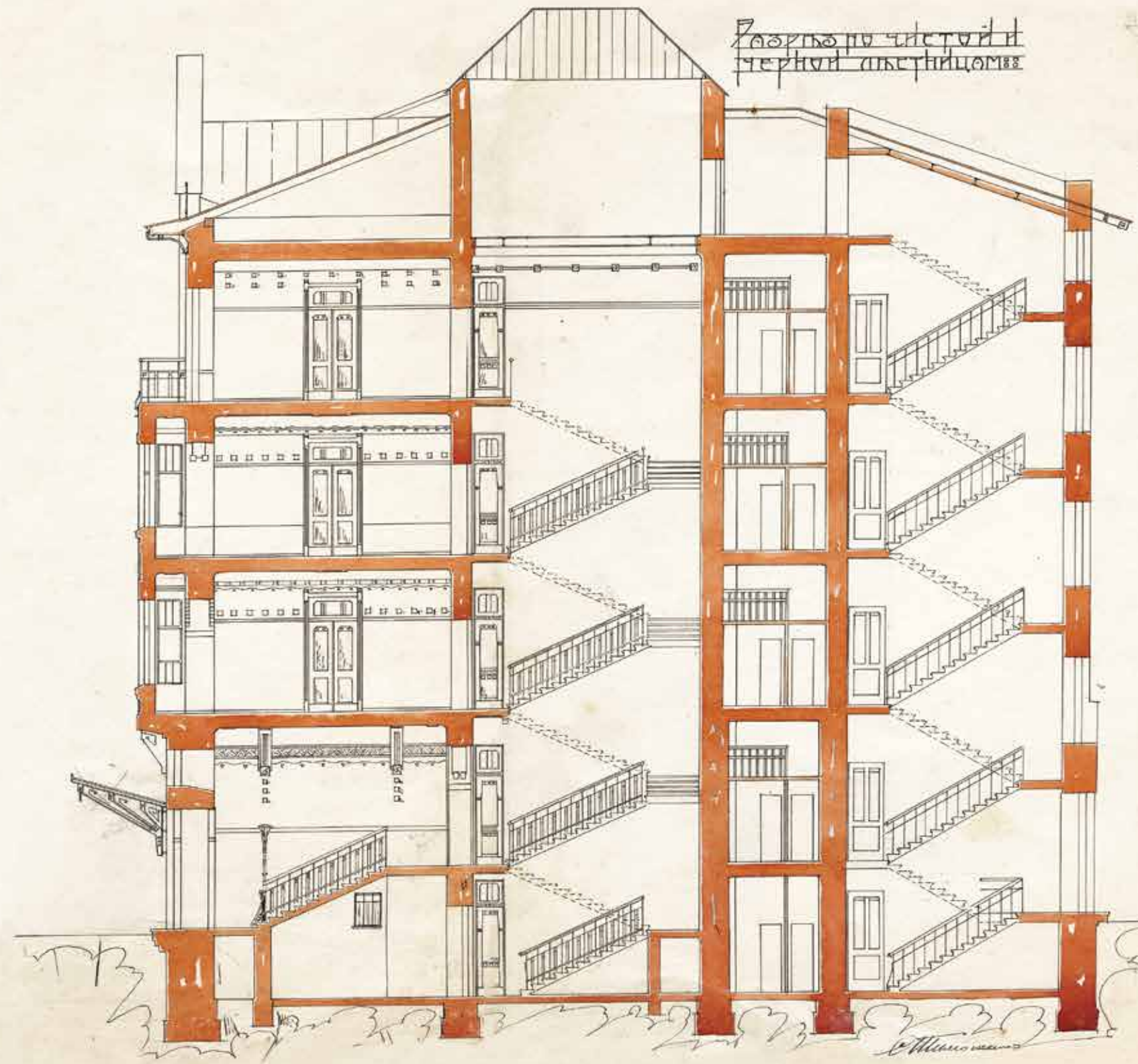
Інженер С. Лаврентьєв придбав майно по вулиці Маріїнсько-Богородищенській (тодішня назва)⁴ у листопаді 1907 р., купив його у родини Аморейських, яка володіла садибою з 1890-х рр. Будівництво велося на узяті в кредит від Київського земельного банку кошти, і після завершення робіт застава нерухомого майна постійно продовжувалася. Останній кредит С. Лаврентьєв отримав у жовтні 1919 р.

Роботи розпочалися навесні 1909 р., а чистове оздоблення мало завершитися 1910 р. У вересні 1909 р. С. Тимошенко вже переїхав до Харкова на будівництво Південно-Донецької залізниці. Отже, закінчувати роботи та вести будівельний нагляд мав інший архітектор. Дійсно, як встановив киевознавець Дмитро Малаков, завершував об'єкт цивільний інженер Микола Шехонін (1883–1972), ще один архітектор-емігрант, який покинув Україну по війні. У його авторському альбомі, де вміщено фотографію будинку, архітектор зазначив: «проект і нагляд» без згадки імені С. Тимошенка (Малаков, 2017, с. 29). М. Шехонін вніс деякі зміни до планування приміщень та до оформлення головного фасаду, зокрема, змінив форми

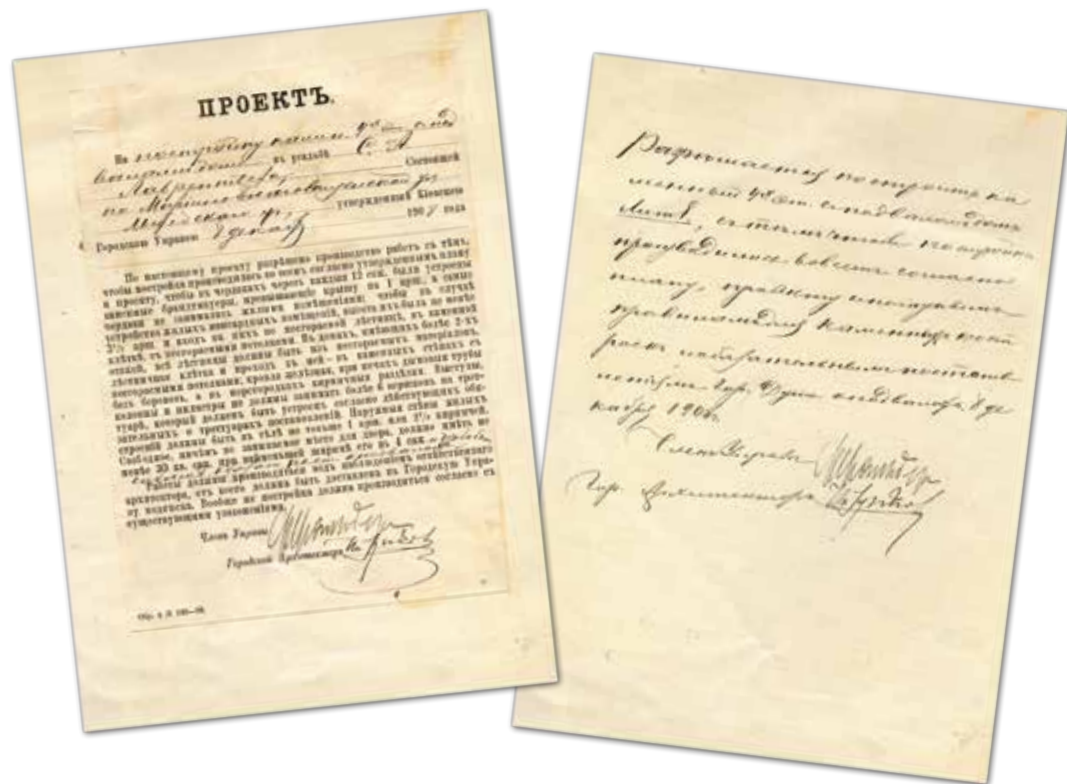
Проект будинку в садибі Лаврентьєва, датований 30 листопада 1908 р., складався зі стандартних елементів, необхідних для погодження у Будівельному відділенні Миської управи: план садиби з позначенням новобудови, головний фасад, два розрізи та поверхові плани. Асиметричний головний фасад мав впізнавані риси українського модерну. Але існували певні розбіжності між проектом і його реалізацією

³ ЦДАВО, 3795–1–466, арк. 39.

⁴ ДАКО, 1636–6–654, арк. 1.

1908, Київ. Фасад і розріз будинку Лаврентьєва (вул. Саксаганського, 101). Арх. С. Тимошенко.
Родинний архів Наталії Лаврентьєвої

Дозвіл на будівництво за проектом С. Тимошенка. 1908. Родинний архів Наталії Лаврентьєвої

окремих віконних прорізів та додав ампірні віночки в площину бічного щипця. Цікаво, що цей архітектурний образ вплинув на сусідній будинок під № 99, зведений пізніше — у 1911–1912 рр. в стилістиці «модерн-класицизму». Невідомий архітектор повторив форму щипця з потрійними вікнами на тлі та ввів нехарактерні для модерн-класицизму трапецієві вікна, щоб гармонізувати нетрадиційне сусідство.

Ще один приклад українського модерну цього ж періоду також «поділили» між собою С. Тимошенко та М. Шехонін. Мова йде про будинок лікаря й громадського діяча Й. Юркевича на вул. Паньківській, 8 (1910 р.). Ще з часів канонічної для києвознавства мистецтвознавчої праці О. Гілярова «Архітектура Києва передвоєнної доби» (Гіляров, 1936, с. 36–39) його архітектором вважався М. Шехонін. Але в статті 1999 р. В. Чепелик називає автором С. Тимошенка (Чепелик, 1999, с. 195–210). Нова

атрибуція, скоріш за все, походила від статті сина архітектора — Олександра Тимошенка «Українська архітектура в ХХ столітті», що була надрукована після Другої світової війни (Тимошенко, 1952, с. 3). Син пише про два київські будинки батька: інженера Лаврентьєва по вул. Маріїнсько-Благовіщенській та для домовласника Юрченка (Контівська вулиця). Як бачимо, якщо перший об'єкт названий правильно, то щодо другого автор припустився двох помилок — і в імені замовника, і в назві вулиці. Крім цих помилок, в статті О. Тимошенка були і інші неточності, одразу відмічені одним з його колег — людиною, яка, вочевидь, добре зналася на цьому періоді в історії архітектури України (Корсак, 2014, с. 201–203).

Втім, матеріали особистого архіву М. Шехоніна (збереглися у нащадків), які вдалося вивчити києвознавцю Д. Малакову, знову повертають нас до первісної атрибуції. Ми добре знаємо, що

співавторство було поширеним явищем в архітектурному середовищі, але воно завжди ускладнювало атрибуції, внесок кожного з авторів виокремити також не легко. Тоді як з першою спільною роботою співпраця підтверджена, то з будинком на Паньківській не все так однозначно. Справа в тому, що проектні креслення не збереглися, а сам М. Шехонін помістив фото цього об'єкту серед своїх робіт, хоча така стилістика для нього була нехарактерною. Д. Малаковим співавторство С. Тимошенка також не згадується.

Будівництво на Паньківській розпочалося навесні 1910-го р., тоді, коли С. Тимошенка в Києві вже не було. Але він міг скласти проект раніше, або принаймні запропонувати ескіз фасаду в «українському стилі» — саме на його формування були спрямовані багаторічні архітектурні пошуки митця. «В цій роботі С. Тимошенко взяв на себе роль

розробки і пристосування старих архітектурних форм, що існували на Україні, та зразків народного мистецтва до будов новіших...»⁵.

Наявні архівні джерела дають змогу простежити історію самої садиби та деякі деталі будівництва, опорядження та функціонування прибуткового будинку. З 1878 р. садибою володів селянин Калузької губернії Леон Аристархов, первісна забудова була малоповерхова, дерев'яна⁶. В подальші десятиліття власники садиби кілька разів змінювалися. Зокрема, у 1890-х рр. майном володів дворянин Василь Чубинський, брат Павла Чубинського — українського етнолога, фольклориста, поета, громадського діяча, автора Гімну України.

За купчою від 5 лютого 1899 р. у київського нотаріуса О. Плятера було здійснено акт купівлі-продажу, за яким Євгенія Савельєва продала своє майно Йосипу В'ячеславовичу Юркевичу, лікарю й громадському діячу⁷. У 1910 р.

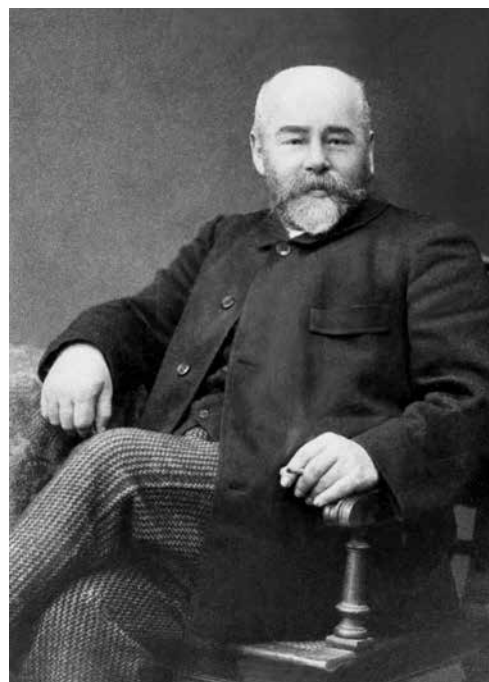
Будинок Лаврентьєва з Альбому Шехоніна. Світлина поч. 1910-х рр. (Малаков, 2017, с. 28)

Будинки по вул. Сакаганського. Світлина. 1930-ті рр. ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, №2–10477

⁵ ЦДАВО, 3795–1–466, арк. 41.

⁶ ДАК, 143–2–52; 163–41–1490.

⁷ ДАК, 143–2–2672, арк. 35–36.

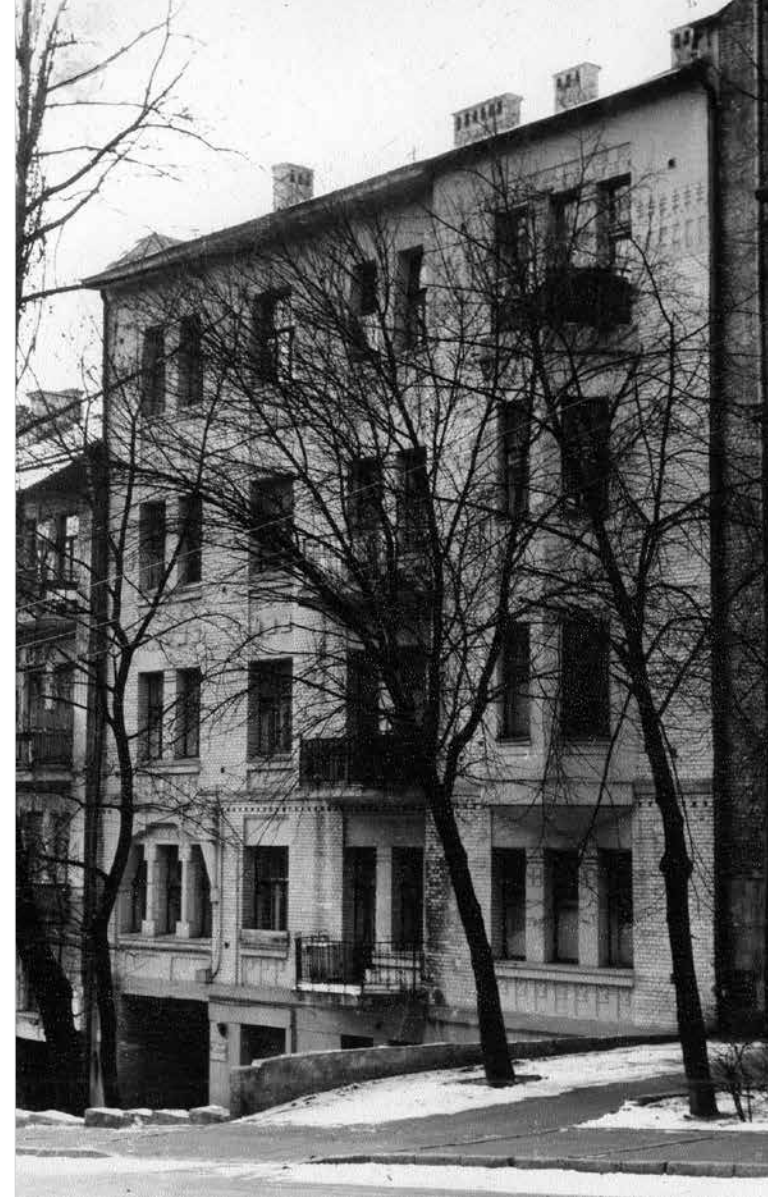

Портрет Йосипа Юркевича (Малаков, 2017, с. 46)

Будинок Юркевича (вулиця Паньківська, 8). Арх. С. Тимошенко, М. Шехонін. Світлина поч. 1910-х рр. (Малаков, 2017, с. 51)

План житлового поверху будинку Юркевича (вулиця Паньківська, 8). (Шулешко І. (2001). Облікова інвентаризація будинку № 8 по вулиці Паньківській. Машинопис. Фонд науково-проектної документації КНМЦ по охороні пам'яток. Київ. С. 43–239)

1990-ті, Київ. Будинок Юркевича (вулиця Паньківська, 8). Фотофіксація О. Гончара (до надбудови). (Шулешко І. (2001). Облікова інвентаризація будинку № 8 по вулиці Паньківській. Київ. С. 43–239)

старі дерев'яні споруди на ділянці були знесені для будівництва нового 5-поверхового будинку. У 1918 р. архітектор М. Горденін виконав обмірні креслення будинку, але в архівній справі збереглися лише поверхові плани, розріз та план ділянки. Оскільки ділянка площею 284 кв. саж. (1293 кв. м) була трохи вужча за стандартні київські розміри міської садиби — шириною по фронту 19 м, глибиною 50 м, архітектор скомпонував 5-поверховий будинок у вигляді двох блоків з розташуванням по одній квартирі на поверсі у фасадній та флігельній частинах. Кухні зі спільними для двох квартир «чорними» сходами зайняли вузький блок, розкритий вікнами на подвір'я. Доволі незвично було розташовано й парадний вхід — не з вулиці, а з підвороття. При цьому стильові риси будинку концентруються виключно на головному фасаді, що є типовим для вуличних комплексів межі XIX–XX ст., що утворені пери-

метральною забудовою зі щільним приляганням будинків. В опису нерухомості від 1 вересня 1910 р. існуючий 5-поверховий будинок записаний як дві ідентичні споруди: фасадний будинок та флігель. До опису також було включено будиночок двірника, сараї та льохи. Будівлі були оцінені у 87.500 рублів⁸. Аналогічний опис було складено 5 березня 1911 р., він містить деякі цікаві деталі стосовно використаних будівельних та опоряджувальних матеріалів. Зокрема, плитки для підлоги були виготовлені в Харкові⁹, найбільш вірогідно — на заводі Бергенгейма. Ще один документ від 23 грудня 1918 р. дає уявлення про оформлення квартири будинку — цілком характерне для житла початку XX ст.: «Все 11 квартир имеют по два входа: один парадный и черный. Во всем доме все комнаты, кроме кухонь и коридоров, обиты обоями. Кухни окрашены до половины масляной краской, а остальная часть стен

и потолки побелены, коридоры окрашены клеевой краской. Потолки во всех комнатах с лепными украшениями и разделаны на несколько тонов. В кухнях, ванных и клозетах полы белые плиточные, а во всех остальных комнатах паркетные. Ванны эмалированные, стены в ванных комнатах до половины из глазурованных изразцов... Печи и плиты все из гладких глазурованных изразцов... Во всех квартирах водопроводы и электрическое освещение и электрические звонки»¹⁰. Квартири в будинку були великими й комфортними: в основному 6-кімнатні,

по одній 5 і 7-кімнатній. В кожній була запланована кімната для хатньої прислуги, по два клозети. Вікна кімнат виходили на вулицю і у двір. Оселі мали всі тогочасні зручності, навіть телефонний зв'язок, про що вказано у телефонному довіднику абонентів¹¹. Оригінальне стильове рішення головного фасаду будинку Юркевича обумовило зацікавленість ним вже у 1910-х рр. Так, Кость Шероцький вважав цей будинок (як і будинок М. Грушевського по вул. Микільсько-Ботанічний, 14) спробою «воссоздать в каменной городской громаде

⁸ ДАК, 143–2–2672, арк. 63–66.

⁹ ДАК, 143–2–2672, арк. 60.

¹⁰ ДАК, 143–2–2672, арк. 4.

¹¹ 1914. Список абонентов Киевской телефонной сети. Киев. С. 83.

Головний фасад будинку Юркевича (вул. Паньківська, 8). Прорис В. Чепелика (Чепелик, 2000, с. 158)

Деталь фасаду будинку Юркевича. Арх. Тимошенко, М. Шехонін. Прорис Р. Бардадим, А. Бусел. КНУБА, 2021

стиль деревянных сельских сооружений Украины — это не просто воссоздание старины, но попытка углубления в художественную тему, живущую своей особой жизнью, несмотря на уродливые изменения, вызванные требованиями современного строительства из железа и бетона» (Шероцкий, 1994, с. 160–161). З цим трохи наївним поглядом сперечався відомий дослідник українського модерну В. Чепелик: «...і в першому, і в другому прикладі зв'язок з архітектурою сільських будинків ледве помітний». Дослідник, навпаки, вважав, що в будинку Юркевича «завдяки забезпеченню життєвих потреб міста, можливостям техніки і проникливого розумінню нової архітектоніки вдалося піднятися на якісно новий східчик переосмис-

лення народної теми в архітектурі, вивільнитись від механічного запозичення форм сільської архітектури» (Чепелик, 2000, с. 160).

Головний фасад має асиметричну композицію, утворену правим неглибоким ризалітом з гранчастим еркером у третьому-четвертому поверхах, який був первісно завершений трикутним фронтоном оригінальної форми з геометричним орнаментом та дахом із заломом та трьома горищними віконцями (розібрані під час капітального ремонту 1973 р.). Урівноважує композицію розташований ліворуч дворовий проїзд, акцентований арочною нішею, що об'єднує три невеличкі вікна другого поверху. В загальному рішенні фасаду вертикальні членування підкреслені вікнами видовженої форми та

вузькими простінками. Виконаний в цеглі орнаментальний декор акцентує вікна і зосереджений у верхній частині фасаду. Поєднання жовтої цегли, світло-сірого тиньку та синьої глазурованої плитки у вставках створює вишуканий кольоровий ефект фасаду. Фактично у вирішенні споруди виявились, насамперед, раціоналістичні риси, характерні для напрямку конструктивістського модерну 1910-х рр. Його вільна від стилєвих впливів основа легко сприймала інші історичні форми, насамперед неокласичні та народно-стильові, утворюючи з ними органічні поєднання (Скібіцька, 1997, с. 178–184).

Виразну мистецьку характеристику архітектурного образу будинку, яка базувалась на дослідженнях 1971 р., подав В. Чепелик: «Це були варті на увагу пошуки шляхів органічного розвитку національних форм в архітектурі початку ХХ ст. за якісно нових умов і до того ж з використанням не традиційних, а новаторських засобів. У цьому, на перший погляд, начебто примітивному фасаді вражає значна майстерність архітектора у володінні засобами створення асиметричної композиції, в якій симетрія і асиметрія складових частин злились в художню цілісність, що надала зовнішності будинку при усій його раціоналістичній стриманості рис неафектованої динамічності, додавши художньому образу справжньої життєвості та оригінальності» (Чепелик, 2000, с. 161).

Крім фасадів, доволі цікаво оформлені інтер'єри будинку. Стіни та стеля проїзду в двір прикрашені геометризованим ліпним орнаментом, що повторює деко-

ративні мотиви на фасаді — ряди стилізованих «ялинок». Аналогічно оформлений плафон у парадному вестибюлі. Огорожа сходів також геометризована, відповідає загальній стилістиці декоративного оздоблення будинку. Деякі двері квартир прикрашені трапецевими фільонками з геометричним орнаментом, які імітують характерні для українського модерну форми віконних прорізів.

Будинок по вул. Паньківській, 8 має не тільки архітектурну, але й значну історичну цінність — впродовж майже 10 років він був осередком українського культурного життя. Тут містилася редакція педагогічного місячника для родини і школи «Світло», що виходив у 1910-1914 рр. у видавництві «Український учитель». В будинку також була редакція літературно-художнього місячника «Сяйво», який виходив за підтримки діячів

Парадні сходи та деталь дверної фільонки в будинку Юркевича (вулиця Паньківська, 8). Фотофіксація О. Гончара. (Шулешко І. (2001). Облікова інвентаризація будинку № 8 по вулиці Паньківській. Київ. С. 43–239)

Обкладинка часопису «Сяйво» та сторінка, де надрукований конкурсний проєкт пам'ятника на могилі Миколи Лисенка авторства С. Тимошенка

Мешканці будинку Юркевича — українські письменники: Б. Грінченко, М. Вороний, М. Рильський. Світлина з відкритих джерел

української культури з березня 1913 до початку 1914 р. (вийшло 21 число). Редактором-видавцем був Олександр Корольчук. При журналі діяло однойменне видавництво, з ним і часописом співпрацювали десятки відомих діячів культури¹². У різний час в будинку Юркевича мешкали українські письменники Борис Грінченко, Микола Вороний, Максим Рильський. Також вельми важливою для історії є особистість самого домовласника, завдяки художнім смакам якого будинок отримав таку

виразну архітектуру. Лікар й меценат Йосип В'ячеславович Юркевич (1857–1910) був помітною особистістю в українському русі, походив з давнього польського шляхетського роду. Він належав до того гурту польських інтелектуалів, які долучилися до українства і сприяли формуванню українського патріотичного руху (Малаков, 2017, с. 46). Пропагуючи просвітництво і розвиваючи доброчинність, Й. Юркевич безкоштовно лікував селян, допомагав здібній молоді навчатися за кордоном, побудував у рідному селі Криве сільську школу, яка збереглася й носить ім'я мецената. Також на його кошти звели сільську гідроелектростанцію та машинну станцію (не збереглися). Юркевич був членом Доброчинного товариства видання загальнокорисних і дешевих книжок, членом київської «Старої громади», співробітником українських видань «Рада», «Село», «Львівський науковий вісник» та інших часописів, автором збірки нарисів «Сучасні сільські малюнки»¹³. Він також став одним з фундаторів кооперативного руху в Україні, започаткованого в родинному селі. В Кривому у нього консультувалася Леся Українка, гостювали родина Лисенків. Сьогодні садибний будинок в селі зберігся, хоча й занепадає. Неподалік від села Криве (с. Романівка) був маєток родини Рильських. З Тадеєм Рильським Юркевич приятелював, отже став опікуном семирічного Максима Рильського. Майбутній поет, доки вчився в гімназії, мешкав в родині Юркевичів. 20 квітня 1907 р. у газеті «Рада» з'явився перший друкований вірш Рильського «Весна», присвя-

чений хрещеному батькові Й. Юркевичу. Смерть Йосипа Юркевича, як і смерть батька, глибоко вразила п'ятнадцятирічного Максима. За його власними словами, це були два найбільших потрясіння юності. У листопаді 1910 року Йосип В'ячеславович приїхав до Києва, на Паньківську вулицю, в гості до родини Шпілевичів — своїх добрих знайомих (сам прибутковий будинок Юркевича був завершений будівництвом лише начорно). Там тоді гостював і Максим Рильський. Раптово Юркевич захворів, і 25 листопада 1910 року помер від ниркової коліки. Похований був в рідному селі, але родинний склеп не зберігся. В наш час на його місці зусиллями праонуки Лариси Юркевич було покладено кам'яну плиту. Ця смерть вразила і Є. Чикаленка, який занотував у щоденнику за 14 листопада (ст. стиль): «...несподівано помер доктор О. В. Юркевич. Ще недавно я бачився з ним; він був, як завжди, веселий, говіркий, і от, раптом помер, можна сказати, наглою смертю, бо хворів усього два дні. Смерть ця дуже вразила мене. Треба якось впорядкувати свої грошові справи, щоб не покинути їх заплутаними... Др. Юркевич помер без духовної, але в нього діла в порядку...» (Чикаленко, 2011, с. 174). Дійсно, Йосип Юркевич помер, не залишивши заповіту, тому право власності на майно встановлювалося в судовому порядку. Вухвалі суду від 15 лютого 1911 р. було записано, що спадкоємцями є вдова Олександра Африканівна (уроджена Балавенська, 1861–1922) та діти: Лев, Марія, Олександра та Ніна Юркевичі. Власником майна був затверджений Лев Йосипович Юркевич.

Лев Юркевич (1884–1919) був відомим діячем українського соціал-демократичного руху, письменником і публіцистом. Значну спадщину батька використовував на підтримку української соціал-демократичної преси. Син Льва та його дружини Марії Беякової — Юрій Юркевич (1907–1990) написав спогади про своє бурхливе життя, де коротко розповідає й про батька та його родину (попри те, що знав їх погано). На жаль, докладно про будинок на Паньківській Юрій Юркевич не

Проект з надбудовою мансардного поверху будинку Юркевича (вулиця Паньківська, 8). 2002. (Шулешко І. (2001). Облікова інвентаризація будинку № 8 по вулиці Паньківській. Київ. С. 43–239)

¹²Енциклопедія українознавства. (2000). Львів, т. 8, с. 3117–3118.
¹³Там само. Т. 10, с. 3945.
¹⁴ДАК, 143–2–2672, арк. 38.

згадував, хоча і вважав себе спадкоємцем: «После его смерти (діда Йосипа Юркевича — О. М.) осталось 2000 десятин земли, порядочные суммы в банках и дом в Киеве, стоимостью 150 тысяч рублей, по завещанию предназначенный моему отцу, а тем самым, после отца, его единственному наследнику, то есть мне. Дом стоит и сейчас, 5-этажный, многоквартирный». Адрес — Паньковская улица, дом № 8» (Юркевич, 2000, с. 15).

Але за документами онук не міг бути спадкоємцем. 6 березня 1914 р. за купчою нерухомість перейшла до удови Й. В. Юркевича — О. А. Юркевич¹⁵. Вона й залишалася останньою домовласницею садиби й будинку до їх націоналізації.

Підсумовуючи цінність будинку по вул. Паньківській, 8, Д. Малаков слушно зазначив: «Будинок... залишається артистичною пам'яткою українського архітектурного модерну, своєрідним пам'ятником Юркевичам» (Малаков, 2017, с. 60).

Деякі архівні документи містять інформацію про функціонування будинку в радянський період.

З часом складний рельєф вулиці та високий рівень ґрунтових вод на території спричинив перезволоження ґрунтів. Тому у 1939 р. був виконаний проект влаштування дренажу в садибі та осушення стін будинку. Експертний висновок щодо стану будинку видав цивільний інженер В. Безсмертний — один з відомих дореволюційних архітекторів¹⁶.

На жаль, повністю автентичний вигляд будинку не зберігся. У 1973 р. під час ремонту було ліквідовано характерний дах і правий фронтон. Подальші зміни будин-

ку відбулися у 2000-х рр., зокрема була здійснена надбудова 6-го поверху та мансарди (орієнтовно у 2002 р.). Хоча надбудова в цілому імітує первісну стилістику фасадів, вона негативно вплинула на виразний образ будинку.

У 1910-х рр., коли С. Тимошенко вже не мешкав в Києві, він долучався до деяких подій, пов'язаних з містом: взяв участь в архітектурному конкурсі на розробку ескізного проекту пам'ятника на могилі Миколи Лисенка (1842–1912) на Байковому кладовищі, подав проекти на Українську художню виставку, яка відбулася 1911–1912 р. (Чепелик, 2000, с. 174).

С. Тимошенко був членом журі в багаторічній конкурсній епопеї на створення пам'ятника Тарасу Шевченку в Києві, яка тривала з 1910 р. Пересвідчившись у неможливості отримати задовільний результат у відкритих змаганнях, архітектор запропонував провести іменний конкурс із запрошенням конкретних відомих митців, що й було зрештою зроблено на останньому етапі (Украинский, 1913, с. 85).

Знаходимо й ще одну згадку про київський епізод в житті архітектора, який стосується його другого перебування в Києві. Син архітектора писав, що у 1919 р. з ініціати-ви М. Даміловського, Д. Дяченка та С. Тимошенка був заснований архітектурний інститут (Корсак, 2014, с. 189). Втім, історія цього навчального закладу ще досі мало відома, тому його заснування приписують багатьом архітекторам, які на той час працювали в Києві.

Микола Олексійович Шехонін (1882–1970) — видатний київський архітектор, який побудував низку відомих київських будівель. Проте про його педагогічну та художню роботу в Україні до недавнього часу було відомо дуже мало. Інформація про нього довгий час замовчувалась — архітектор покинув Київ відразу після німецької окупації, побоючись репресій радянського НКВД. Лише в 2017 р., завдяки кропіткій праці києвознавця Дмитра Малакова, ім'я архітектора почало повертатися в архітектурно-культурний простір міста, в якому він працював протягом декількох десятиліть.

1935, Київ. Житловий будинок «Укрзаготзерно» (вулиця Лисенка, 8). (Малаков, 2017, с. 168)

Народився Микола Шехонін в 1882 р. в родині петербурзького купця, який займався борошномельною справою. Професійну освіту він здобув в Інституті цивільних інженерів імператора Миколи I.

З 1908 р. архітектор оселився в Києві, який тоді активно розбудовувався. В 1909 р. Микола Шехонін взяв участь у конкурсі на оформлення фасадів міської публічної бібліотеки, його робота зайняла перше місце, що привернуло увагу до молодого фахівця. Перші професійні замовлення архітектора були тісно пов'язані з Сергієм Тимошенком. У 1910 р. Шехонін доробляв та здійснював нагляд за будівництвом житлових будинків: інженера Степана Лаврентьєва та Йосипа Юркевича. В наступні роки архітектор самостійно спроектував ще декілька житлових будинків: будинок Банецької, Владимирського, Свєчнікова, Супруненка та Скибінської. Визначними проектами архітектора цього періода також були: розробка одно-

го з найбільших павільйонів Всеросійської виставки 1913 р. (кам'яного постійного павільйону торгівлі і промисловості), комплексу будівель Військово-інженерного училища царевича Олексія (1913–1917).

В буремні роки політичних змін та війн роботи з архітектури в місті було мало. Більшою частиною замовлень були проекти реконструкцій та оздоблення будівель. Одна з найбільш відомих робіт цього періода — проект відновлення мосту на місці Ланцюгового мосту в Києві.

Із приходом радянської влади розпочався новий етап роботи архітектора. В кінці 1920-х рр. розпочалось широкомасштабне будівництво. Шехонін став автором Будинку держустанов, клубу «Харчовик», п'ятиповерхового будинку відповідальних працівників організації «Заготзерно» по вул. Лисенка, 8 (1936) і двох шкіл (№ 25 і № 61). В 1934 р. після переносу столиці УРСР в Київ при міській владі було створено архітектурно-художні

проектні майстерні, одну з яких очолив Шехонін. Протягом 1920–1930-х рр. він брав участь в розробці генерального плану Києва.

Окрім проектною з 1909 р. і до початку війни Шехонін займався педагогічною діяльністю. Деякий час завідував класом малювання і акварелі, а також викладав архітектурне проектування в Київському політехнічному інституті та Київському художньому інституті, працював професором Київського інженерно-будівельного інститута, викладав архітектурне проектування в Київському художньому інституті.

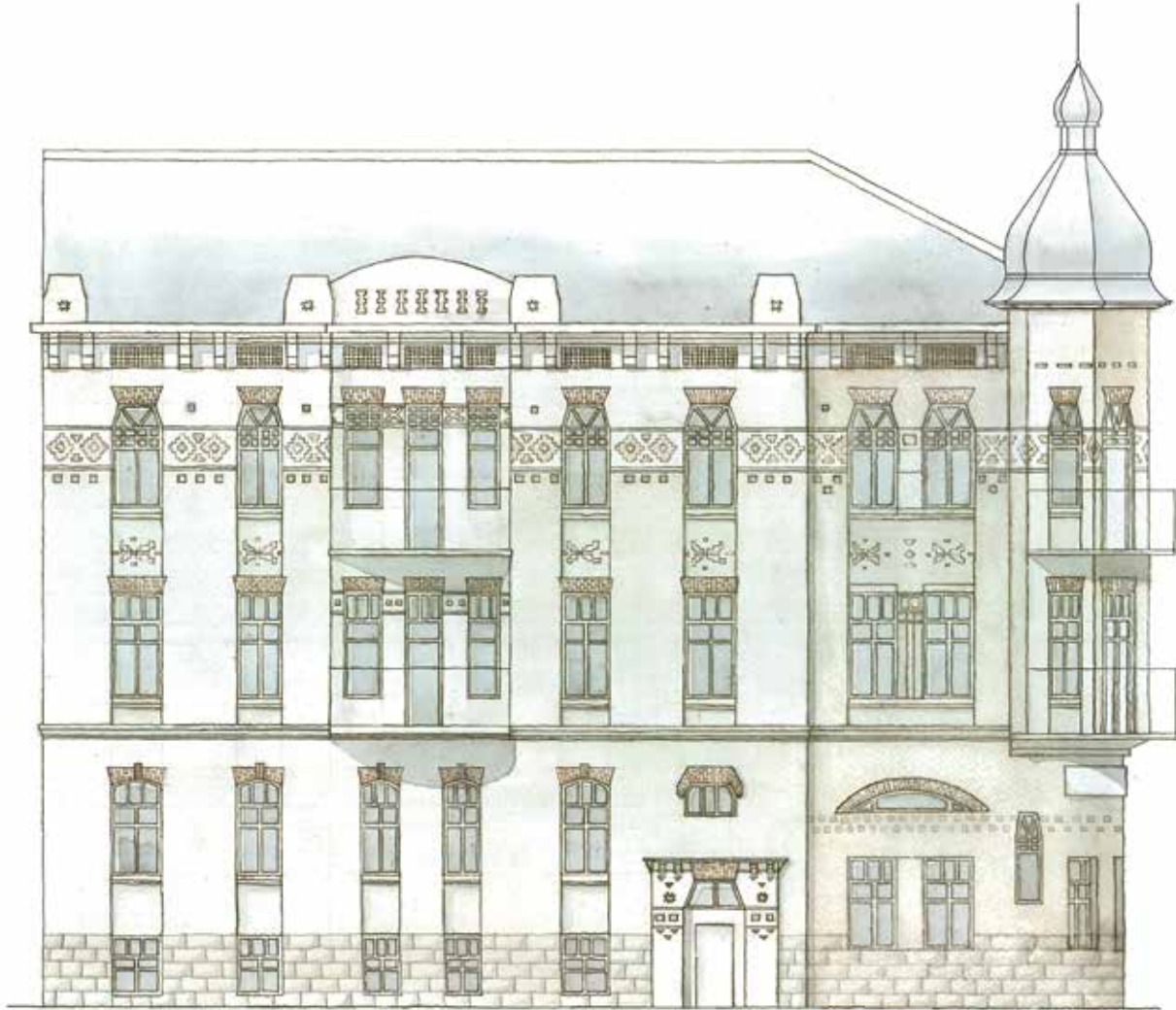
В 1941 р. архітектор залишився в окупованому Києві, а після війни виїхав за межі СРСР: спочатку до Австрії, потім до Італії, а згодом оселився в Аргентині (1948).

Поза батьківщиною Микола Шехонін приєднався до мистецького життя, брав участь у художніх виставках, розписував Воскресенський кафедральний собор в Буенос-Айресі.

Пішов з життя 24 серпня 1970 р. в Буенос-Айресі.

¹⁵ ДАК, 143–2–2672, арк. 18–19.
¹⁶ ДАК, Р-330–1–1354.

1912–1914, Харків. Прибутковий будинок С. Корха (вул. Іванівська, 22). Арх. С. Тимошенко.
Графічна реконструкція К. Черкашина, М. Русанова. ХНУБА, 2021

1930-ті рр., Харків. Стара забудова, вул. Іванівська

ПОКЕРНЕННЯ

ПОКЕРНЕННЯ
ПОКЕРНЕННЯ
ПОКЕРНЕННЯ
ПОКЕРНЕННЯ
ПОКЕРНЕННЯ

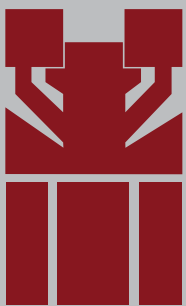
СЕРГІЙ ТИМОШЕНКО

ПОКЕРНЕННЯ

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ
В ЕПІЦЕНТРІ
УКРАЇНСЬКОГО СТИЛЮ

Харків. Українське архітектурне середовище

Як місто на межі європейської цивілізації і «російського світу», Харків на початку XX ст. став джерелом духовної і творчої насаги

захоплених ентузіастів: художників, архітекторів, етнографів, істориків, літераторів і просто небайдужих жителів, які вважали споконвічні українські традиції невід'ємним змістом культури.

Саме у Харкові розпочалася теоретична розробка нового українського стилю, що поклала початок формуванню на сході України громадського осередку, що надихався ідеями С. Васильківського, М. Самокиша, О. Сластьона, та вагомої системи професійних прийомів, які були втілені в архітектурну практику В. Кричевським, Є. Сердюком, К. Жуковим, С. Тимошенком, В. Троценком тощо.

1902, Харків. Корпус бібліотеки Харківського університету. (Альбомъ выставки XII Археологического съѣзда въ г. Харьковѣ. Москва: Типо-Литографія Н. И. Гросманъ, 1903. Арк. I)

1902, Харків. Експозиція художньо-промислової продукції. (Альбомъ выставки ..., 1903. Арк. LIV)

Захопленість українською проблематикою, яка у той час постала перед небезпекою зникнення, спонукала С. Васильківського та М. Самокиша зібрати та замальовати скарби українських орнаментів, що склали альбом «З української старовини» (1900, 1901) з текстом Д. Яворницького, а після проведення XII Археологічного з'їзду в Харкові (1902) збірка української орнаментики вийшла під назвою «Мотиви українського орнаменту» (Лейпциг, 1912). Також Археологічний з'їзд сколихнув харківську громадськість, яка почала цікавитися українською культурою, збирати ужиткове мистецтво та проводити етнографічні експедиції. Експозиції вишиваних рушників, килимів, зразки керамічного посуду та інші художні вироби разом з народною

хатою, яку зібрав В. Кричевський, були показані громадськості у залах Харківського університету. До теми українства в цей час долучаються Д. Багалій, М. Сумцов, Г. Хоткевич, О. Янат, Х. Алчевська, С. Русова, О. Лінник, Л. Тракал, О. Гінзбург, О. Естрович, Б. Корнієнко та ін.

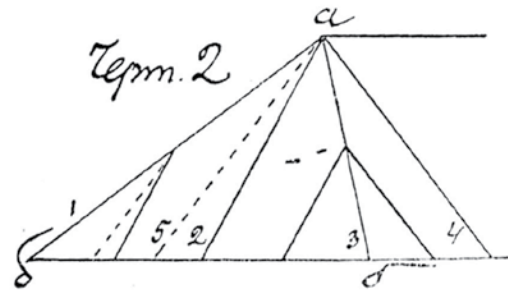
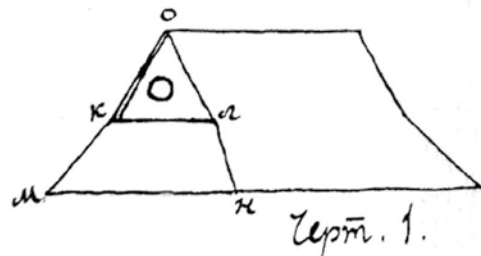
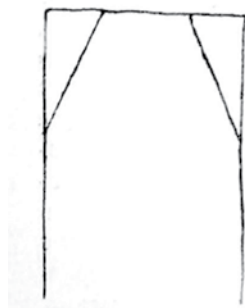
В суспільстві розпочинаються широкі обговорення та диспути навколо нового стилю, ще до створення архітектурних проєктів, і майже завжди тривають після їх реалізації, починаючи з першого і такого важливого для переосмислення запозичень традиційної української архітектури — проєкту будівлі Полтавської губернської земської управи за авторством В. Кричевського. Письменник, громадський діяч Харківщини К. Бич-Лубенський, виступаючи за ствердження на-

Обкладинка альбому українських орнаментів. (Яворницький Д., Васильківський С., Самокиш М. (1900). *Изъ украинской старины*. С-Петербург : Издание А. Ф. Маркса. 1901)

Обкладинка альбому. Худ. С. Васильківський, М. Самокиш. (Мотиви українського орнаменту. Лейпциг. 1912)

Обкладинка книги Д. Щербаківського «Українське мистецтво». Худ. В. Кричевський. (Українське мистецтво, 1913, Львів; Київ)

Схеми обґрунтування технічних прийомів українського стилю. (1913, Украинская жизнь, 1, с. 102–103)

родних тем в архітектурі, у 1910 р., схиляє до опанування народної тематики інженера-архітектора С. Тимошенка, що прибув до Харкова. Цінуючи самобутність давньої архітектури, К. Бич-Лубенський відзначає, що «досить розгорнути яку завгодно церкву, вивчити її пропорції, мотиви, її характер, розвинувши їх, збагативши зовнішню сторону орнаментурою, запозиченою з хатнього начиння, вишивок і мотивів іконостасних прикрас давньоукраїнського стилю», щоб ця скарбниця стала наочним методом побудови сучасного стилю архітектури (1910, Утро, 1167, с. 3).

Впроваджувати новий стильовий напрямок у своєму місті громадськість почала з перегляду проекту Харківського художнього училища, який був замовлений педагогічною радою і засновницею художньої освіти в Харкові М. Раєвською-Івановою і рішенням педагогічної ради доручений реалізовувати архітектору і викладачу школи М. Піскунову. Так, у 1911 р. на засіданні міської музейної комісії під головуванням Д. Багалія, до складу якої увійшли інспектор Харківського навчального округу С. Раєвський, лідер Української народної партії М. Міхновський, архітектори: В. Величко, В. Покровський, З. Харманський, художник

С. Васильківський, було переглянуто проект у зв'язку з гострою критикою М. Міхновського, який висунув пропозицію звернутися до форм «нашої рідної» архітектури. С. Васильківський, як представник мистецьких кіл, підтримав цю пропозицію і закликав оголосити професійний конкурс з обов'язковою умовою — використання фасадів в українському стилі. Конкурс був оголошений в липні 1911 р. (1911, Утро, 1395, с. 4), ставши для Харкова відправною віхою в популяризації українського стилю. До участі у роботі комітету було вирішено залучити О. Варянищина, Л. Тракала, А. Горохова. Умови, за якими фасад мав бути «українським», привернули увагу архітекторів, близьких до кола С. Васильківського та знайомих з творчістю В. Кричевського: С. Тимошенка, Л. Тракала, Ф. Шумова, Г. Лукомського, Д. Дяченка. Дізнавшись про конкурс із публікації у журналі «Зодчий», свої проекти надали петербурзький архітектор М. Васильєв і пензенський архітектор К. Жуков, випускник Строганівського училища у Москві. За результатами голосування переможцем було визнано проект, поданий під девізом «За визволення» К. Жукова. Другу премію присудили керівнику однієї з харківських художніх майстерень

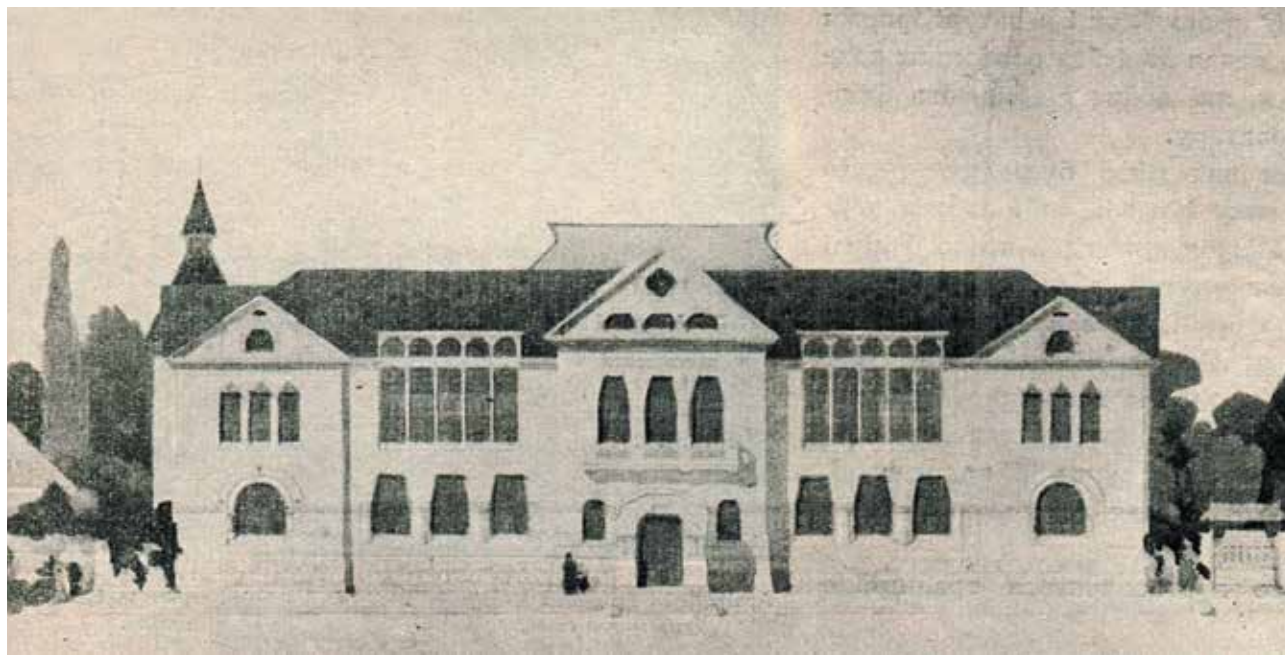
Л. Тракалу, чий проект під девізом «Україна» відзначався особливою витонченістю. С. Тимошенко за свій проект отримав третю премію.

Рішення Харківської міської думи викликало невдоволення. Після конкурсу Петербурзький «Зодчий» пише: «...умови отримання проекту були такими, що вони сприятимуть появі антихудожньої будівлі художньої школи» (1912, Зодчий, 52, с. 545–555). Цією провокацією «Зодчий» відкриває серію архітектурних дискурсів щодо формування українського стилю. Яскравою подією стає доповідь директора Харківського художнього училища (б. школа М. Раєвської-Іванової) Олександра Любімова, яка була прочитана на засіданні Українського художньо-

архітектурного відділу Харківського літературно-мистецького гуртка (1912, Украинская жизнь, 9, с. 32–43). Автор (під ініціалами А. Л.), схоже, висловлював загальноприйнятну думку, що новий стиль «найнаочніше виражається в оригінальній формі віконних і дверних отворів», додаючи, однак, припущення, що «не технічне міркування... а естетичні міркування привели народний геній до цієї форми». Це твердження надалі викликало бурхливі відгуки. Відповідаючи на статтю О. Любімова, О. Варяницин аргументує, що, навпаки, не естетичні, а суто «технічні вимоги створили таку форму», і наводить як приклад креслення дерев'яних конструкцій і дахів (1913, Украинская жизнь, 1, с. 100–107).

Обкладинка часопису «Зодчий» та оголошення про проведення конкурсу на розробку фасадів в «українському стилі» Харківського художнього училища (1911, Зодчий, 31, с. 335)

Обкладинка часопису «Украинская жизнь»

1911, Харків.
Конкурсний проєкт
фасаду Харківського
художнього училища.
Арх. С. Тимошенко.
(1940, Архітектура
Радянської України, 4,
с. 26)

Протягом 1911–1913 рр. і надалі обговорення суті українського стилю не припинялося і тривало на засіданнях харківських гуртків, у публікаціях О. Варяницина, Є. Сердюка, К. Жукова, О. Новицького та ін. У 1912 р. на засіданні Літературно-художнього гуртка К. Жуков, знайомий з поліхромними майоліковими виробами П. Вауліна в майстерні «Абрамцево», запропонував для обговорення питання про роль «майолікових прикрас» в українському стилі на фасаді художнього училища та взагалі на фасадах харківських будинків (1913, Украинская жизнь, 1, с. 119–120).

У 1915 р. був затверджений і надрукований устав Харківського літературно-художньо-етнографічного товариства ім. Г. Квітки-Основ'яненка. Склад засновників: С. Васильківський і С. Тимошенко, громадські діячі і меценати: Н. Попова, К. Бич-Лубенський, Н. Риков¹. Товариство згуртувалося навколо редакції журналу «Сніп», громад-

ського діяча К. Бич-Лубенського і мистецького критика, українського громадського діяча М. Міхновського. Діяльність гуртківців була спрямована на збереження пам'яток архітектури, вивчення традицій, звичаїв та побуту українців.

Харківська архітектурна спільнота, починаючи з перших десятиріч XX ст., організовувала виставкову діяльність. Так, у 1903 р. Архітектурно-будівельний відділ при Харківському відділенні Імператорського російського технічного товариства (ІРТТ) започаткував виставки української архітектури, де експонатами були малюнки, креслення пам'ятників української архітектури, сучасні проєкти, що успадкували традиції української архітектури, авторські фотографії тощо. Першу виставку прикрасив проєкт будівлі Харківського художнього училища архітектора К. Жукова, а загалом у Міському художньо-промисловому музеї на Сергіївській площі

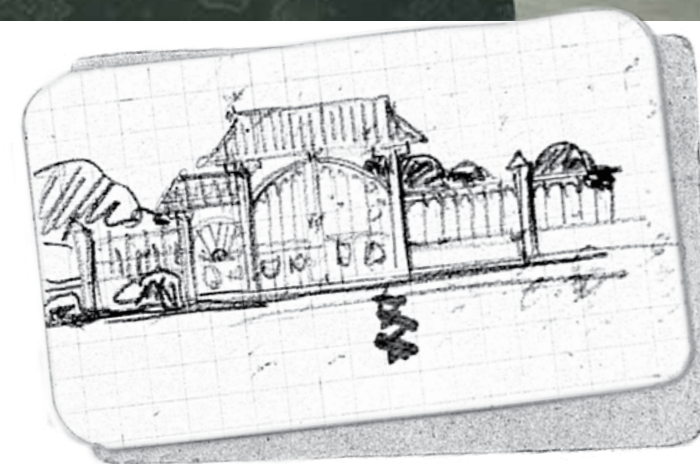

1911, Київ. Міський музей. Експозиція Першої Всеукраїнської Артистичної виставки.
НХМУ. ДАФ, № 3, од. зб. 118–1

було показано близько 400 експонатів. Серед учасників виставок значиться С. Тимошенко. Загалом у 1913–1917 рр. було п'ять виставок українського мистецтва.

У 1911 р. відбулася Перша українська артистична виставка, яка проходила у трьох залах Міського музею Києва. Українське мистецтво було представлено митцями зі Сходу і Заходу.

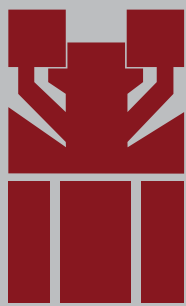
Головним експонатом третьої зали, наряду з моделлю Митрополічного будинку Софійського монастиря в Києві архітектора Д. Дяченка, був стенд з проєктами харківського осередку. Українська громадськість Києва змогла наочно оцінити конкурсні роботи фасадів Харківського художнього училища. Серед виставлених ескізів значився і проєкт С. Тимошенка.

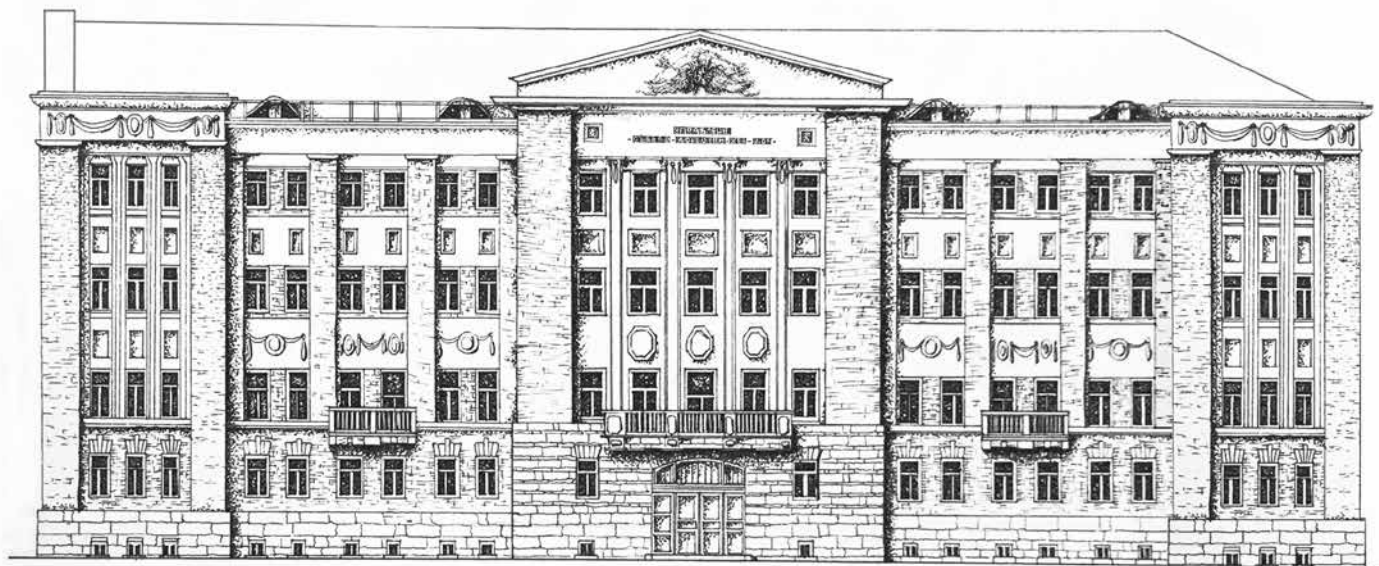
Участь у конкурсі, у громадських та професійних дискусіях щодо «українського стилю» в архітектурі, спілкування з видатними українськими політичними та громадськими діячами безперечно вплинули на формування архітектурних та естетичних смаків С. Тимошенка. В подальшому саме прихильність українській тематиці в архітектурі стала визначальною у його професійній діяльності.

1920. Ескіз брами
в українському стилі.
Арх. С. Тимошенко.
Biblioteka Narodowa
(Warszawa, Polska),
mf 79909

¹ ЦДІАУ у Львові,
688–278–1, 20 арк.

Сергій Тимошенко: харківські ремінісценції

1913, Харків. Будинок
Управління Північно-
Донецької залізни-
ці (вулиця Фейєрба-
ха, 7). Арх.
С. Тимошенко.
Прорис О. Подгор-
ської. ХНУБА, 2021

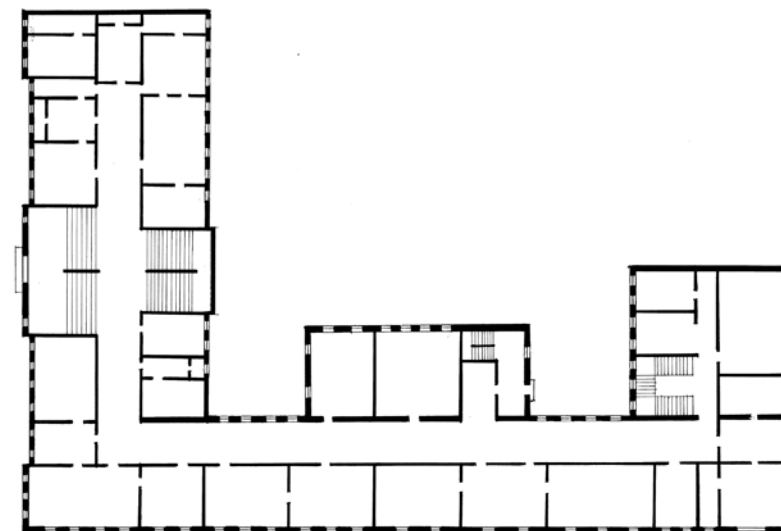
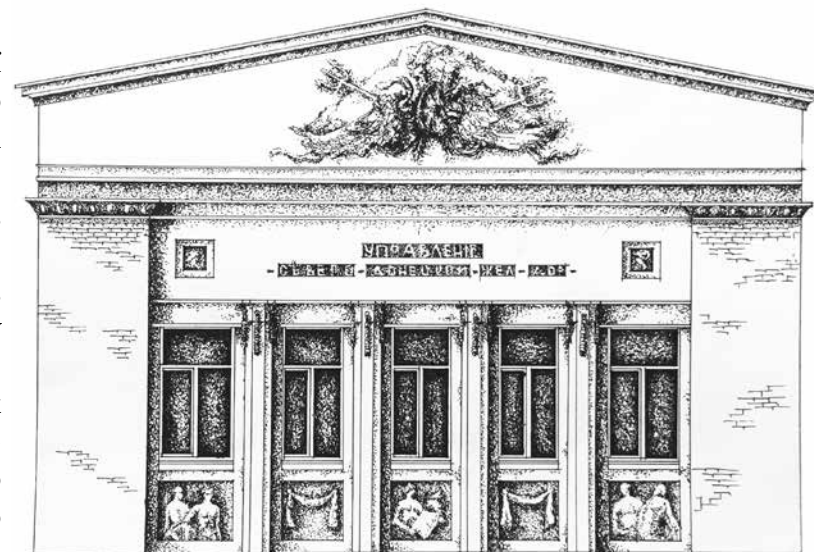
До Харкова Сергій Прокопович Тимошенко приїздить у 1909 р., отримавши інженерську посаду в Управлінні Північно-Донецької залізниці. Майже на десять років Харків стає для нього постійним місцем проживання, професійної роботи, громадської та політичної діяльності. Працюючи в Управлінні, архітектор пройшов шлях від начальника відділу цивільних споруд до заступника головного інженера. Одночасно С. Тимошенко заснував у місті власне бюро-майстерню, яке виконувало різні проекти цивільного та промислового будівництва. Принагідно відзначимо, що у харківській майстерні С. Тимошенка у 1909–1913 рр. здобув фахову освіту В. Троцен-

ко — у майбутньому видатний український архітектор радянського періоду. Не маючи матеріальних можливостей навчатися в профільних закладах вищої освіти, В. Троценко здобув фахові знання і навички безпосередньо на практиці у майстерні старшого колеги.

Отже, ще під час навчання С. Тимошенко ретельно вивчав історію українського зодчества, особливо XVII–XVIII ст., творчо застосовував історичний досвід у своїй роботі. Теоретичне підґрунтя використання прийомів та форм української традиційної архітектури впродовж 1909–1918 рр. складала: власна дослідницька діяльність, спрямована на збирання матеріалів про українське народне

будівництво, ознайомлення з сучасними автору працями з історії української архітектури, членство в архітектурно-художньому відділі Харківського літературно-художнього гуртка. Творчий осередок, об'єднуючи митців різних напрямків (архітекторів, художників, мистецтвознавців), ставив за мету дослідження, збереження й популяризацію старовинних пам'яток культури України та створення нового архітектурно-стилістичного напрямку виразного національного спрямування (Власенко, 2007, с. 31).

У 1913 р. у співпраці з П. Ширшовим і П. Соколовим та за участі академіка архітектури О. Бекетова було розроблено проєкт будівлі Північно-Донецької залізниці у Харкові на розі Воскресенської площі та однойменного провулку (зараз площа Фейєрбаха, 7), де синтезовані форми стриманого модерну з елементами неокласицизму. На спорідненість з архітектурними прийомами скандинавського модерну вказує застосування відкритої фактури матеріалів: цоколь з гранітних блоків та кладка пілонів з цегли. Водночас тиньковані поверхні були декоровані барельєфами, медальйонами та вінками — характерними для неокласицизму скульптурними елементами. Симетрію головного фасаду з боку площі підкреслено центральним ризалітом зі стилізованим портиком, три верхні поверхи якого об'єднані по висоті гранчастими колонами зі спрощеними капітелями, що надає усій будівлі масштабності та монументальності. На рівні другого поверху розташовані балкони на потужних кронштейнах. На потинькованих вставках верхніх по-

верхів на алегоричних барельєфах зображено працю залізничників, атрибути бога Меркурія — покровителя торгівлі, амазонок і легіонерів. На антаблементі розташовано напис «Управление Северо-Донецкой железной дороги». У тимпані портика розміщена емблема залізниці — композиція, в якій поєднано крилате колесо, тризуби та змії. Завершення аттиків бічних ризалітів оздоблені щитами з лавровими гірляндами. Кольорове

1913, Харків. Тимпан
і план будинку Управ-
ління Північно-Доне-
цької залізниці.
Арх. С. Тимошенко.
Прорис О. Калініної.
ХНУБА, 2021

1930-ті, Харків. Будинок І. Бойка з надбудовою двох поверхів (вулиця Мироносицька, 44). Арх. С. Тимошенко, В. Ширшов, П. Соколов. Світлина з особистого архіву Д. Вітченка

та фактурне рішення фасадів базується на поєднанні теракотової цегляної кладки, охристої штукатурки та граніту теплих тонів. Будинок було обладнано технічними новачками того часу: центральним водяним опаленням та освітленням від власної електростанції.

Впродовж «харківського періоду» життя і діяльності С. Тимошенком у співавторстві з техніками-архітекторами В. Троценком, Кузьміним та Александровичем були розроблені проекти споруд для Кубансько-Чорноморської козачої залізниці (1911–1916) (Корсак, 2014, с. 187; Чепелик, 1999, с. 201). Тоді ж ним запроєктовані лінії залізниць Льгов–Ромоданово; Федорівка–Скадовськ; Ям–Бахмут–Микитівка; Гришине–Рівне.

У 1915 р. С. Тимошенко був консультантом при зведенні хі-

мічного заводу «Русско-Краска» та робітничого селища при ньому у Куп'янському повіті (сьогодні — Рубіжне Луганської обл.). Тут за його проектом було споруджено електростанцію, корпуси цехів з виробництва антрациту, сірчаної кислоти, фенолу, вапна, хлору, а також адміністративні будівлі і містечко для робітників на 10 тис. мешканців зі школою.

Поряд з заводом «Русско-Краска» у цей же час будується завод «Коксобензол», де за проектами архітектора зводять будинки інженерів, техніків та майстрів.

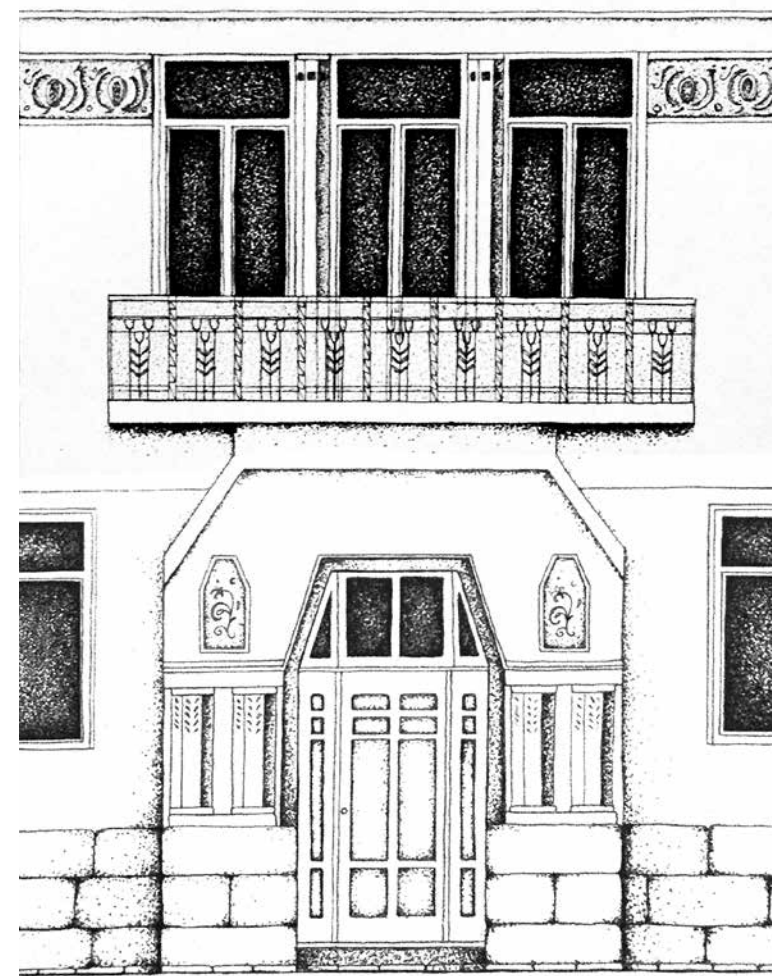
Сергій Тимошенко керував проектом електрифікації Донецького басейну «Углеток», особисто розробляв проекти силових станцій, трьох містечок для робітників на 15 тис. мешканців кожне.

Роботи «харківського періоду» відзначаються високою архітектурно-стилістичною різноманітністю та образною виразністю. Архітектор оригінально поєднував стилістичні елементи, характерні для українського національного романтизму, модерну та неокласицизму. Зокрема, ознаки української традиційної своєрідності яскраво виражені у восьми харківських будівлях його авторства.

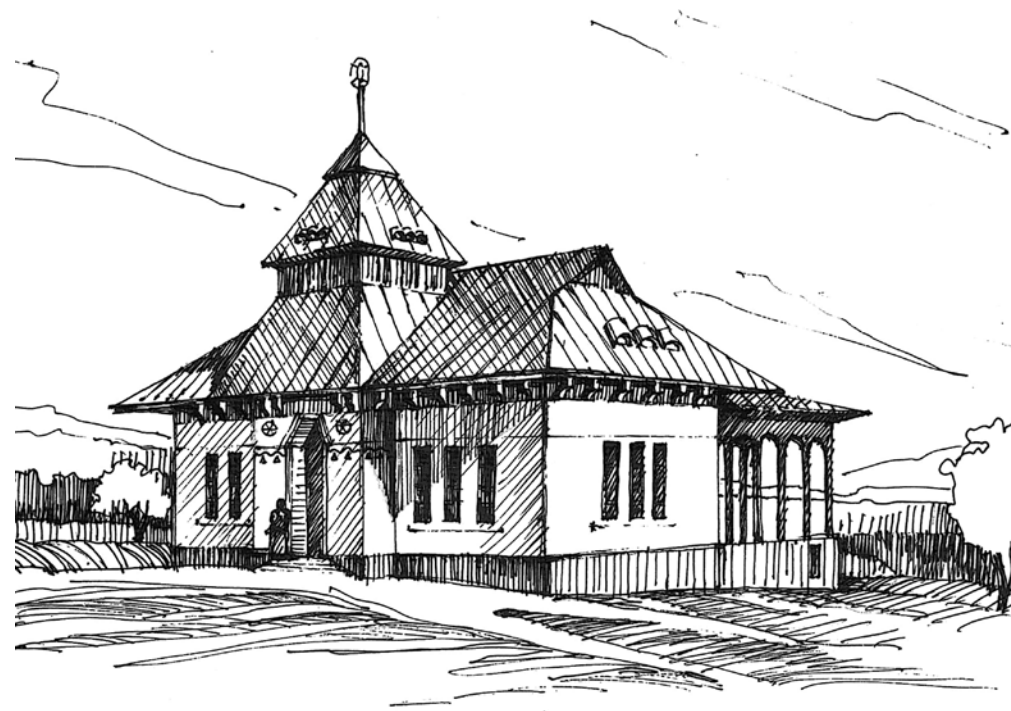
Будинок підприємця та видавця І. Бойка 1913 р. на вул. Мироносицькій, 44 (надбудований на два поверхи у 1930-і рр.). Про зв'язок з українською архітектурною традицією свідчили: об'єм вхідного portalу із завершенням шестигранної форми, кутовий ризаліт, зміщений праворуч від входу, трапедійні завершення вікон другого поверху, об'єднані орнаментальним пасмом. Домінантою композиції

є гранчастий ризаліт, трактований як вежа, що увінчувалась восьмигранним грушоподібним куполом із маківкою та шпилем (втрачений), як наслідування форми бань українських церков та дзвіниць.

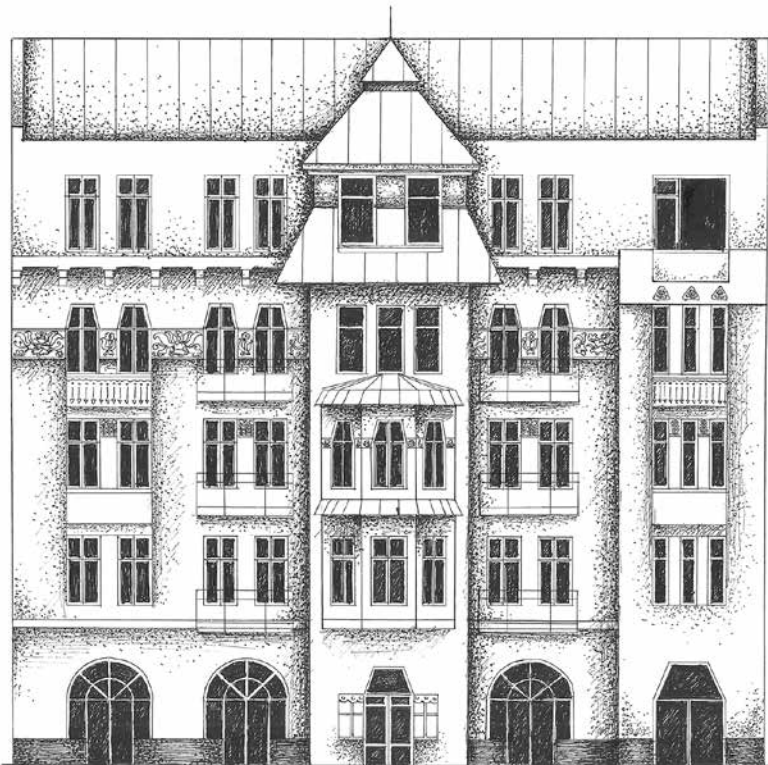
Вестибюль та інтер'єр сходової клітки прикрашали монументально-декоративні розписи, виконані М. Самокишем та С. Васильківським. Українська дослідниця І. Селищева пише: «Рослинний сюжет розписів художники надзвичайно точно трансформували в стилістику модерну, ґрунтуючись на національних традиціях орнаменту, його малюнка, колориту, символіки традиційної для народного розпису української оселі» (Селищева, 2012, с. 289). На стінах зображені куманці та глечики з пишними букетами з маків, кручених паничів, мальв, чорнобривців, нагідків, барвінку, волових вічок, волошок, квітів, зображення яких характерні для українського народного розпису

1912–1913, Харків. Будинок І. Бойка. Вхідні брами. Арх. С. Тимошенко, В. Ширшов, П. Соколов. Прорис Д. Коваль. ХНУБА, 2021

1913, Геленджик. Будинок археологічного музею Товариства власників дач курорту «Борисове» (РФ, Геленджик, вул. Д. Сабініна, 28). Прорис С. Камардаша. Особистий архів Д. Вітченка

1912–1913, Харків. Прибутковий будинок М. Попова (вулиця Полтавський шлях, 46). Арх. С. Тимошенко. Прорис З. Лободюк. ХНУБА, 2021

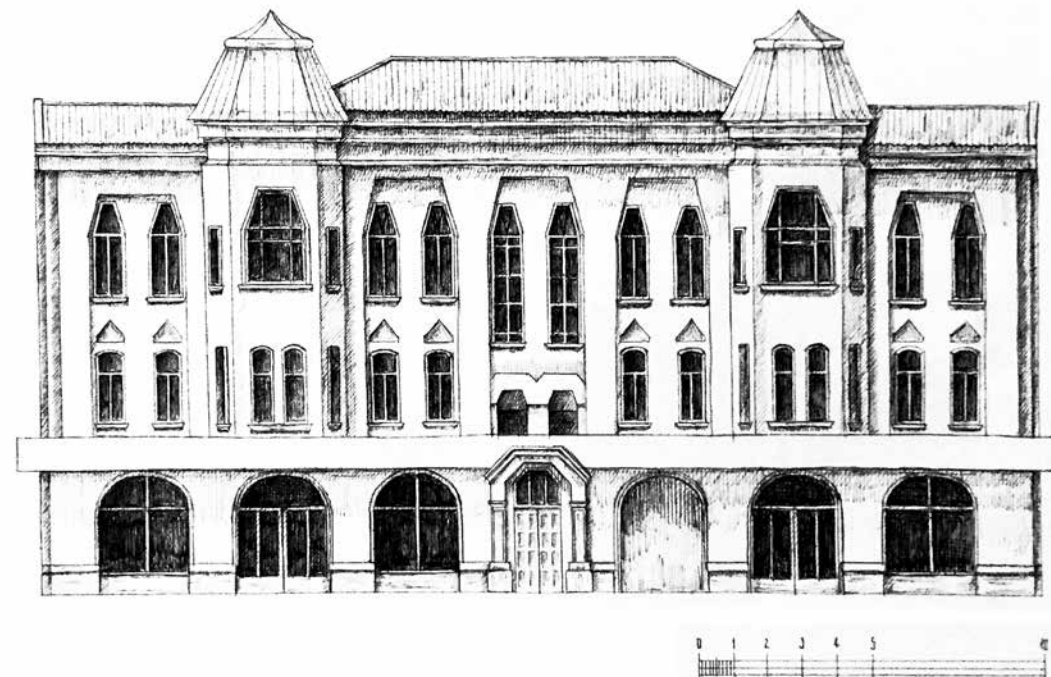
1912–1913, Харків. Прибутковий будинок М. Попова. Арх. С. Тимошенко. Світлина 1970-х. Особистий архів Д. Вітченка

(Романовський, 2014, с. 249). Орнаментальні композиції М. Самокиша служили фоном для нині втрачених живописного панно С. Васильківського «Козача левада» та портрету Т. Шевченка (Чепелик, 1999, с. 315). Декор ґратчастої огорожі сходів розроблено за мотивами українського народного орнаменту.

Оформлення входу у вигляді portalу у різних варіаціях активно використовується у різних проектах Тимошенка харківського періоду і є елементом творчого почерку майстра. Їанок, увінчаний фронтоном трапеційної форми, підтримується подвійними гранчастими напівколоннами, які спираються на п'єдестали, що являють собою розкріповки цоколя. Подібного типу портал, що має риси авторської стилізації барокових й традиційних народних мотивів, названий В. Чепеликом «порталом Тимошенка» (Чепелик, 1999, с. 201).

На замовлення І. Бойка С. Тимошенко у 1913 р. розробив ще один проект — будинку археологічного музею Товариства власників дач курорту «Борисове» на узбережжі Чорного моря (Росія, Геленджик, вул. Дмитрія Сабініна, 28). Крім цього, за даними Каталогу художньої виставки у Єлисаветграді (1913), де експонувались проекти С. Тимошенка, для цього ж курорту архітектор розробив комплекс будівель, до якого входили готель, будівля для прийняття морських та прісних ванн, будівля приморської дачі на п'ять кімнат (*Первая Художественная*, 1913, с. 13).

Повертаючись до спадщини архітектора у Харкові, варто звернути увагу на прибутковий будинок М. Попова на вул. Катеринославській (нині — вул. Полтавський шлях, 46) 1912 р., який дійшов до нашого часу, як і будинок по вул. Мироносицькій, 44, дещо ви-

дозміненим. Втрачене під час пожежі наметове завершення центрального ризаліту було у 1987 р. відновлене у спрощеному вигляді. Центральний ризаліт головного фасаду, увінчаний наметовим дахом із заломом, у поєднанні з гранчастим еркером під шоломоподібним верхом вимальовував силует української дзвіниці (Чепелик, 1999, с. 203), що привнесло в архітектуру будинку національно-романтичне звучання. Вікна четвертого поверху — трапеційні. Гранчасті та прямокутні простінки вікон другого-четвертого поверхів мають ліпний орнамент, трактований як капітелі. Орнаментальне пасмо також проходить на рівні четвертого поверху головного фасаду. Ліпний декор складається з рослинних мотивів і нагадує традиційну українську вишивку. В. Романовський вважає декор «стилізованим зображенням білого латаття, що у традиційних

уявленнях слов'ян символізує породження «Живої води». Символи стихії Води наявні у площинах між вікнами 3-го та 4-го поверхів» (Романовський, 2014, с. 249). Серед мотивів зустрічаються й солярні символи: восьмикутні зірки, які увінчують пілони бічного ризаліту.

Фасад прибуткового будинку з магазином на Петінській вулиці (зараз вул. Плеханівська, 29) 1914 р. має фронтальну симетричну композицію, фланкований еркерами, потрактованими як башти із шатровими завершеннями з характерними заломами. Можна припустити, що прототипом такого вирішення був головний фасад Будинку митрополита на території колишнього Софійського монастиря (територія національного заповідника «Софія Київська», вул. Володимирська, 24).

Стіни триповерхової будівлі розчленовано лопатками, які по-

1914, Харків. Фасад прибуткового будинку з магазином (вулиця Плеханівська, 29). Арх. С. Тимошенко. Прорис Д. Одайник. ХНУБА, 2021

1910-ті, Харків. Прибутковий будинок А. Семенова (вулиця Семінарська, 2). Арх. С. Тимошенко. Світлина 1930-х. Особистий архів Д. Вітченка

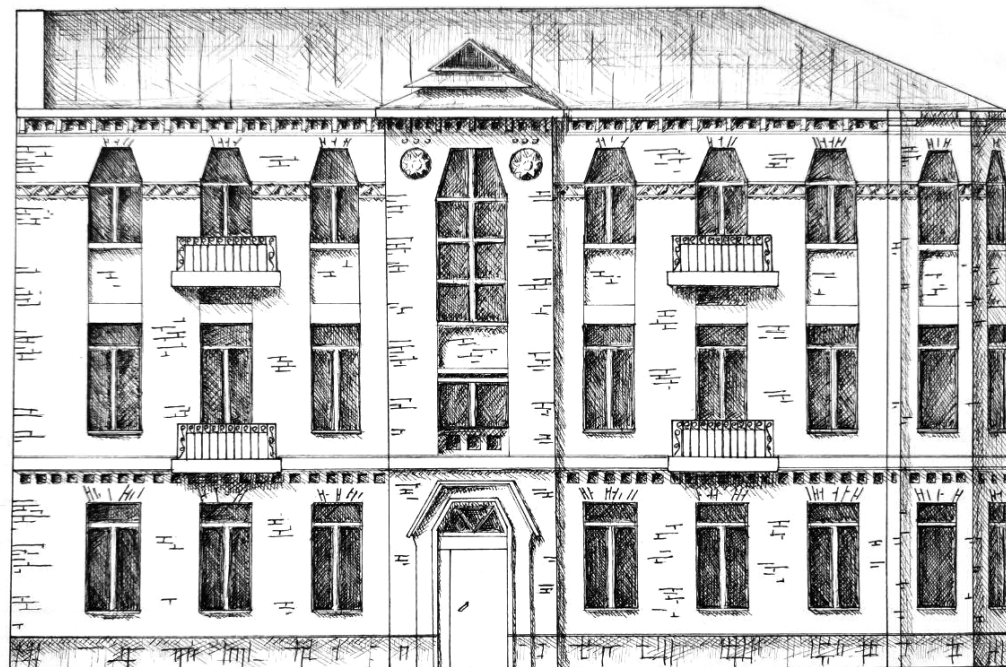
еднуються над третім поверхом трапеційною аркатурою. Завершення вікон першого поверху — аркові трицентрові, другого — лучкові, третього — трапеційні.

Окрім ідейно-художніх завдань, С. Тимошенко вирішував практичні питання в процесі проектування прибуткового багатоквартирного будинку із магази-

ном на першому поверсі. Тому вікна першого поверху трактовані як вітрини, для збільшення площі квартир використані еркери.

Розташовані на збігу вулиць, будинки по вулиці Іванівській, 22 та Семінарській, 2 відігравали роль висотних і композиційних домінант. Саме тому їх наріжні частини були вирішені у вигляді баштоподібних ризалітів, увінчаних шатровими завершеннями, на жаль, сьогодні втраченими.

В архітектурному вирішенні прибуткового будинку А. Семенова (вул. Семінарська, 2) застосовані форми і прийоми української народної архітектури та мистецтва, інтерпретовані в контексті загальноєвропейської національно-романтичної течії стилю модерн. Трапеційні вікна на третьому поверсі, поєднані аркатурним поясом з орнаментом; рисунок імпостів вітражу сходової клітини в дусі народної української орнаментики,

1910-ті, Харків. Прибутковий будинок А. Семенова (вулиця Семінарська, 2). Арх. С. Тимошенко. Прорис Т. Савченко. ХНУБА. 2021

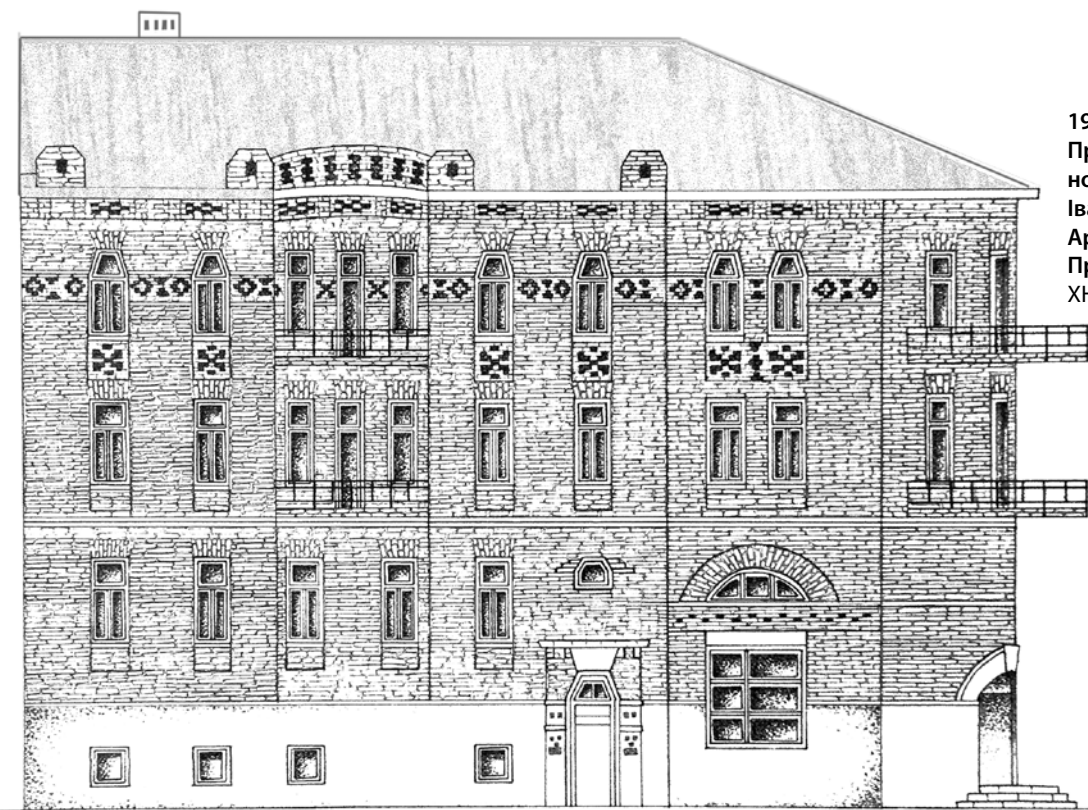
вальмовий дах над ризалітом із характерним заломом, піддашний карниз на кронштейнах — виразні цьому підтвердження. Мотиви «гровиці-різдвяної зірки» в архітектурних деталях, виконані у профільованій цеглі, вказують на спорідненість з українською народною архітектурою. Декорування з цегли у вигляді зубчастої стрічки («городки»), аналогічної до оздоблення бічних фасадів будинку на вул. Полтавський шлях, 46, наслідують традиції українського зодчества. Імпост віконного прорізу сходової клітки інтерпретований у вигляді геометрично-рослинного орнаменту, що складається з прямокутників та хвилеподібних поєднань трикутників.

Використання мотивів українського різьблення та вишивки характеризує архітектуру фасадів прибуткового будинку С. Корха (вул. Іванівська, 22). В оздоблен-

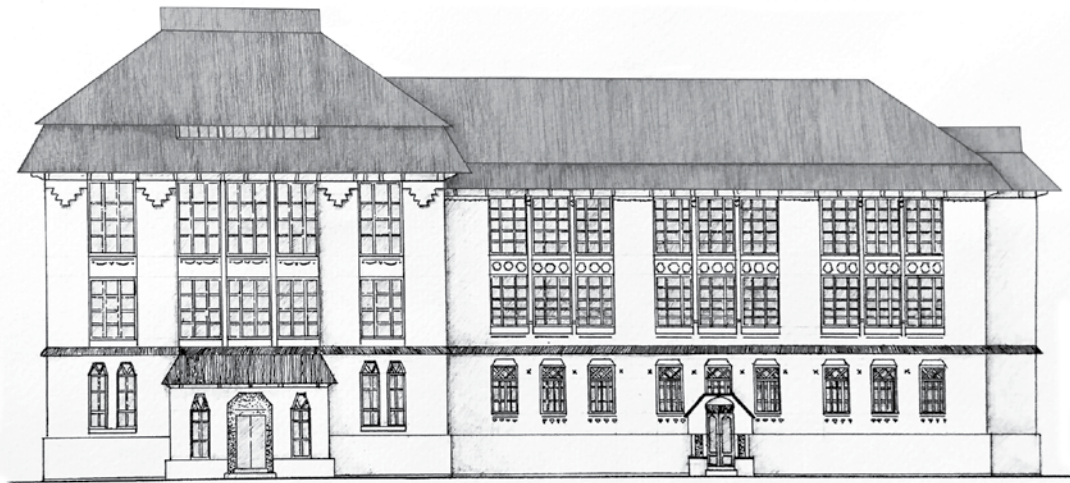
ні будівлі оригінально застосовані декоративні та колористичні можливості цегляного мурування, де орнаментика виконана у цеглі білого та червоного кольорів. Використання цегляного декору у такій

1912–1914, Харків. Прибутковий будинок С. Корха (вулиця Іванівська, 22). Арх. С. Тимошенко. Світлина 1950-х. Особистий архів Д. Вітченка

1912–1914, Харків. Прибутковий будинок С. Корха (вулиця Іванівська, 22). Арх. С. Тимошенко. Прорис А. Костеревої. ХНУБА. 2021

1914–1916, Харків.
Міське училище на
16 комплектів (класів)
(вулиця Чугуївська,
35а). Арх. С. Тимошен-
ко. Прорис
М. Мараховської.
ХНУБА. 2021

кількості і трактуванні є унікальним для архітектури Харкова початку XX ст. Трапеційні вікна третього поверху поєднані орнаментальним поясом; піддашний карниз на кронштейнах декорований двоколірною «шашкою».

Особняк Г. Томицького у Мордвиновському провулку, 13 (нині пров. Людмили Гурченко), 1915 р., вирізняється простотою форм та бездоганністю пропорцій. Автор підкреслив важливі частини будівлі за допомогою трапеційних вікон верхнього поверху та вітражу зі спрощеною солярною символікою над головним входом. Завершує об'єм будівлі вальмовий дах з характерним заломом і карнизом великого виносу. Мотиви українського орнаменту використані у металевій огорожі сходів холу. Дерев'яні двері головного входу прикрашені українським традиційним різьбленням із солярною символікою.

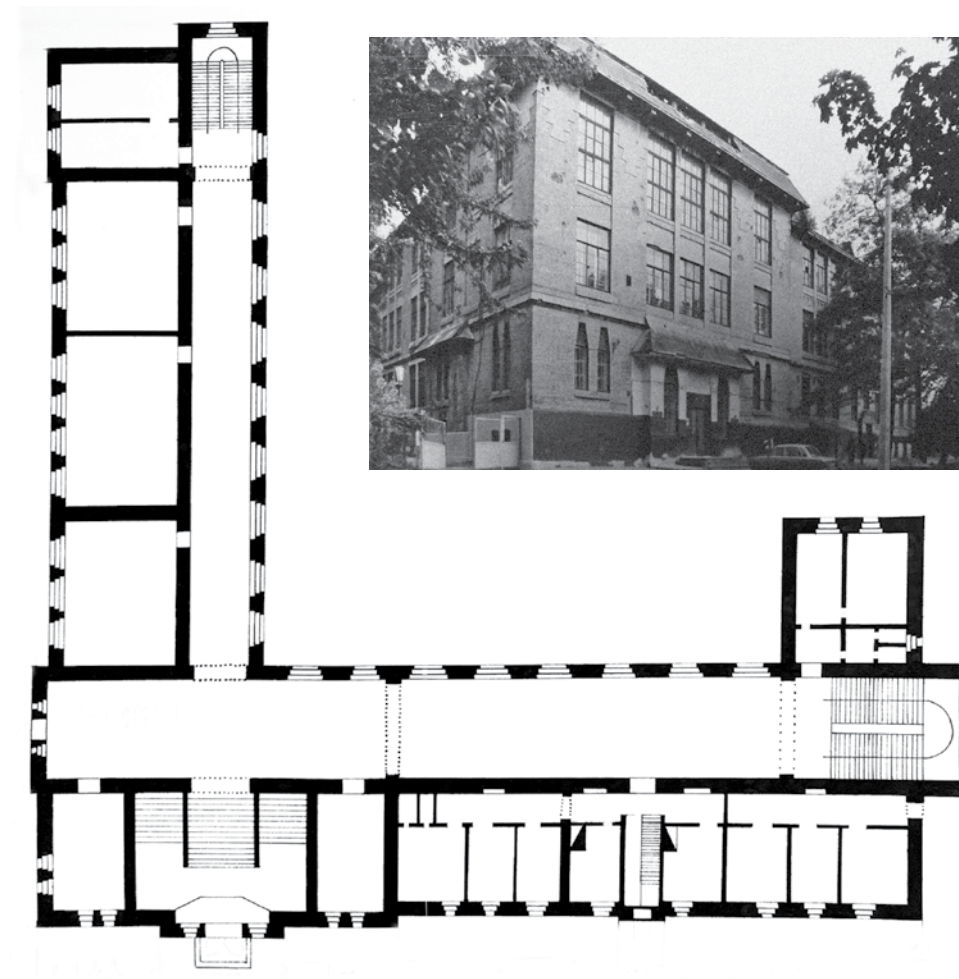
Дослідники творчості зодчого відзначають еклектичність поєднання «форм різних періодів і різних типів української архітектури з їх чисто декоративним використанням в застосуванні до багатоповерхових будинків. [...] Україн-

ські народні мотиви пророблені Тимошенком з смаком, любовно і уважно, але вони в значній мірі втрачають свої якості, завдяки чисто декоративному прийому» (Молокін, 1940, с. 23). Але саме у цьому, напевно, полягав головний внесок С. Тимошенка як фахівця, що вмів модернізувати традиційні форми і став одним з провідних авторів архітектурного «словника» морфології українського архітектурного модерну на початку XX ст.

З часом у творчості С. Тимошенка раціоналістичні мотиви починають переважати над декоративними, що виразно доводить проєкт складного училища на 16 комплектів (класів) у Харкові (вул. Чугуївська, 35а). Верхня частина міжвіконних пілястр має декоративне оздоблення, стилізоване під традиційне українське різьблення. Площини стін розчленовані восьмикутними нішами, що формою нагадують традиційне вікно українських церков — так зване «волове око». Видовжені вікна першого поверху, як і портали входів у будинок, виконані в характерній авторській манері С. Тимошенка: мають трапеційні

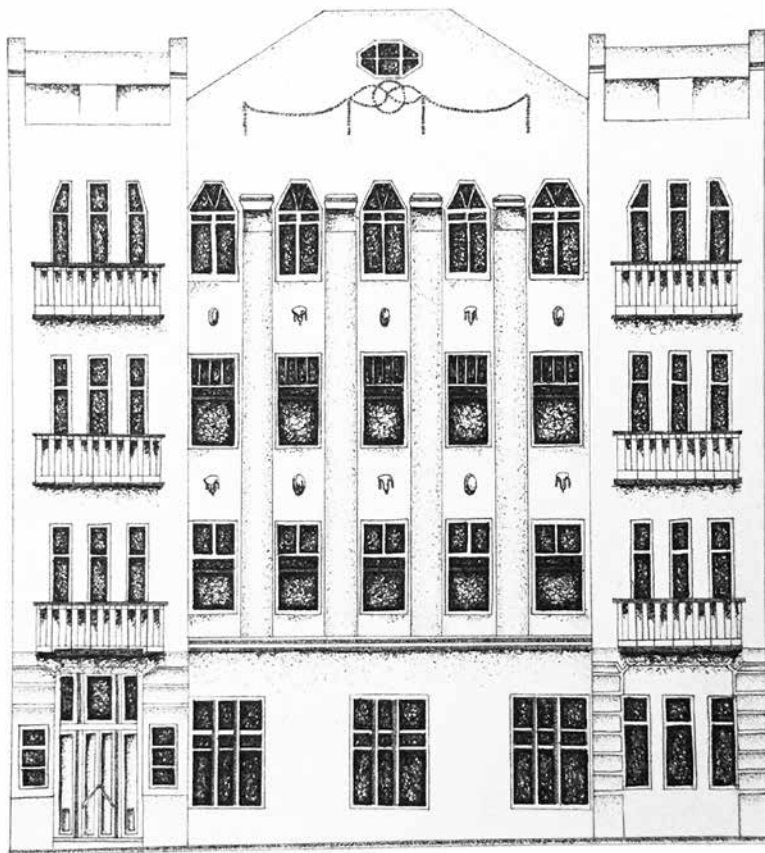
1914–1916, Харків.
Фасад будинку міського училища.
Арх. С. Тимошенко.
(Современное хозяйство Харькова. Харьков: Просвещение, 1914, 1)

1914–1916, Харків.
Міське училище на
16 комплектів (класів)
у Харкові. Арх.
С. Тимошенко. Світлина
на 1980-х. Особистий
архів Д. Вітченка

План міського училища в Харкові.
Арх. С. Тимошенко.
Прорис С. Кравець.
ХНУБА. 2021

1913, Харків. Прибутковий будинок (вулиця Богдана Хмельницького, 17, колишня вулиця Кінна).
Арх. С. Тимошенко.
Прорис А. Близнюк.
ХНУБА. 2021

завершення, оздоблені дашками із черепичною покрівлею. Проте тут яскраво звучать й українські традиційні мотиви: напіввальмовий дах із заломами, втрачені на сьогодні декоративна башта і димарі, горизонтальне членування у вигляді опасання під черепичною покрівлею над першим поверхом.

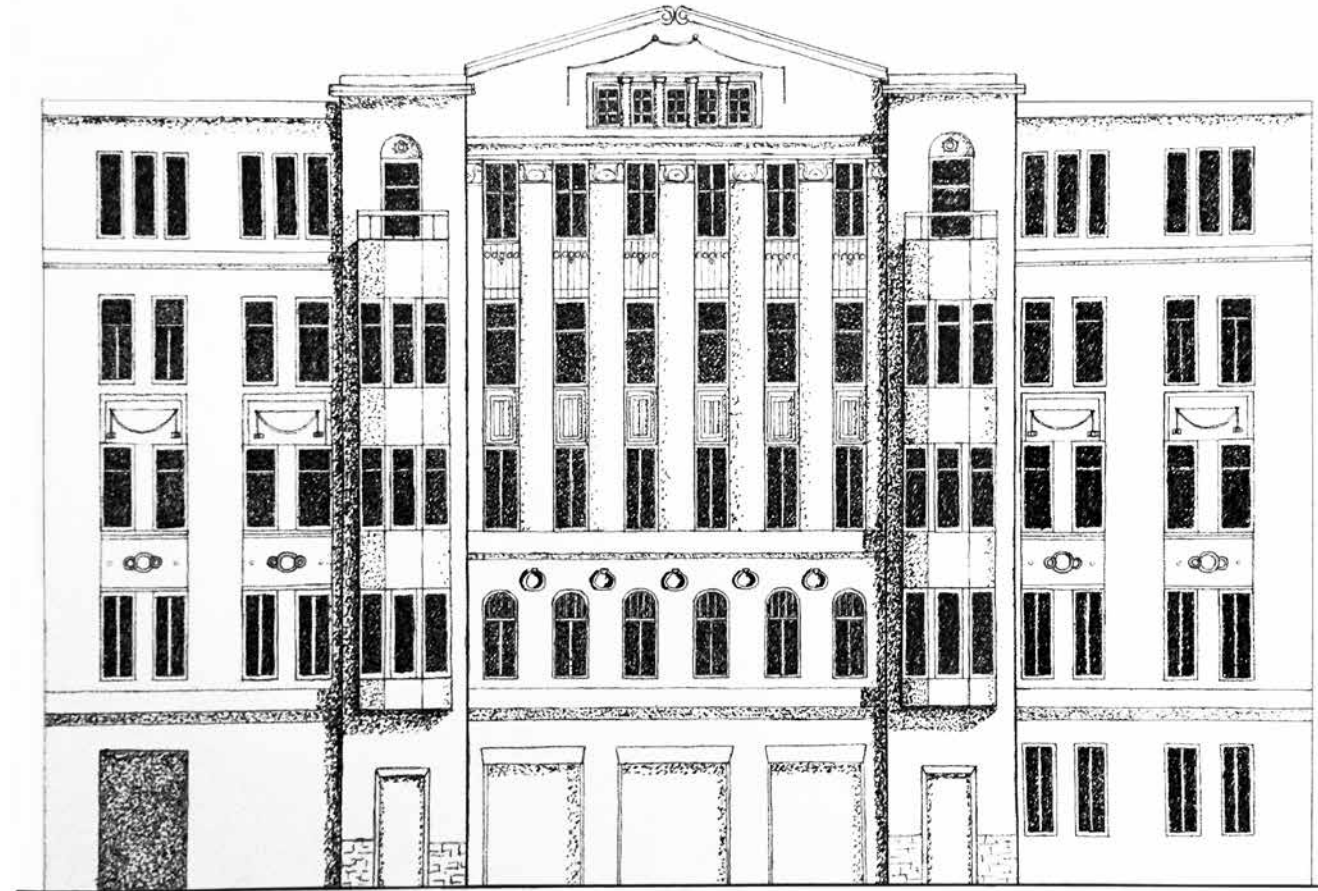
Поєднання елементів модерну та неокласицизму у творчості С. Тимошенка стало основою формування архітектурного образу прибуткових будинків по вул. Кінній (зараз вул. Богдана Хмельницького, 17) та вул. Катеринославській (зараз Полтавський шлях, 51).

Остання робота С. Тимошенка для Харкова — проект громадської будівлі на вул. Мироносицькій, 1 (закінчена під наглядом інженера П. Кушнарєва у 1927 р.). В архітектурному вирішенні по-

єднані історизуючі і модерністські форми. Крупна раціоналістична пластика, вертикальний ритм пілястр контрастують з дрібним членуванням віконних рам, архаїзуючими клинчастими перемичками вікон першого і другого поверхів. Наріжна частина сформована як баштоподібний ризаліт, накритий наметовим дахом. Входи до будівлі підкреслені порталами та ризалітами із трапеційними завершеннями, вікна третього і четвертого поверхів також мають трапеційні завершення. Розкреповки пілястр на рівні уступчастого піддашного карниза нагадують прийоми архітектурної пластики українського бароко. Будівля дійшла до нашого часу зі змінами зовнішнього вигляду: втрачені еркери на п'ятому поверсі наріжного ризаліту, демонтовано балкони, первісні заповнення віконних прорізів змінені на нові без збереження рисунку імпостів.

З нереалізованої спадщини зодчого цікавим прикладом є конкурсний проект надгробного пам'ятника композиторові Миколі Лисенку (1911). Відповідно до проекту, що став переможцем, монумент мав вигляд каплиці. Члени журі конкурсу відзначали у загальному вигляді та деталях багато рис українського архітектурного стилю, «помірно модернізованих» автором (Варяницьн, 1913, с. 251): характерні для української сакральної архітектури звуження об'єму доверху, форма даху та бані з хрестом. У декоративному оздобленні пропонувалось використати мотиви українського народного орнаменту.

Залишився нереалізованим і конкурсний проект фасадів будинку художнього училища в Хар-

кові (III-тя премія, 1911 р.), оригінал якого експонувався на «Першій українській артистичній виставці» у 1911 р. в Києві (*Перша Українська*, 1911, с. 19). В оздобленні наявні комбінації архітектурних елементів, притаманних творчій манері зодчого, які можна розглядати як данину національному романтизму: високий дах з вежею на бічному фасаді, вікна з трапеційними, арковими завершеннями, з клинчастими перемичками і трикутними нішами над ними.

Роботи «харківського періоду» Сергія Тимошенка відзначаються широтою творчих пошуків, багатством стилістичної палітри, композиційною чіткістю. Стилiстично частина із зведених за його проєктами будинків тяжіють до українського національно-романтичного

напрямку модерну: при формуванні архітектурного образу широко застосовувалися мотиви українського народного орнаменту (різблення, розпису, вишивки), що інтерпретувався у вигляді декоративного цегляного мурування (поєднання білого та червоного кольорів), ліпного декору фасадів, поліхромного розпису інтер'єрів, рисунку застосування вікон, пластики металевих огорож сходів та балконів. Особлива увага приділялася композиції і силуету даху, який нагадує силуети традиційного українського житла — хати з напіввальмовими дахами, трикутними фронтонами та слуховими вікнами, з заломами, характерними для давніх будівель доби Гетьманщини.

1913, Харків. Прибутковий будинок (вулиця Полтавський шлях, 51).
Арх. С. Тимошенко.
Прорис О. Гаєвого.
ХНУБА. 2021

Будинок Наркомпраці

¹ ДАХО, 45–4(7)– 12991.

1916–1926, Харків.
Будинок Наркомпраці (вулиця Мירוносицька, 1). (Романов П. І., Тиц О. О. (1989). *Рукопис*. Т. 9. Вулиця Сумська)

У колах харківських краєзнавців ходить інформація, що будинок Наркомпраці (вул. Мירוносицька, 1) був спроектований С. Тимошенком. У чернетках опису пам'ятки, що були складені за розповідями літніх архітекторів наприкінці 1970-х, прізвище С. Тимошенка внесене, а потім закреслене. Це могло статись як з ідеологічних причин, так і тому, що ця інформація не була підтверджена.

Сучасні документи свідчать наступне. До закінчення будівництва пам'ятки вулиці Жон Мироносиць (колишня Раднакомівська) не існувало, а територія була частиною Мירוносицької площі. З північно-західного боку

площі знаходилась територія Парафіяльного училища (Сумська, 34). Внутрішній вузький не потужний проїзд по двору училища міська влада постійно розглядала як продовження Мירוносицького провулку (ділянка сучасної вулиці Жон Мироносиць між вулицями Пушкінською та Чернишевською), але за відсутності зливової каналізації та іншого впорядкування дороги проїзд постійно перекривався. Початок вулиці Мירוносицької (№ 1, 3, 5) займали будинки колезького радника Б. Снарського, в яких (по вул. Мירוносицькій, 1) розташовувалися корпуси повітового і парафіяльного училищ (Тихомирова, 1994).

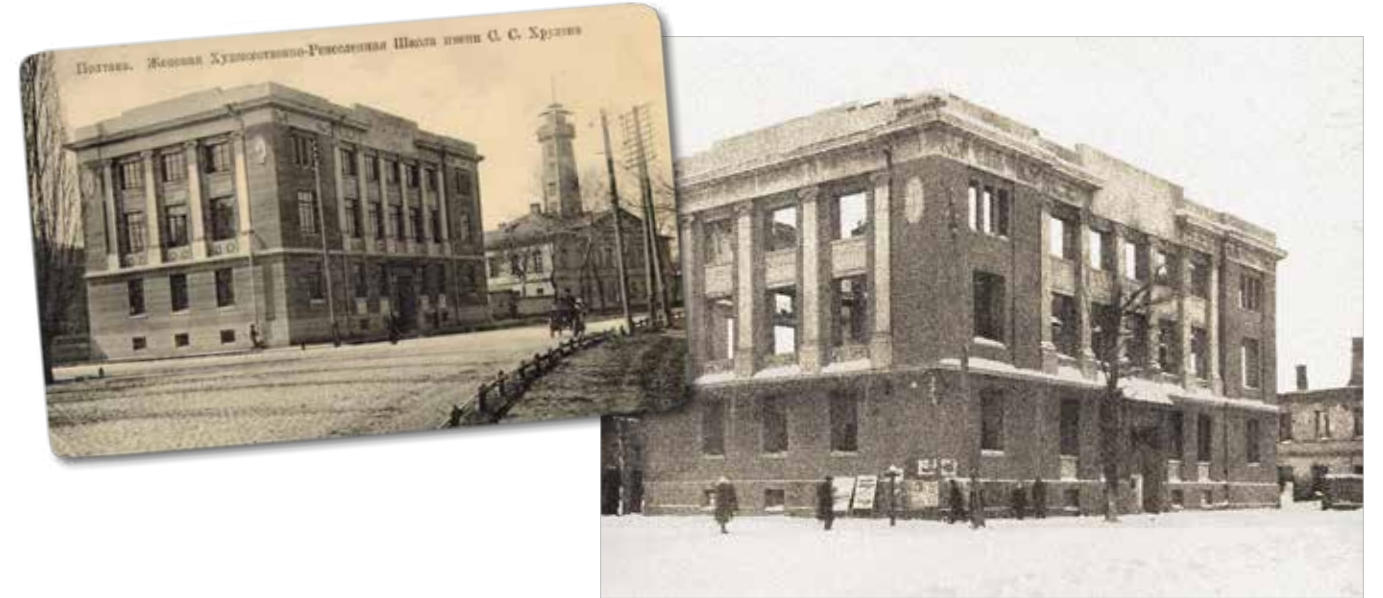
У 1915 р. до Харківської міської управи звернулись з проханням зняти план дворового місця 1-го вищого початкового училища¹, що можна розцінювати як передпроектну підготовку до будівельних робіт. Існує припущення, що у 1916 році проєкт будівлі нового корпусу училища був замовлений Сергію Тимошенку (Плотичер, 2017; Раєнко, 2012).

С. Тимошенко після революції був відомий як політичний діяч, що протистояв більшовикам. У 1919 р. він поїхав з Харкова у відрядження і вже не зміг повернутись. У 1921 р., після обшуку його квартири, його архів, у тому числі креслення, був вивезений у невідомому напрямку. Матеріали, що зберігаються в архівах Харкова, не можуть ані підтвердити, ані спростувати версію про участь С. Тимошенка у проєктуванні Будинку наркомату праці.

На світлинці, яка зроблена влітку 1925 р., бачимо зведену цегляну коробку великої 4-поверхової будівлі. Зважаючи на незначні фінансові і технічні можливості будівництва, можна припустити, що у цей час розпочалась добудова корпусу, зведеного ще у 1916 р. В архітектурній пресі автором будинку був названий інженер-хімік П. Кушнар'єв (М-ський, 1926), який нетривалий час проживав у Харкові після більшовицького перевороту 1917 р. Остаточно будівництво було завершено між 1926 та 1929 рр. Натурне дослідження будинку, виконане у 2018 р., показало, що деталі будинку в цілому характерні для робіт С. Тимошенка, але існують і елементи, взяті з архітектурних довідників того часу, що додатково підтверджує авторство декількох архітекторів.

Будинок Художньо-ремісничої школи імені С. Хрульова в Полтаві

На місці центрального входу до Головоштамту (вул. Соборності, 33) до початку ХХ ст. стояв маленький двоповерховий будиночок колишніх повітових присутствених місць. Ліворуч від нього, на розі вулиці 1100-ліття Полтави, у 1912 р. був зведений будинок Полтавської жіночої Художньо-ремісничої школи імені С. Хрульова за проєктом С. Тимошенка та О. Варяниціна.

Кошти на будівництво виділив громадський діяч, дійсний статський радник, голова правління Полтавського земельного банку, голова правління Полтавського відділення Імператорського Російського музичного товариства Сергій Степанович Хрульов¹. До благодійності долучилися акціонери Полтавського Земельного банку, які на благоустрій школи асигнували 60 тисяч рублів. Полтавська міська дума на її утримання додавала 2500 рублів щорічної допомоги (Сулименко, 2012, с. 28).

Триповерхова будівля з червоної цегли та тинькованими пілястрами іонічного ордеру була декорована центральним атиком, барельєфами та медальйонами — характерними історизуючими елементами, такі прийоми на той час простежувалися у творчості О. Варяниціна та його учня — С. Тимошенка. Архітектурне рішення будівлі частково дисонувало зі стилістикою ансамблю класицистичної Круглої площі (Гладиш, 1982).

Художньо-реміснична школа функціонувала як середній навчальний заклад. Наприкінці ХІХ ст. поряд з будівлею знаходилась споруда Полтавської пожежної команди, яка утримувалася Думою (Сулименко, 2012, с. 28).

У школі С. Хрульова навчалися мереживному мистецтву, ткацтву та іншим ремеслам. Згодом вона стала однією з кращих у губернії.

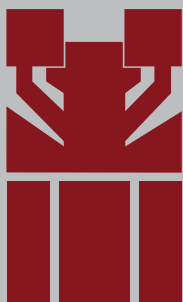
У 1920 р. заклад реорганізували в Художньо-текстильну школу з відділеннями: текстильне, художніх робіт, художньої вишивки, пошиття верхнього одягу і білизни.

У 1923 р. школа перетворилась на трирічну індустріально-технічну профшколу, в якій навчали килимарства, художнього ткацтва, української вишивки та ужиткового мистецтва народів світу. Викладачами були художники Є. Прибилюська, Є. Балута, Н. Залозна (директор у 1923–1928 рр.). У 1928 р. школа закрилася. За часів війни будинок постраждав, але зберігся.

Після Другої світової війни, у 1953–1958 рр., коли вирішувалося питання формування цілісності ансамблю зруйнованої площі, будинок Художньо-ремісничої школи органічно включили до загальної композиції новопроєктованого на цьому місці поштамту. Каркас, який залишився, змінив стилістику, отримав новий декор та форми радянського класицизму (Гладиш, 1982, с. 2).

1910-ті, Полтава.
Жіноча Художньо-ремісницька школа С. Хрульова.
Арх. О. Варяницін, С. Тимошенко.
Листівка поч. ХХ ст.

¹ Полтавщина: Енциклопедичний довідник / за ред. А. Кудрицького. Київ: УЕ, 1992, с. 795.

Будинок Івана Бойка. Розписи

Меморіальна дошка, присвячена пам'яті Сергія Тимошенка на фасаді будинку І. Бойка (вулиця Митроносицька, 44)

1930-і рр., Харків.
Будинок І. Бойка.
Арх. С. Тимошенко,
П. Ширшов, П. Соколов.
Світлина з відкритих джерел

¹ У 1913 р. для І. Бойка Сергій Тимошенко виконав проєкт будинку археологічного музею.

На початку XX ст. Іван Харитонович Бойко був відомим харківським підприємцем, меценатом та громадським діячем. Він отримав освіту в Харківському університеті та по закінченні навчання зробив кар'єру, працюючи управителем у «цукрового короля», відомого колекціонера та мецената Павла Харитоненка. Окрім суто ділової діяльності, до професійних обов'язків І. Бойка входило піклування про колекцію П. Харитоненка та робота з наповнення колекції новими мистецькими творами. Саме І. Бойко придбав для колекції П. Харитоненка у С. Васильківського, ще студента академії мистецтв, картину «Отара

в степу. Ранок» (1884), за яку художник отримав малу золоту медаль (Денисенко, 2005, с. 109; Денисенко, 2005). З цього часу між С. Васильківським та І. Бойко встановились приятельські відносини, які зберігались до самої смерті художника.

З часом І. Бойко відкрив власну справу. Рівень його статків ілюструє той факт, що він був одним з перших власників автомобіля у Харкові та членом правління Південноросійського автоклубу в Харкові. Окрім того, І. Бойко мав земельні володіння та маєток в Геленджіку, де фінансував археологічні розкопки, створив автомобільне товариство, місцевий музей¹.

І. Бойко був справжнім патріотом української культури. У 1906–1918 рр. він входив до Української комісії харківської громадської бі-

бліотеки (дбала про функціонування Українського відділу — спеціалізованого підрозділу літератури українською мовою та іншомовної літератури про Україну). До комісії входили відомі українські громадські та культурні діячі: М. Міхновський, Х. Алчевська, Г. Хоткевич, Є. Сердюк, С. Тимошенко, С. Дрімцов, О. Степаненко, К. Бич-Лубенський, С. Паночіні, В. Коряк, М. Біленький, О. Міхновський, В. Черняк та ін. В підтримку комісії І. Бойко, разом з інженером, гласним Харківської міської думи В. Галицьким, видали власним коштом «Каталог книжок українською мовою Харківської громадської бібліотеки» (1912). Крім того, І. Бойко був членом Українського літературно-художнього та етнографічного товариства ім. Григо-

1913, Харків.
Обкладинка часопису і сторінка з портретом Т. Шевченка авторства С. Васильківського. (1913, Друг искусства, 3, с. 11)

Поч. XX ст., Харків.
Ескіз до розписів
Полтавського
губернського зем-
ства. Худ. С. Василь-
ківський. ХХМ.

1914–1915 рр., Хар-
ків. Розписи північної
стіни парадних сходів
будинку І. Бойка
(в центрі знаходилося
живописне панно
С. Васильківського).
Худ. М. Самокиш.
Світлина В. Шуліки.
2021

² Журнал «Друг Ис-
кусства». Харківська
державна наукова
бібліотека ім. В. Ко-
роленка ([https://
collection.korolenko.
kharkov.com/drug-
yskusstva](https://collection.korolenko.kharkov.com/drug-yskusstva))

рія Квітки-Основ'яненка, членом товариства «Родина», членом Харківського літературно-художнього гуртка, де видавав журнал «Друг искусства»² (1913 р., вийшло 9 номерів), де друкувались статті, які були присвячені культурним по-

діям та українському мистецтву, публікувались роботи С. Васильківського. З оглядом на діяльність І. Бойка не є дивним, що коли він побажав побудувати власний будинок у Харкові, він бачив його не лише як перлину українського архі-

Реконструкція орна-
ментальної декорації
північної стіни парад-
них сходів будинку
І. Бойка. Прорис
К. Гончарової, Д. Ко-
валь, кер. В. Шуліка.
ХДАДМ. 2021

Розкриття та кон-
сервація фрагменту
розпису північної
стіни парадних сходів
будинку І. Бойка.
Реставрація В. Шу-
ліки зі студентами.
ХДАДМ. 2006

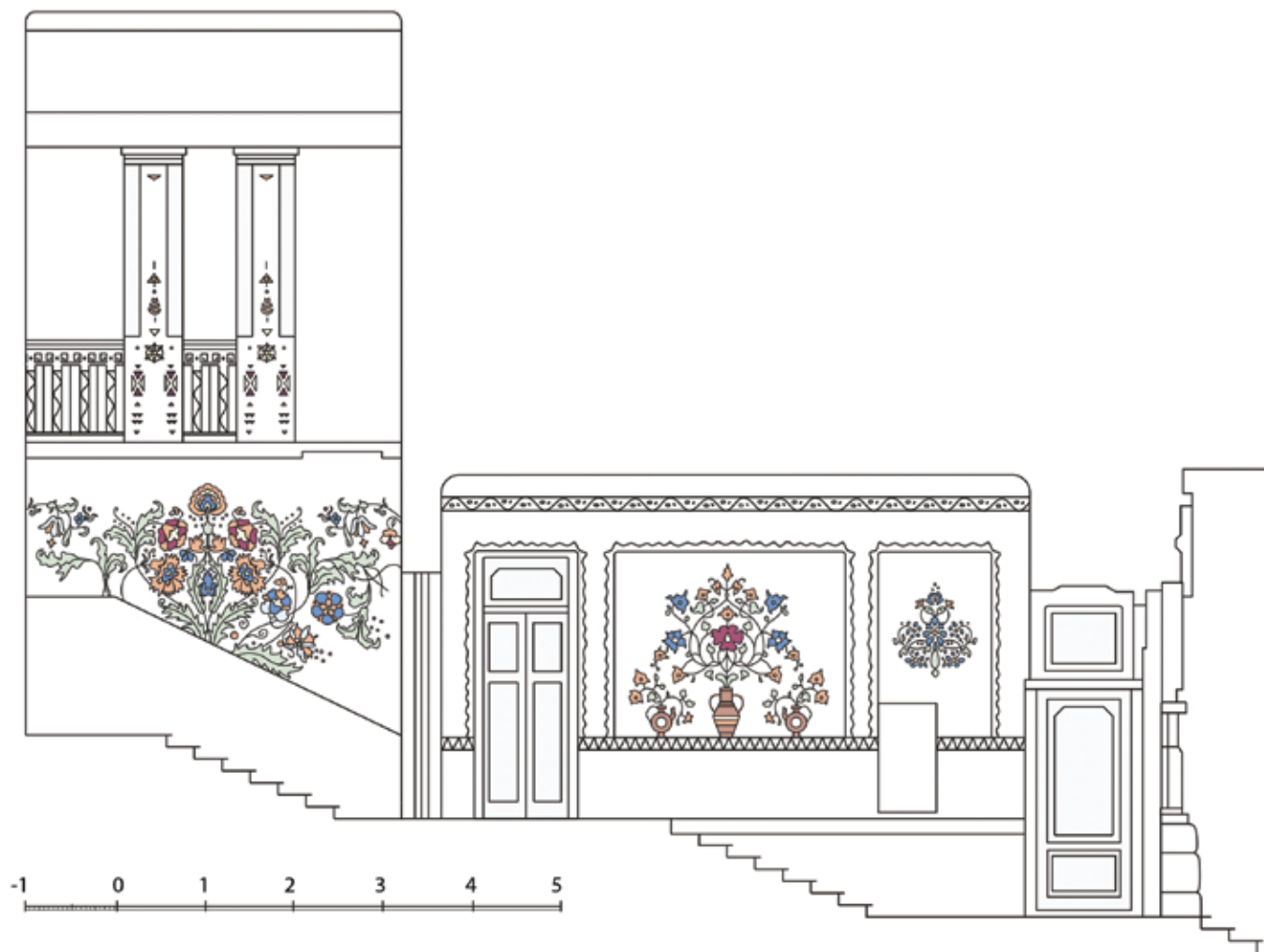

Схема розташування орнаментальних композицій південної стіни парадних сходів будинку І. Бойка. Прорис Д. Коваль. 2021

тектурного стилю, до якого мав особливу прихильність. Його інтер'єри повинні були демонструвати мистецькі вподобання власника.

Зараз складно відтворити всі події, які були пов'язані із перемовинами між замовником та художниками, але, ймовірно, ініціатором створення живописного вбрання будинку на вул. Мироносицькій у Харкові став С. Васильківський. Вище вже згадувалось, що І. Бойка та С. Васильківського пов'язували давні приятельські стосунки. Ймовірно, що протягом свого життя С. Васильківський неодноразово отримував замовлення від І. Бойка на створення художніх творів. Підтвердженням цього є портрет Тараса Шевченка, який у 1907 р. був

написаний С. Васильківським для І. Бойка. І. Бойко, як український патріот, бажав мати портрет Т. Шевченка, виконаний одним з кращих харківських живописців свого часу. С. Васильківський під час написання портрету використав відому світлину, яку у 1858 р. зробив фотограф М. Досс. Портрет Т. Шевченка роботи С. Васильківського згодом зайняв місце на стіні особняка на вул. Мироносицькій, став частиною живописного вбрання парадних сходів. Портрет зберігся до нашого часу в фондах Національного музею Тараса Шевченка в Києві.

Час побудови особняка І. Бойка у Харкові характеризується як доба відродження національного мистецтва. На початку XX ст. ці процеси

відбувались не тільки в Україні, а і в інших народів, поневолених імперіями. У Харкові, який в цей час був потужним центром відродження української культури, у 1912 р. видатним українським художником С. Васильківським був заснований архітектурно-мистецький відділ Харківського літературно-художнього гуртка, який працював над побудовою громадських та житлових об'єктів, вивчав та здійснював популяризацію досягнень народної та професійної архітектури, проводив лекції, курси, виставки (Романовський, 2004, с. 3–14). До гуртка також входили Сергій Тимошенко як заступник голови (Соколюк, 2020, с. 126) та Микола Самокиш, який

на виставках гуртка експонував ескізи до розписів будинку І. Бойка (Романовський, 2004, с. 3–14).

Після закінчення будівництва особняка І. Бойка у 1914 р. С. Васильківський та М. Самокиш почали роботу над живописним оздобленням парадних сходів будівлі. Вірогідно, роботи проводились наприкінці 1914 — на початку 1915 рр., до від'їзду М. Самокиша на фронт Першої світової війни (1915). У митців вже був досвід спільної роботи над монументальними розписами будинку Полтавського губернського земства (Соколюк, 2020, с. 121), де саме С. Васильківський був головним ініціатором та виконавцем проекту. В будинку І. Бойка, ймовірно,

1914–1915 рр., Харків. Геометричні та рослинні орнаменти. Розписи південної стіни парадних сходів будинку І. Бойка. Худ. М. Самокиш. Світлина В. Шуліки. 2021.

Поєднання двох типів українського орнаменту символізує єдність України

1914–1915 рр., Харків.
Фрагмент розпису
західної стіни. Худ.
М. Самокиш. Світлина
В. Шуліки. 2021

відбулась така ж сама практика, коли С. Васильківський, під час відвідування Харкова М. Самокишем, запросив колегу до виконання розписів будинку. В орнаментальній декорації інтер'єру будинку І. Бойка були використані акварельні замальовки українських орнаментів С. Васильківського (зберігаються в Харківському художньому музеї, на аркуші № 15/628 зображені глечик з волошками та куманець зі стилізованим квітковим букетом, які майже точно втілені в розписах) (Соколюк, 2020, с. 183). Окрім того, митці разом видали альбом, присвячений українському орнаменту, окремі мотиви якого були

використані під час виконання розписів. М. Самокиш розписав парадні сходи будинку рослинним та геометричним орнаментом, а С. Васильківський на північній стіні сходів розмістив живописне панно, яке було написане на полотні. Живописне панно зі слобожанським краєвидом нагадувало вікно, розміщене серед орнаментальних композицій. Інтер'єр парадних сходів викликав асоціації з українською розмальованою скринєю.

Зі встановленням у Харкові більшовицької влади починається історія руйнування цієї пам'ятки. У 1930-ті рр. будинок було передано до відання НКВС. Колишній двоповерховий особняк з банею, що увінчувала еркер, був перебудований на чотириповерховий багатоквартирний будинок, заселений офіцерами безпеки. Розписи сходів не були повністю знищені, але їх нижню половину зафарбували малярною фарбою, зверху вкрили крейдою. Поява нових поверхів вимагала добудови сходів, що передбачало знищення верхніх частин розписів та демонтаж живописного панно С. Васильківського, яке через недбайливе ставлення втратило первинну красу та було знищене працівниками ЖЕКу. Під час проведення планових ремонтів малярне покриття регулярно поновлювалося. У такому стані особняк з розписами проіснував до початку 1970-х рр. За цей час будинок перетворився на звичайну харківську «комуналку».

В 1973 р. київський архітектор та історик архітектури Віктор Чепелик зі студентами розкрив верхню частину розписів від крейдевого набілу. Це дозволило йому

дослідити фрагменти живопису М. Самокиша, але й мало негативні наслідки, тому що відкриті фрагменти не були законсервовані та через потрапляння вологи під час розчищення почали руйнуватись. В 1983 р. мешканці будинку звернулись до першого секретаря Харківського міського комітету компартії К. Хірного з проханням відреставрувати розписи славних митців. Прохання мешканців будинку так і не було почуте, а боротьба за збереження розписів йде й сьогодні.

Перші монографії про творчість М. Самокиша (Полканов, 1960; Яценко, 1979) не згадують монументальні розписи будинку І. Бойка. Першим звернув увагу на забуті розписи В. Чепелик, який у своїй статті, написаній за результатами розкриття розписів від шару крейди, описав історію та мистецьке значення пам'ятки, згадав знищене панно С. Васильківського: «Це панно до теперішнього часу не збереглося, але, як свідчать мешканці будинку, на ньому було зображено пейзаж із річкою, лугом і гаєм» (Че-

Поч. XX ст., Харків.
Орнаментальні
замальовки які були
використані
в розписах вхідної
групи та західної
стіни парадних сходів
будинку І. Бойка. Худ.
С. Васильківський.
ХХМ. Арк. № 15/628

Розкриття та кон-
сервація фрагменту
розпису західної
стіни парадних сходів
будинку І. Бойка.
Реставрація В. Шуліки
зі студентами.
ХДАДМ. 2006

пелик, 1974, с. 109–110). Подальші публікації про будинок І. Бойка та його розписи належать до періоду незалежності України. Розписи будинку І. Бойка згадувались у публікаціях Ю. Полякової (Лейбфрейд, Полякова, 1998). Про загрозливий стан розписів будинку І. Бойка повідомляв у 2002 р. у своїй статті журналіст Л. Логвиненко (Логвиненко,

Поч. XX ст., Харків.
Ескіз до розписів
Полтавського губерн-
ського земства. Худ.
С. Васильківський.
XXM

Поч. XX ст., Харків.
Орнамент. Худ.
С. Васильківський.
XXM. Арк. 10/159

2002, с. 6), який вказував, що саме С. Васильківський запросив М. Самокиша до Харкова, щоб вони разом розписали інтер'єр будинку І. Бойка. В останні роки будинок І. Бойка та живописне оздоблення знайшло часткове висвітлення в статтях дослідників архітектури І. Селищевої (Селищева, 2012, с. 287–290), К. Черкасової (Черкасова, 2012, с. 305–309) та Д. Вітченка (Вітченко, 2014, с. 42–51).

Розписи в будинку І. Бойка вкривають стіни вхідної групи та сходів. На розписах вхідної групи будинку зображені орнаментальні композиції з вазонів, куманців, букетів польових квітів, гілок квітучих рослин, бігунків, які обрамляють периметр стелі та плафон. За графічною побудовою, куманці з квітами виконані за акварельними замальовками С. Васильківського.

Поч. XX ст., Харків. Орнамент. Худ. С. Василь-
ківський. XXM. Арк. № 10/156.

Мотив цього орнаменту був використаний
під час розписів Полтавського губернського
земства та будинку І.Бойка (вхідна група)

Зараз неможливо говорити про колористичну гаму розписів фойє будинку, бо вони були перемальовані (із частковим збереженням рисунку) наприкінці 1990-х рр. на замовлення власників приміщень першого поверху будинку (зараз офіси різних організацій). Отже, розписи вхідної групи потребують розкриття. За свідченнями

вже покійного мешканця будинку, Олега Степанова, який із середини 1970-х рр. намагався повернути увагу керманічів міста до пам'ятки, розписи вхідної групи були виконані в тій самій колористичній гамі, що і розписи на сходах. Розписи стін дзеркальні та оточені хвилястою смугою. Двері до сходів обрамлені стеблами червоних маків та пуп'янками. Зверху стіна завершується рельєфним фризом, в якому були використані мотиви грона винограду, стилізовані під трикутники.

Розписи на південній стіні сходів збереглися найкраще. Це симетрична композиція із різноманітних квітів. У центрі — квітка на розщепленому стеблі, до неї з обох боків нахилені жовті рожі та фіолетово-рожеві дзвіночки, які обведені темним контуром. Можна зробити припущення, що на нижній частині розписів, які зараз вкриті товстим шаром малярного пофарбування (висота 1,54 м), був зображений куманець, з якого ростуть ці квіти. Подібні зображення є і в головному залі Полтавського земства. Південна стіна відрізняється від інших тим, що вона завершується двома восьмигранними колонами, на яких розміщено геометричний орнамент. Подібний орнамент використано і на колонах в Полтавському земстві. Поєднання рослинного та геометричного орнаменту, ймовірно, мало за мету показати поєднання Сходу (рослинний) та Заходу (геометричний) України. Значних втрат фарбового шару розпис не має. Втрати фарбового шару відбулись в місці добудови нових сходів, які були вмонтовані під час реконструкції будинку

Руйнування фарбового шару розписів парадних сходів в будинку І. Бойка. Світлина В. Шуліки. 2021

у 1930 рр. На розписі присутні будівельні забруднення, близько 40 % розписів вкрито малярним пофарбуванням, є цементні вставки, незначні осипи, крупноістчастий кракелюр ґрунтового походження, загальні пилові забруднення, сліди побілки, цементу, маркеру, олівця, наклеєного паперу та ін.

Найжахливішого руйнування зазнала східна стіна сходів, в середині якої розміщено димохід. Після реконструкції будинку цей димохід не використовувався, тому його технічним станом не опікувались. На початку 2000-х рр. вода, яка накопичилась в димоході, почала просочуватися через стіну. Внаслідок просочування води штукатурка почала проступати на поверхню фарбового шару, руйнуючи розписи. Крім цього, подекуди проступила іржа. Фарбовий шар має жорсткий кракелюр, краї якого загнуті, має загальне забруднення пилом, залишки маркера й олівця. Верхня частина розписів зруйнована внаслідок реконструкції будівлі. По фрагментах, які залишились, можна стверджувати, що зображення на східній стіні було симетричним та складалось із квітучих рослин, хмелю. Елементи орнаменту відрізняються від попередньої стіни своєю графічною побудовою.

Розписи північної стіни сходів збереглись непогано, за винятком втрат, які виникли в процесі побутування. На місці, де було панно С. Васильківського, знайдено декілька цвяхів-текс з квадратною шляпкою 3 × 3 мм, що свідчить про те, що полотно було закріплене цвяхами по периметру. На місці втраченого полотна із живописом залишився клей, на якому відбився чіткий слід фактури полотна (щільністю 13 ниток по вутку та по основі на 1 см²). Від картини С. Васильківського залишився лише маленький фрагмент нижньої частини панно із зображенням зеленої трави.

Втрачене полотно С. Васильківського обрамляють дві переплетені коричневі стрічки та пунктирна лі-

нія (аналогічний орнамент присутній у вестибюлі Полтавського земства). Орнаментальне обрамлення панно складається з двох гілок, що виходять із центрального стебла. На стеблі жовто-помаранчеві дзвіночки. Нижня частина розпису зафарбована малярним пофарбуванням. На розписі є хвилясті кракелюри, які повторюють малюнок кладки стіни. Поверхня фарбового шару вкрита загальним пиловим забрудненням.

Орнамент на західній стіні подібний до орнаменту в вестибюлі Полтавського земства, де також зображені волошки та дикий горошок, які разом утворюють центральний букет, що стоїть у куманці. Його фланкують два горщики з невеликими букетами волошок (подібні за графічною побудовою до акварелі С. Васильківського). Розпис на західній стіні зазнав руйнувань, коли було прокладено телефонний та телевізійний кабель, дроти освітлення тощо. Шаром малярного пофарбування було вкрито лівий букет волошок.

Над південною стіною між колонами та над сходами розташовані кесони з флоральними орнаментами, стан яких задовільний.

У 2006–2007 рр. художник-реставратор В'ячеслав Шуліка зі студентами-реставраторами Харківської державної академії дизайну і мистецтв провели пробне розкриття нижньої частини двох фрагментів розписів, які закриті малярними пофарбуваннями (Бабак, 2008, с. 166–180; Шуліка, 2010, с. 187–193). Було виявлено 7 шарів фарби різного типу. Окрім того, були виконані дослідження ґрунту та фарбового шару, складена програма консерваційно-реставрацій-

них робіт живопису М. Самокиша. Повторне дослідження розписів було виконане у 2020 р. разом із художником-реставратором Максимом Кілочком. У процесі дослідження було встановлено, що розпис виконано олійними фарбами по вапняно-піщаній штукатурці. Штукатурка має пористу структуру, її зв'язок із поверхнею стіни задовільний, ознак природної деструкції не виявлено, є втрати механічного походження. Стінопис має два тонких шари ґрунту: клейовий, червоного кольору та олійний (імприматура), світло-вохристого кольору. Зв'язок ґрунту зі штукатуркою задовільний. Кракелюр фарбового шару великоістчастий, ґрунтового походження. Товщина фарбового шару 1–2 мм. Структура однорідна, по-

1914–1915 рр., Харків. Фрагмент розпису стелі парадних сходів будинку І. Бойка. Худ. М. Самокиш. Світлина В. Шуліки. 2021

верхня рівна. Фарбовий шар має втрати механічного походження, численні потертості, забруднення, є графіті, які виконані спиртовим маркером та жировим олівцем. Захисного покриття живопису не виявлено. Попередніх реставраційних втручань також виявлено не було.

Мікроскопічні дослідження фарбового шару розпису та штукатурки дали такі результати: фіолетовий — пігмент великої фракції, частки пігменту неправильної форми, витягнуті; синій — пігмент дрібної фракції, з незначними включеннями великих зерен коричневого кольору; вохра — пігмент дрібної фракції, з включеннями зерен чорного пігменту довгуватої форми; зелений — пігмент дрібної фракції, з включеннями зерен чорного кольору довгуватої форми; коричневий — пігмент дрібної фракції, з включеннями зерен чорного кольору довгуватої форми; червоний ґрунт — пігмент дрібної фракції, з включеннями зерен чорного кольору, пористий, зі згустками клею тваринного походження. Штукатурка — вапно білого кольору, не має незагашених частин, пісок середньої фракції, складає приблизно 50 % від маси штукатурки. Штукатурка має незначні домішки деревного вугілля.

Дослідження в ультрафіолетових променях виявило нерівномірну люмінесценцію фарбового шару, внаслідок його загальної потертості. Місця втрат випромінюють фіолетове та світло-жовте сяйво, що свідчить про наявність крейди у складі ґрунту. Клей, на якому була закріплена робота С. Васильківського, має вохристе сяйво, а місця втрат — світло-жовте. Та-

кож завдяки УФ променям чітко встановлені межі втрат та подряпин, які мають помаранчеве сяйво.

Мікрохімічний аналіз виявив наступні пігменти: вохра жовта, кадмій жовтий, глауконіт (зелена вохра), вівіаніт (синя вохра), кобальт фіолетовий світлий, умбра. Червоний ґрунт — крейда з додатком червоного земляного пігменту. В якості в'язевого ґрунту використаний клей тваринного походження. Також було проведено хімічний аналіз клею, за допомогою якого було закріплене панно С. Васильківського. Аналіз підтвердив використання глютинового клею.

Апробація методик, використаних під час реставрації фрагментів розписів, дала задовільний результат, що було підтверджено спостереженнями протягом 14 років, та довела існування аутентичного живопису під шарами перемалювань та малярних пофарбувань.

На цей час розписи будинку І. Бойка — єдина монументальна робота М. Самокиша та С. Васильківського, що збереглася, тому що розписи Полтавського губернського земства загинули під час Другої світової війни. Зараз в інтер'єрах колишнього земства (тепер — Полтавський краєзнавчий музей) можна побачити лише реконструкції, які були зроблені у 1935–2000 рр. за чорно-білими світлинами та оригінальними ескізами С. Васильківського.

Є великі сподівання, що місто знайде кошти на реставрацію цього мистецького об'єкта задля збереження пам'яті видатних митців, які працювали в Харкові.

Микола Семенович Самокиш (1860–1944) — український художник-баталіст, анімаліст, графік, педагог, академік (1890), дійсний член Імператорської Академії мистецтв (ІАМ) (1913), Заслужений діяч мистецтв РРФСР (1937), лауреат Сталінської премії другого ступеня (1941).

Народився художник 25 жовтня 1860 р. у м. Ніжин (Чернігівська губернія) удворянській родині, початкову художню освіту отримав в Ніжинській класичній гімназії, потім навчався в Ніжинському історико-філологічному інституті.

У 1878 р. М. Самокиш був прийнятий вільним слухачем в батальну майстерню професора Б. Віллевальде ІАМ (Санкт-Петербург), наступного року був зарахований студентом ІАМ (викладачі Б. Віллевальде, В. Якобі, П. Чистяков). Під час навчання (1879–1885) був членом українофільського гуртка митців, до якого входили С. Васильківський, П. Мартинович, О. Сластіон.

У 1885–1889 рр. М. Самокиш здійснив пенсіонерську поїздку до Парижу (займався в майстерні французького баталіста Ж.-Б. Детайля), відвідав Італію, Іспанію, Алжир. У 1886 і 1889 рр. подорожував Кавказом, збираючи матеріали для картин, замовлених Тифліським військово-історичним музеєм.

У 1890 р. за картину «Табун на водопой» отримав звання академіка. У цьому ж році одружився з О. П. Бенард (О. Судковська-Самокиш).

З 1894 р. викладав у Рисувальній школі Товариства заохочення мистецтв. З кінця 1890-х рр. часто приїздив в Україну, зокрема у Харків, брав участь у виставках. З 1898 р. М. Самокиш разом із С. Васильківським працював над альбомом «З української старовини» (текст Д. Яворницького), у 1904 р. ці художники взяли участь у розробці концепції художнього вирішення фасаду майбутньої будівлі Харківської рисувальної школи. У листопаді 1912 р. М. Самокиш став членом художньо-архітектурного відділу, який очолив С. Васильківський, при Харківському літературно-художньому гуртку.

У 1902 р. (перевиданий у 1904 р.) вийшов альбом «Мотиви українського орнаменту» (40 кольорових літографованих таблиць) за малюнками М. Самокиша.

У 1903–1908 рр. М. Самокиш та С. Васильківський працювали над розписами будинку Полтавського губернського земства. У 1911 р. М. Самокиш із дружиною створили 5 панно для Царськосільського (нині Вітебського) вокзалу в Петербурзі, у 1914–1915 рр. художник працював над розписами будинку І. Бойка у Харкові.

В 1904 р. у складі Ніжинського драгунського полку М. Самокиш як кореспондент-художник журналу «Нива» провів сім місяців на російсько-японській війні. У 1910–1918 рр. художник — професор майстерні батального живопису ІАМ. В часи Першої світової війни сформував «художній загін» із учнів батального класу ІАМ для фронту (1915).

З 1917 р. мешкав у Криму (Євпаторія, 1918–1921; Сімферополь, з 1922 р.). Заснував власну художню студію у Сімферополі, в 1937 р. постановою Раднаркому Криму на її базі організоване Кримське художнє училище імені М. С. Самокиша.

У 1936–1941 рр. працював на посаді професора в Харківському художньому

інституті. З 1938 р. керував батально-історичними майстернями Харківського та Київського художніх інститутів.

В часи Другої світової війни, під час німецької окупації, співпрацював з бандерівським підпіллям Криму, від якого отримував матеріальну допомогу.

Помер М. Самокиш 18 січня 1944 р. у м. Сімферополь.

1902, Харків. Археологічна виставка. Український орнамент. Худ. М. Самокиш. (Мотиви українського орнаменту, 1912)

Будинок Івана Бойка. Архітектура

1912–1913, Харків.
Будинок І. Бойка
(вулиця Миросиць-
ка, 44). Прорис
В. Кодіна. 2002

Житловий цегляний будинок (особняк) поміщика Івана Бойка в Харкові був побудований в 1912–1914 рр. (за іншими джерелами — в 1911) цивільними інженерами-архітекторами С. Тимошенком, П. Ширшовим і П. Соколовим. За проектом будинок був 2-поверховий з трьома квартирами на кожному поверсі та мав напівпідвал. В одній із квартир деякий час жив Сергій Тимошенко.

Колишній особняк стояв на розі вулиць по червоної лінії забудови та вирізнявся своїми оригінальними формами та елементами українського стилю. Скатний дах будинку мав залом, характерні для народної архітектури України. Купол кутової вежі мав вигляд, який нагадував завершення слобжанських дерев'яних храмів. Карнизи та вікна мали незвичайні трапецієподібні форми. Декоративний фриз з рослинним орнаментом під дахом будинку надавав йому зашток і декоративність. Рослинний орнамент, що проглядав скрізь архітектурні форми, надавав будівлі особливої оригінальності, а цоколь, облицьований гранітними блоками грубої обробки — монументальності.

Т-подібний в плані будинок мав дві сходові клітки, одна з яких — парадна, оздоблена мармуром і розміщена в центрі бу-

динку. Сходи освітлювалися вітражним світловим ліхтарем, який підіймався над дахом споруди. Другі сходи йшли з підвір'я.

Головний фасад будинку мав великі архітектурні форми: на плоскій стіні виступав ризаліт, а на правому куті автори проекту розмістили масивну тригранну вежу-еркер, що завершується масивним куполом з витонченою главою. Центральний вхід з вулиці мав розвинутий портал, який обрамляв шестигранний дверний проріз. Саме тут архітектори застосували декоративні елементи з українського культового зодчества — спарені колонки, декоративні панно і оригінальні розсувні двері.

У 30-ті роки XX ст. будинок перейшов у відання НКВС. Тоді ж його перебудували, зробивши багатоквартирним. Будинок був надбудований, знесений світловий ліхтар і вежі, повністю знищений оригінальний дах. Декоративні розписи сходів були зафарбовані вапном. Будинок втратив свою первісну привабливість, проте залишився об'єктом уваги численних туристів і дослідників українського стилю. Їх приваблюють сюди згадки про часи відродження української архітектури початку XX ст. та про декоративні розписи центральних сходів, виконані художником М. Самокишем.

Головний фасад
будинку І. Бойка після
реконструкції.
Прорис В. Сумченко.
ХНУБА. 2021

Мармурові сходи в будинку І. Бойка.
Світлина В. Шуліки. 2021

Обмірні креслення та прорис
будинку І. Бойка на первісний
стан. М. Денисенко. ХНУБА. 2001

Вхідні брами та інтер'єр вести-
бюлю будинку І. Бойка.
Світлина В. Шуліки. 2021

Плани 1 і 2-го поверхів.
Прорис Д. Коваль. ХНУБА. 2021

Прибутковий будинок М. Попова

1912, Харків. Прибутковий будинок М. Попова (вулиця Полтавський шлях, 46). Арх. С. Тимошенко. Світлина О. Прокудіна. 2021

Деталі декору головного фасаду. Світлина О. Прокудіна. 2021

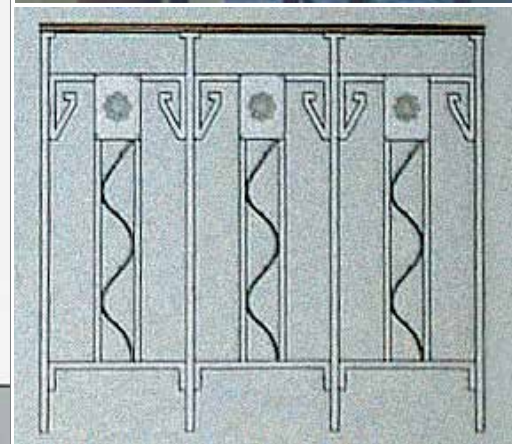
Житловий п'ятиповерховий будинок на вісім квартир з магазинами у першому поверсі на вулиці Катеринославській (нині Полтавський шлях, 46) у Харкові споруджений за проєктом цивільного інженера Сергія Тимошенка у 1912–1913 рр. (інші дані 1910–1913 рр.). Щільна периметральна забудова кварталу зумовила використання типової для таких об'єктів секції Т-подібного плану з внутрішнім проїздом у невеликий двір, орієнтованими на вуличний простір вікнами основних житлових приміщень двох квартир (на 4 та 5 кімнат), згрупованих навколо освітленої ліхтарем сходової клітки на чотири марші у центрі, кухнями та службовими приміщеннями при чорних сходах у дворовому крилі. Чільний фасад по фронту ділянки отримав центричну композицію завдяки підкресленому балконами пласкому ризаліту, що нагадує замкову вежу з вхідним порталом в українському стилі й гранчастим двоярусним еркером, увінчану наметовим верхом з трьома заломами і шпилем. Загальну симетрію вдало пом'якшує гра великих арок вітрин цокольного поверху і традиційних для УАМ шестикутних отворів порталу й (нині перетвореного на магазин) дворового заїзду. Останній підкреслено бічним ризалітом на три вузьких вікна, який візуально утримує балкон верхнього поверху, ніби підхоплюючи «замкову» тему алюзією надбрамної вежі. Масивність фасаду з боку вулиці полегшує карниз великого виносу над четвертим поверхом, первісно з накладною конструкцією-імітацією мансарди з утопленими вікнами на п'ятому. Тиньковані фасади мали стримано-виразне декоративне оздоблення. Глибокий портал акцентовано подвійними гранчастими пілончиками. Простінки з трапеційними вікнами підкарнизного поверху і еркеру поєднані барельєфним фризовим орнаментом у вигляді квітучих мальв або «калачиків» (іноді помилково трактованих як стилізоване зображення білого латаття), ті ж самі мотиви прикрашають імпости прямих вікон третього і четвертого поверхів та, в інтер'єрі, бильця парадних сходів. Піднесені над малоповерховою забудовою фронти брандмауерів архітектор прикрасив утопленими рельєфними смугами геометричного орнаменту на зразок вишиванки, а верхній поверх торцевого фасаду з боку двору — фронтоном (що частково зберігся) та двома заглибленими у стіну восьмипроменевими зірками.

Ансамблеве вирішення. Сергій Тимошенко вдало скористався розташуванням ділянки, прилеглої до Свято-Дмитрієвського храму з його активним силуетом фігурних дахів, бань і шпилястої ярусної дзвіниці. Контраст монументального об'єму прибуткового будинку з витонченою пластикою коліс найкрасивішої церкви міста не був надмірним, натомість створював спільний акцент, помітний здалеку в улоговині від Університетської гірки до Холодногірських схилів. На жаль, у 1930-ті рр. будівлю церкви було знівечено до невпізнаності.

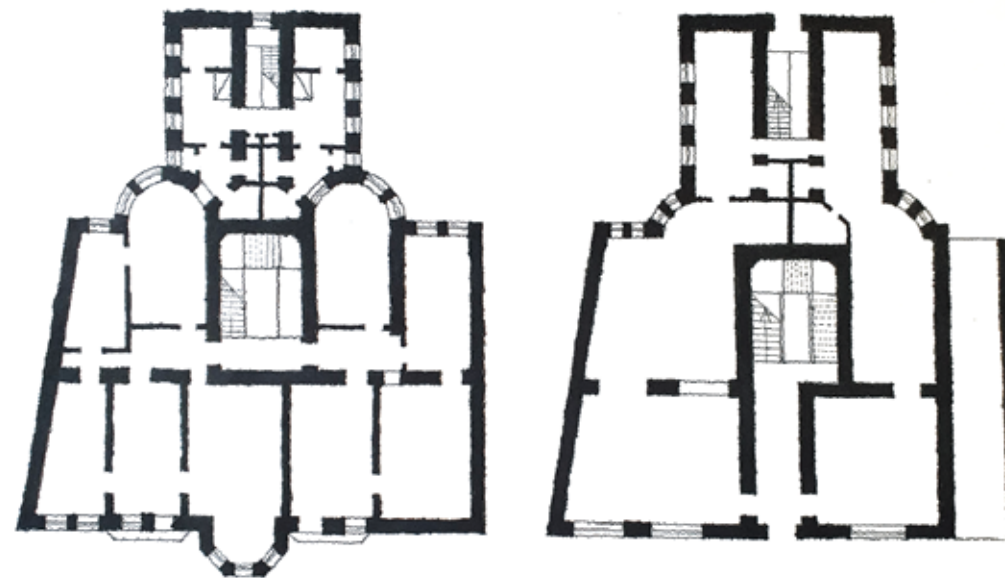
Зазнав втрат через недолугі ремонти і колишній будинок Попова. У повоєнний час конструкцію даху спростили: зникли світловий ліхтар і декоративний піддашок 5-го поверху, який надавав йому вигляду мансарди. За кілька років з фасаду зникла й головна прикмета історичної будівлі — наметове завершення центрального ризаліту. Його відновили у спрощених формах у 1987 р., по тому як у 1980 р. будинок було включено до Переліку пам'яток місцевого значення м. Харкова з охоронним номером 374.

Фасад будинку по вул. Полтавський шлях, 46. Графічна реконструкція Д. Носовського. ХНУБА. 2015

Решітка сходів. Обміри і світлина Д. Носовського. ХНУБА. 2015

План 1 і 2-го поверхів. Прорис З. Лободюк. ХНУБА. 2021

1913, Харків. Особняк Г. Томицького (вулиця Кравцова, 13). Арх. С. Тимошенко. Світлина Д. Вітченка. 2006

Особняк Г. Томицького

Кам'яний з підвалом 2-поверховий флігель на подвір'ї Григорія Томицького по Мордвиновському провулку, 13 (нині провулок Людмили Гурченко) був запроєктований С. Тимошенко в 1913 році. Будівництво тривало два роки. На той час цивільний інженер Тимошенко вже реалізував у Харкові два проєкти в українському стилі: будинки І. Бойка і М. Попова, з успіхом продемонструвавши усі три доробки на 2-й виставці українського архітектурно-мистецько-художнього відділу в березні 1914 р. «Це інженер велетенської продуктивності, з праць якого навіть лише в Харкові ... ми знайомимось з його вишуканим смаком і чуттям до розпізнання характерних рис українського стилю та застосування його до прикладного мистецтва» — відгукнулася на той захід міська газета «Утро».

Домовласник Г. Томицький належав до знаної у Харкові родини гуртовщиків-прасолів, яка посідала впливове місце у оптовороздрібній торгівлі м'ясом та, за спогадами онуки, обіймав посаду старости Благовіщенського базару. Відомо про зберігання ним близько двадцяти малюнків Сергія Васильківського — засновника і очільника Харківського освітньо-художнього гуртка, тож Томицький міг брати участь у заходах цієї спільноти і допомагати їй фінансово, купуючи мистецькі вироби. Це також пояснює запрошення ним саме Сергія Тимошенка (секретаря архітектурно-мистецького відділу гуртка) для проектування власного будинку із 6-кімнатною квартирою, службами і, ймовірно, конторою на першому поверсі. Цікавим є контекст: водночас на суміжній ділянці №15, придбаній єврейською громадою «Ашкеназім» розпочалось будівництво синагоги (зараз це планетарій). Мону-

ла флігель ззовні, тож архітектор Тимошенко, відмовившись від декорування фасадів, надає перевагу суто раціоналістичному підходу.

Невеликий одно-двоповерховий будинок Григорія Томицького не може не привернути до себе увагу вишуканими лаконічними формами та бездоганністю пропорцій. Асиметрична побудова фасадів відповідає функціонально доцільній внутрішній структурі флігеля. Об'єм його розгортається вглиб двору від глухої брандмауерної стіни з димарем, ніби «закручуючись» навколо наріжного баштоподібного ризаліту із вхідним ґанком та, нині, на жаль, втраченим акцентом — шатровим верхом, притаманим більшості будівель С. Тимошенка. Саме цей ракурс і можна побачити з провулку. Одноповерховий блок службових приміщень з окремим входом, кухнею і підвалом примикає до башти зі сходу, переходячи в південне крило (вбиральня, ванна і столова). Вікна столової з пластично вигнутим еркером, житлових кімнат на обох поверхах і контори обернені на захід, у бік незабудованої тоді середини кварталу на крутих Клочківських схилах, звідки відкривався чудовий панорамний вид. Виступаючі та западаючі різновисокі частини будівлі поєднані піддашком великого виносу на сталевих профілях-пальцях. Увінчують гру об'ємів вальмові дахи з характерним заломом. Спорідненості з традиціями українського хатнього будівництва додає відчуття візуального нахилу стін усередину. Ефекту такого ентазісу, напруги під вагою масивного даху архітектор досягає

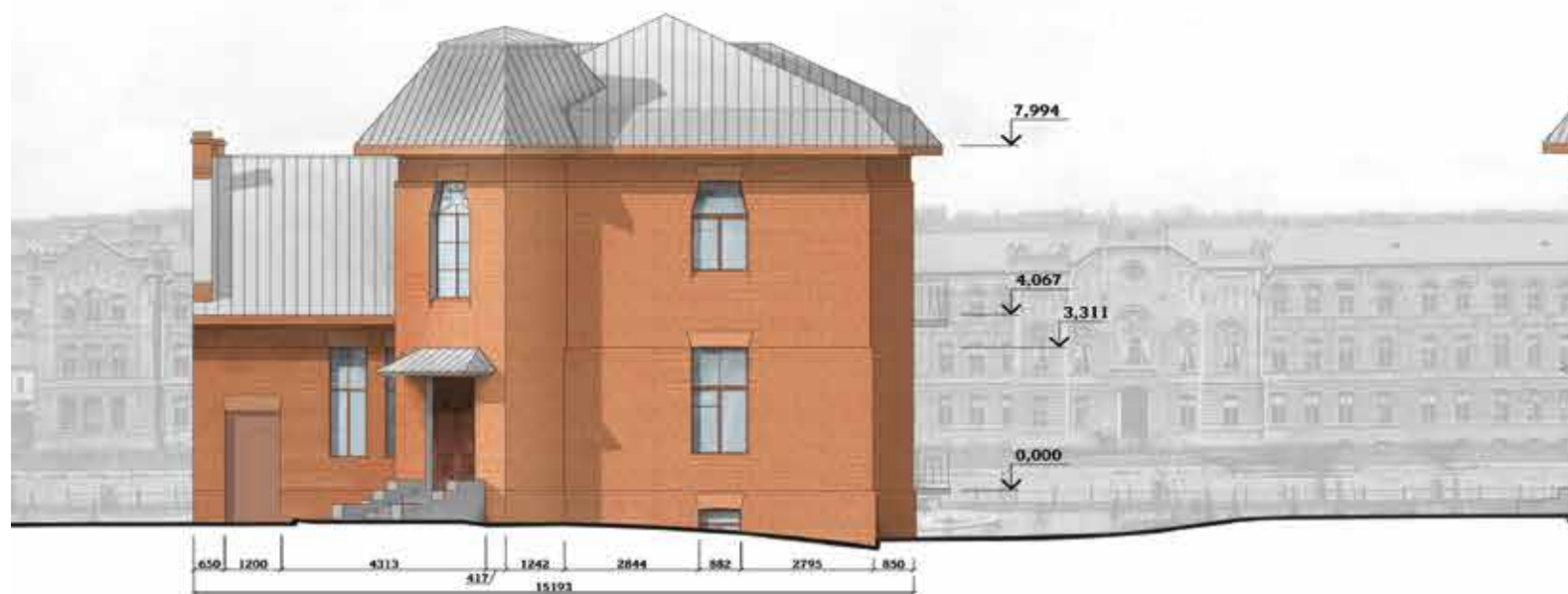
ледь помітним відступом верхніх рядів кладки. Лаконізм простих цегляних стін поживлений ритмом потрійного чергування звичайних вікон із трапеційно звуженими — які двома стрічками охоплюють композиційно важливі частини будівлі. Та ж знакова для українського архітектурного стилю тема, підсилена стриманим декором, розгортається на вертикалі ризаліта із вхідним порталом — у різьблених стулках дверей та віконній рамі сходового вестибюлю, фрамуга якої нагадує символ Сонця в українській вишивці. Двері прикрашені різьбленими різдвяними зірками й українським орнаментом-городкою. Декоративне оздоблення передпокою представлене кованими бильцями сходів, стилізованими під топірці-бартки, з мотивами восьмикутної зірки та геометризovanого рослинного орнаменту.

Флігель на задвірках планетарію, втративши внаслідок ремонтів автентичний заломний дах і шатровий верх, майже не привертав увагу дослідників УАМ, хоча з кінця 1980-х рр. йому присвятили свої розвідки краєзнавці і архітектори О. Лейбфрейд, Л. Раєнко, В. Романовський, Д. Вітченко. У 1992 р. будинок стає пам'яткою архітектури місцевого значення з охоронним номером № 585. У 2011 р. пожежа знищила дахи над одноповерховою частиною, а потім, між 2016 та 2019 рр. стіна південної прибудови обвалилася до напівпідвалу, потягнувши за собою нижнє перекриття. Технічний стан будівлі наразі вкрай незадовільний, хоча вона і далі використовується як житлова.

Північний і західний фасади.

Графічна реконструкція первісного вигляду І.Червоняка. ХНУБА. 2020

Декор вхідної брами з особняка Г. Томицького. Арх. С. Тимошенко. Світлина Д. Вітченка. 2019

Прибутковий будинок С. Корха

1912–1914, Харків. Прибутковий будинок С. Корха (вулиця Іванівська, 22). Арх. С. Тимошенко. Фотофіксація І. Богданова. 2021

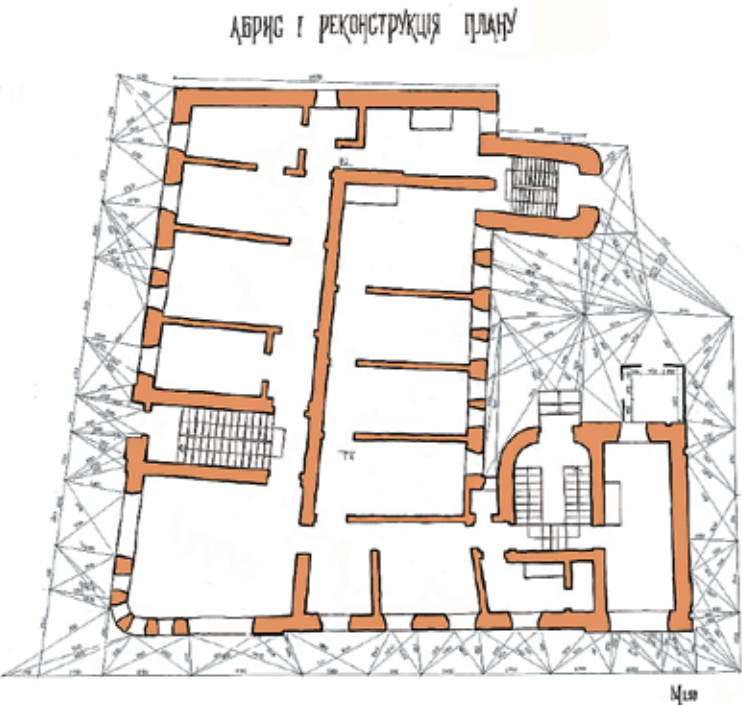
Графічна реконструкція 1-го поверху на підставі обмірів Є. Федорець. ХНУБА. 2021

Розріз Б-Б. Обміри і креслення В. Іващенко. ХНУБА. 2021

Прибутковий будинок на Іванівській, 22 (Набережний провулок, 24) належав С. Корху. Його появу в Харкові можна пов'язати з великим промислово-культурним вибухом. За відомостями з календаря «Весь Харків» та зі списку домовласників за період будівництва (1912–1914) було з'ясовано, що С. Корх вперше згадується серед мешканців Харкова у 1912 р., а після 1917 р. зникає. Німець за походженням, Корх належав до колоністів, які в 1890-х рр. заснували у Харкові євангелійсько-лютеранську общину, а у 1900–1917 рр. відбувався її розквіт, про що свідчить розширення німецьких володінь, будівництво декількох шкіл та церкви. В 1917 р. у будинок Корха заведено особистий телефон. Прибутковий будинок, який збудував С. Корх за проектом С. Тимошенка, мав особливу архітектуру фасадів із застосуванням мотивів народних традицій хатнього й культового будівництва. В оздобленні використані декоративна орнаментика на кшталт українських вишиванок із різьбленням та можливості цегли двох кольорів: червоної та жовтої. Використання цегляного декору в такій кількості й такому трактуванні унікальне не тільки для архітектури Харкова початку ХХ ст., але й загалом для будівель з ознаками українського національного стилю. Орнаментальним поясом поєднані трапецієподібні вікна та вінець карнизу, де проміжки заповнені двокольоровою «шашкою» і мотивами «громовиці» в деяких деталях. Триповерхова двосекційна будівля розміщена на розі вул. Іванівської та Набережного провулку та має високий цоколь і горище. Типова для проєктів С. Тимошенка кутова башта зараз втрачена. Будівля проєктувалася з магазином на 1-му поверсі, як більшість прибуткових будинків початку ХХ ст. Головний вхід до житлових приміщень 2-го та 3-го поверхів був зі сторони вул. Іванівської. З боку дворового фасаду — другий та «чорний» вхід для прислуги. На головному фасаді, що виходить на вул. Іванівську, є еркер, на бічному, зі сторони Набережного провулку — виступаючий фланкуючий ризаліт з щипцем, зі сторони двору знаходиться одноповерхова прибудова. Вікна на перших двох поверхах мають прямокутну форму. Тектоніка форми вирішується за допомогою перетворення простінків вікон другого-третього поверхів у пілони, що спираються на карниз над 1-м поверхом. Підвіконні ніші заповненні орнаментом, що разом із рисунком віконних імпортів утворює вертикальний членування. Фасад дуже гармонійно доповнюють піддашні кронштейни, які також нагадують дахи дерев'яних українських споруд.

Обміри і креслення прибуткового будинку С. Корха. Фасад I виконала А. Кравцова, фасад II — М. Кушнір, фасад III — К. Шкарупа. ХНУБА. 2021

ПОКЕРНЕННЯ ПОКЕРНЕННЯ

ПОКЕРНЕННЯ
ПОКЕРНЕННЯ

СЕРГІЙ ТИМОШЕНКО

ПОКЕРНЕННЯ

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ
АРХІТЕКТОР
УКРАЇНСЬКИХ
ЗАЛІЗНИЦЬ

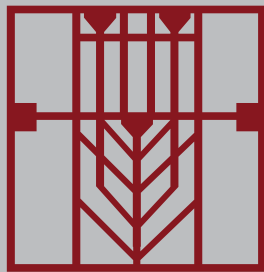
СЕРГІЙ ТИМОШЕНКО

ПОКЕРНЕННЯ
ПОКЕРНЕННЯ

1910–1920-ті рр., Албаші, Полтавська, Протока.
Залізничні станції Чорноморсько-Кубанської гілки.
Світлина М. Лахової. 2021

СЕРГІЙ ТИМОШЕНКО

Вокзали та вокзальні комплекси Північно-Донецької та Чорноморсько-Кубанської залізниць

1913, Харків. Фронтон головного фасаду будинку Управління Північно-Донецької залізниці.
Арх. С. Тимошенко, П. Ширшов (за консультацією О. Бекетова).
Світлина В. Тарасова, 2021

Бурхливий розвиток промисловості та соціально-економічних відносин на початку XX ст. потребував будівництва транспортних мереж залізничного сполучення, які б з'єднали індустріальні, хліборобські регіони з великими містами та портами Російської імперії.

У червні 1908 р. засновано товариство для будівництва гілки Північно-Донецької залізниці Харків–Ізюм–Донбас та Харків–Льгов. Ця залізнична гілка почала функціонувати вже в грудні 1911 р. й задовольняла потреби у паливі московського промисло-

вого району, який у той час відчував значний вугільний дефіцит. Крім основної магістралі Родакове–Харків–Льгов, нове акціонерне товариство побудувало на Донбасі близько 100 км під'їзних шляхів. За півстоліття майже безперервного залізничного будівництва Україна перетворилася на один із найбільш забезпечених транспортом регіонів країни (Кульчицький, 2005).

З 15 жовтня 1909 р. архітектор С. Тимошенко працює старшим інженером в Управлінні Північно-Донецької залізниці у Харкові, «виконує проекти всіх цивільних

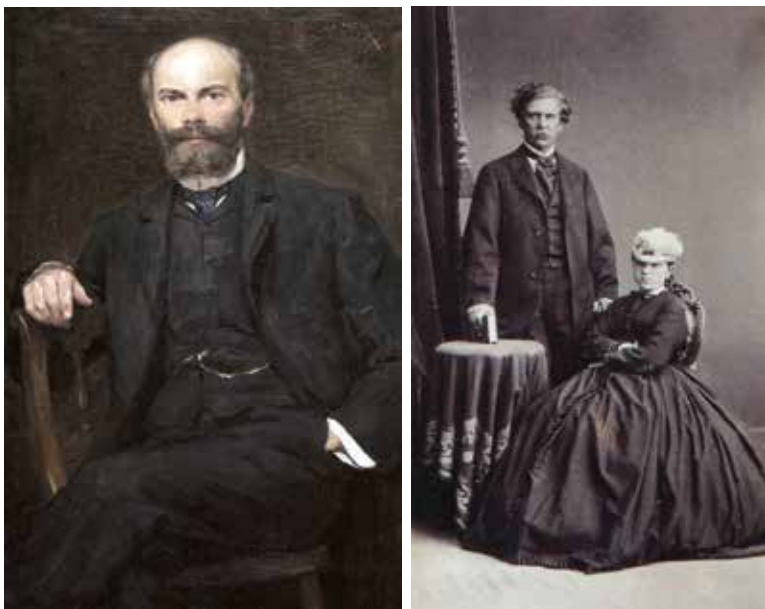
споруджень лінії Льгов–Родаково, а також велику самостійну роботу по розробленню проекту і виконанню будинку Управління Північно-Донецької залізниці в Харкові на Вознесенському майдані», розробляє також ескізи, проекти будівель та всіх інженерних споруд для гілок залізниць Мерефа–Херсон, Гришине–Рівне, будівництво яких так і не було завершено. «Загальна сума витрачена за гл. VII та VIII Росцін. Відом., на побудову лінії Льгов–Родаково / цивільні спорудження / складає приблизно біля 10.000.000 золотих карбованців. Будинок Управління має біля 65000 м³, і вартість його з урядженням і меблями / все за проектами С. Тимошенка / 75.000 золотих карбованців. Унаслідок успіху в роботі і в здачі технічного та матеріального звіту С. Тимошенко залишається на наступну чергу будови Південних залізниць у якості в. об. Начальника Технічного відділу Управління, що являється незвичайним, бо за Відомству Міністерства Шляхів взагалі мали перевагу інженери шляхів.

На послідовних чергах будови ліній Північно-Донецьких залізниць лінія Бахмут–Микітівка та Родакове–Ліхая та їхньому розро-

бленню Бахмут–Ростов, Родакове–Ростов С. Тимошенко працює в. об. Начальника Технічного відділу і являється заступником Головного Інженера щодо будови, аж до здачі остаточно звітів I/V — 1917 р.»... «Також значне знайомство з будівельними матеріалами приходить-ся набути йому в 1908–1909 роках у якості інженера по нових будовах служби путі, коли йому приходилося ліквідувати претензії контрагентів за більш менш значний період часу. Дальніше знайомство з будівельними матеріалами набуває С. Тимошенко з 1912 року, коли при Управлінні Півн. Дон. Залізниці утворюється своя дослідна лабораторія, де роблять досліди всіх матеріалів, що переходять через технічний відділ будови. Значна кількість дослідів переводилась / завід лабор. інжен. Кебрелі / і за його С. Тимошенка ініціативи й під його наглядом, як в. об. Начальника Техн. відділу. Практичне знання технології будматеріалів С. Тимошенко набуває під час будівництва в Донецькому Басейні, де з початку робіт будувалися печі для цегли, вапна, де закладалися кар'єри для добування каміння, де будувалися заводи силікатної та шлакової цегли ... цементна про-

Поясний декор головного фасаду будинку Управління Північно-Донецької залізниці.
Арх. С. Тимошенко, П. Ширшов (за консультацією О. Бекетова). Світлина В. Тарасова, 2021

1910, Харків. Портрет О. Бекетова авторства М. Пестрікова. ХХМ

1900, Харків. П. Ширшов з дружиною. Фотоательє В. Досекіна.

1913, Харків. Будинок Управління Північно-Донецької залізниці. Арх. С. Тимошенко, П. Ширшов (за консультацією О. Бекетова). Світлина 1960-х рр.

адміністративний будинок для Управління Північно-Донецької залізниці в Харкові на розі Воскресенського майдану та однойменного провулку (тепер — пл. Феєрбаха, 7, корпус Академії залізничного транспорту), який є прикладом модерністичного переосмислення архітектурної спадщини класицизму. Чітка симетрична композиція головного фасаду вдало підкреслена ризалітами, почленованим рустом цокольного поверху, поєднанням червоної цегли на простінках і білого тинькування на гранчастих пілястрах, що разом створює досить урочистий і водночас стриманий образ, який вирізняється поміж інших проєктів архітектора того часу. У цьому будинку немає яскраво виражених рис стилістики українського архітектурного модерну, але тонкі гранчасті залізобетонні колони можна розглядати як алюзії української народної ар-

мисловість також розповсюджена в районі його діяльності і він практично з нею знайомиться...»¹.

Отже у 1910 р. С. Тимошенко разом із П. Ширшовим, за консультації академіка архітектури О. Бекетова проєктує великий

¹ ЦДАВО, 3795–1–466, арк. 37.

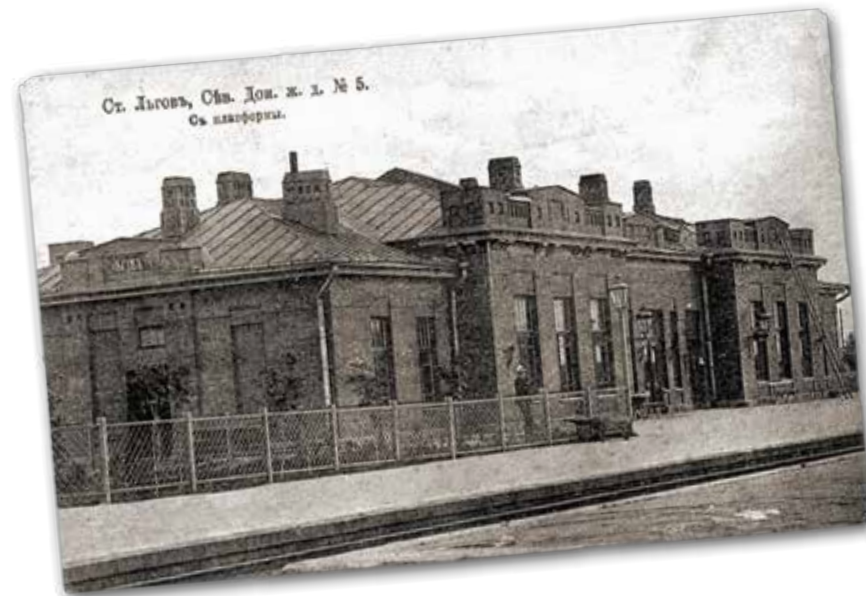
² ЦДАВО, 3795–1–466, арк. 38.

³ ЦДАВО, 3795–1–466, арк. 39.

хітектури, помітні лише для тих, хто добре розумівся на архітектурі традиційного житла. Крім того, архітектором були вирішені складні технічні та інженерні завдання: «в Харкові С. Тимошенкові прийшлося провести на свою відповідальність цікаву роботу для заглиблення фундаментів / на 3,50 метр. / нової будови в 5 поверхів / Управління Пів. дон. Залізн. / поруч із 3 поверховою деформованою брандмауерною стіною, що мала тріщини до 2 сант. з приміненням опускних колодязів, у результаті, якої роботи установлено, що шпари не розійшлися ні на один міліметр»². На кінець 1911 р. будівництво було майже завершене (1911, Южный край, 8 грудня), будинок Управління було обладнано системами кондиціонування, опалення, оснащено меблями та устаткуванням за ескізами С. Тимошенка.

У подібній раціоналістичній манері були вирішено архітектуру вокзалів та станцій Льгов–2, Бахмут, Ізюм, Лиман, Родакове, Шмитовська та ін.³ Наразі не віднайдено проєктної документації цих об'єктів, але зважаючи на продовження служби С. Тимошенка в Управлінні Північно-Донецької залізниці, можна стверджувати, що архітектор вирішував не тільки технічні завдання, керував будівництвом об'єктів, але і впливав на їхнє архітектурне вирішення.

Невеликий одноповерховий вокзал на станції Льгов-2 вирізняється чітким лапідарним об'ємом, симетричною композицією та геометризованими формами деталей. Архітектор використав типову планувальну схему — у центрі будівлі розташувався великий на-

скрізний вестибюль із виходами в місто та на платформу. У симетричних ризалітах розміщувалися зали очікування різних класів та ряд допоміжних приміщень, які мали додаткові службові виходи з торців будівлі. Нетиньковані поверхні фасадів, покриття даху оцинкованим залізом, незначне декорування фризової частини та виступаючих парапетів цегляними елементами, невеликі кронштейни, які підтримували звиси дахів, створювали раціоналістичний образ.

Місто Бахмут відоме ще з початку XVIII ст. своїми родовищами кам'яної солі. Включення його в мережу залізничного транспорту на поч. XX ст. було очевидною необхідністю. Двоповерхова будівля старого вокзалу, що не збереглася до нашого часу, мала виразну архітектурну композицію. Загальна симетрія фасадів підкреслювалась об'ємами бічних ризалітів та чотирьох веж біля центральних входів, кожна з яких була накрита низьким шатровим дахом із характерним заломом і завершувалася високим металевим флагштоком.

Вокзал станції Льгов–2. Листівка поч. XX ст.

Вокзал станції Бахмут. Листівка видавництва О. Суворіна. 1916

Також вдало використані вертикальні акценти композиції, підтримані міжвіконними пілястрами, врівноважували горизонтальність загального об'єму будівлі. Фасади залишилися нетинькованими, а архітектурні деталі, подібні до застосованих на фасадах вокзалу Льгов-2 та гімназії в Ковелі, завершували цілісний образ. Будівля вокзалу на станції Родакове (нині селище міського типу Луганської обл.) за планувальною схемою та загальними композиційними якостями близька за вирішенням до вокзалу станції Льгов-2, але суттєво перебудована та втратила свою первинну архітектурну виразність.

Отже, С. Тимошенко намагався реалізувати спробу розробки і втілення своєрідного «корпоративного» архітектурного стилю для Північно-Донецької залізниці, базуючись на прийомах неокласицизму, що відповідало як типології об'єктів, так і уявленню керівництва Управління про архітектурний образ нових станцій. Цей підхід був застосований при проекту-

ванні будівель та споруд для Чорноморсько-Кубанської залізниці.

Ініціювання будівництва нової залізниці і, відповідно, проектування нових вокзалів та станцій в Кубанській області на поч. XX ст. було пов'язане із необхідністю соціально-економічного розвитку регіону. Перспектива створення сучасних товарних шляхів у краї з чорноземами відкривала можливість сполучення хліборобних станцій із портами Азовського й Чорного морів (Корсакова Н. О., 2015).

Владикавказька залізниця, побудована за підтримки Акціонерного товариства Владикавказької залізниці, розташовувалася на півдні регіону. Двоколійна широка залізниця Єкатеринодар (Краснодар)–Новоросійськ, яка мала вихід до Чорноморського узбережжя, поєднувалася з лінією Єкатеринодар (Краснодар)–Тихорецьк і далі — у напрямку Царицина (Волгоград)⁴. Проте цей шлях не міг забезпечити економічні потреби всього регіону. Особливо гостро стояло питання на північному сході краю, у степовій частині з родючими землями й багатими врожайми, де станом на 1909 р. були прокладені тільки шосейні й польові дороги⁵.

Рішення цієї проблеми взяв на себе організатор будівництва Чорноморсько-Кубанської залізниці Кирило Живило, який у 1911 р. заснував однойменне акціонерне товариство. Метою створення Товариства було будівництво та експлуатація «залізничної лінії нормальної колії загального користування від станції Кримської Владикавказької залізниці через станицю Слов'янську, поблизу станиці Полтавської, на станиці Тимашів-

1911. Облігаційний займ Товариства Чорноморсько-Кубанської залізниці (серед акціонерів: К. Живило, К. Бардіж)

28–29 червня 1909, станиця Брюховецька. Представники від станиць Кубані на залізничному з'їзді з прокладання Чорноморсько-Кубанської залізниці (серед учасників з'їзду: Кирило Живило, Кіндрат Бардіж). Брюховецький краєзнавчий музей

ську, Стародерев'янківську, повз Старомінську, з виходом на станцію Кушівку Владикавказької залізниці, та від міста Єкатеринодара поблизу станції Медведівської й далі по правому березі річки Кирпілі, на Тимашівську поблизу станції Ольгинської до станції Приморсько-Ахтарської» (Леусян, 2006).

У 1911 р. почалося будівництво двох залізничних ліній Чорноморсько-Кубанської залізниці з вузловою станцією в Тимашевську: Єкатеринодар–Ахтарі, яка за проектом сформувалась із 9 станцій, Кримська–Кушівка — з 17 станцій⁶. У 1913 р. розпочався рух поїздів, а в 1915 — сполучення було повністю відкрито для цивільних і вантажних перевезень (Леусян, 2006). На жаль, не всі плани щодо будівництва лінії Кримська–Кушівка були реалізовані: ділянка дороги Старомінська–Кушівка не була побудована. Дорога, яка мала з'єднуватися на початковій

та кінцевій станціях з Владикавказькою залізницею, з півночі була з'єднана тільки з Єйською — на станції Старомінська. На цій гілці було відкрито 13 станцій.

На ранніх етапах архітектурну стилістику майбутніх вокзалів і станцій визначало бачення згаданого вище К. Живиля — громадського діяча, завідувача Кубанського військового етнографічного і природничо-історичного музею (Корсакова, 2015). Другий чинник, який суттєво вплинув на їх образ, — громадські інституції українського спрямування, які на Кубані в XIX — на поч. XX ст. активно розвивав Степан Ерастов. Його зусиллями у 1906 р. відбулося відкриття товариства «Просвіта», і соціальний рух набув вираженого українського забарвлення⁷. С. Ерастов, як і С. Тимошенко, під-

⁴ РГВИА, 422–1–123.

⁵ РГВИА, 422–1–129.

⁶ РГВИА, 422–1–1845.

⁷ Ерастов С. І. *Фрагменти спогадів про петербурзьке студентське життя, про організацію студентської Української громади*. НБУВ, ф. 181–8.

План напрямків
Чорноморсько-
Кубанської залізниці.
РГВІА, 422–1–1845.

тримували зв'язки з членами Революційної української партії (РУП) та Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП), що діяли на Кубані (Васильєв, 2014, с. 108) і в 1917 р. стали членами Української Центральної ради.

Під керівництвом С. Тимошенка на Чорноморсько-Кубанській залізниці реалізовані численні проекти вокзалів, житлових будівель, споруд різного призначення, які вдалося виявити та ідентифікувати завдяки яскраво вираженій

авторській манері, використанню авторської архітектурної морфології та коротким згадкам у виявлених документальних джерелах⁸.

Серед об'єктів варто виділити кілька типів малих вокзалів. Вокзали гілки Єкатеринодар–Приморсько–Ахтарськ сполученням до Тимашевська мають особливу стилістичну виразність. Чи не найпростішим рішенням відзначається вузловий вокзал Тимашевської станції (місто Тимашевськ): прямокутний в плані з бічними ризалітами, накритий вальмовими дахами; чотирикутні щипці та цегляний орнаментальний фриз, прикрашають будинок (Чепелик, 1999, с. 200). Весь комплекс будівель станції складається з понад десятка будівель та споруд, розташованих вздовж залізничної колії. На схід від вокзалу, багажного відділення та ряду інших споруд розташовується комплекс із восьми одно- та двоповерхових житлових будинків по периметру великого двору-саду, утворюючи житловий квартал для працівників залізниці. Усі будівлі виконані з цегли, нетиньковані, зберігають характерні раціоналістичні елементи українського архітектурного модерну: проста, часто симетрична планувальна схема, вікна та портали трапецевидної форми, гранчасті виступи стін та ризалітів, декорування цегляною кладкою (інколи двоколірною), шатрові дахи та високі цегляні комини.

Більшій стилістичній виразності архітектор досягає, проєктуючи будівлі вокзалів на станціях Мишастівка (станція Старомишастівська) і Титорівська (станція Новотиторівська).

Стилістично та за схемою планувального рішення до цього типу належить станція іншої гілки залізниці — Придорожня (станція Придорожня). Будівлі мають симетричну планувальну структуру, середню залу, до якої примикають зали очікування для пасажирів

(різного класу комфорту), а також службові приміщення. Функція визначила п'ятиступінчасту ритмічну композицію головного фасаду — ледь висунуті вперед бічні ризаліти, кожен з одним вікном, і дещо заглиблені всередину частини з трьома віконними про-

Вокзал вузлової
станції Чорноморсько-Кубанської залізниці — Тимашевська.
Світлина М. Ляхової.
2021

Вокзал станції Протока гілки Кримська–Старомінська. Світлина М. Ляхової. 2021

⁸ ДАВО, 46–7–2457;
ЦДАВО, 3795–1–466.

Вокзал станції
Ведмедівка гілки
Єкатеринодар–При-
морсько–Ахтарськ
сполученням
Єкатеринодар–Тіма-
шевськ. Світлина
М. Ляхової. 2021

різами. Центральний ризаліт підкреслює масивний дах із заломом.

Основним матеріалом фасаду усіх названих об'єктів є керамічна цегла, у деяких випадках в елементах оздоблення використовується цегла кольору слонової кістки. Фасади вокзалних будівель декорують пілястри в центральному ризаліті, лиштви з завершальними квадратними елементами, пояс на рівні підвіконної частини з зубчастим візерунком та тяга над лиштвами. Найхарактернішим є геометричний ромбовидний ві-

зерунок — «трипільський квадрат» — на тягах, який є впізнаваним мотивом української вишивки. Ромб — архаїчний знак і символ родючого ґрунту, що були особливим багатством Кубанської області.

Вокзал Ведмедівської станції має семидільну композицію головного фасаду з бічними ризалітами, що створює тло, на якому ефектно виділяється центральний ризаліт з виступаючим із нього об'ємом своєрідної вежі, увінчаний наметовим двозаломним дахом зі шпилем. Центральну частину підкреслює

присадкуватий портал із трапеційним щипцем над малим дверним прорізом, який фланкують карликові пілястри, а над порталом у трапеційну нішу вписано три малі вікна такого ж абрису. На цьому ризаліті є три портали, з яких бічні мають оригінальне трактування і введені В. Чепеликом у морфологічну систему УАМ під назвою «портал Тимошенка-1», а середній — «портал Тимошенка-2» (Чепелик, 1999, с. 201). Значної виразності композиції надає незвичайне для тогочасних рішень УАМ ускладнення центральної частини будівлі, де зосереджено архітектурні деталі, які накладаються одна на одну. Тут поєднані витягнуті легкі і присадкуваті масивні форми, що разом з декоруванням орнаментальними лиштвами, тягами і вставками формують образ, позначений ри-

сами експресивності — унікальний прийом в стилістиці УАМ.

Станції напрямку Єкатеринодар–Ахтарі сполученням Тімашевська–Ахтарі (Ахтарі — місто Приморсько–Ахтарськ; Ольгинська — станиця Ольгинська; Джерелівська — станиця Новоджерелівська; Роговська — хутір Привокзальний) є дещо меншими за розмірами та стриманими у своєму архітектурному образі. Спільний прийом декоративного оздоблення — обрамлення кутів будівлі, вікон, дверних прорізів, застосування напівциркульних елементів, які в єдиному ланцюжку нагадують візерунок «брюгського» мережива. Аналогічні елементи застосовані в архітектурному декоруванні вокзалу на станції Тимашевська.

Архітектурною своєрідністю відзначаються створені С. Тимо-

Вокзал станції
Албаші гілки Єкатеринодар–Ахтарі
сполученням
Тімашевська–Ахтарі.
Світлина М. Ляхової
2021

Вокзал станції
Полтавська гілки
Кримська–Старо-
мінська. Світлина
М. Ляхової. 2021

шенком вокзали лінії Кримська–Старомінська на станціях Албаші (станція Новомінська), Протока — місто Слов'янськ-на-Кубані, Полтавська — станція Полтавська, Брюховецька — станція Брюховецька. Будівлі мають однакову об'ємно-просторову композицію: витягнутий прямокутний об'єм із виступаючим центральним ризалітом, який у кожному випадку має особливу форму покрівлі. Важливо відзначити спільну рису вокзалів: оригінальне орнаментування фасадів керамічною мозаїкою та плиткою. Кожен вокзал має і своє неповторне колірне рішення. Так, Брюховецька вирішена в пастельних рожевих відтінках, де декоративне обрамлення акцентовано кольором червоної теракоти. Будівлі вокзалів Полтавська та Албаші вирішені в блакитно-жовтій кольоровій палітрі: на білому мозаїчному полотні го-

ловного фасаду розташовані кольорові орнаменти, що нагадують традиційну українську вишивку.

Працюючи в Управлінні Північно-Донецької залізниці, Сергій Тимошенко спрямував свої архітектурні пошуки на вираження національних рис у формах класичних стилів та українського архітектурного модерну, який того часу ідентифікували як «український стиль». Архітектор інтегрував, вдосконалив і розвинув його стилістичну морфологію, адаптуючи її на групи об'єктів управлінської та транспортної інфраструктури залізниць — адміністративних будівель, вокзалів та комплексів станційних споруд, тим самим сприяв географічному поширенню нової національної архітектури, у тому числі, за межами України (Бенедюк, 2016, с. 57–58).

Ширшов Павло Іванович (1876–1958?) належав до творчої родини, звідки вийшло чимало діячів науки і культури. Сім'я Ширшових родом з Санкт-Петербурга. У 1871 р. родина переїздить до Нижнього Новгорода, де батько працює управителем металургійних заводів династії Строганових. Павло, як молодший з синів, початкову освіту отримує вдома та закінчує декілька класів підготовчого відділення Нижегородського Дворянського Інституту Олександра II. Після смерті батька вся родина знов мешкає у Санкт-Петербурзі, де старший з братів, Олександр Ширшов, закінчує архітектурний клас Академії мистецтв і у 1896 р. отримує призначення земського архітектора у Полтаві. В той же час Павло у 1904 р. закінчує Інститут цивільних інженерів та отримує звання «цивільного інженера з правом виконувати роботи по цивільно-будівельній і шляхетній справі, що порівняно чину X класу» (Колежський секретар). Слідом за своїм братом Олександром після 1909 р. Павло приїздить до України, де широко ведеться будівництво і у Харкові працює його однокашник по навчанню в Інституті цивільних інженерів — Сергій Тимошенко.

У 1910 році П. Ширшов почав творчо співпрацювати із С. Тимошенком. У Харкові Інженери реалізують проєкт Управління Північно-Донецької залізниці, консультування архітектурної частини здійснює архітектор Олексій Бекетов. Тогочасна преса широко висвітлювала це будівництво, зокрема відмічалось, що архітектори поєднали у ньому елементи ампіру і модерну — стилів, найбільш популярних у Харкові. У 1911 р. С. Тимошенко і П. Ширшов отримують друге замовлення — на проєкт будинку для відомого у місті комерсанта і шанувальника української культури Івана Бойка. Проєкт в українському стилі продовжував розвивати ідеї літературно-художнього гуртка, яким піклувалися С. Васильківський та М. Самокиш.

За власними проєктами Павла в Харкові було побудовано: у 1910 р. — споруду Ващенківських казарм для драгунського полку по Ващенківському провулку, 4; у 1911 р. — будинок для губернского секретаря Олександра Леснікова за адресою вулиця Франківська, 5; у 1912 р. — дохідний будинок професора Харківського університету А. Дедюдіна по вулиці Гаршина, 4. Остання дореволюційна споруда доповнила тогочасний модерний вигляд Харкова. У 1913 р. Павло Ширшов працював в управі міського громадського правління Харкова на посаді архітектора, згодом став членом міської Управи Харкова на посаді «архітектор по ремонту військових будівель», що стало останньою відомою посадою Павла в Харкові напередодні

Лютневої революції. Таким чином, у Харкові він перебуває до 1916 р. та перед самою революцією переїхав у Петроград, у 1917 р. він проживав за адресою провулок Дмитріївський, 3.

У 1922 р. Павло знов повертається до Харкова де працює в «ГІПРОГРАДІ», викладає у Харківському будівельному технікумі, Харківському інституті комунального будівництва на архітектурному і садово-парковому факультетах, є членом Харківської секції Спілки архітекторів УРСР.

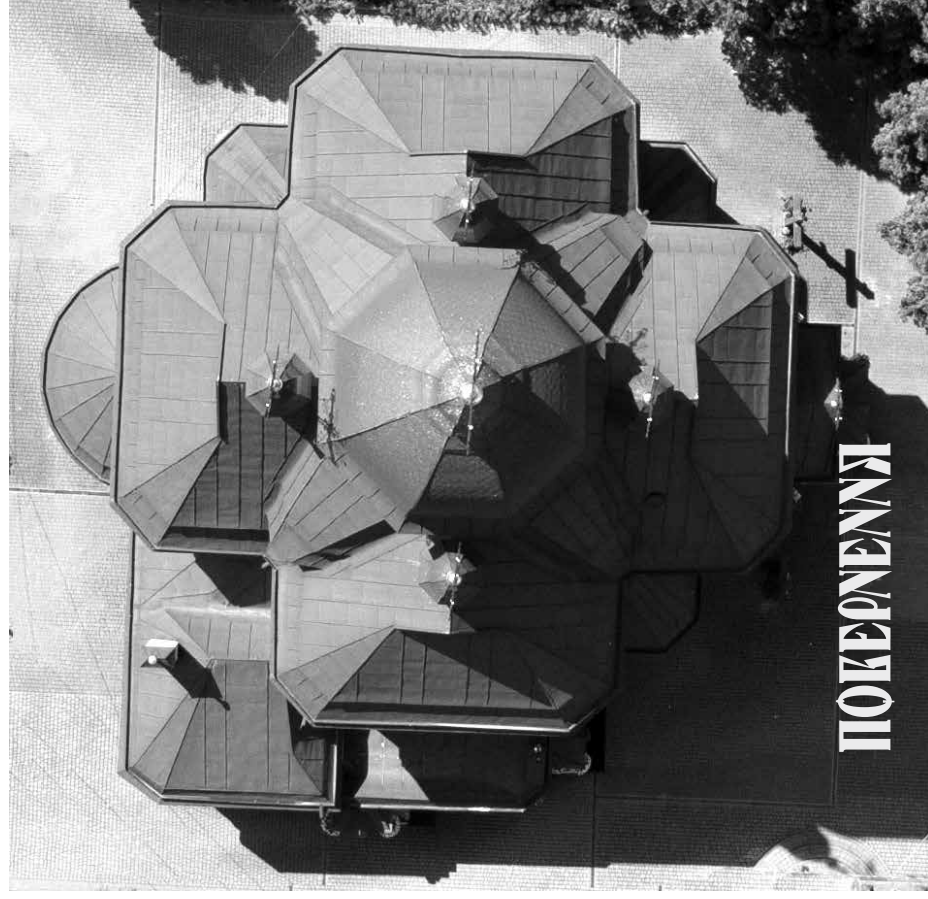
У 1923 р. Павло Ширшов брав участь в проєктуванні павільйону Української РСР для кустарно-промислової виставки в Москві.

Помер у 1958 р. Деякі з його будівель і досі існують в харківському міському середовищі і є пам'ятками архітектури.

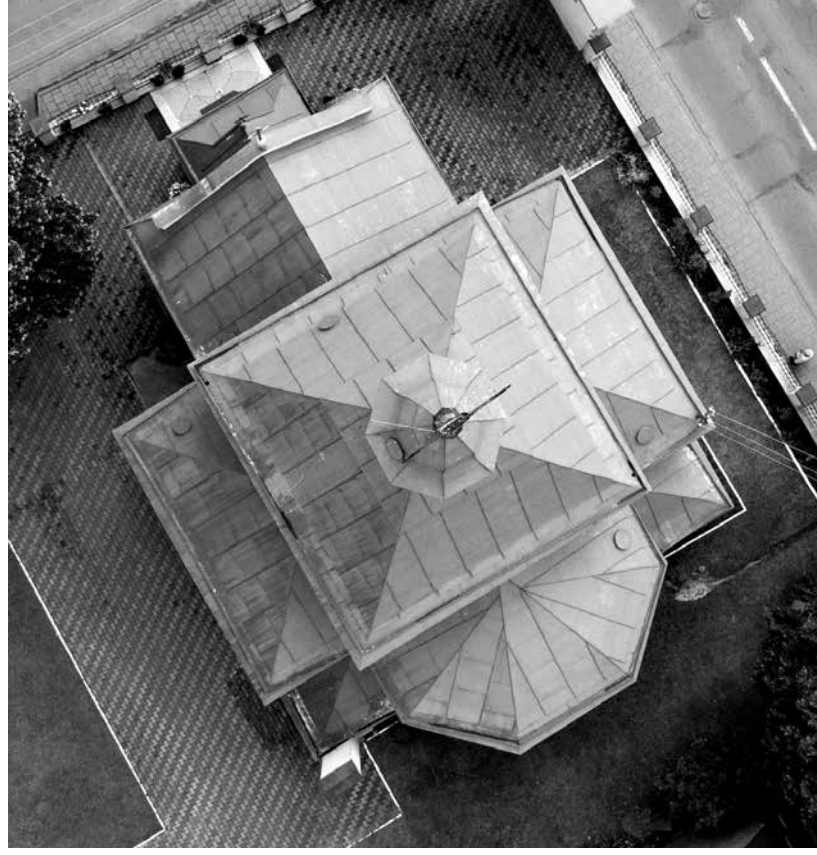

1913, Харків. Будинок
А. Дедюдіна (вулиця Гар-
шина, 4). Арх. П. Ширшов.
Світлина 1920-х рр.

Церква Св. Андрія на Клепарові.
Арх. С. Тимошенко. Фотофіксація І. Богданова. 2021

Церква Св. ап. Андрія і св. Йосафата на Левандівці.
Арх. С. Тимошенко. Фотофіксація І. Богданова. 2021

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

ШЛЯХ НА ЗАХІД:
В МИСТЕЦЬКОМУ
ТА АКАДЕМІЧНОМУ
СЕРЕДОВИЩІ

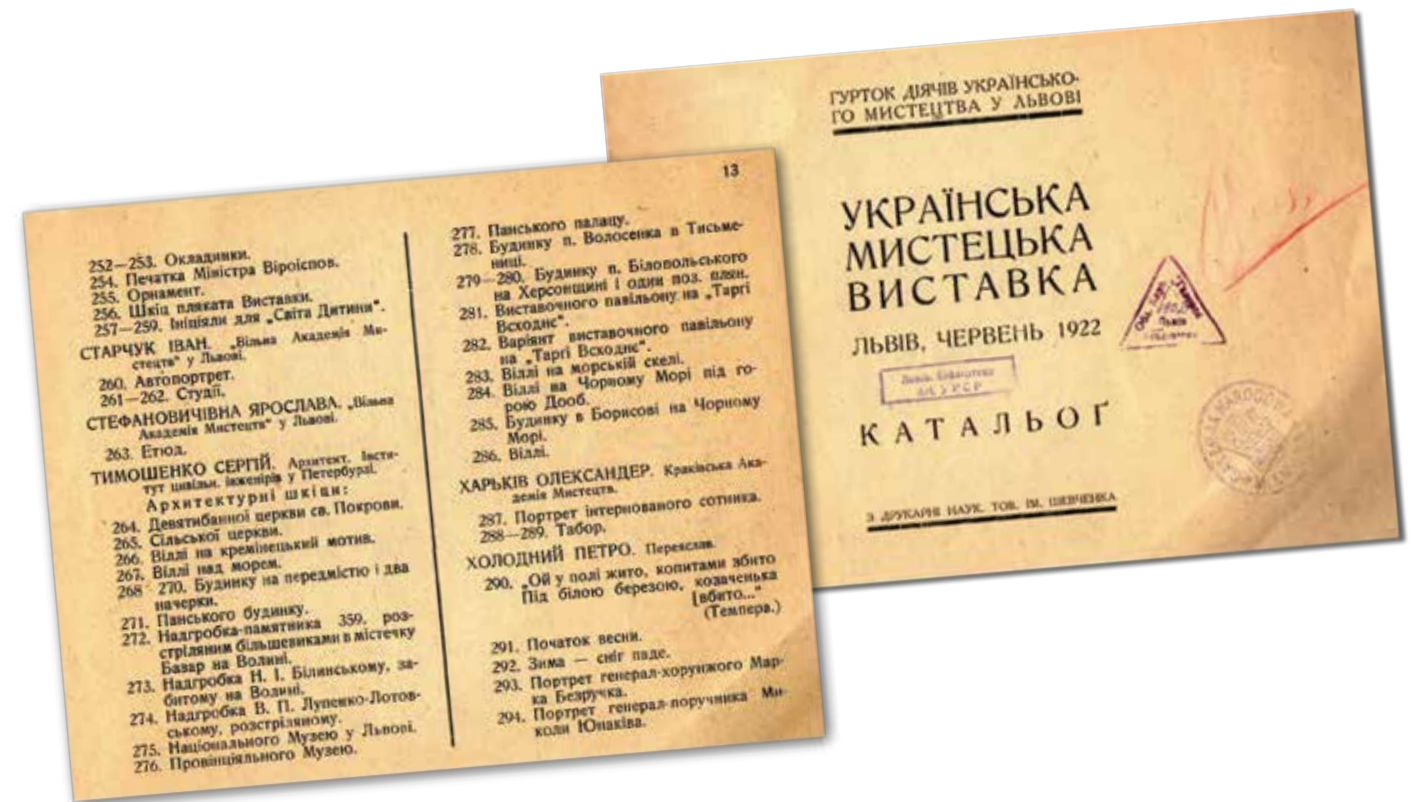
Львів і Подєбради: мистецька і викладацька праця

1923, травень, Львів. Гурток діячів українського мистецтва. Друга українська мистецька виставка. Сидять, зліва направо: П. Холодний, М. Стефанович, С. Тимошенко, Р. Лісовський, А. Монастирський; стоять: М. Голубець, В. Січинський, Л. Перфецький, П. Ковжун. Національний архів Чеської республіки, ф. «Український музей в Празі», інв. № 1230.

В 1921 р. Сергій Тимошенко вимушений був емігрувати з України, захопленої російськими більшовиками. Першим місцем його поселення став Львів, який в той час перебував під окупацією відновленої Польської держави. Львів, як вже визнаний центр українства Східної Галичини, тоді став осідком численної української еміграції, особливо наукової, культурної і мистецької. Поселився Сергій Тимошенко у будинку письменника Степана Лівинського на вулиці Потоцького, 58 (тепер вул. Тараса Чупринки). Як пише

у своїх спогадах Ірина Шох, «Кімната ця мала велике у пів стіни вікно до саду і мала багато світла. Петро Холодний дружив з Тимошенком, а що Тимошенко жив тоді ще без родини, то П. Холодний міг тут спокійно працювати. Кімната ця була теж місцем зустрічі багатьох мистців з Великої України та місцевих. У цій самій кімнаті був намальований портрет отамана Григорія Тютюнника, до якого він позував, і портрет Сергія Тимошенка» (Шох, 1975, с. 3). Інший портрет архітектора, який зберігається в Національному му-

зеї у Львові, в цей час намалював
теж емігрант Юрій Магалеvський.

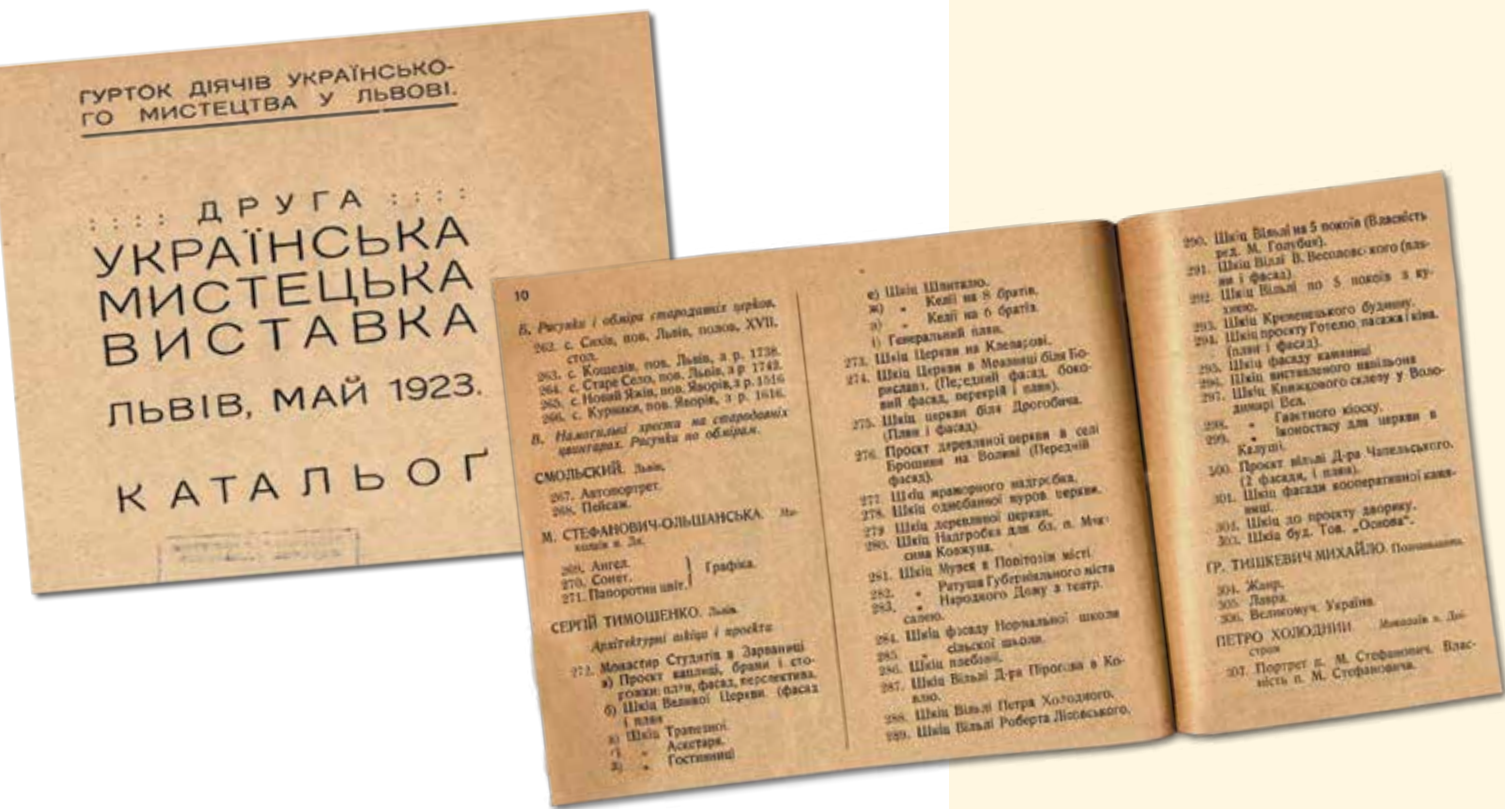
На початку 1920-х років у місті організувався «Гурток діячів українського мистецтва» (ГДУМ), який проводив академічні засідання з викладами на мистецькі теми, організовував виставки. Хоча формально ГДУМ було започатковано 28 грудня 1921 р., його активна діяльність розгорнулась лише 1922 р. Ініціаторами й співзасновниками ГДУМ були митці-емігранти — Петро Холодний-старший, Павло Ковжун, Володимир Січинський, Юрій Магалецький, Сергій Тимошенко, а також тодішні львів'яни — Микола Голубець, Олекса Новаківський, Олександр Лушпинський та Михайло Осінчук із Закопаного. Вже в червні 1922 р. у Львові була організована перша українська мистецька виставка ГДУМ'у. В каталозі, виданому до відкриття її Науковим товариством імені Тараса Шевчен-

ка, перераховані роботи виставлені Сергієм Тимошенком. Серед поданих ним шкіців (ескізів) були дві церкви, п'ять вілл, проєкт розбудови Національного музею у Львові, численні будинки, павільйони на Східних Торгах у Львові, а також надгробки і пам'ятники учасникам Другого зимового походу і битви під Базаром 17 листопада 1921 р.,

1922, Львів.
Каталог першої
виставки ГДУМ.
Обкладинка і перелік
робіт С. Тимошенка

1921. Ескіз розбудови
Національного музею
у Львові. Арх.
С. Тимошенко.
НМЛ, Кв-20856, Гн-3742

1922, Львів.
Ескіз однобанної
мурованої церкви
для монастиря
в Зарваниці.
Арх. С. Тимошенко.
НМЛ, фототека,
інв. № 1784

1923, Львів.
Каталог другої
виставки ГДУМ.
Обкладинка і перелік
робіт С. Тимошенка

учасником якої він був. З переліку видно, як інтенсивно працював в цей період Сергій Тимошенко.

Ще більше проєктів і шкіців подав Тимошенко на другу виставку ГДУМ'у, яка відбулася в квітні 1923 р. Зокрема, тут був виставлений проєкт комплексу монастиря студитів в Зарваниці, шкіци мурованих церков на Клепарові у Львові, в Мразниці біля Борислава, дерев'яної церкви біля Дрогобича, проєкт дерев'яної церкви в селі Брошні на Волині (Передній фасад).

1925. Прага.
Ескіз ратуші малого міста. Арх. С. Тимошенко. (Група Празької, 1925, іл. 31)

1923. Ескіз дерев'яної церкви біля Дрогобича.
Арх. С. Тимошенко. (Група Празької, 1925, іл. 28)

гобича, проєкт дерев'яної церкви в Бронниках на Волині, шкіц однобанної мурованої церкви та шкіц дерев'яної церкви. Окрему групу складали шкіци музею, ратуші, Народного дому, шкіл, вілл, кам'яниць, а також малих архітектурних форм — кіосків, надгробків та іконостасу для церкви в Калуші.

Серед відгуків на цю виставку та, зокрема, роботи Сергія Тимошенка, заслуговують на увагу враження Миколи Вороного¹, опубліковані ним у 1923 р. Він пише: «Сергій Тимошенко, що вже торік до своїх архітектурних проєктів притягав загальну увагу, нині просто здивував усіх числом і різноманітністю своїх експонатів. Виставив він 40 шкіців різних проєктів церков, надгробників, цілого монастиря (з трапезною, аскетарем, гостинницею, шпиталем і келіями), музею, ратуші, народного дому з театром, школи, плебанії, книжкової крамниці, газетного кіоску,

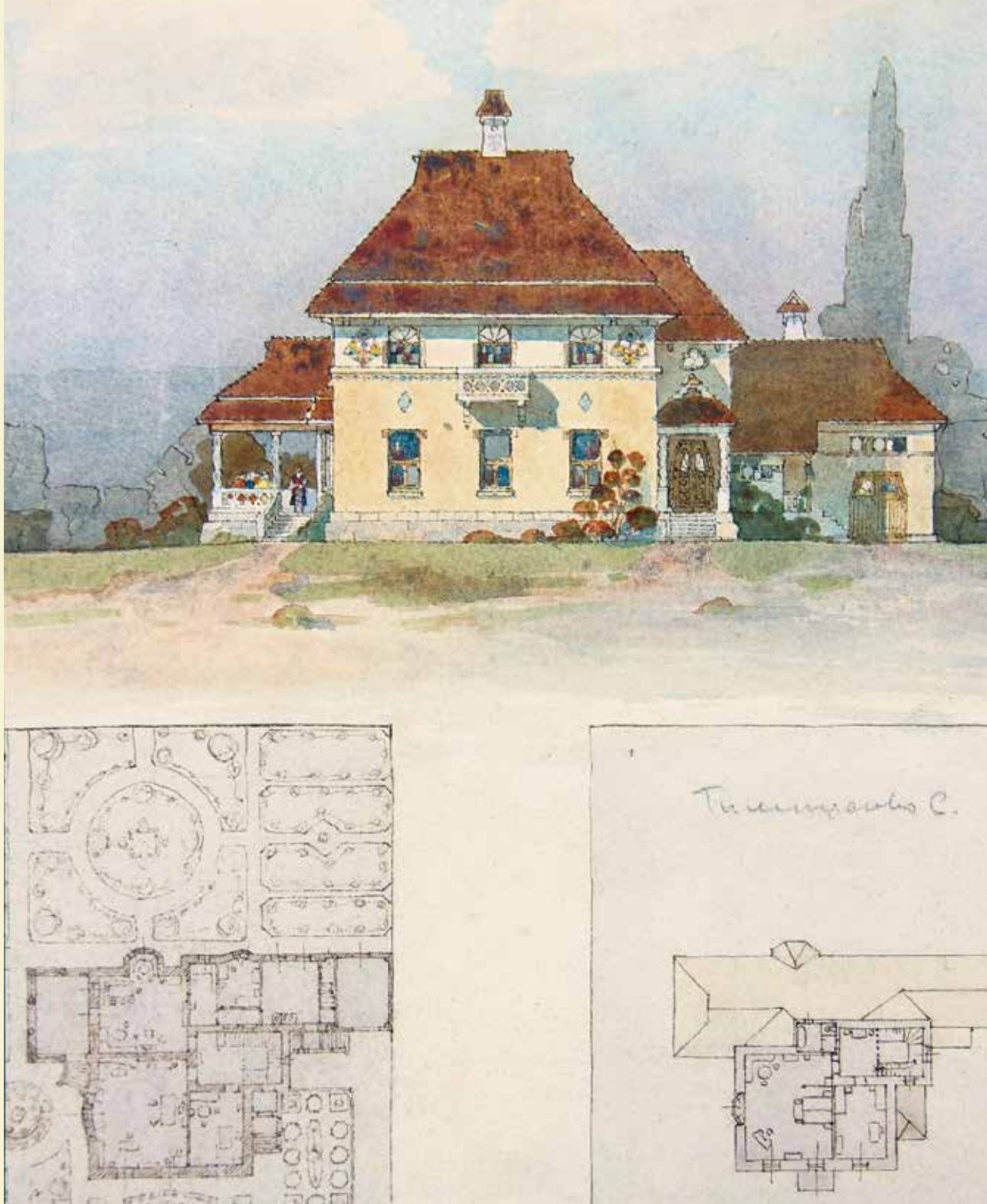
готелю з пасажем і кіном, кооперативної крамниці, різних будинків, і здається, сімох віл; до багатьох проєктів долучив ще й плян, вигляд фасади, перекрій та інше. Просто незрозуміло, як одна людина, обтяжена службовими й іншими обов'язками, лише за один рік могла виконати таку величезну роботу та й як виконати! Тонкохудожньо й незвичайно точно та ясно. Деякі з проєктів це не пересічна рисункова робота, ні, у своїм мистецько-архітектурнім помислі, в технічній викінченні це прекрасні твори поетичного таланта. Мушу признатись, що свого часу, коли заговорили про український стиль у будівництві, й коли я побачив перші зразки того стилю, то як і всі, тішився ними, але в душі та важка одноманітна присадкуватість (даху) нашого стилю ніби і гнітила мене. Здається, що нема твердо вироблених канонів українського стилю; принципи, витягнені

¹ Український письменник, громадський діяч, розстріляний 7.07. 1938 р. за вироком УНКВС Одеської області.

1922. Ескіз церкви на Клепарові.
Арх. С. Тимошенко.
НМЛ, Кв-22723,
Гн-1908 (с. 120)

1923. Ескіз церкви в Мразниці.
Арх. С. Тимошенко.
НМЛ, Ндф-4462 (с. 121)

Ескіз вілли.
Арх. С. Тимошенко.
НМЛ, Кв-25102/1,
Ндф-5644

з стародавнього церковного будівництва й засвоєні з чужих культур, у так званім «козацькім бароку» тощо, підлягають перевірці, бо нерідко ще й тепер викликають суперечки. Але безперечним фактом є те, що багатющий матеріал із наших

історичних забутків і вміле оброблення його дають у руки талановитого архітекта все нові й нові засоби, якими він уже може творити. Це блискуче підтверджує творчість архітекта Тимошенка. Оскільки мої скромні відомости дозволяють

мені судити й оцінювати, я гадаю, що творчість Тимошенка далеко випереджає ще непевні спроби його попередників і не всюди свідомі починання його сучасних товаришів. В цім мене переконують і мої давніші вражіння, і вражіння з двох останніх вистав, де поруч із Тимошенком виступали й інші його колеги. Здебільшого, бачиш, що в архітектурних проектах ніби українського стилю цей стиль грає лише побічну роль, як додатковий елемент до якогось чужого стилю. От ніби архітектурні творці ще не звикли мислити й творити в принципах нашого національного стилю. Звичайно, це річ зрозуміла. Але в Тимошенка вже знати певну зорієнтованість і послідовність у переведенні засвоєних принципів, уже відчувається ґрунт у його творчій роботі. Почуваючи під собою той ґрунт, він підходить до наміченого завдання й, добравши наперед критично-перевірений матеріал, дає лет своїй фантазії й починає творити. Де можна що відмінити, витягнути чи випростувати, він із тим не вагається, коли для того є в нього матеріал із наших будівельних джерел або коли зіставлення нашого принципу в чужою формою дасть еквівалент, як нову виправдану комбінацію. І тому його архітектурні проекти виглядають весело, різноманітно, цікаво. Зупинятися на окремих проектах я не буду, хіба побіжно зазначу особливо складну й дуже раціонально та красно укладену композицію у проектах монастиря Студитів у Зарваниці й ратуша губерніяльного міста (дотепно взято і розроблено мотив звичайного «заїзда», а також віль Холодного й Лісовського (в останнім ар-

1922. Ескіз шестикласової сільської школи.
Арх. С. Тимошенко. НМЛ, Кв-25102/2, Ндф-5645

1923. Ескіз вілли М. Голубця. Арх. С. Тимошенко.
НМЛ, Кв-25281/2, Гн-1949

Ескіз вельможого (панського) палацу. Арх. С. Тимошенко. Світлина з книги (Група Пражської, 1925, іл. 30)

хітект у деїм свідомо відійшов од вимог українського стилю з огляду на невластиву нам конструкцію «замка»). Тимошенко робить велику й неоцінену заслугу для нашої культури: на живих очах у нас росте й розширяється свій гарний національний архітектурний стиль» (Вороний, 1923, с. 42-44).

Попри виставку, Сергій Тимошенко інтенсивно працював. Зокрема, в тому ж 1923 р. він виконав проект відпочинкової оселі агрономічно-технічного товариства «Праця» в Рудному, за яку конкурсна комісія, що складалася з архітектора Григорія Пежанського та Юліяна Мудрака, 21 жовтня признала першу нагороду — 10 американських доларів його проекту, означеному двома концентричними колами (1923, Діло, 167, с. 3-4).

Незважаючи на напружену творчу і громадську працю умови проживання в тодішньому Львові не були найкращими. Тому в кінці 1923 р. Сергій Тимошенко прийняв запрошення на роботу в Україн-

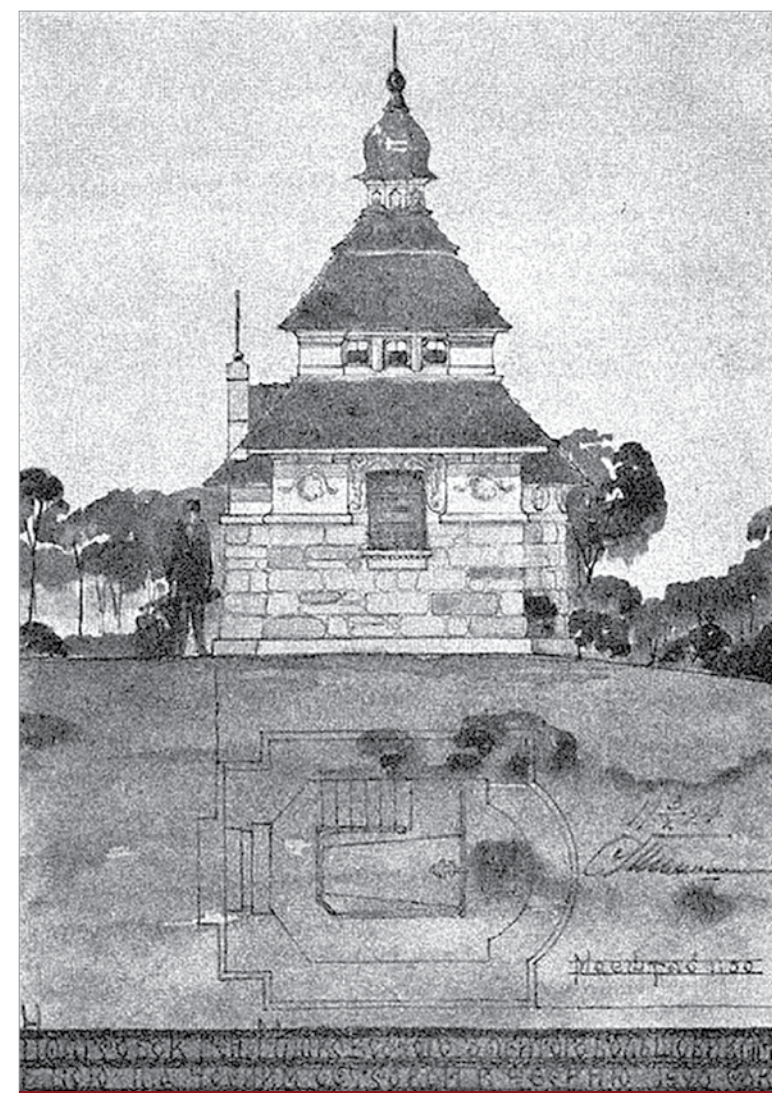
ській Господарській Академії в Подебрадах коло Праги. На річних зборах ГДУМ'у 28 грудня 1923 р. він виступив зі звітом «з попередньої діяльності, в якій підкреслив значіння культурно-мистецької організації в нашій суспільстві і ті реальні наслідки, які зроблено в Галицькій Україні, а саме ГДУМ. І хоч як були прикрі обставини буденного життя членів Гуртка, що примушує їх навіть залишити межі краю, де стільки покладено праці в користь нашої культури, праці необхідної, найвищої, бо творчої, закликав усіх до ще більшого об'єднання, ще більш широкої праці, а Гурткові стояти й на далі на сторожі такого могутнього національного чинника, яким є мистецтво і його культура» (1924, Діло, 4, с. 3). На зборах на пропозицію С. Тимошенка вирішили влаштувати Третю виставку картин в травні 1924 р. Наприкінці збори прощали свого енергійного і діяльного члена Гуртка, ідеолога його і цілої архітектури, яку репрезентував Гурток, заступника голови і душі всіх починань Гуртка, архітектора Сергія Тимошенка, який невдовзі виїздив за кордон. Його уповноважили разом з Володимиром Січинським організувати за кордоном філію Гуртка.

Перебуваючи у Львові архітектор підтримував тісні зв'язки зі своєю родиною — братами Степаном і Володимиром. Старший брат Степан мешкав з родиною в цей час в Загребі і викладав у Загребському політехнікумі. Сергій, який прагнув передати свій великий практичний досвід з будівництва і архітектури молодому поколінню, за посередництва брата звернувся до професорської ради

політехнікуму, яка заочно його обрала у 1922 р. асистентом катедри будівництва. Проте його молодший брат Володимир, який перебував у Празі і став одним із засновників Української Господарської Академії (УГА) в Подебрадах запропонував йому роботу в академії. У січні 1923 р. Сергія Тимошенка рішенням професорської ради УГА обрали доцентом. Свою працю в академії він розпочав 5 січня 1924 р. (Чепелик, 2000, с. 318).

Перебравшись до Чехії, Сергій Тимошенко не полишає зв'язків зі Львовом і Галичиною. Так, зокрема, 3 жовтня 1924 р. на замовлення вдови він виконує проект надгробної каплиці в українському стилі генерала Євгена Мішковського, який загинув в бою з більшовиками під Чорним Островом в червні 1920 р. і був похованим в Тернополі². У 1925 р. він подає на конкурс проект Народного дому в Чорткові, означений девізом «відверненої тринадцятки», за який отримує другу премію 200 золотих (1925, Діло, 287, с. 3). А у 1927 р. був оголошений конкурс на виконання двох дубових сповідальниць для катедральної церкви св. Юра у Львові за проектом професора Сергія Тимошенка (1927, Діло, 126, с. 4).

З початком 1924 р. С. Тимошенко разом із дружиною й дітьми виїжджає до Чехословаччини. Його запросили викладати архітектуру та сільськогосподарське будівництво в Українській Господарській Академії в Подебрадах. Лекції його відзначалися зразковою програмовістю, але разом із тим мали в собі відблиск якогось особливо теплого, батьківського відношення до студентів. Це товариське відношення

між професором і студентами особливо виявлялося під час практичних вправ, при перевірках та коректуванні студентських проектів (Українська Господарська, 1959, с. 67). Ось як згадує лекції Сергія Тимошенка Валентин Сімянців: «Мені на ціле життя осталося з лекцій проф. С. Тимошенка, що у архітектурі нічого не має бути тільки для краси, все має бути в красі доцільне. І втовк у наші голови розуміння, що таке український будівельний стиль і що в ньому нашого, національного. А взагалі студенти проф. Тимошенка поважали і любили, була то

1924. Ескіз каплиці на могилі Євгена Мішковського в Тернополі. Арх. С. Тимошенко. (Героїчний бій 1961, с. 89)

² Героїчний бій під Чорним Островом, видання спогадів. Торонто, 1961, с. 89.

1925, Подебради.
Шарж на Сергія
Тимошенка. Малюнок
Юрія Матушевського.
(Подебрадка, ч. 6, р. 3)

постать, як кажуть, суцільна, монументальна» (Сімянцев, 1973, с. 122).

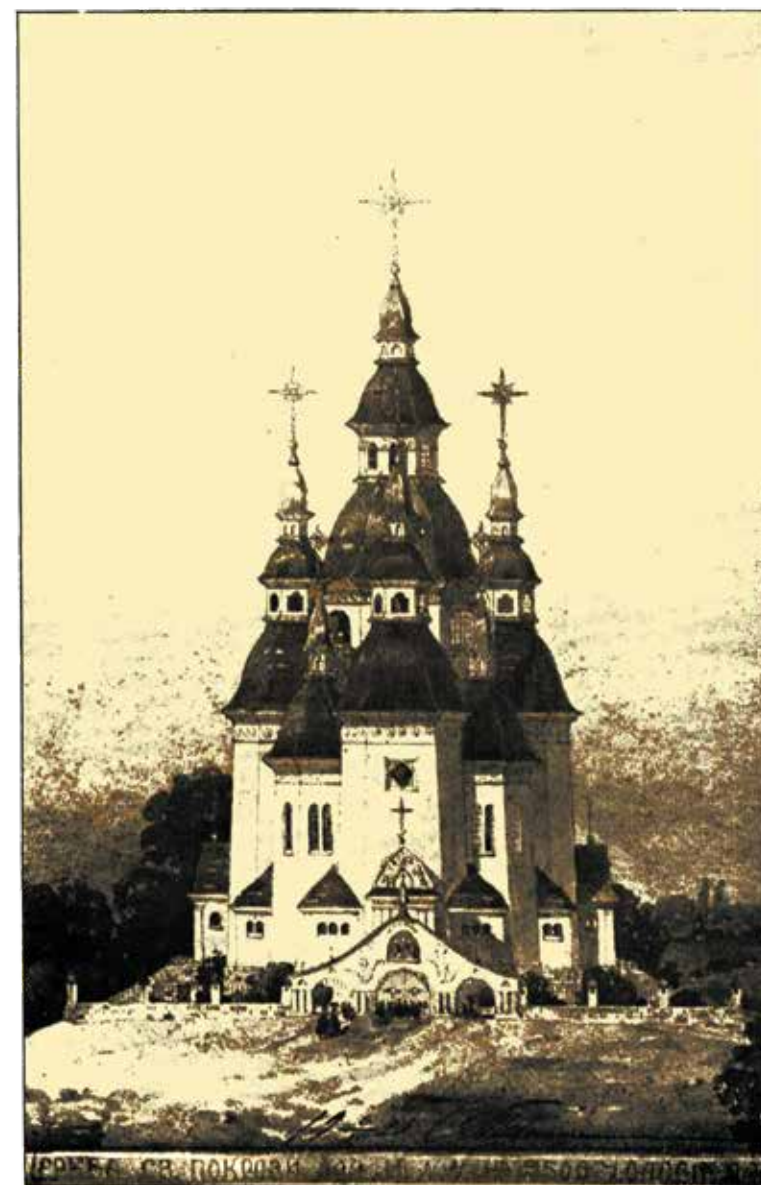
Про приязне товариське відношення Тимошенка зі студентами свідчить шарж, опублікований 1925 р. в гумористичному виданні «Подебрадка», виконаний Юрієм Матушевським (Сімянцев, 1978, с. 4). Він зобразив Сергія Тимошенка в уніформі генерала з хрестом на грудях з еполетами і аксельбантами, що виказувало людину

твердої дисципліни і порядку. До ілюстрації додав слова: «...й замість творити світові архітектурні дива, марнується талант над кресленням хліва...» (1925, Подебрадка, 6).

У 1927-1928 рр. Сергій Тимошенко був обраний ректором УГА. Водночас він вів клас архітектури в Українській студії пластичного мистецтва в Празі, яка була заснована 24 грудня 1923 р. Українським товариством пластичного мистецтва як найбільший і єдиний на той час український мистецький вищий навчальний заклад за межами рідної землі — приватна українська академія мистецтв із широкою програмою академічного навчання. Первісно УСПМ називалася Українська академія образотворчого мистецтва, однак чеська Академія Мистецтв висунула проти цього заперечення, що зумовило зміну назви (Джус, 2015, с. 15).

У 1924 р. С.Тимошенко взяв участь у виставці Студії, яка була організована 26 жовтня 1924 р. в Празі і тривала до 9 листопада. На цій виставці він представив наступні роботи: мурований храм над річкою Стрипою; мурований храм у Клепарові під Львовом; монастирську браму з каплицею; церква з дев'ятьма банями; дерев'яну церкву біля Дрогобича; дерев'яну церкву під Львовом; надгробну каплицю на цвинтарі біля Тернополя; надгробний камінь; житловий будинок в Карпатах; житловий будинок директора заводу в Загір'ї; адміністративний корпус заводу в Загір'ї; Віллу в Кременці на Волині; селянську забудову на Волині; дерев'яну будівлю на Волині; дерев'яну дачу; ратушу; кооперативний будинок;

панський будинок на Херсонщині; хатину над Чорним морем; будинок на морській скелі; садибу в Карпатах; віллу на п'ять кімнат; віллу пані О. Т.; віллу адвоката Н. Н.; віллу на шість кімнат (Ukrajinsé, 1924, с.15). Як видно з переліку, до деяких робіт, що виставлялися у Львові, додалося чимало нових, виконаних вже у Чехії. Львівська газета «Діло» відреагувала на цю виставку наступним повідомленням: «В працях С. Т. бачимо великі досягнення модерної української архітектури на тлі нашого старовинного мистецтва. Архітект С. Тимошенко є один з тих небагатьох українських артистів, що зумів в творчій переробці з'єднати українське бароко з дерев'яними формами, не без впливів і новішого ампіру» (1924, Діло, 245, с. 3). А професор Дмитро Антонович спробував підсумувати творчість Тимошенка: «Архитектурні викреси церковних і світських будівель виставив професор архітектури С. Тимошенко. В проєктах церковних майстер виходить із форм українського будівельного мистецтва XVII-XVIII віків, іноді, особливо в деревляних будівлях, зовсім близько дотримуючись старих взірців, так що його церква в Дрогобичу наближається до реконструкції п'ятибанної східно-галицької церкви. Навпаки проєкт великої мурованої церкви ніби шукає зробити крок вперед у процесі розвою тих специфічно українських форм, розвій яких спинився в кінці XVIII ст. В стремлінню розвивати ці форми далі Тимошенко робить, ризикований крок до дальшого комплікування від дев'ятизрубної церкви, до великанського храму, скомпонованого із 17 кондігнацій.

І цей крок не тільки удається майстрові, але майстер успіває звести весь комплекс цих 17 кодїгнацій до одної архітектурної цілості, і такий успїх Тимошенка одкриває перед національно-українською церковною архітектурою зовсім поважні перспективи. Навпаки світські будівлі того ж майстра являються в своїй основі продуктом модерної архітектури не без властивого нашій добі еклектизму, незалежно від того, чи майстер в сво-

1921. Ескіз
дев'ятибанної церкви
Покрови Прсв. Бого-
родиці. Арх.
С. Тимошенко.
Світлина з книги
(Група Празької,
1925, іл. 29)

1926. Ескіз
каплиці-пам'ятника
на Подебрадському
цвинтарі.
Арх. С. Тимошенко.
ІН НАНУ, фототека,
інв. № 22351

їй праці виходить із локального старого будівництва, чи із будівництва доби класичности. В першому випадкові Тимошенко залюбки використовує гостру форму перекриття солом'яної стріхи, іноді з кокетливими перерізами і влучно використовує цю форму для інтимних віль, або сільських будинків. Можна спорити проти вживання майстром шестикутних прорізів дверей та вікон в мурованій будівлі, так само можна спорити проти системи прибудовування ганків на колонах в палацах ампірного

складу; і те і друге, можливо, не в характері української архітектури. Шестикутні прорізи в старому українському будівництві зустрічаються тільки в дереві, а ганки доби класичности український смак до затишности та інтимности волів викроєні із середини будівлі, а не прибудовані ззовні. Але можна спорити проти цих деталей архітектурної праці Тимошенка, однак не можна спорити проти того, що на загаль декоративні деталі у майстра не затемнюють архітектурної ясности цілого. Згідно з українською традицією Тимошенко вживає декоративних окрас із шляхетною стриманістю і тактом, підказаним конструктивною доцільністю»³.

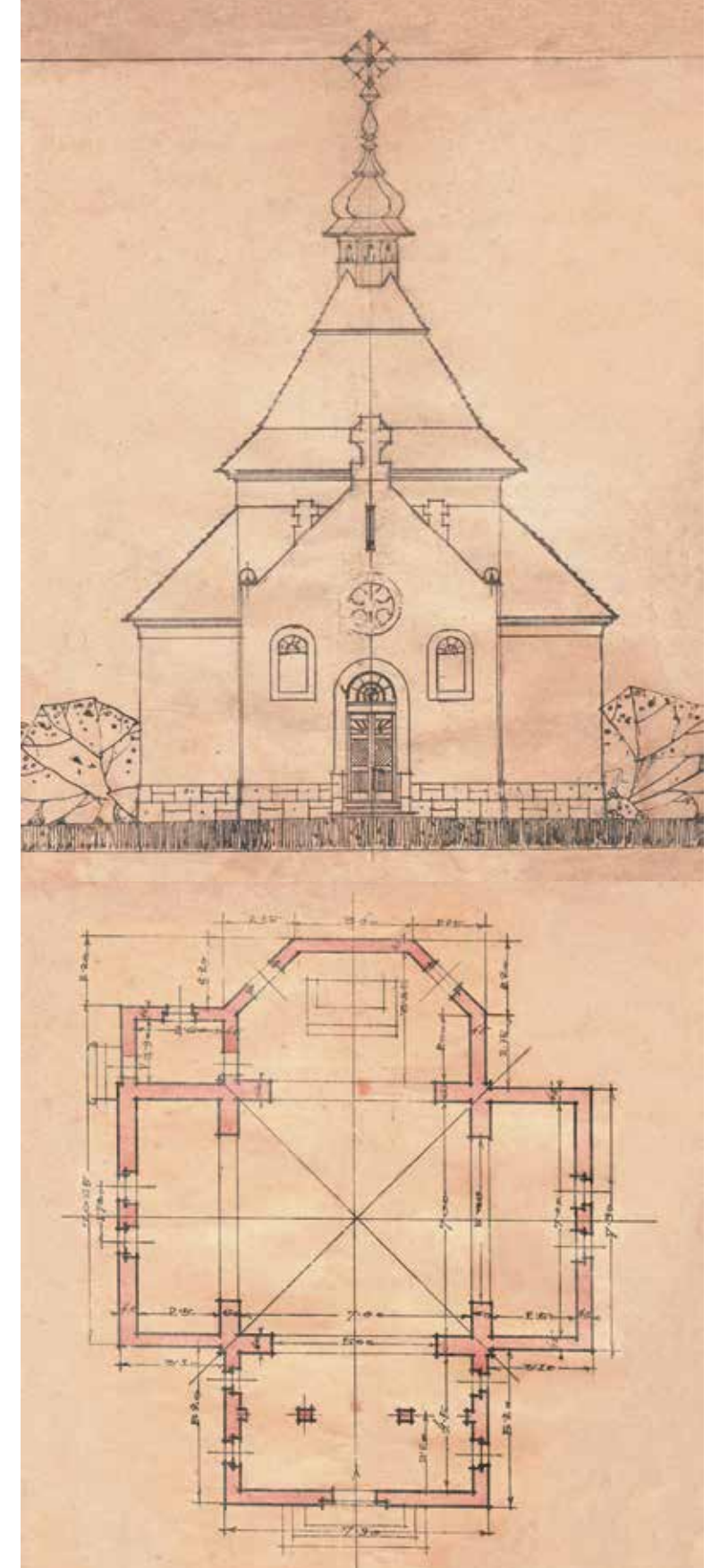
Окрім цих праць, представлених на виставці, відомі ще декілька його робіт. Однією з них є проєкт каплиці-пам'ятника на Подебрадському цвинтарі, виконаний 1928 р. На жаль, ця прекрасна однобанна каплиця в стилі модерного українського бароко так і не була збудована. В цей час Сергій Тимошенко проєктує також літниськову оселю на курорті в Черчі (реалізований), Дім Пасічника в Празі, народні доми в Галичині, типові проєкти церков, шкіл, музеїв (*Українська Господарська*, 1959, с. 67). У 1934 р., вже перебуваючи в Луцьку, в тодішній Польщі, він на засадах добротності розробив проєкт «Українського Дому» в Празі, однак Управа Українського Дому вибрала проєкт, виконаний на таких же засадах архітектором Артемієм Корнійчуком (Пеленська, 2005, с. 46).

У 1928–1929 рр. професор С. Тимошенко вдруге був обраний ректором Академії. Це був рік найбільшого розквіту Академії, але

й рік початку її занепаду. 1928 р. міністром хліборобства ЧСР переобраний д-р Срдітка, чех, який не виявив прихильности до УГА. Він відмовився підтвердити ректора проф. Сергія Тимошенка, мотивуючи, що він не добре володіє чеською мовою, і заборонив приймати на 1928–1929 р. нових студентів з-поза Галичини й Волині (*Інженери-українці*, 1992, с. 127). Чеський уряд заявив, що не буде виплачувати стипендії новим прийнятим студентам, та почав обрізати ставки професорському колективу (Іванис, 1962, с. 48). Тому у 1930 р. Сергій Тимошенко з родиною переїхав до Польщі, до Луцька.

Мешкаючи у Львові, С. Тимошенко попри громадську роботу займався архітектурним проєктуванням. Для різних замовників проєктував громадські і приватні споруди, зокрема, розробив проєкти найбільшого в місті готелю та садиби Теплиця на вулиці Потоцького (Тараса Чупринки), план перебудови Національного музею на вул. Драгоманова, які, на жаль, не були реалізованими. Творчій праці архітектора сприяв митрополит Андрей Шептицький, який опікувався емігрантами з Великої України.

Тут, у Львові, Сергій Тимошенко вперше отримав можливість побачити храм, зведений за своїм проєктом — церкву Св. ап. Андрія і св. Йосафата на Левандівці. Це не була його перша спроба спроектувати сакральну споруду. Ще мешкаючи в Харкові і беручи активну участь в тамтешньому мистецькому житті, Тимошенко часто виставляв свої праці на виставках в місті (8 виставок за 1911–1918 рр.). На них він експонував

1921, Львів. Проєкт фасаду і плану церкви на Левандівці.
Арх. С. Тимошенко. Архів церкви Св. ап. Андрія і св. Йосафата

³ Група пражської студії. Прага, 1925, с. 15.

⁴ Приватний архів парохії Св. ап. Андрія і св. Йосафата на Левандівці.

⁵ ЦДІАУ у Львові, 408-1-53, арк. 13.

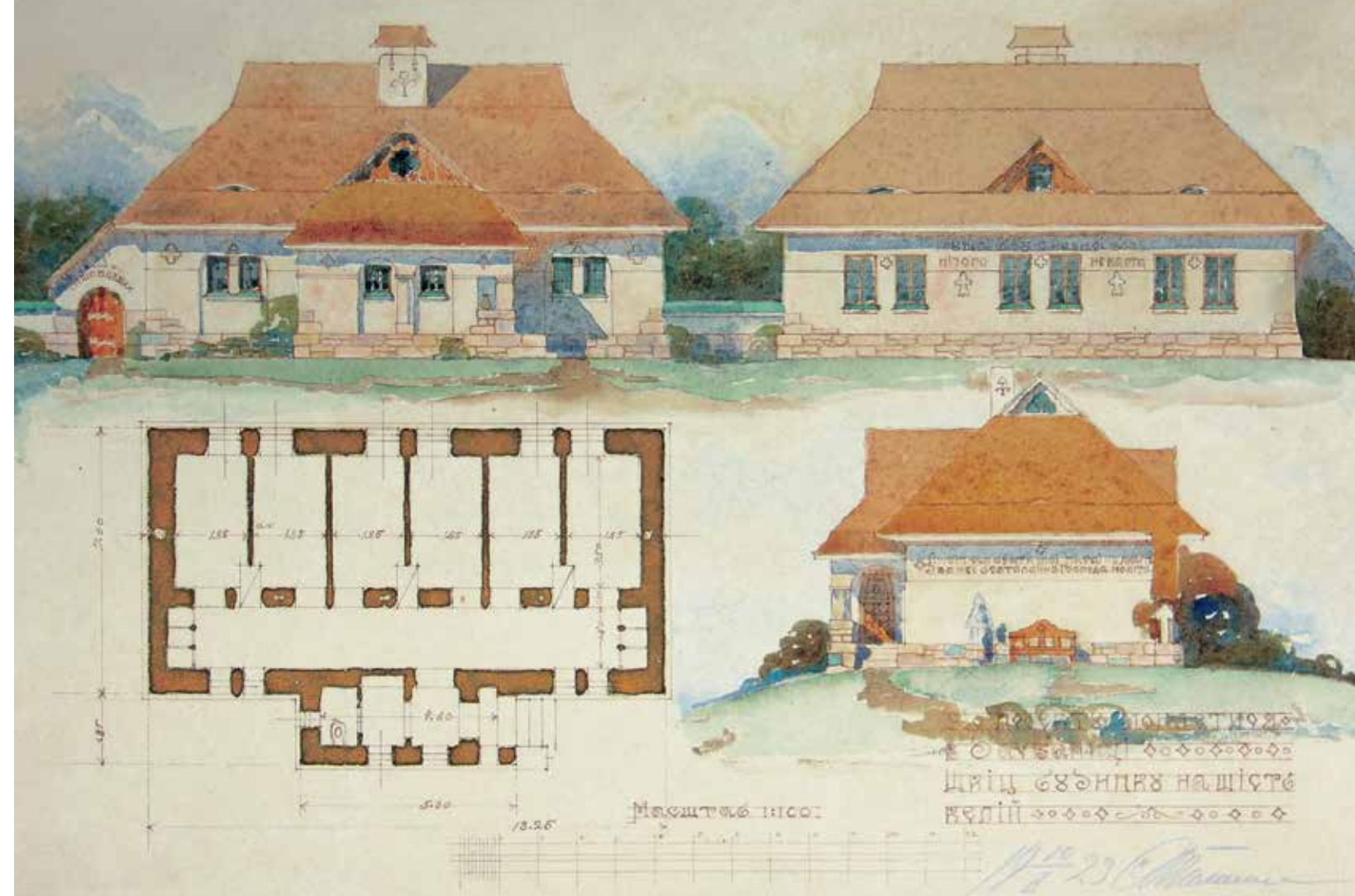
⁶ ЦДІАУ у Львові, 201-1а-3444, арк. 2, 5.

свої архітектурні шкіци та проекти в українському стилі, зокрема, проект церкви на 2 тисячі осіб для Харкова, за який отримав другу нагороду 1916 р. (Чепелик, 2000, с. 317). Але зведеної за своїм проектом церкви тоді так і не побачив.

Невелике підльвівське село Левандівка було засноване після приєднання Галичини до Австрійської імперії 1778 р. як німецька колонія Льовендорф (Löwendorf). Довший час це було невелике поселення на ґрунтах села Білогорща, але у 1912 р. поруч з ним звели перше львівське летовище «Левандівка». Це дало поштовх для швидкого зростання числа мешканців села за рахунок українського і польського населення. На початку 1920-х рр. в Левандівці виникла українська громада, що захотіла мати і свою українську церкву. Власне на її замовлення вже 15 червня 1921 р. Сергій Тимошенко виготовив перший проект церкви після прибуття

до Галичини. Проект він виконав, мешкаючи в будинку фабрики Івана Левинського і працюючи у відомому в передвоєнному Львові «Бюрі Івана Левинського», яке ще продовжувало свою діяльність не дивлячись на смерть засновника і керівника 4 липня 1919 року⁴. Ще цього ж 1921 р. громада активно приступила до зведення церкви⁵, чому сприяло те, що юридично Львів ще не належав до Польської держави (сталось це у березні 1923 р. за рішенням Ліги Націй), і польська влада не дуже могла утруднювати будівництво, як це вона здійснювала пізніше. Тому вже 1923 р. постала церква св. Андрія. Будівля зведена у формах українського модерну, створених автором ще у Харкові. Невелика, компактна, лаконічна, хрещата в плані церква з вищою квадратною навою, невеличкими прямокутними бічними раменами і бабинцем з крихітним присінком та гранчастим вівтарем з двома невеличкими захристіями по кутах. Нава церкви накрита високим пірамідальним наметовим дахом з заломом у верхній частині, увінчаним невеликим ліхтарем з необароковою маківкою. Бічні рамена прикриті нижчими трисхилими дахами, що ніби повторюють половинки повного даху українських хат. Гладкі тиньковані стіни завершені профільованим карнизом, прорізані витягненими арковими вікнами на нижньому рівні і невеликими квадратними — на вищому четверику нави. Всередині всі частини перекриті плоскими стелями. Прослідковуючи відповідність об'єкта збереженому проекту, можна зауважити, що з'явився присінок і необароко-

1923, Львів.
Церква Св. ап. Андрія і св. Йосафата на Левандівці.
Арх. С. Тимошенко.
Світлина В. Слободяна.
2011

1923. Ескіз будинку на на 6 келій для монастиря в Зарваниці. Арх. С. Тимошенко. НМЛ, 23564

вий фронтон на чільному фасаді бабинця. Ймовірно, ці зміни були внесені самим архітектором в процесі будови, бо С. Тимошенко весь цей час перебував у Львові, за винятком осені 1921 р., коли він став учасником Другого зимового походу Повстанської армії УНР Юрка Тютюнника. Будівництво і опорядження церкви громадою Левандівки тривало довго. Головний вівтар і два бічні Матері Божої і Серця Христового були встановлені і освячені лише у 1935 році⁶.

На пряме замовлення митрополита Андрея Шептицького для монахів-студитів в кінці 1921 — на

початку 1922 р. Сергій Тимошенко виготовив проект дерев'яної церкви і монастиря Св. Івана Хрестителя в Зарваниці. Монастир Студитів в Зарваниці мав складатися з брами, сторожки та каплиці з чудотворною іконою, великої дерев'яної церкви, трапезної, аскетаря, гостинниці для прочан, шпиталю, келії на 8 та 6 братів. Тимошенко розробив і генеральний план цілого комплексу споруд монастиря. Як згадує син Сергія Тимошенка Олександр, «величезний комплекс монастиря Студитів у Зарваниці, що його замовив ігумен Климентій Шептицький, — з головною

1923. Ескіз будинку на на 8 келій для монастиря в Зарваниці. Арх. С. Тимошенко. НМЛ, 23575 (с. 132)

1922. Ескіз трапезної для монастиря в Зарваниці. Арх. С. Тимошенко. НМЛ, 23573 (с. 133)

1923. Ескіз гостинниці для монастиря в Зарваниці. Арх. С. Тимошенко. НМЛ, 23574 (с. 134)

1923. Ескіз будинку аскетаря школи монастиря в Зарваниці.
Арх. С. Тимошенко. НМЛ, 23565

церквою на 2500 чоловік, відкритим вівтарем для польової служби, церковкою при брамі, трапезною, келіями тощо — і все це з елементами українського бароко. На жаль, це лишилось тільки проектом. Копія проекту головної церкви переходила у Музеї Визвольної боротьби в Празі» (Тимошенко, 1952, с. 2–8). Завдяки щедрій допомозі митрополита А. Шептицького коштами, вже 1922 р. звели деякі споруди студитського монастиря на в південно-західній околиці села, на узгір'ї. Ігуменом став о. Климентій Шептицький, а настоятелем — о. Никон. Дерев'яну монастирську церкву в часи відпустів відвідували прочани, а багато зарваничан і ві-

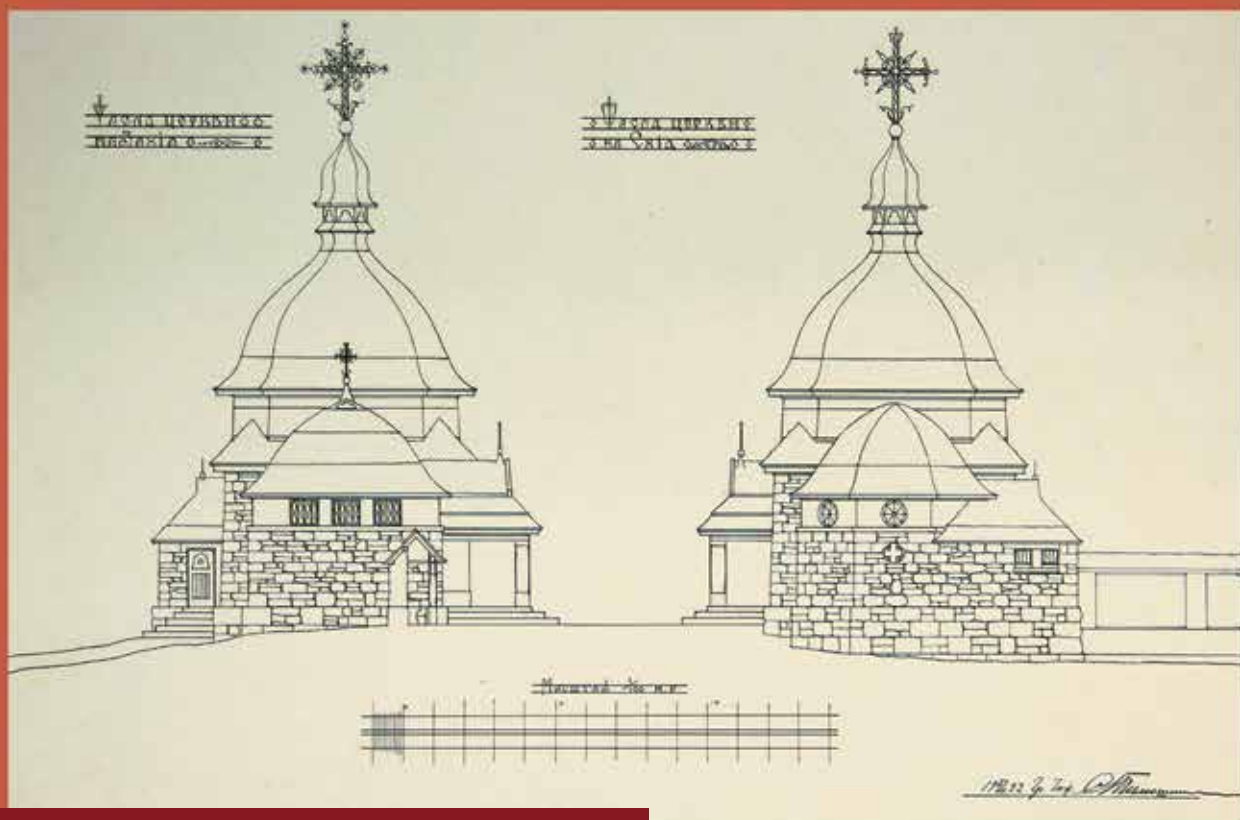
руючих з навколишніх сіл Сапови і Полісюків ходили до церкви цілий рік. Ця церква згоріла 1944 р., а монастир, закритий 1946 р., був знищений радянською владою. На жаль, практично не вдалося віднайти світлин спорудженого монастиря.

Незважаючи на те, що ця церква тепер втрачена, треба відзначити, що вона стала першою дерев'яною сакральною спорудою Сергія Тимошенка. Дещо пізніше він спроектував низку дерев'яних церков для православних мешканців Волині: Броники, Рівненський район⁷, збудована 1928 р.; Ківерці-Прилуцьке⁸, Ківерцівський район, збудована 1935 р.; Гораймівка Маневський район⁹, збудована 1938 р., зруй-

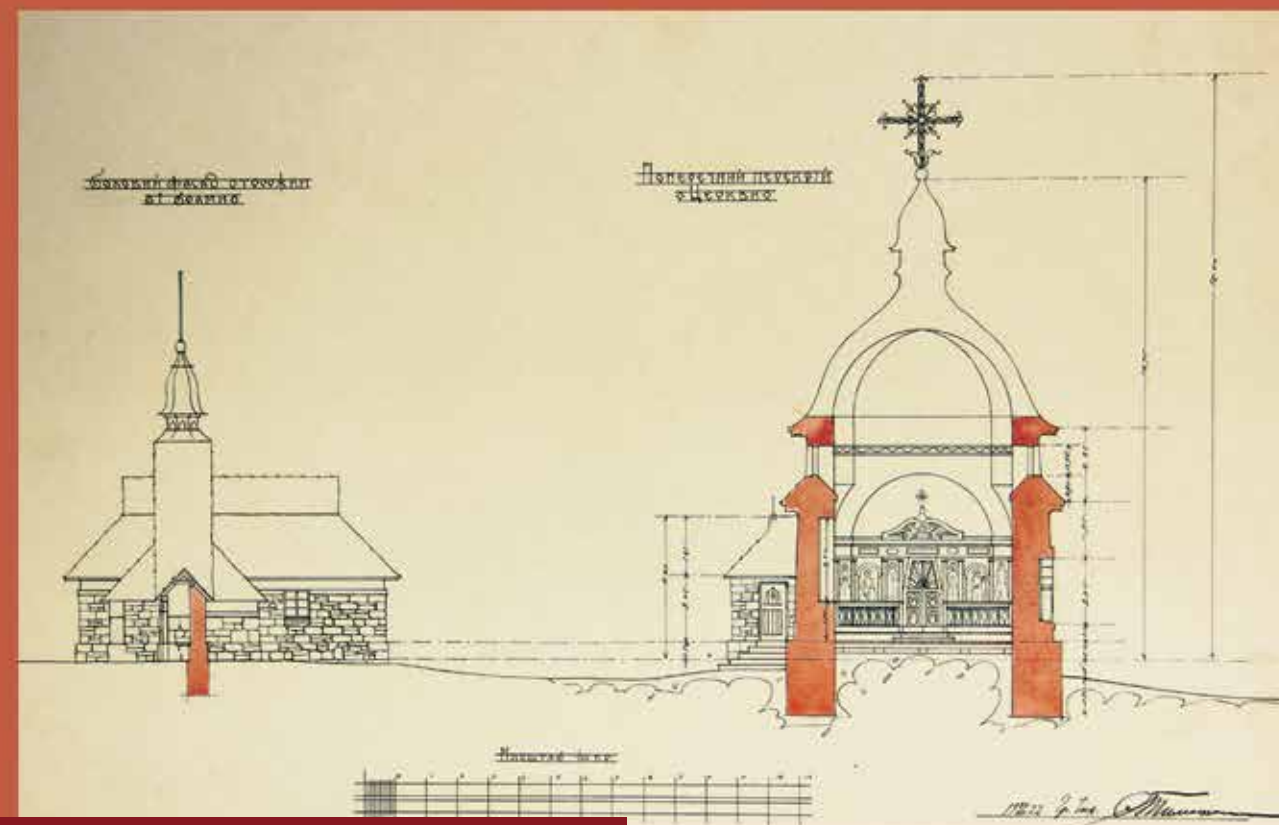
⁷ Проект виконаний в червні 1823 року ще у Львові.

⁸ Проект виконаний в липні 1934 р. в Луцьку.

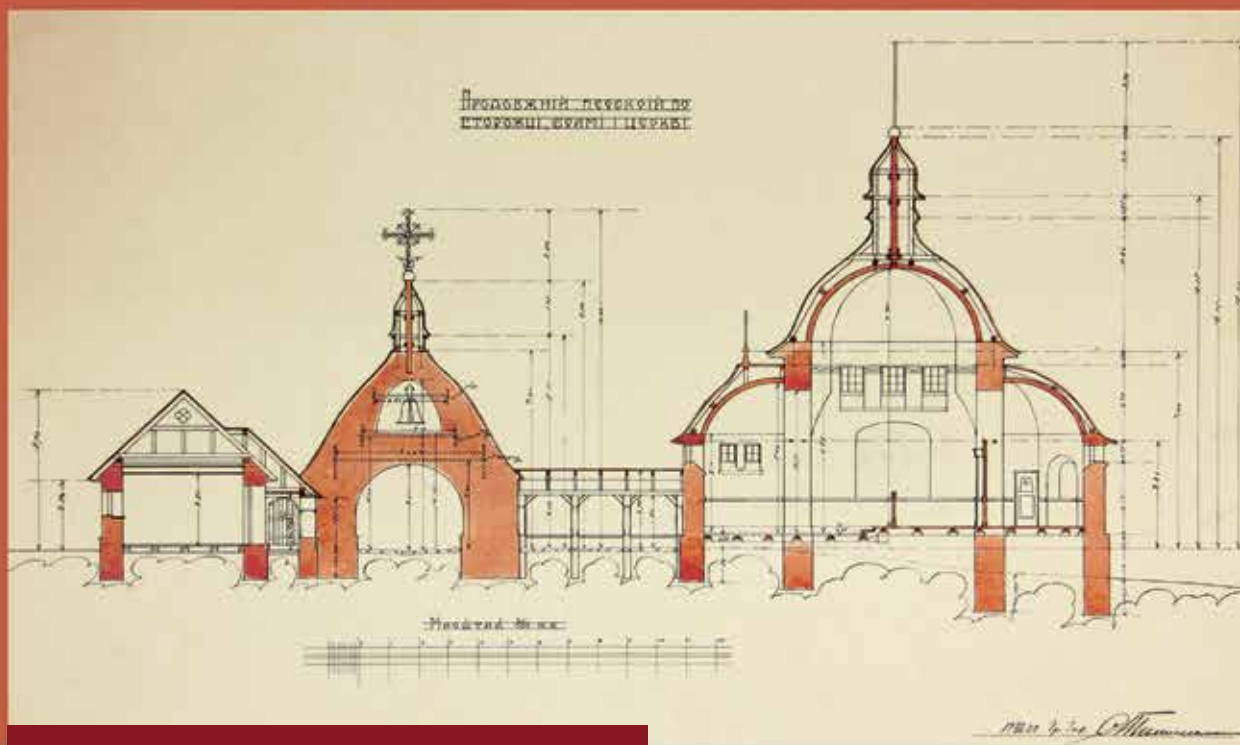
⁹ Проект виконаний 1938 р. в Луцьку.

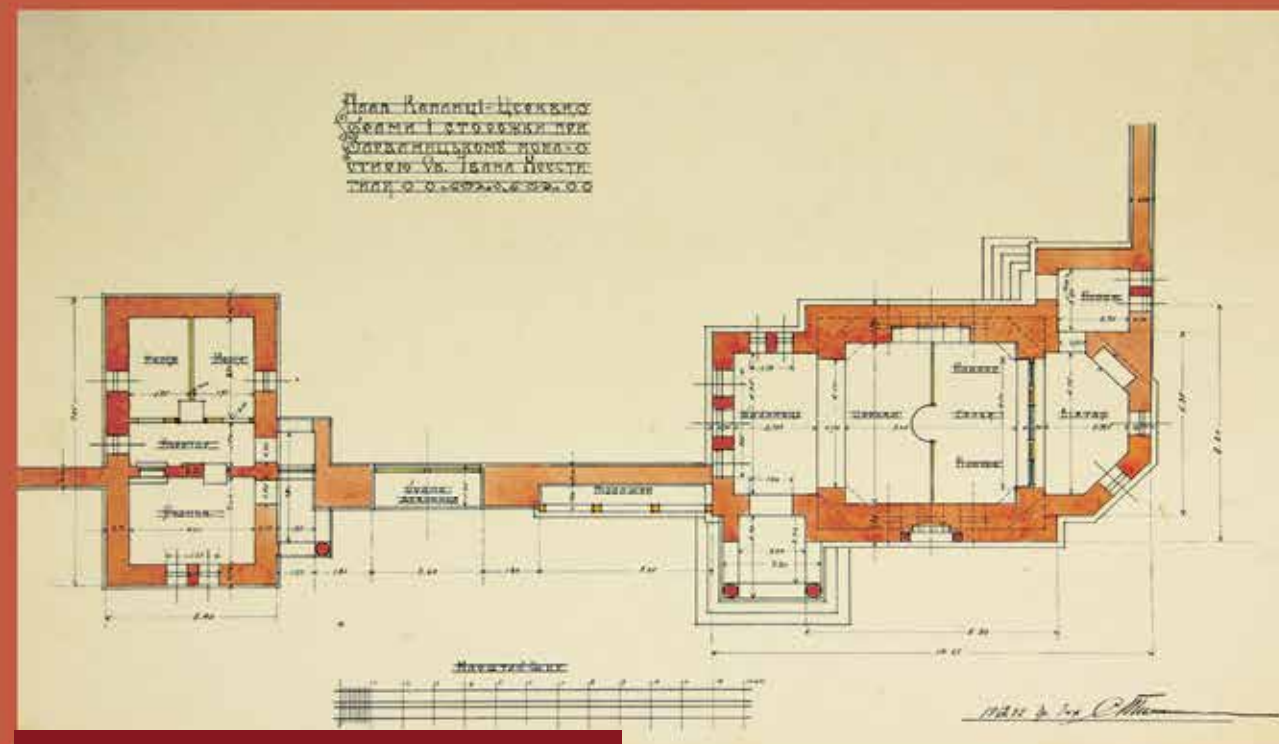
1922. Проєкт східного і західного фасадів церкви монастиря в Зарварниці. НМЛ, 23570

1922. Бічний фасад сторожки і поперечний переріз церкви монастиря в Зарварниці. НМЛ, 23572

1922. Поздовжній переріз сторожки брами і церкви в Зарварниці. НМЛ, 23 569

1922. План брами і церкви монастиря в Зарварниці. НМЛ, 23571

1928, с. Бронники. Церква. Арх. С. Тимошенко. Світлина В. Слободяна. 2011

1935, с. Прилуцьке. Церква. Арх. С. Тимошенко. Світлина І. Сьомочкіна. 2008

¹⁰Авторство поки що визначене на основі аналізу архітектури.

¹¹Рижевський Василь (1886, Стругів – 1965, Маямі, США) – інженер і будівельник, сотник і технічний референт Начальної Команди Української Галицької армії, один з піонерів української промисловості в Галичині. Член Українського технічного товариства у Львові, Голова і почесний член Товариства українських інженерів Америки.

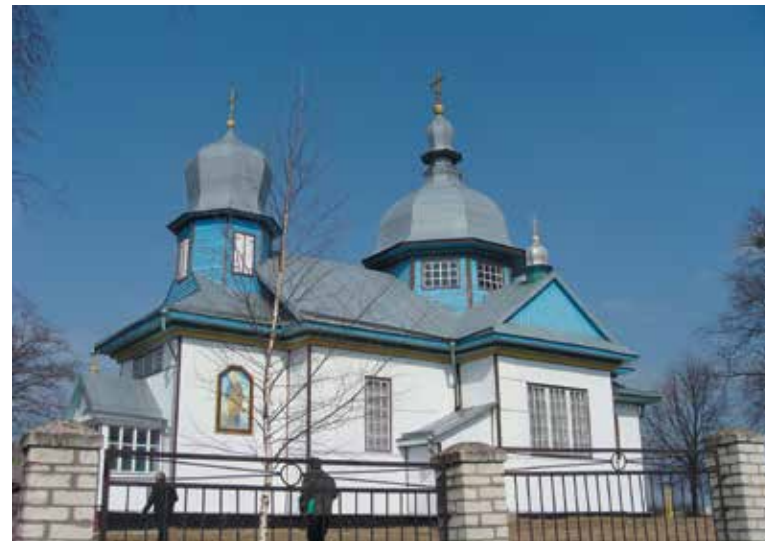
нована 1976 р.; Боровичі Ківецький район¹⁰, збудована 1937 році.

Черговим галицьким проектом С. Тимошенка стала ще одна церква у Львові. Її проект, на замовлення громади давнього підльвівського села Клепарова, архітектор завершив 13 січня 1923 року. Постав проєкт мурованої церкви в стилі українського бароко. Першу дерев'яну каплицю громаді цього передмістя подарував архітектор Іван Левинський з Краєвої виставки 1894 р. Площа під неї була освячена 18 травня 1910 р. (1931, Мета, 32). Будівництву мурованої церкви перешкодила перша світова війна. Фундамент під церкву заклали у 1920 р. Але польська влада не дозволила будувати без погодженого у відповідному порядку проєкту. Та 1923 р. вже не був 1921-й і погодження українського храму затягнулося, а в кінці 1923 р. Сергій Тимошенко покинув Львів.

Два роки проєкт Тимошенка церкви на Клепарові пролежав без руху, і лише 18 серпня 1925 р. його подав на затвердження до будівельної комісії Львівського магістрату інженер Василь Рижевський¹¹. Від управління надійшли численні зауваження. Найбільше їх було висловлено до архітектурного декору і елементів екстер'єру, зокрема, спростити головний портал, запропонований у традиційних для української архітектури формах з трапецієвим завершенням, краще узгодити бані і маківки, спростити форми карнизів, ліквідувати декор у вигляді замкових каменів, хрестів і квадратиків, аркатури підбанника. Ці зміни вніс в проєкт львівський архітектор Євген Нагірний¹² і подав його повторно на затвердження 5 вересня 1926 року¹³. Вже у наступному році розпочалися будівельні роботи. Нагляд за будівництвом вів згаданий вище

1938, с. Гораймівка. Церква. Арх. С. Тимошенко. Світлина 1940-х рр. Архів церкви

архітектор Є. Нагірний, який 1929 р. подав поправлений проєкт церкви на затвердження. Через брак коштів, зведення стін тяглося довго — з 1926 по 1929 р. Щойно 11 жовтня 1931 р. відбулося освячення хрестів для бань і дзвону Володимир на дзвіницю (1931, Нова Зоря, 78; 1931, Мета, 32). Ще три роки тривали внутрішні роботи та влаштування вистрою. В церкві встановили іконостас різця Андрія Сабарая з іконами пензля Антона Манастирського. На виконання стінопису всередині та зовнішнє тинькування стін коштів зібрати не вдалося. Завершену церкву освятив 16 вересня 1934 р. львівський єпископ Іван Бучко (1934, Мета, 36; 1934, Нова Зоря, 78). Тинькування зовнішніх стін церкви виконане щойно у 1957 році. Тоді

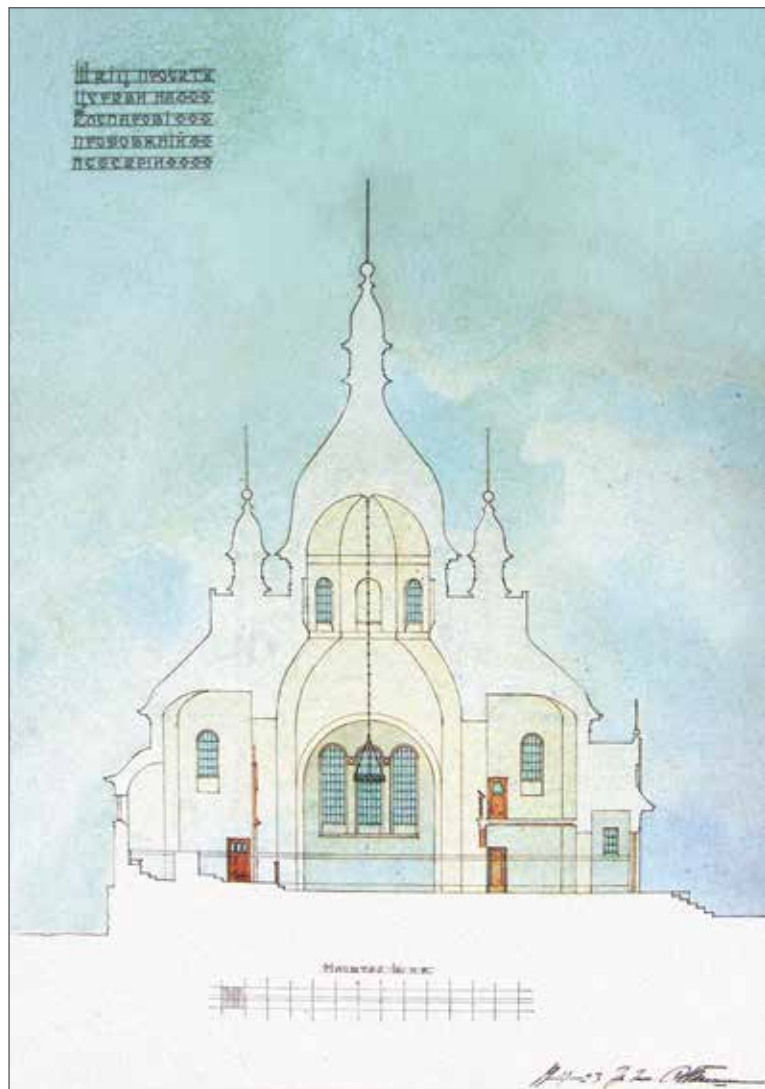

¹²Євген Нагірний (1885, Рудно – 1951, Львів) – архітектор, син арх. Василя Нагірного. Працював у Львові, спочатку з батьком, а пізніше у своїй майстерні. Автор понад 200 проєктів церков, десятків народних домів, шкіл мешкальних будинків. Використовував стильові форми неостилів, ар-деко, функціоналізму.

¹³Львівська Галерея мистецтв імені Бориса Возницького, фонд Євгена Нагірного.

1937, с. Боровичи. Церква Різдва Богородиці. Арх. С. Тимошенко. Світлина 1940-і рр. Архів церкви

1937, с. Боровичи. Церква Різдва Богородиці. Світлина В. Слободяна. 2011

1923. Поздовжній переріз церкви Св. Андрія на Клепарові.
Арх. С. Тимошенко. НМЛ, Ндф-4463

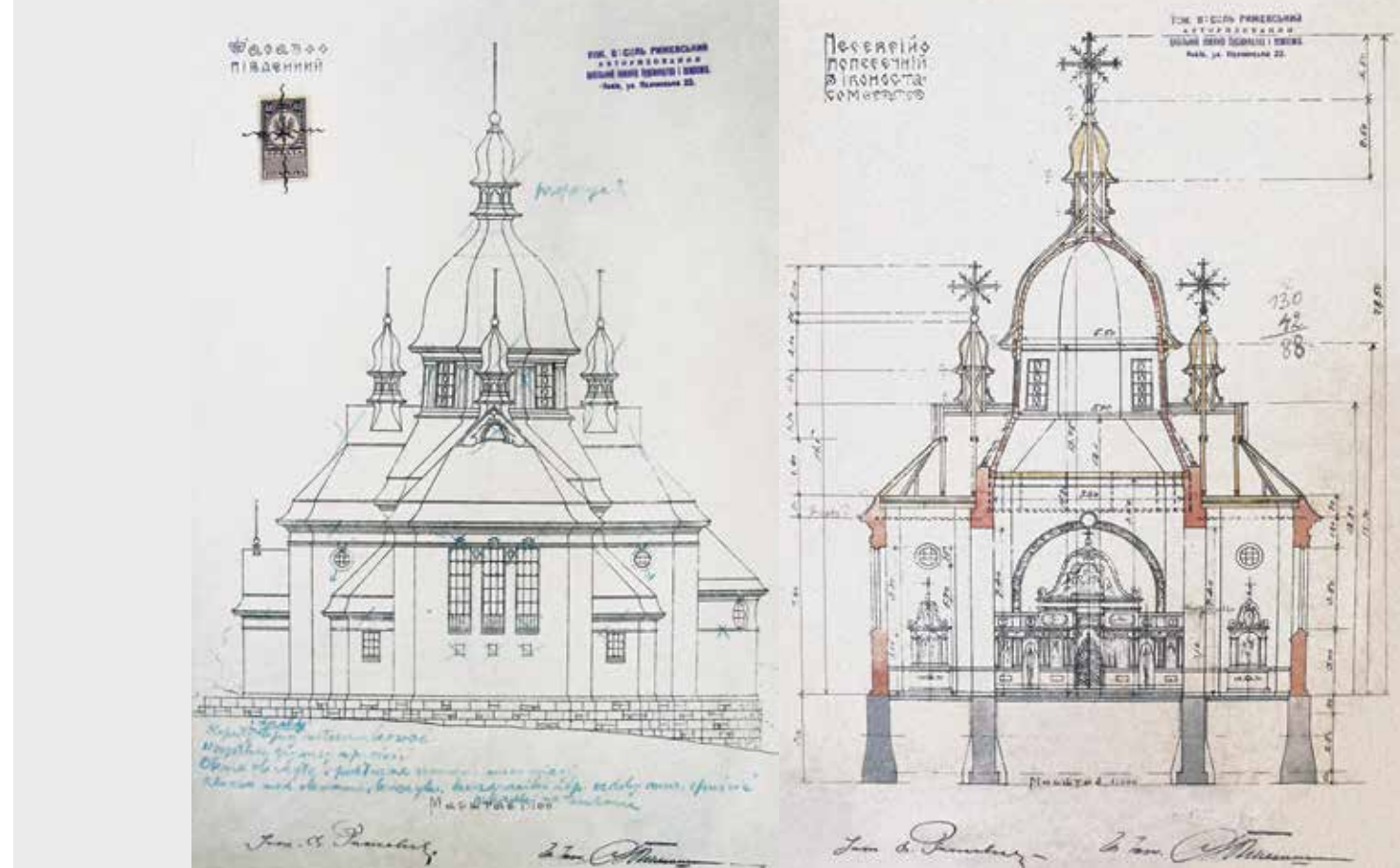
¹⁴Лев (Левко) Сильвестрович Лепкий (1888, Поручин – 1971, Трентон, США) – український поет, прозаїк, журналіст, редактор, композитор, художник. Брат Богдана та Миколи Лепких.

церкву розписали всередині стараннями і при особистій участі тодішнього пароха о. Володимира Яреми, патріарха УАПЦ Дмитрія (1957, Православний вісник, 2).

Церква постала мурованою, хрещатою в плані спорудою зі складним дев'ятикамерним планом. Центральна вища нава вкрита восьмибічною бароковою банею на восьмибічному світловому барабані, увінчаною грушастою маківкою на сліпому ліхтарі. Бічні рамена вкриті трисхилими дахами

зі сліпими ліхтарями з маківками, встановленими на кінцях гребенів дахів. Додаткові простори вкриті трисхилими дахами, які повторюють гранчастий план. Євген Нагірний не дуже прислухався до рекомендації будівельного управління і майже увесь декор, запроєктований Тимошенком, виконав в натурі. Змінив лише форму порталу входних дверей на прямокутні.

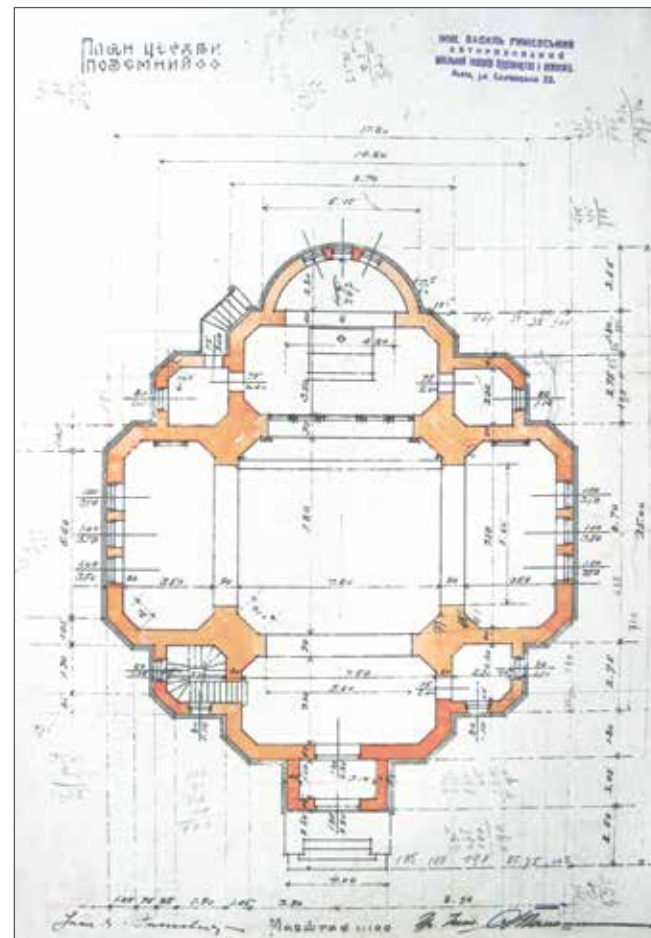
Останньою з львівських проектних робіт Сергія Тимошенка для Галичини стала церква в стилі київського бароко для села Мразниці під Бориславом. Про обставини замовлення цього проекту архітекторові пише у своєму спогаді Левко Лепкий¹⁴: «Парохіяльний комітет, що після першої світової війни займався будовою цієї церкви, не жалів гроша, бо мразницьких парохіян-нафтярів було стати на гідну будівлю, тим більше, що вона мала надавати українського характеру цьому нафтовому центру, в якому жило багато чужинців. Коли підшукували архітекта для виготовлення плянів, автор цих рядків порадив комітетові звернутись до інж. Тимошенка, який саме перебував у Львові. Інж. Тимошенко виготовив пляни церкви в стилі мазепинського барокко. Плани ці прийняв комітет будови з правдивим захопленням. Та аж ніяк ними не захоплювалась польська влада, інакше консерватор. Церква була надто монументальна виглядом і мала надто український характер, що кололо очі поляків. Почались довгі заходи, щоб добитись затвердження плянів» (Лепкий, 1951, с. 3). Сергій Тимошенко завершив проект 3 квітня 1923 року. Але приготування архітектора до

Бічний фасад, поперечний переріз і план церкви
Св. Андрія на Клепарові, подані В. Рижевським на
затвердження. Особистий архів І. Ткачик-Огоновської

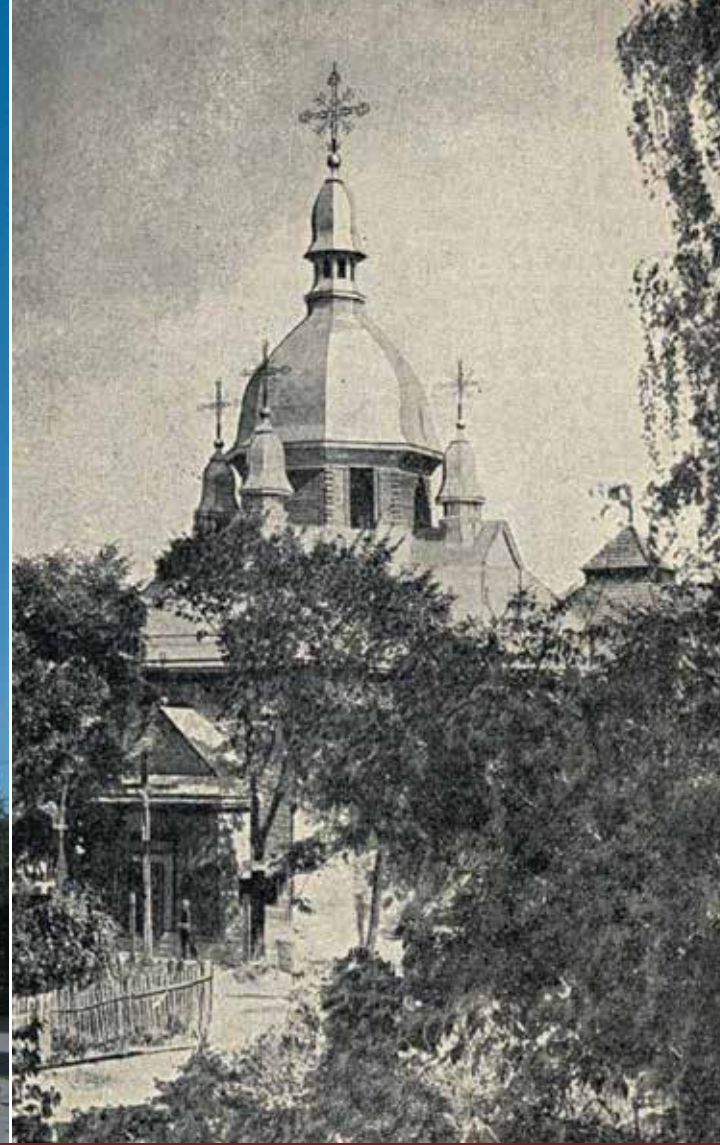
виїзду з Галичини не дали йому змоги погодити його в установленому порядку. Парох о. Іван Ліщинський разом з дружиною Ольгою приклали чимало зусиль та коштів для зведення церкви. Доробляти проект взявся у 1928 р. львівський архітектор Олександр Пежанський¹⁵. Левко Лепкий пише: «Врешті взявся за діло інж. архітект О. Пежанський, що своїми зв'язками виклопотав перед владою це затвердження, змінивши дещо ради замилення очей консерватора. Але це обійшлося коштом зниження бань на церкві, зокрема головної, і тому церква затратила дещо зі своєї монументальности. Все ж таки

¹⁵Пежанський Олександр Григорович (1892, Львів — 1972, Даунерс Гроув, США) – український архітектор і фотохудожник, живописець, солдат Української Галицької армії. Працював в Західній Україні, Катовіцах в Польщі та США, автор декількох церков.

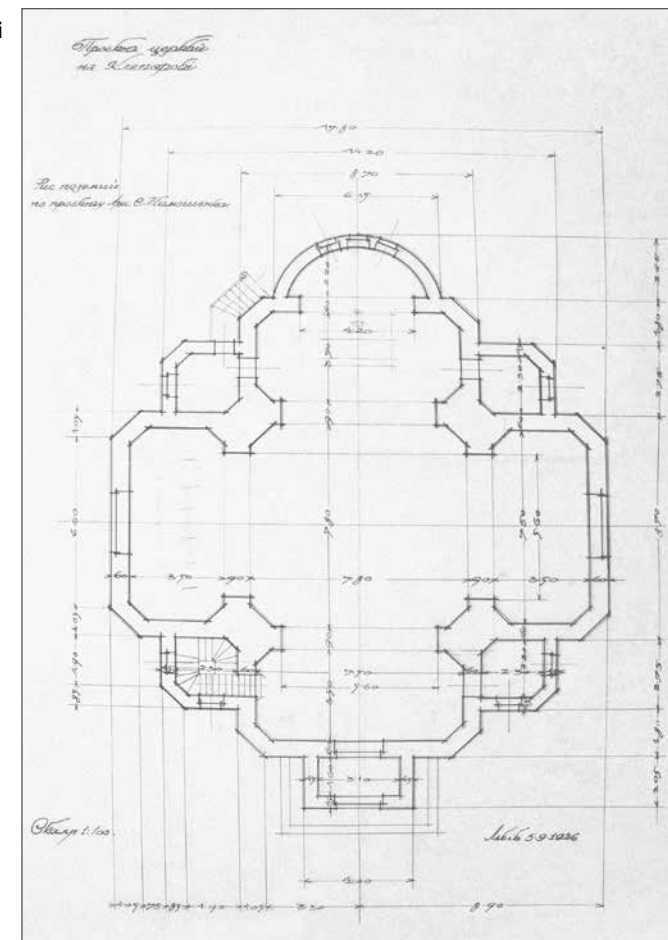
1929, Львів. Церква Св. Андрія на Клепарові. Арх. С. Тимошенко. Світлина В. Слободяна. 2008

Церква Св. Андрія на Клепарові. Листівка, 1930-і рр.

Чільний фасад і план церкви на Клепарові, перероблені Є. Нагірним та затверджені. Особистий архів І. Ткачик-Огоновської

¹⁶ Лев Шелевич (1883, Лежайськ — 1966, Чикаго, США) — український архітектор. Працював на теренах Західної України, використовуючи форми українського архітектурного модерну, автор проєктів церков, зокрема дерев'яних.
¹⁷ ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України, відділ рукописів, фонд управління консервації, № 20.

вона вийшла найкращою з тих усіх церков, що в останніх часах будувались за звичайним шаблоном» (Лепкий, 1951, с. 3). Пежанський подав на затвердження до воєводського уряду 16 лютого 1928 р., і його затвердили. На місці в Мразниці нагляд за будівництвом вів дрогобицький архітектор Лев Шелевич¹⁶ з Борислава (1920, Нова Зоря, 2). Давнішу дерев'яну мразницьку церкву, збудовану 1835 р., у 1928 р. перенесли в село Камінопіль коло Львова¹⁷. Будова нової церкви тяглася 17 місяців. Звели її з тернопільського каменю. Стіни

обклали штучним мармуром, а головний престіл виготовили з білого каррарського мармуру. Дахи і бані церкви вкрили мідною бляхою. Кошторисна вартість церкви склала більш ніж 20 тисяч золотих. Для оздоблення церкви о. Ліщинський запросив відомих митців. Зокрема, за посередництва Левка Лепкого, проєкти вітражів розробив Петро Холодний, а виготовили їх у фірмі Шелянської в Кракові (1929, Нова Зоря, 66). У трьох вікнах апсиди вівтаря встановили вітражі: Благовіщення (два вітражі) та Архангела, в наві зліва — св. Йосафат, св. Ан-

дрій, св. Микола, та справа — св. Михайло, св. ап. Петро і Павло, св. Володимир і Ольга та один орнаментальний вітраж над головним входом. Ціна одного вітража з металевими рамами склала 1700 золотих. Один з вітражів виставлявся у Львові на «Торгах Східних» у виставковому кіоску Шелянської. Завершена церква була поблагословлена 2 листопада 1929 р. (1930, Нова Зоря, 2). Так що незважаючи на те, що проєкт цієї церкви Тимошенко виготовив пізніше, вона була завершена швидше, ніж церква на Клепарові. У загальних масах мразницька церква подібна до церкви клепарівської, але дещо менша і стрункіша. Вирізняє її двоколон-

1929, Борислав.
План і ескіз фасаду
церкви в Мразниці.
Арх. С. Тимошенко.
НМЛ, Ндф-4464, 4462

ний портик з бароковим причілком на чільному фасаді, прямокутні заповнення рамен хреста замість зі зрізаним кутом, як у клепарівській церкві. В проєкті були передбачені ще два бічні входи, яких в натурі не виконали. Не зробили і заломів дахів бічних рамен та апсиди. Загалом церква, постала у формах українського бароко, стала окрасою галицького сакрального будівництва міжвоєнного періоду.

Короткий, всього дворічний період перебування Сергія Тимошенка у Львові став для нього дуже

вагомим. Якщо проєкти цивільних споруд не були реалізованими, то проєкти церков, без огляду — чи греко-католицьких чи православних, стали тими, що після їх реалізації вписали ім'я Тимошенка до історії сакрального будівництва Галичини. Власне тут у Львові архітектор знаходить ті архітектурні акценти і моменти для своїх сакральних споруд, що в подальшому дають можливість відразу визначити їх автора. В першу чергу, це домінуюче над спорудою церкви завершення нави куполом вишуканої

1929, Борислав. Церква в Мразниці. Арх. С. Тимошенко.
Світлина під час урочистого освячення 1929 р. (Katolicki Uniwersytet Lubelski, 1929)

української необарокової форми з невеличким ліхтариком, вкритим маківкою притаманної лише Тимошенкові форми¹⁸. Навіть у випадку, коли наву вкриває високий пірамідальний наметовий дах з невеличким заломом у верхній частині (Левандівка, Ківерці-Прилуцьке), вінчає її теж така ж маківка на сліпому ліхтарі. Ще однією особливістю сакральних споруд Тимошенка є накриття бічних рамен хрещатого плану нижчими трисхилими дахами, що ніби повторюють половинки повного даху українських хат.

Виразним моментом є і три вікна в бічних раменах. Тільки в церкві на Левандівці архітектор влаштував два віконні прорізи. Надзвичайно характерним моментом є необароковий фронтон на чільному фасаді або на пристінку чільного фасаду. Ці елементи характерні для споруд Сергія Тимошенка, як зведених з дерева, так і мурованих з каменю та цегли. Окремо стоїть лише трибанна церква в Бронниках під Рівним, хоч і її архітектурні деталі теж є тими ж самими.

Церква в Мразниці.
Арх. С. Тимошенко.
Світлина В. Слободяна.
2008

¹⁸ Вперше таку баню Тимошенко застосував у будинку Бойка в Харкові.

Забутий портрет на тлі історії

Юрій Магалецький.
Портрет Сергія Тимошенка. Картон, олія.
67,4 x 47,4 см.
НМЛ, 23093, Ж-216

Живописний портрет Сергія Тимошенка — один з небагатьох вцілілих творів цього жанру, виконаних митцем Юрієм Магалецьким впродовж орієнтовно 1918 — початку 1920-х рр. Пам'ятка зберігається в Національному музеї у Львові імені Андрея Шептицького від 1924 р., часу, коли її передав до установи сам Сергій Тимошенко. Точна дата виконання портрета невідома, однак власноручний життєпис архітектора, залишений на його звороті, та зіставлення з фактами політичної еміграції українських культурних діячів зорієнтовує нас в 1920-1921 рр.

На звороті написано: "18.IX.1921 С. Тимошенко / Тарнів / Народився 1881 р. на Чернігівщині в с. Базилівка Конотопського повіту / Хрестили пекарівські попи з Роменівського повіту / Реальну школу скінчив у 1898 р. в Ромні / Інститут Цивільних Інженерів у Петербурзі скінчив у 1906 р. / До нелегальних укр. організацій належав з 1900 р. / З початку 1917 р. приймав активну участь в боротьбі за Українську Державу / Був Головою Харківської Губ. Ради, Членом Центральної Ради з першого / засідання до останнього (коли німці арештували засідання / Помішником Губ. Комісара, Губерніальним Комісаром Харківщини / З осені 1918 року був головою Національного Союзу і після скинутої / гетьманської влади 17 листоп. 1918 р. до заняття Харкова знову / був Губ. Ком. З початку 1919 р. їздив на Донщину в надзвичайній комісії. З кінця серпня 1919 р. по 5 серпня 1921 р. був Мін. Шляхів / УНР. Був з 3.II.1921 р. був Депутатом Ради Республіки від / курії самоврядування / 18.X.1921 Сергій Тимошенко".

Не володіємо достеменною інформацією, коли саме познайомилися архітектор С. Тимошенко та художник Ю. Магалецький. Вочевидь їхні шляхи перетнулися саме на терені боротьби за українську державність. Принаймні львівська періодика 1920-1930-х рр. згадує, що Ю. Магалецький близько контактував з урядами УНР, зокрема з урядом В. Прокоповича, до складу якого входили П. Холодний (міністр освіти) і С. Тимошенко (міністр шляхів сполучення). Наприкінці 1920 р. художник опиняється за Збручем, а далі — в Ченстохові й Тарнові. У Тарнові стає депутатом Ради Республіки, як і С. Тимошенко.

Зв'язок тих же митців ще виразніше простежується вже незабаром у львівському середовищі, де вони брали участь у налагодуванні діяльності Гуртка діячів українського мистецтва, а також Українського то-

вариства допомоги емігрантам (збігцям, як писали в той час) з Великої України. Твори П. Холодного, С. Тимошенка, Ю. Магалецького експонувались на виставках ГДУМ 1922, 1923 рр. й їх не оминали увагою критики.

Серед творів, виконаних у Тарнові, які Ю. Магалецький привіз до Львова, була значна група портретів українських діячів. Як писала Л. Федорович-Малицька, це були здебільшого «добрі реалістичні портрети». На відміну від досить гострої негативної оцінки представлених портретів авторства Ю. Магалецького М. Вороним, Л. Федорович-Малицька більш проникливо підійшла до аналізу творів художника, відстеживши особливості його авторського стилю: «В його (Ю. Магалецького — О. С.-Г.) колористиці нема яскравих контрастів. Для нього не існувала ся чи тамта барва сама для себе. Існував тільки тон — взаємне відношення достроєних до себе кольорів. [...] Се був немодний маляр, духовий аристократ з великою мистецькою культурою, саме тому немодний, що не був під гіптозою модернізму в малярстві. Вдача і творчість його були наскрізь згармонізовані, зрівноважені». Цитата влучно характеризує і портрет С. Тимошенка, хоча він не експонувався і не був знаний ширшому загалу.

Портрет С. Тимошенка вирізняється від інших пам'яток цього жанру, виконаних Ю. Магалецьким, своїм розміром. Художник лише зрідка звертався до більшого формату, переважно творив невеличкі етюдні портрети. Припускаємо, що митець мав достатньо часу, щоб докладно сформувати живописний образ свого колеги-побратима. Попри легкість, якусь невимуженість, навіть подекуди етюдність виконання, простежуємо уважне опрацювання рис обличчя, рук портретованого, підтримку постаті орнаментованим тлом.

Для Ю. Магалецького було важливим зафіксувати для нащадків постаті борців за українську державність як серед представників урядових структур, так і тих, хто перебував у підпіллі та на фронтах. Їхні живописні образи він завжди доповнював інформативним написом на звороті, який міг містити хоча б одне коротке речення, або ж ґрунтовний текст про портретовану особу. Переважно такі написи робив Ю. Магалецький, а у випадку з портретом С. Тимошенка дані про себе залишив сам архітектор, напевно, на прохання митця. Вочевидь, створювали цей портрет художник і архітектор з усвідомленням важливості справи українотворення і необхідності зафіксувати живі моменти для історії.

Церква Св. ап. Андрія та св. Йосафата на Левандівці

1923. Церква Св. ап. Андрія і св. Йосафата на Левандівці (тепер місто Львів, вулиця Чечета, 1). Світлина І. Литвинчука. 2021

Перша з реалізованих за проєктом С. Тимошенка церков була збудована у с. Левандівка під Львовом у 1923 р., у сприятливий для реалізації творчих задумів українського архітектора період. У цей час над творцем ще не тяжіла цензурна бюрократична машина польської адміністрації, яка розгорнулася у місті після 1923 р. Та й архітектор під час спорудження церкви перебував у Львові і міг особисто контролювати процес будівництва. Тому розходжень між проєктним кресленням і реалізованою спорудою мало. Виявлений примірник авторських проєктних креслень датований 15 червня 1921 року, на них вигляд церкви дещо відрізняється від існуючого стану у про-

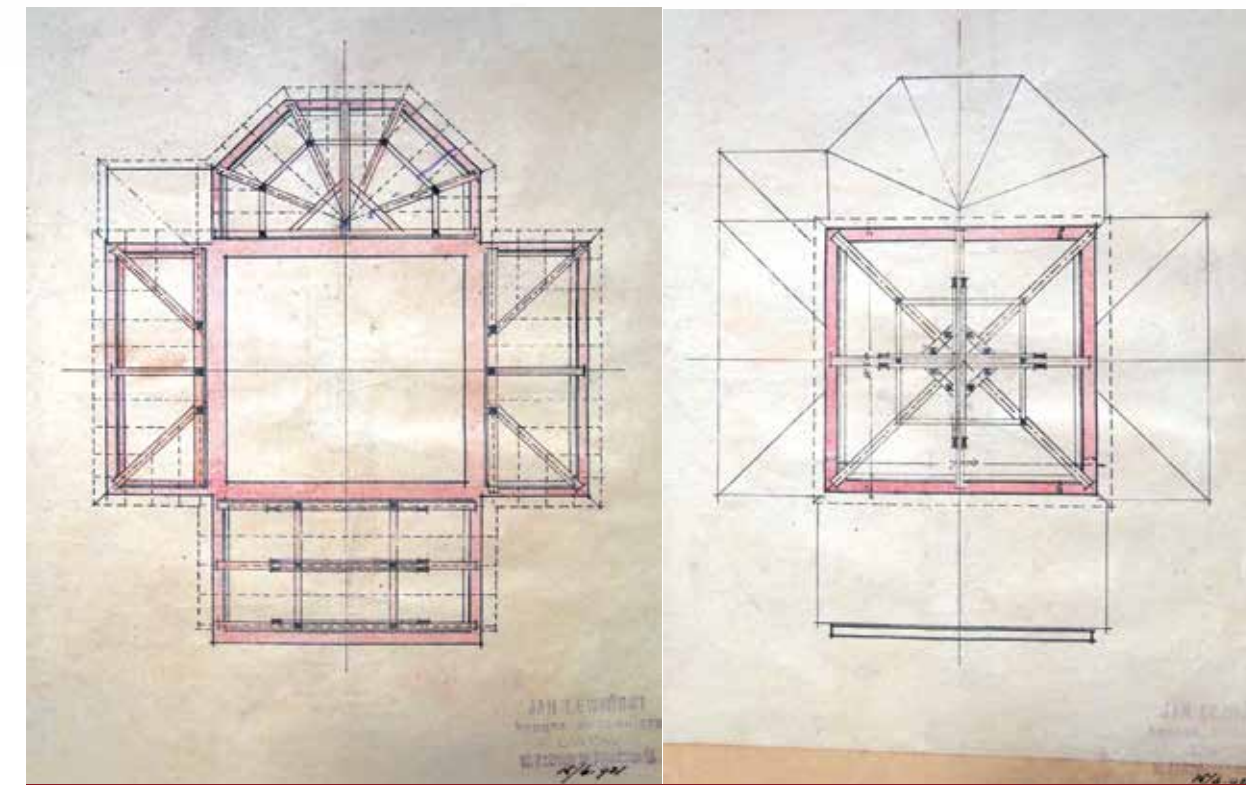
порціях та деталях. Церква хрещата в плані, із ризницею та паламаркою, які прилягають до вівтарної частини. Її образ нагадує українські барокові церкви. Додатково це враження підсилено невеличкими квадратними віконечками нави, які нагадують бійниці оборонних козацьких церков. Значна кількість автентичних елементів фасаду, притаманних початку XX ст., відсутність інших, змінених, креслень, дозволяє стверджувати, що відхилення від проєкту були здійснені під час будівництва церкви. Тут вперше була втілена характерна для всіх церков С. Тимошенка видовжена форма маківки, хоча на проєкті вона була задумана у дуже приземистих, стислих пропорціях.

Дослідження фасаду церкви на Левандівці. Чорним контуром креслення арх. С. Тимошенка. Червоним контуром натурні обміри сучасного стану. Дослідження арх. І. Литвинчука і Н. Рязанової. 2021

Бічний та головний фасади церкви на Левандівці. Арх. С. Тимошенко. Обмірні креслення Н. Рязанової. 2021

1921. План церкви і бані на Левандівці. Арх. С. Тимошенко, бюро Івана Левинського. Архів церкви Св. ап. Андрія і св. Йосафата

Церква Св. Андрія на Клепарові

Церква була спроектована С. Тимошенком ще у 1923 р. на замовлення УАПЦ, проте роботи з будівництва виконувались з 1927 по 1957 р. (тинькування стін). До 1926 р. тривав процес погодження проєкту, який відбувався вже без участі автора — С. Тимошенка у 1924 р. покинув Львів та переїхав у чеське місто Подебради. Доопрацьовувати проєкт Тимошенка взявся архітектор Євген Нагірний, який у своєму варіанті значно спростив мистецький вистрій фасадів церкви, прибрав бані з ризалітів, чим змінив композицію церкви з 5-тибанної до однокбанної, позбувся впливів українського архітектурного модерну у вхідній групі (трапецієвого прорізу дверей) та барокового декору (прибрані характерні фронтони, зменшена висота потужних карнизів, прибрано фриз з розетками під основним об'ємом даху). Була спрощена та зроблена

більш приземистою форма центральної бані та маківки над барабаном. Натомість, після затвердження проєкту, в якому церква втрачала як риси української національної своєрідності в архітектурі, так і авторські, вироблені самим Тимошенком, у кінцевому вигляді було зrealізовано первісний задум С. Тимошенка з незначними відхиленнями, а саме: вхідна група (ймовірно, дороблена пізніше) у спрощених формах, прості трикутні фронтони на дахах усіх ризалітів замість барокових, з розписами на тимпанах, круглі вікна від фризом замість щільних, напівциркульних та сліпих вікон у вигляді готичних розеток на головному фасаді, прямокутні віконні отвори барабану центральної нави замість напівциркульних, з замковими каменями та пояском. Відтворено чотири бані над ризалітами за задумом С. Тимошенка.

Стара дерев'яна церква на Клепарові. Особистий архів І. Ткачик-Огоновської

Церква Св. Андрія на Клепарові (тепер — Львів, вулиця Варшавська, 8). Світлина І. Литвинчука. 2021

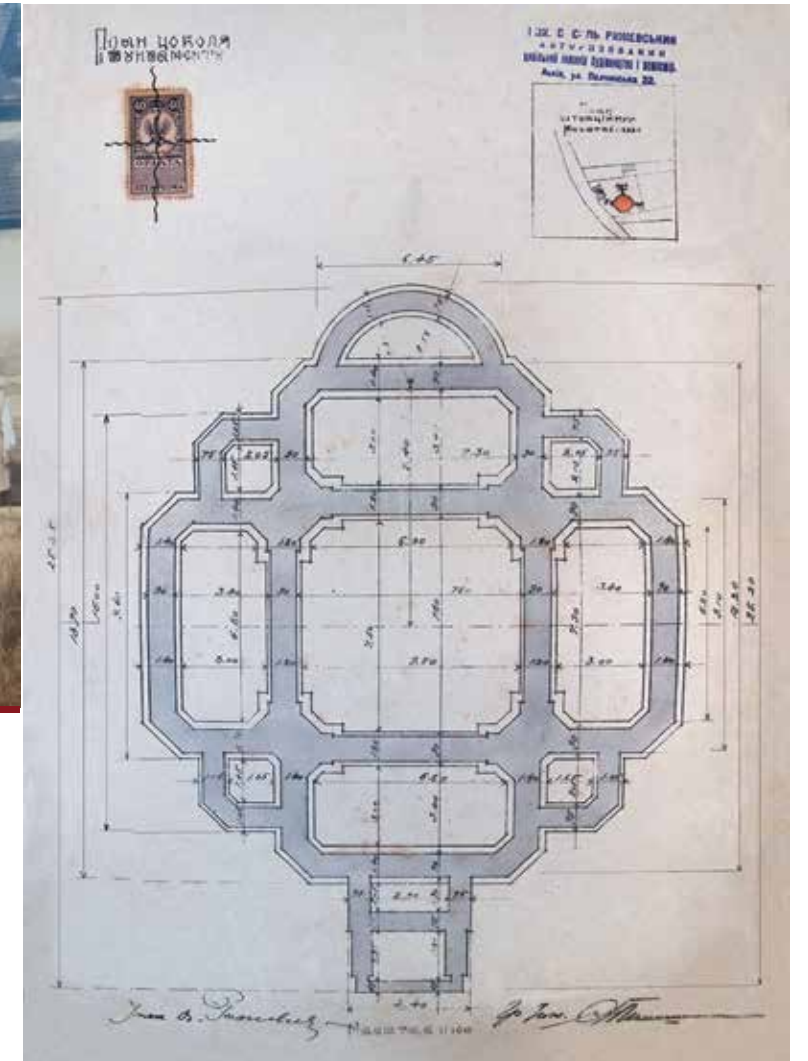

Бічний та головний фасади церкви на Клепарові. Арх. С. Тимошенко. Обмірні креслення Н. Рязанової. 2021

Закладка фундаментів під церкву Св. Андрія на Клепарові. Світлина, 1923. Особистий архів І. Ткачик-Огоновської

План фундаменту церкви на Клепарові, поданий В. Рижевським. Особистий архів І. Ткачик-Огоновської

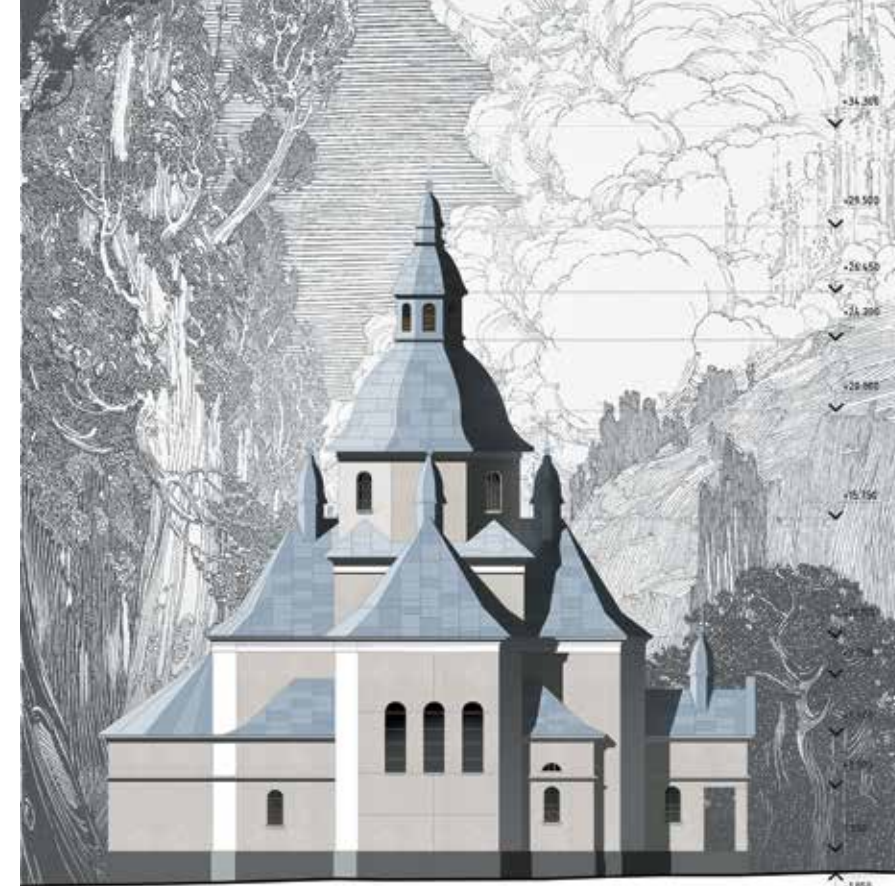
Церква Успіння Пресвятої Богородиці у Мразниці

1929. Церква Успіння Пресвятої Богородиці у Мразниці (тепер місто Борислав, вулиця С. Бандери). Світлина 1930-і рр. Архів церкви

Спроектована у тому ж 1923 р., церква ви- йшла досить подібною до церкви в Клепаро- ві. Процес її погодження йшов більш успіш- но (теж без особистої участі С. Тимошенка). Церква була запропонована п'ятибанною, однонавною, хрещатою у плані, з ризницею та паламаркою. Планувались бічні вхідні групи на північному та південному фасадах (не були реалізовані). Церкву збудували з мі-

німальними відхиленнями від проєкту. До таких відносяться: вже загадана відсутність входів до нави з бічних ризалітів, зміна про- порцій маківки барабану центральної бані (в натурі вищі та стрункіші), заміна парних напівциркульних вікон барабану централь- ної бані одинарними, відсутність трьох ар- кових віконних отворів над вхідною групою головного фасаду, спрощення пластики дахів.

Бічний та головний фасади церкви Успін- ня Пресвятої Богоро- диці в Мразниці. Арх. С. Тимошенко. Обмірні креслення Н. Рязанової. 2021

Церква Успіння Пресвятої Бо- городиці у Мразниці (тепер місто Борислав, вулиця С. Бандери). Фотофіксації І. Богданова. 2021

Холодний Петро Іванович (1876–1930). Громадський і культурний діяч, міністр освіти УНР, учений, педагог, художник-монументаліст, живописець і графік. Життєві шляхи П. Холодного та С. Тимошенка перетинались і в середовищі мистецькому, і на політичній ниві.

Народжений у м. Переяславі на Полтавщині, Петро Холодний освіту здобув в Києві, спершу в гімназії, згодом на природничому відділі університету, працював асистентом професора фізики і фізико-хімії у Київському політехнічному інституті. З 1906 р. — директор приватної комерційної школи київського Товариства вчителів, що характеризувалась українським професорським складом, а від березня 1917 р. —

очільник першої української гімназії в місті. Подібно до С. Тимошенка, він не залишався осторонь національних питань. Від початків української революції активно долучався до національно-державного будівництва, входив до керуючих структур. Працюючи у Генеральному секретаріаті народної освіти при Українській Центральній Раді, поміж організаційних справ розробив проєкт української трудової школи. Через короткий час — заступник генерального секретаря народної освіти (продовжує обіймати цю посаду і в період Гетьманщини й Директорії), водночас очолює департамент мистецтв, від грудня 1918 р. і до майже кінця 1920 р. — міністр освіти в кількох урядах УНР.

У Раді Міністрів під головуванням В. Прокоповича (26 травня — 14 жовтня 1920 р.) П. Холодний особисто контактував з С. Тимошенком, який на той час був міністром шляхів, можливо відтоді й склались між ними дружні стосунки.

Вроджений мистецький хист Петро Холодний розвивав ще як гімназист і студент. Його освіта в цій ділянці — лише вечірні курси Рисувальної школи М. Мурашка. Знайомство публіки з творами П. Холодного відбулося в 1910 р. Успішне сприйняття його доробку додало впевненості, і митець бере активну участь в резонансних українських передвоєнних київських виставках 1911 і 1913 рр., до організації яких він мав пряму причетність. Не відомо,

чи були знайомі особисто С. Тимошенко і П. Холодний вже у той час, проте 1911 р. на виставці у Міському музеї в Києві водночас експонувалися картини митця та проєкти архітектора. За спогадами І. Косенка, міністра пошти і телеграфу, у складі уряду В. Прокоповича, П. Холодний не полишав малювати, уважно спостерігаючи за колегами, добре знаючи їх особисті та професійні якості, виконував влучні індивідуальні характерні портрети. Однак лише на еміграції, перебуваючи спершу в Тарнові, згодом у Миколаєві та Львові, він знову отримує можливість брати участь у виставках. Також повертається до питання налагодження діяльності мистецької організації, якою став

заснований 1922 р. у Львові Гурток діячів українського мистецтва. Серед членів-засновників, поміж інших, П. Холодний та С. Тимошенко, що засвідчує розвиток їхніх товариських стосунків вже і на терені мистецькому. Незмінним очільником гуртка був П. Холодний, його заступниками по чергово М. Голубець, О. Лушпинський та С. Тимошенко. На влаштованих ГДУМ виставках 1922, 1923 рр., до складу журі яких входили і П. Холодний, і С. Тимошенко, знову одночасно, як у довоєнні часи, виставлялися праці художника й архітектора. Навіть, коли С. Тимошенко переїхав до Чехословаччини, він надалі утримував зв'язок з друзями й надсилав свої проєкти на виставки організації,

про що свідчить каталог 1924 р. Обидва митці, позатим, не втрачали контакту з українською політичною елітою, не відсторонилися від нагальних національних проблем, пов'язаних з вимушеною еміграцією. Простежується їхня спільна участь в організації та налагодженні діяльності львівської філії Українського Товариства допомоги емігрантам з Великої України (впродовж 1926–1929 рр. П. Холодний очолював цю організацію). Виданням Товариства був річник «Дніпро», що його перше число вийшло 1923 р. У його створенні також брали участь і П. Холодний, і С. Тимошенко. Художник також долучився як графік до оформлення часопису. Цікавою є пов'язаність П. Холодного та С. Тимо-

шенка у 1920-х рр. з Національним музеєм у Львові, заснованим митрополитом Української Греко-Католицької церкви А. Шептицьким. Художник входив до Кураторії інституції (1927–1930 рр.), а архітектора 1921 р. запрошено до співпраці у питанні підготовки проєкту нового корпусу музею по вул. Мохнацького, 42. Запропонований С. Тимошенком проєкт отримав високу оцінку директора установи І. Свенціцького.

Під час перебування у Львові П. Холодного та С. Тимошенка їх об'єднала праця в ділянці церковного мистецтва. Відомий факт, що П. Холодний — автор вітражів для церкви Успіння Богородиці у с. Мразниці біля Борислава, будівлю якої спроектував С. Тимошенко.

1929. Вітражі у наві церкви Успіння Пресвятої Богородиці в Мразниці, виготовлені за проєктом П. Холодного

Південна сторона:
св. Йосафат,
св. ап. Петро і Павло,
св. Андрій

1929. Вітражі у наві церкви Успіння Пресвятої Богородиці в Мразниці, виготовлені за проєктом П. Холодного

Північна сторона:
архангел Михаїл,
св. Ольга і Володимир,
св. Миколай

A black and white line drawing of a modern, two-story building. The building has a flat roof and a prominent vertical line running down the center of its facade. On the left side, there is a small entrance with a door and a window. The right side features a large, multi-paned window. The building is surrounded by stylized clouds and a small bush in the foreground.

1 9 3 7

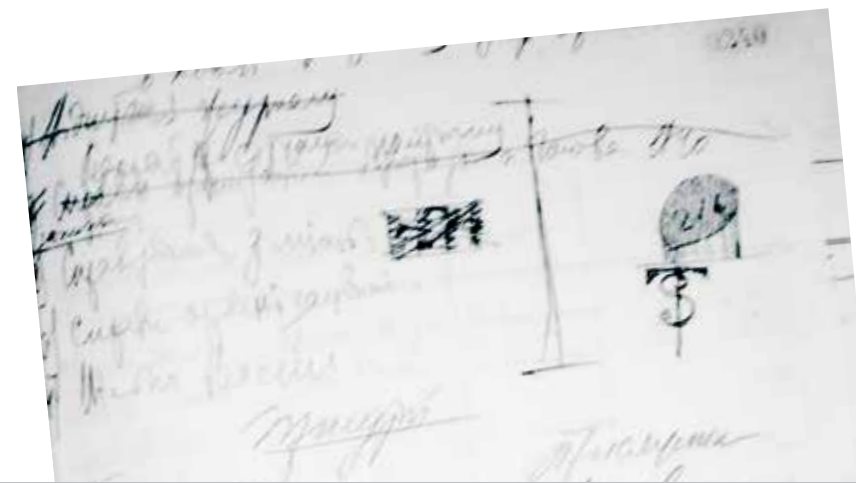
ПОБЕДНЕННЯ
ПОБЕДНЕННЯ
ПОБЕДНЕННЯ
ПОБЕДНЕННЯ
ПОБЕДНЕННЯ

ПОБЕДНЕННЯ
ПОБЕДНЕННЯ

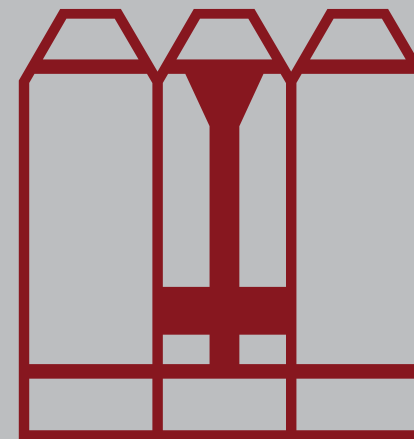
СЕРГІЙ ТИМОШЕНКО

СЕРГІЙ ТИМОШЕНКО

СЕРГІЙ ТИМОШЕНКО

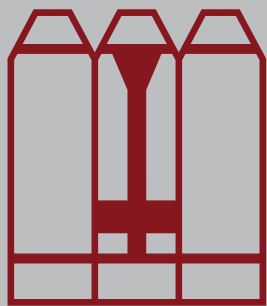

ПОБЕДНЕННЯ

РОЗДІЛ ШОСТИЙ

БОЛИНСЬКИЙ ПЕРІОД: МІЖ ТРАДИЦІЄЮ І МОДЕРНІЗМОМ

Сергій Тимошенко: здобутки в духовно-національному та культурному житті Волині 1930-х років

Протягом 1920–1930-х рр. минулого століття Волинь стала краєм, де знайшла притулок і можливість творчої, фахової й політичної самореалізації низка відомих діячів Української Народної Республіки. Серед них яскравістю таланту і масштабністю здобутків вирізняється Сергій Тимошенко — відомий архітектор, член Української Центральної Ради, міністр шляхів Уряду Української Народної Республіки (УНР). Його творчий і життєвий шлях вже значною мі-

рою реконструйований істориками (Кучерепа, 2001; Міненко, 2000, Власенко, 1996 та ін.), однак однією із малодосліджених сторінок біографії залишається волинський період діяльності.

У 1930–1939 рр. С. Тимошенко з дружиною мешкав у Луцьку, обирався послом і сенатором до польського парламенту, очолював низку політичних та церковно-громадських інституцій краю, за його проектами зведено багато цивільних будівель і сакральних споруд.

1935, Луцьк. Підтвердження про отримання посвідчення особи Сергія і Марії Тимошенків. ДАВО, 46–7–2457, арк. 62–63

Отже, вдруге С. Тимошенко повернувся на українські землі в складі міжвоєнної Польщі на початку 1930 р. (Zaporowski, 1998, с. 95). На Волині, як політик із значним досвідом, Сергій Тимошенко приєднався до групи українських угодовців на чолі із Петром Певним. Її основу складали колишні діячі УНР, котрі вважали за можливе співпрацювати із режимом Юзефа Пілсудського в рамках політики прометеїзму, котра передбачала підтримку визвольних рухів народів Радянського Союзу. Угодовці, згуртовані у регіональній партії Волинське українське об'єднання (ВУО)¹, погодились на взаємодію із Варшавою у втіленні проекту державної асиміляції населення краю, коли б воно вважало Другу Річ Посполиту Батьківщиною. Натомість помірковані українці отримали можли-

вість реалізації окремих духовних і церковно-громадських ініціатив.

Першою пробою сил С. Тимошенка як політика, зафіксованою уджерелах, стали вибори до Луцької міської ради весною 1931 р. Польська влада бажала бачити на чолі міста проурядову силу. Для цього створено Громадянське господарське об'єднання (ГГО) з участю представників польської, української, російської, чеської і німецької громад Луцька. Спільний фронт мав конкурувати із єврейськими блоками. Членом президії ГГО серед інших обрано інженера земського уряду С. Тимошенка (1931, Przegląd Wołyński, 12 (352), с. 1).

Інструментом втілення церковно-громадських ініціатив волинських угодовців стало створене у 1931 р. Товариство імені митрополита Петра Могили. Мета

1937, Луцьк. З'їзд Волинського Українського Об'єднання (ВУО), м. Рівне, 7.11.1937 р. ДАВО, 198-1-19, арк. 89

¹ «Волинь не хоче боротьби народів, але ж Волинь українська і не має наміру позбутися своїх природжених прав. Ані свого імені, ані своєї мови, ані своєї віри, ані своєї землі, ані своїх політичних прав, забезпечених у конституції, прав на громадську рівність, на працю, на культуру — українська Волинь нікому не віддасть» (1937, Волинське слово, 27 листоп., с. 3).

1932, Луцьк. Перше число часопису «За Соборність». Обкладинка і остання сторінка

Печатка Товариства імені Петра Могили

² Лист Івана Власовського Сергію Тимошенку, 3 липня 1934 р. ДАВО, 63–1–12, арк. 7–8.

і завдання діяльності в головних рисах нагадували українські братства XVI–XVII століть. Протягом наступних років Товариство відіграло одну із провідних ролей у відновленні соборних традицій, українських церковних звичаїв, де-русифікації богослужінь у церквах Волинсько-Крем'янецької єпархії, виданні богословської літератури українською мовою, катехизації населення. Першим головою управи громадської інституції обрано Сергія Тимошенка. За рік, 2 квітня 1933 р., на загальних зборах Товариства, у лавах якого на той час перебувало вже 635 осіб (129 духовних і 506 мирян), підведено підсумки першого періоду діяльності організації (1933, За Соборність, 6, с. 23–32). Здобутками роботи

названо: видання неперіодичного органу товариства — журналу «За Соборність», проведення публічних лекцій, відкриття повітових відділів. Ухвали, прийняті зборами, торкалися утвердження соборноправності, налагодження співпраці із Українською парламентарною репрезентацією Волині (УПРВ), організаційної розбудови товариства, популяризації діяльності самої інституції та залучення до її роботи волинського духовенства. У наступні роки С. Тимошенко виконував обов'язки скарбника Товариства Петра Могили (1934)²; у січні 1935 р. як представник від Товариства був делегатом Волинського єпархіального зібрання духовенства і мирян (1933, За Соборність, 7, с. 27).

Одночасно волинські угодовці прагнули повернути функціональність Луцькому Чеснохресному братству (ЧХБ), яке перебувало у стані реорганізації. На період врегулювання юридичного статусу майном братства розпоряджались призначені владою державний комісар сенатор М. Маслов спільно із Прибічною радою. Обов'язки голови ради покладено на С. Тимошенка (1933, Українська нива, 31 (392), с. 1). У серпні 1933 р. М. Маслов та С. Тимошенко виїхали до Варшави у Міністерство віросповідань і громадської освіти для прискорення розгляду нової редакції статуту Чеснохресного братства і його затвердження. Другим питанням, котре ставили перед польськими урядов-

цями, було повернення Братству в повноправне користування нерухомості і земельних ресурсів. У серпні 1935 р. Загальні збори Луцького Чеснохресного братства довірили керівництво інституцією Сергію Тимошенку (1935, Українська нива, 34 (478), с. 2), справедливо вважаючи, що його досвід і вміння якісно змінять ситуацію. До управи ЧХБ увійшли протопресвітер П. Пащевський, М. Чирка, Ю. Константинов, С. Богдановський, В. Федоренко та А. Голосюк, яким разом з С. Тимошенком належало остаточно реанімувати цю церковно-громадську організацію.

Зразки української преси міжвоєнного періоду, що видавалися в Луцьку: часопис «За Соборність» (1932–1935); тижневик «Українська нива» (1928–1937)

Підпис Сергія Тимошенка у 1930-х рр.

Сергій Тимошенко

³ Лист С. Тимошенка голові Українського товариства допомоги студентам-українцям вищих шкіл Варшави, 3 вересня 1936 р. ДАВО, 60–1–5, арк. 234.

⁴ Лист С. Тимошенка воєводі Г. Юзевському, 23 липня 1938 р. ДАВО, 60–1–7, арк. 130.

⁵ Лист С. Тимошенка І. Власовському, 16 липня 1938 р. ДАВО, 60–1–7, арк. 132.

⁶ Меморіал УПРВ голові Ради міністрів Речипосполитої, 4 січня 1937 р. ДАВО, 60–1–9, арк. 17–20.

⁷ Лист о. М. Тележинського С. Тимошенку, квітень 1937 р. ДАВО, 60–1–9, арк. 123–127.

⁸ Лист о. М. Тележинського С. Тимошенку, 14 квітня 1937 р. ДАВО, 60–1–9, арк. 71; Лист о. М. Тележинського С. Тимошенку, 22 червня 1937 р. ДАВО, 60–1–9, арк. 72.

⁹ Лист Д. Дорошенка С. Тимошенку, 7 травня 1937 р. ДАВО, 60–1–3, арк. 104–105; Лист Д. Дорошенка С. Тимошенку, 14 травня 1937 р. ДАВО, 60–1–3, арк. 62–63.

Геноцид українського народу, організований радянською владою у 1932–1933 рр., спонукав українські громадські організації реагувати на трагедію усіма можливими засобами: на зборах представників було ініційовано створення Волинського громадського комітету допомоги голодуючим в Україні. Президію комітету очолив М. Маслов, а його заступниками обрано С. Тимошенка та І. Власовського (1933, Українська нива, 38–39 (399–400), с. 1). Завдяки Комітету у Волинському воєводстві було зібрано значну кількість коштів і продуктів харчування для постраждалих українців в СРСР.

Весною 1934 р. зусилля членів ВУО та інших легальних громадських інституцій воєводства щодо призначення українця правлячим єпископом на Волині завершилися успіхом. Священний Синод Православної автокефальної церкви в Польщі назвав таким Олексія (Громадського). Владика прибув на Волинь 21 квітня. Українські діячі надавали відповідного значення події, і приїзд архієрея обставлено демонстративною урочистістю. У Ковелі на залізничному вокзалі його вітали посол М. Тележинський, повітовий староста Кубіцькі і представники громадянства (1934, Wołyń, 18 (70), с. 3). Далі шлях архієпископа Олексія проліг через Рівне і Дубно у Кременець.

Переломним моментом у політичній і церковно-громадській кар'єрі для Сергія Тимошенка став 1935 р., коли він був обраний послом до Сейму (парламенту) Другої Речі Посполитої від Луцького і Горохівського повітів Волинського воєводства і став заступником

голови Української парламентарної репрезентації Волині (УПРВ) (1935, Українська нива, 39 (483), с. 3); у 1936 р. — головою репрезентації (1936, Українська нива, 1, с. 1).

За масштабними політичними і церковно-громадськими проектами С. Тимошенко не втрачав з поля зору долю окремої людини. На початку вересня 1936 р. Сергій Тимошенко просив голову Українського товариства матеріально підтримати студента-українця з Волині Анатолія Дублянського, що навчався у Варшаві³. Через два роки посол направив листи волинському воєводі Г. Юзевському⁴ та секретареві Волинської духовної консисторії (ВДК) І. Власовському⁵ з клопотанням працевлаштувати випускника Варшавського університету імені Ю. Пілсудського, магістра філософії А. Дублянського.

Активна політична діяльність змусила С. Тимошенка відмовитись від головування у Товаристві Петра Могили. Загальні збори Товариства 9 жовтня 1936 р. заслухали його звіт про роботу та сформували новий склад управи. Головою обрано М. Ханенка, генеральним секретарем — о. М. Кибалюка (1936, Церква і нарід, 20, с. 671). Вже на початку січня 1937 р. УПРВ оприлюднила меморіал за підписами С. Тимошенка та С. Скрипника до керівника уряду Польщі, де запропоновано збільшити суму видатків на Православну церкву в наступному фінансовому році⁶. Додаткові асигнування планували скерувати на підготовку і проведення Помісного собору Православної церкви в Польщі. Невдовзі делегація УПРВ — послы С. Тимошенко і о. М. Волков — зустрілись із мі-

1930-ті рр. Митрополит Олексій (Олександр Громадський), архієпископ Волинський і Крем'янецький (1934–1943). (Борщевич В. Автономна православна церква на Волині, 1998)

Обкладинка релігійно-церковного часопису «Церква і нарід» (1935), який видався в Луцьку (1935–1938)

ністром віросповідань і громадської освіти Другої Речі Посполитої В. Свентославським. Йшлося про нормалізацію юридичного становища Православної автокефальної церкви в Польщі, про відкриття в Рівному державної гімназії з українською мовою викладання (1937, Церква і нарід, 4, с. 141), як і відкриття православного теологічного ліцею в Кременці, а також про припинену владою освітню діяльність Волинської духовної семінарії.

Про активну політичну і церковно-громадську діяльність Сергія Тимошенка розповідає також листування, що зберігається у Державному архіві Волинської області.

Наприклад, о. М. Тележинський, настоятель Василівської церкви у Володимирі, досить активно листовно спілкувався із головою УПРВ. У квітні 1937 р. священник інформував С. Тимошенка про церковне життя міста⁷; листи від 14 квітня і 22 червня торкалися справи ремонту Василівської церкви — пам'ятки українського сакрального мистецтва⁸, де М. Тележинський просив допомоги і поради у Тимошенка як у політика і архітектора.

У кореспонденції до С. Тимошенка знаходимо листи історика Дмитра Дорошенка з Варшави⁹. Д. Дорошенко пропонував надрукувати книгу о. Наливайка «По свя-

¹⁰Листи єпископа Полікарпа (Сікорського) С. Тимошенку, 1937 р. ДАВО, 60–1–9, арк. 96, 111, 117, 173.

¹¹Лист О. Лотоцького С. Тимошенку, 13 грудня 1937 р. ДАВО, ф. 60–1–6, арк. 86; Лист О. Лотоцького С. Тимошенку, 26 серпня 1938 р. ДАВО, 60–1–8, арк. 71.

¹²Лист генерала П. Шандрука С. Тимошенку, 8 листопада 1938 р. ДАВО, 60–1–5, арк. 98–99.

¹³Лист С. Скрипника С. Тимошенку, 5 квітня 1938 р. ДАВО, 60–1–8, арк. 26–27.

тих місцях», вважаючи, що таке видання буде корисним для духовного життя Волині. Серед адресатів голови УПРВ — єпископ Луцький Полікарп (Сікорський)¹⁰, директор Українського наукового інституту у Варшаві Олександр Лотоцький¹¹, генерал П. Шандрук¹². У більшості випадків автори листів звертались до С. Тимошенка з проханнями підтримати реалізацію різних проєктів.

Окрім політичної діяльності, С. Тимошенку випадало займатися і творчими справами. Так, на початку квітня 1938 р. С. Скрипник, як голова Товариства української школи в Рівному, просив Сергія Прокоповича взяти участь у конкурсі на кращий проєкт «Українського дому культури імені С. Петлюри» в Рівному¹³.

Зміна векторів державної національної і релігійної політики після смерті Ю. Пілсудського у 1936 р. змусила Українську парламентарну репрезентацію Волині відповідно реагувати. Як представники репрезентації С. Тимошенко та С. Скрипник 6 жовтня 1937 р. відвідали з візитом прем'єр-міністра Польщі, генерала Ф. Славой-Складковського. Наприкінці 1937 р. С. Тимошенко, під час промови на бюджетній комісії Сейму, зауважив, що українцям краю обмежено доступ до адміністративних посад. Серед суддів їх лише 1–2 % тоді як українці становлять 75 % населення Волині (1938, Шлях, 1(9), с. 16), звернув увагу на сповільнення рільничої реформи.

Наступ на Православну церкву, що активізувався зі зміною політичного курсу і звільненням Г. Юзевського з посади Волинського воєводи у 1938 р., спонукав її ке-

рівництво до обговорення ситуації, напрацювання комплексу заходів щодо захисту і мобілізації для цього усіх православних сил — головного питання наради у митрополічій резиденції у Варшаві (1938, Церква і нарід, 15–16, с. 657). Нарада відбувалась за присутності самого митрополита Діонісія (Валединського), С. Тимошенка та інших парламентарів. Демонстрацією єдності Церкви мало стати відзначення 950-річчя Хрещення Руси-України. Виконавчий комітет у складі о. Ю. Григоровича, послів С. Тимошенка, С. Скрипника, М. Ханенка, І. Власовського та інших доклав зусиль, аби урочистості не лише об'єднали православних, але й продемонстрували владі готовність стати на захист законних прав релігійної громади.

Новий склад УПРВ, сформований після парламентських виборів 6 листопада 1938 р. — сенатор С. Тимошенко, посли С. Скрипник, В. Онуфрійчук, О. Огородник, М. Бура, В. Косідло (1938, Церква і нарід, 22, с. 906), — не встиг розвинути активну діяльність через агресію нацистської Німеччини та СРСР проти Польщі. У вересні 1939 р. Волинь окуповано радянськими військами; С. Тимошенко залишився на території, окупованій німцями.

Перебуваючи на Волині протягом 1930–1939 рр., С. Тимошенко зробив вагомий внесок у розвиток місцевого політичного і церковно-громадського життя, сприяв росту політичної культури краю, духовно-національному і культурному піднесенню волинян, неодноразово відстоював інтереси українців регіону із трибуни парламенту.

Степан Скрипник (єпископ Мстислав — 1942 р., з 1990 р. — патріарх Української автокефальної православної церкви). У 1930-х роках Степан Скрипник і Сергій Тимошенко разом з іними представниками Української парламентської репрезентації відстоювали українські інтереси у польському сеймі і сенаті.

Степан Скрипник народився 10 квітня 1898 р. у Полтаві у сім'ї нащадків козацького роду Івана та Маріанни з дому Петлюр. Дитячі та юнацькі літа пройшли у Полтаві: навчався у духовній школі, закінчив класичну гімназію. У вісімнадцять років він потрапляє у військову навчальну команду, а після неї перебуває у кавалерійській школі прапорщиків в Оренбурзі. Звідти С. Скрипника відправляють на Західний фронт у Заамурський полк, який дислокувався поблизу Чернівців. У 1918 р. залишає російське військо і вступає на службу у Перший український полк імені Костя Гордієнка, підтримує тісний контакт із рідним дядьком Симоном Петлюрою, головою Всеукраїнського союзу земств.

У 1919 р. вже у війську Директорії під час боїв

Степана поранено. Тривалий час лікувався і після шпиталю його призначено старшиною при штабі. Виконував обов'язки дипломатичного кур'єра, офіцера з особливих доручень.

На початку 20-х рр. Степан Скрипник разом із урядом і військом УНР потрапляє до таборів інтернованих у Польщі. Згодом була Волинь, Галичина. У 1926 р. Степан повертається у волинський край. Працює гмінним урядовцем у селі Борсуки Крем'янецького повіту. Навчався у Вищій школі політичних наук у Варшаві.

Приєднується до групи українських політиків угодовців на чолі із Петром Певним. Упродовж 1930–1939-х рр. тричі обирався послом до сейму Речі Посполитої. Мав хист до політичних дебатів у парламенті і вмів аргументовано та емоційно відстоювати позицію. Вагомою була його праця на церковно-громадській ділянці життя Волині. Найбільш резонансною справою посла стала організація ним Почаївської маніфестації 1933 р. Після цього

деросіянізація Православної церкви на Волині набула реального змісту і до кінця 1930-х рр. у двох третіх парафій Волинської єпархії повністю чи частково відправлялося українською.

У 30-х рр. С. Скрипник багато робив для розбудови українських інституцій «Рідна хата», Товариства Українська Школа, Рівненської приватної української гімназії імені І. Мазепи, ініціював створення у Рівному Дому української культури та інше.

У 1939–1941-х рр. Степан Скрипник перебуває на території Генеральної Губернії. У Рівне він повертається влітку 1941 р.: організовує Українську раду довір'я на Волині, видавництво і друк газети «Волинь».

У травні 1942 р. Скрипник після чернечого постригу приймає єпископську хіротонію в Автокефальній православної церкви.

Береться за розбудову українського православ'я. Його активність стала причиною переслідувань з боку окупаційного режиму. Перед наступом радянських військ

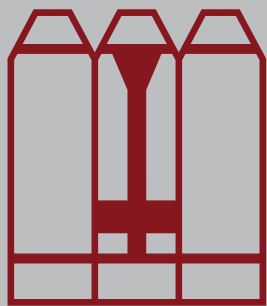
владика Мстислав (Скрипник) залишає Україну. З Європи він виїздить у Канаду, де обирається главою Української греко-православної церкви. У червні 1950 р. єпископ Мстислав перейшов у юрисдикцію владики Івана (Теодоровича) в США. Спочатку як заступник, а згодом на становищі першоєрарха Української церкви в Америці він багато робить для організаційного зміцнення українського православ'я в діаспорі, дбає про церковне книгодрукування, підтримує церковно-історичні дослідження. Саме владиці належить ініціатива створення церкви-пам'ятника у Баунд-Бруці із бібліотекою, архівом, музеєм та друкарнею при ній. Величезною заслугою митрополита Мстислава стало об'єднання усіх Українських Церков діаспори під своїм керівництвом.

У 1990 р. Мстислав став патріархом Української автокефальної православної церкви. Відійшов у вічність Степан Скрипник (патріарх Мстислав) 11 червня 1993 р. у м. Грімбсі, Канада.

1954, Баунд-Брук. Меморіальна церква Святого Андрія на території Центру Метрополії (Сомерсет, штат Нью-Джерсі), де поховано патріарха Мстислава

Волинські проекти: в контексті міжвоєнного європейського модернізму

Кожний наступний період життя Сергія Тимошенка засвідчував незмінність його життєвого кредо: поєднувати творчу роботу з активною громадсько-політичною діяльністю. Зміна зовнішніх обставин, переїзди, інтеграція у нове суспільне та професійне коло, як видається, щоразу були викликами і чинниками посилення його україноцентричних позицій як архітектора і політика. Водночас архітектурна праця на Волині у міжвоєнній Польщі стала тим етапом у кар'єрі С. Тимошенка, впродовж якого було створено і реалізовано десятки архітектурних проєктів під впливом концепцій європейського модернізму.

Архівні документи свідчать, що Сергій Тимошенко і його дружина Марія отримали польське громадянство 18 листопада 1929 р.¹, а 16 лютого 1930 р. архітектор був

1932, Луцьк. Офіцερська колонія і будинок Окружного земельного управління, де працював С. Тимошенко. З особистого архіву О. Михайлишин

1937–1938 рр., Луцьк. Будинок Окружного земельного управління. Листівка друкарні Мойші Шнайдера

прийнятий на посаду керівника будівельного відділу Окружного земельного управління в Луцьку². З квітня 1934 р. до серпня 1935 С. Тимошенко — референт будівельного відділу Волинського воєводського управління³.

Великий попередній досвід роботи з об'єктами різного функціонального призначення допоміг С. Тимошенку швидко зануритись у місцеву проблематику і продовжити проєктувати. Станом на 12 травня 1932 року він був у числі семи архітекторів, які мешкали на території Волинського воєводства і мали офіційний дозвіл на «керівництво усіма будівельними роботами та укладання будівельних проєктів (планів) усіх видів». Таке право мали також Францішек Кокеш, Тадеуш Краффт, Владислав-Ян Стахонь — з Луцька, Гжегож Пресс — з Рівного, Здзіслав Це-

лярський — з Кременця, Тадеуш-Юзеф Хорнунг — з Володимира⁴.

Принагідно варто згадати, що у 1937 р. С. Тимошенко був обраний членом Правління Волинського відділення Товариства архітекторів Речі Посполитої (Stowarzyszenie Architektów Rzeczypospolitej Polskiej — SARP); до складу відділення на той час входили 29 місцевих архітекторів (1937, Komunikat SARP, 6/7, s. 27–28).

У професійній діяльності С. Тимошенка цього періоду виділяються декілька основних напрямків: адміністративна і проєктна робота на державній службі, співпраця з релігійними та громадськими організаціями в контексті вирішення архітектурних завдань, виконання приватних замовлень. Зокрема, відомо, що розроблені С. Тимошенком проєкти зразкових хуторів і овочевих

1937, Луцьк. Члени Волинського відділення Товариства архітекторів Речі Посполитої (SARP). (на фото С.Тимошенко сидить в першому ряду, третій справа). З особистого архіву О. Михайлишин

¹ Державний архів Волинської області (ДАВО), 46–7–2457, арк.12.

² ДАВО, 277–1–745, арк.107зв.

³ ДАВО, 46–7–2457, арк. 66, 91.

⁴ Державний архів Рівненської області (ДАРО), 31–1–378а, арк. 127.

1937, Луцьк. Зміст експозиції Української виставки артистичного товариства «Спокій» і аркуш зі світліною дому інж. С. Тищенка. Арх. С. Тимошенко. (Каталог Української виставки Артистичного товариства «Спокій»)

⁵ ДАВО, 46-7-2457, арк. 82.

На II Українському науковому з'їзді, що відбувся в Празі у 1932 р., один з учасників — проф. І. Грабина — відзначав модерний підхід С. Тимошенка до формування нової архітектури забудови хуторів, та вдале поєднання нових лаконічних форм з притаманними стилю бароко і традиційному народному будівництву (Власенко, 2007, с. 36).

У 1932 р. за типовим проектом вперше було збудовано хату в с. Жидичин Волинської області для родини Настенків. Будівля складалась з трьох кімнат, кухні і льоху, а зводилась з глиносолом'яних вальків — традиційного матеріалу, що застосовувався при будівництві народного житла в центральній частині України.

Цікаво, що втілення цих проектів на Волині розглядалось центральною владою Другої Речі Посполитої як політичний акт. Міністр внутрішніх справ М. Косцялковський називав таке, підтримуване Волинським воєводою Г. Юзевським, сільське будівництво «потьомкінськими деревнями» (Власовський, 1990, с. 136), і вважав, що цей своєрідний жест толерантності до етнічної більшості регіону не має сенсу через низьку національну свідомість населення.

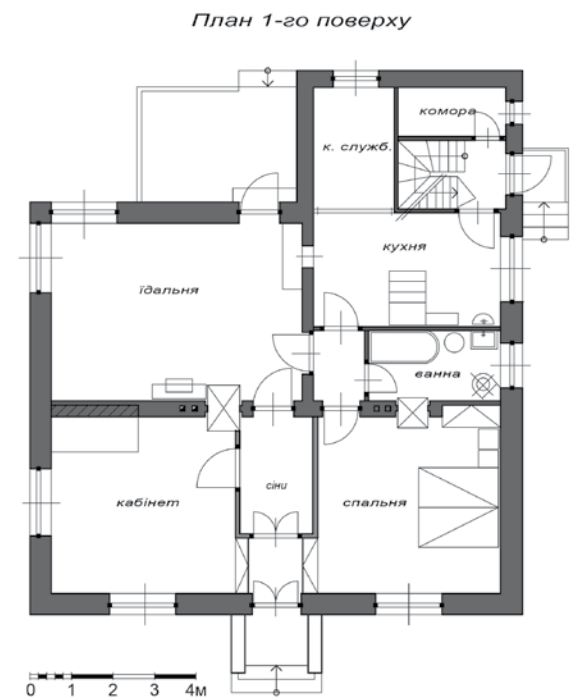
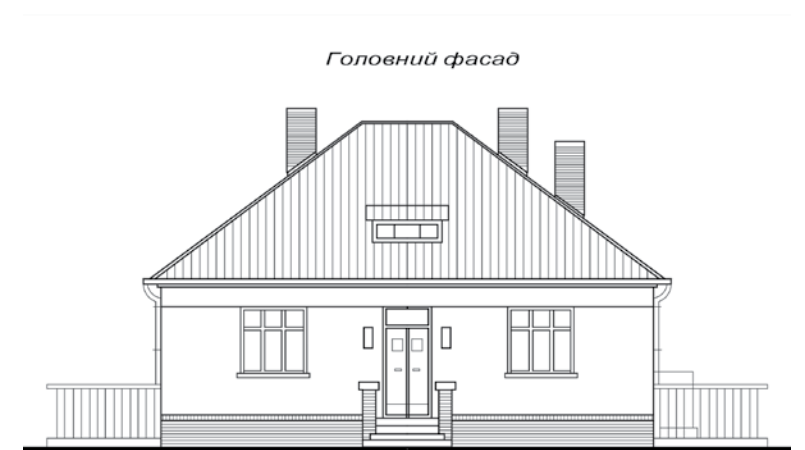
З матеріалів особової справи також відомо, що на початку 1935 р. С. Тимошенко розпочав роботу над проектами трьох типів індивідуальних будинків для працівників Луцького відділення сільськогосподарського банку⁵.

Протягом усього періоду перебування на Волині архітектор працював і над приватними замовленнями: розробляв проекти житла для службовців воєводських

і міських урядів, місцевої інтелігенції, підприємців⁶. Переважну більшість з них звели у Луцьку, окремі — у Ковелі, Кременці, Рівному. У доповідних записках С. Тимошенка на ім'я Волинського воєводи Г. Юзевського зафіксовано опрацювання проектів житлових будинків для В. Лещинського, М. Кубашевського, Р. Подоського, Д. Григоровича-Барського — в Луцьку, для С. Ейсмунда⁷ та В. Галкевича⁸ у Кременці, а збережені креслення дають можливість продовжити цей перелік ще кількома десятками об'єктів, не згаданих в документах особової справи архітектора.

Можна припустити, що деякі з них були частиною експозиції на Х виставці Українського мистецького гуртка «Спокій» (заснованого у 1927 р. студентами Академії мистецтв у Варшаві), яка проходила у травні-червні 1937 р. у Варшаві, Луцьку, Рівному та Кременці. У архітектурному відділі виставки, крім С. Тимошенка, представили свої роботи архітектори Олександр Тимошенко та Леонід Маслов. Архітектурний доробок досвідченого майстра був найбільшим. С. Тимошенко подав ретроспективу власних робіт, починаючи з 1913 р., в тому числі, 15 проектів житлових будинків (Марчук, 2009, с. 162). Почесне місце серед них зайняли й кілька «сучасних проектів вілл» (Давидюк, 2010, с. 232).

Наявна проектна документація та збережені об'єкти дозволяють простежити розвиток поглядів архітектора на проблему образності різних типів житлових будинків. Розробку кожного з них можна розглядати як творчий експеримент, спрямова-

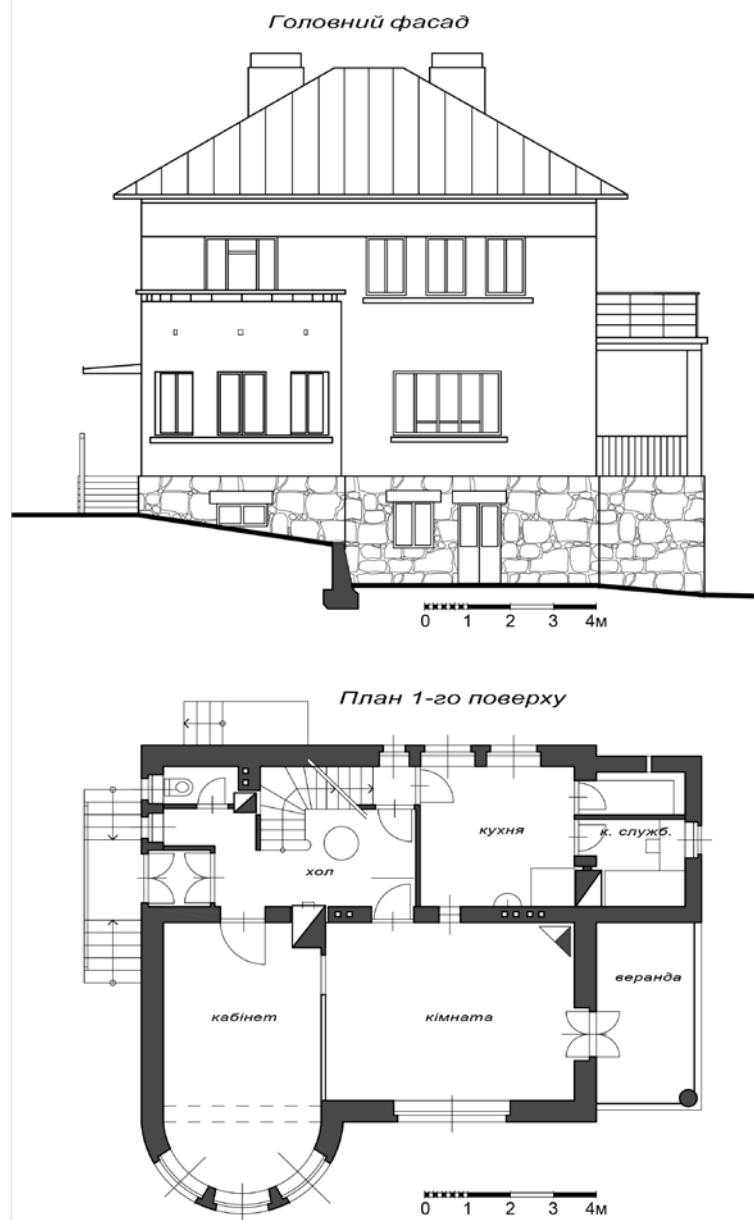
ний на переосмислення житла як «малої» архітектурної форми, на противагу попередньому досвіду, пов'язаного переважно з проектуванням у Харкові і Києві прибуткових багатоквартирних кам'яниць. Робота над цією темою була розпочата ще для Кубансько-Чорноморської залізниці в 1910-х рр. (Чепелик, 2000, с. 144-145) і продовжена на початку 1920-х рр. у Львові.

1933, Луцьк. Будинок інж. Тендзягольського. Арх. С. Тимошенко. Прорис П. Бенедюка. НУВГП. 2019

⁶ ДАВО, 46-7-2457, арк. 80-81, 83.

⁷ ДАРО, 40-7-126.

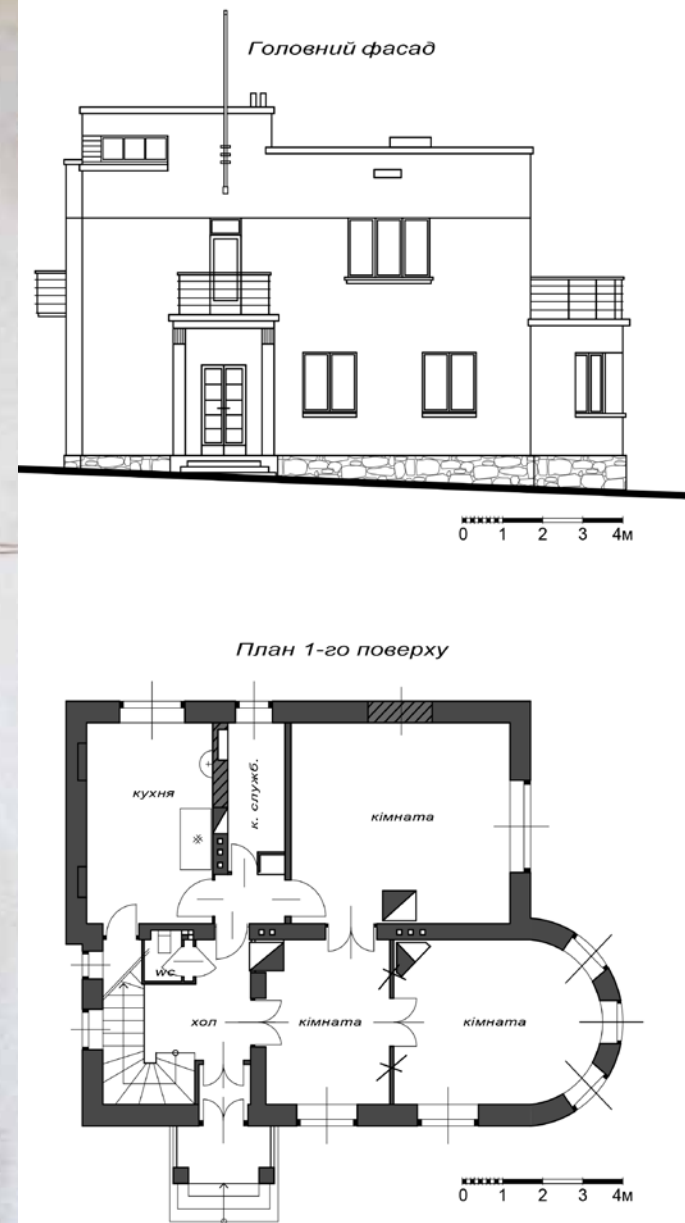
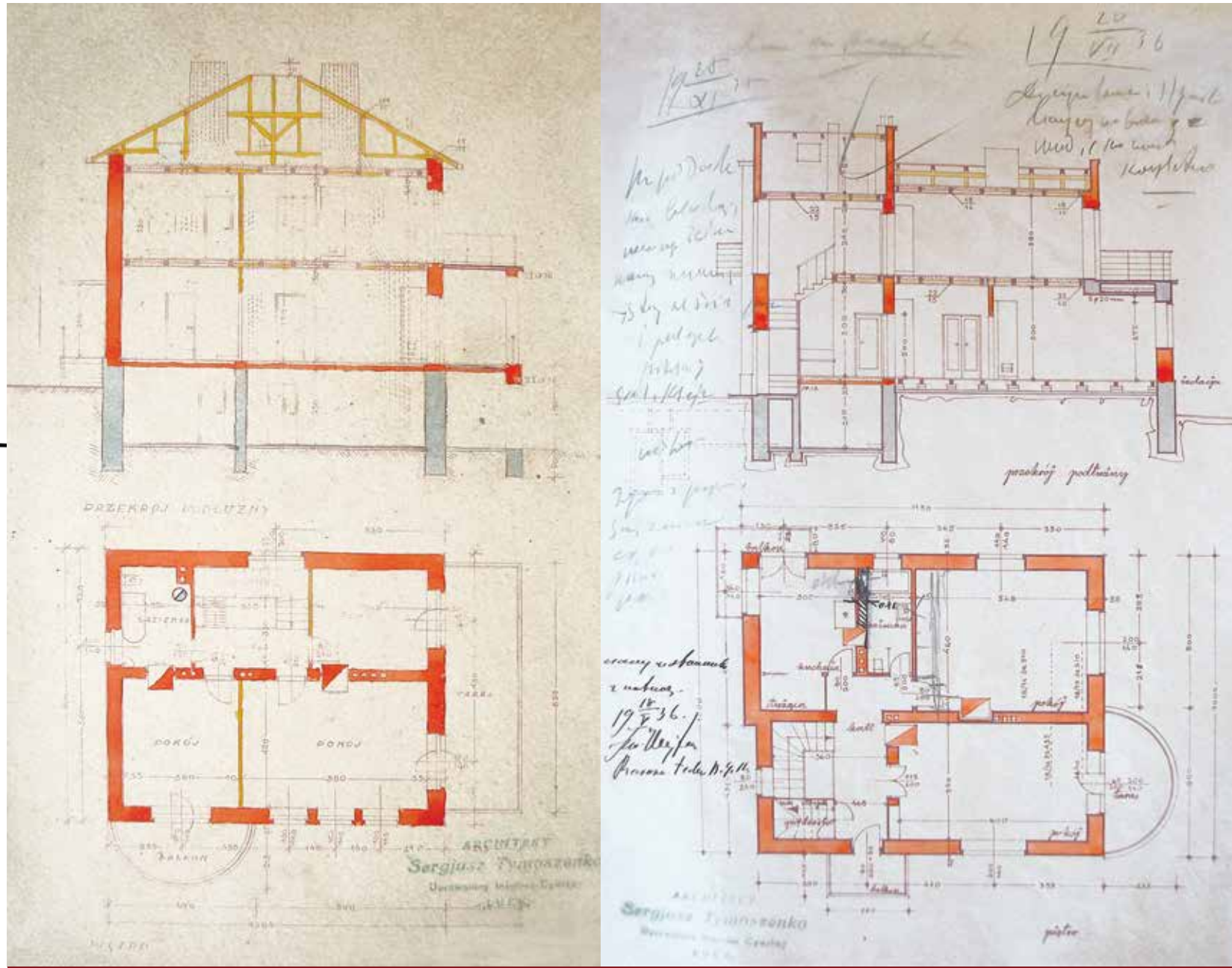
⁸ ДАРО, 40-7-122.

1934, Кременець.
Будинок Станіслава
Ейсмунда. Арх.
С. Тимошенко.
Прорис П. Бенедюка.
НУВГП. 2011

⁹ ДАРО, 31-1-1791.
¹⁰ ДАВО, 158-4-1621.

Найбільш раннім серед виявлених є проєкт для Софії Зелінської на території колишньої офіцерської колонії в Луцьку (1931)⁹. У мініатюрній будівлі — лише дві житлові кімнати, передпокій та кухня, які формують прямокутний план. До об'єму примикають два тамбури (один з них — веранда) та накрита тераса. У декоративному оформ-

1935, Кременець.
Будинок Владислави
Галкевич. Арх.
С. Тимошенко. Прорис
П. Бенедюка. НУВГП.
2011

¹¹ ДАРО, 40-5-76.
¹² ДАРО, 40-6-149.
¹³ ДАВО, 158-4-2170.

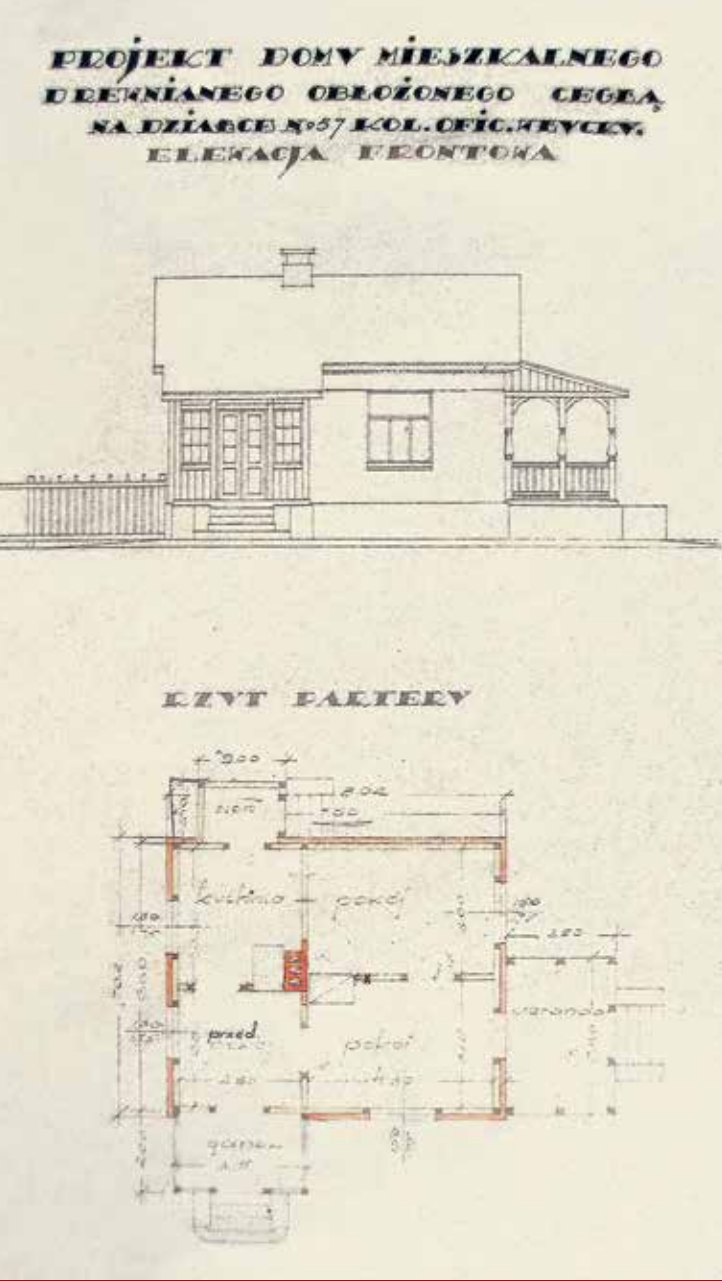
Наступні кресленики — мурованого будинку для Володимира Курджіновського в Луцьку (1931)¹⁰ та реконструкції будинку для Терентія Серікова у Ковелі (1934)¹¹ — є оригінальним варіантом поєднання традиційних і нових форм. Проєкти відзначаються ідентичним підходом до архітектурного вирішення: в одній брилі інте-

гровані дві частини: традиційний одноповерховий будинок і прибудова у вигляді композиції геометризованих об'ємів, характерних для архітектурного авангарду.

Ще декілька із запроєктованих в середині 1930-х рр. невеликих об'єктів — для Анни Чирко¹² (1934) та поручика Володимира Лещинського (1934) в Луцьку¹³ — де-

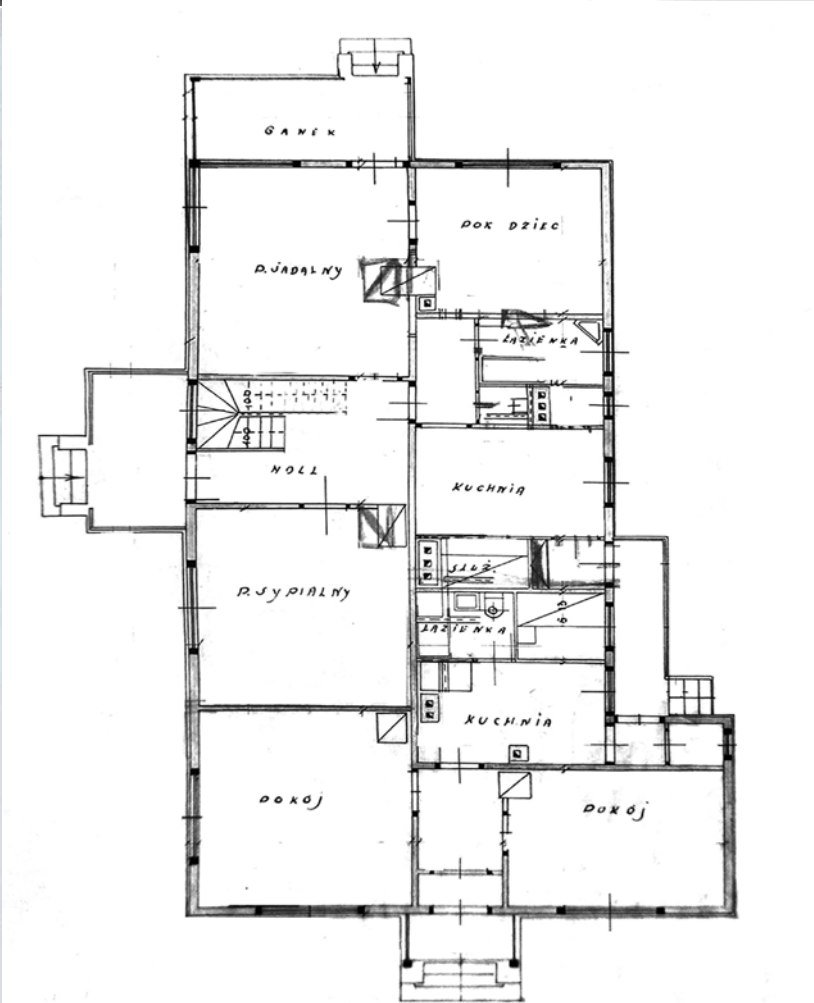
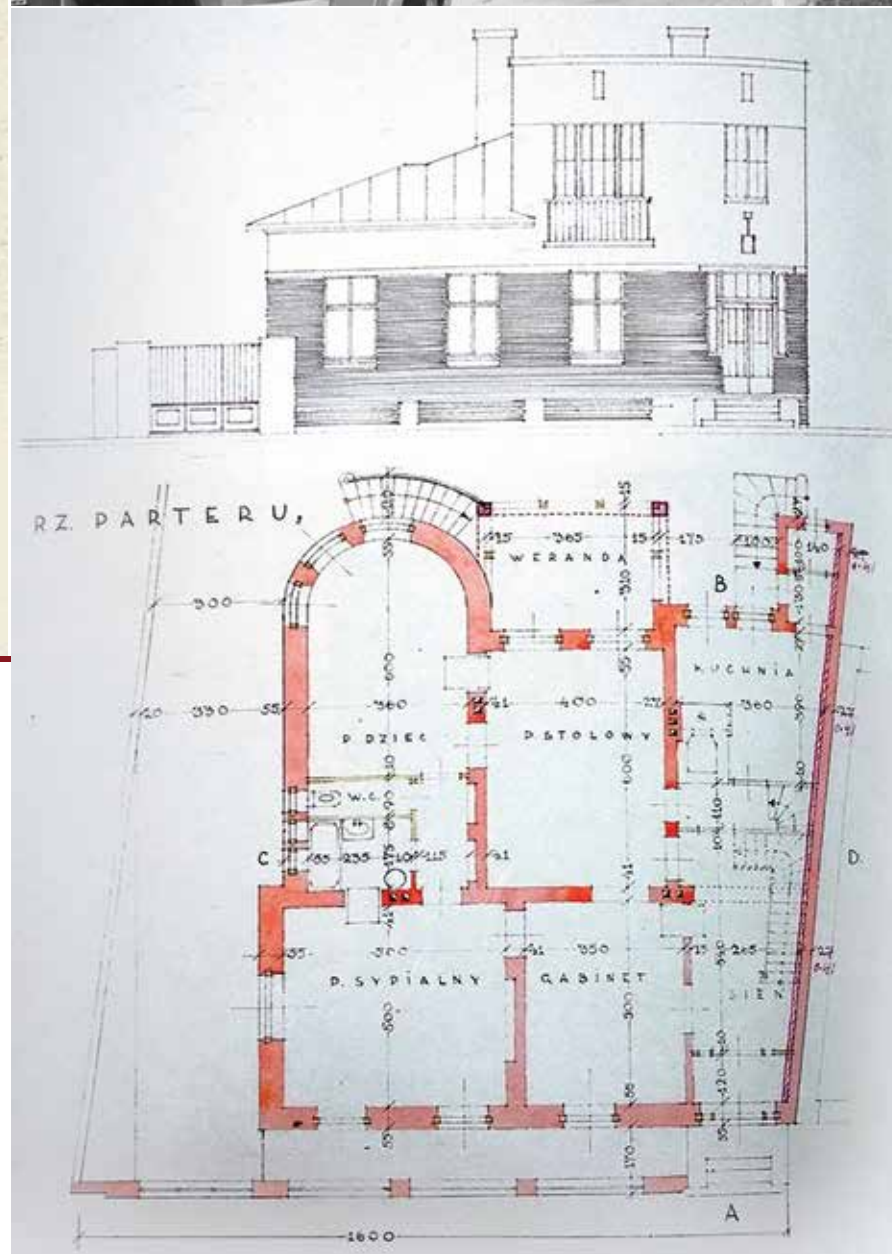
ленні аркади відчутне прагнення пов'язати архітектурне вирішення з народною традицією житлового будівництва в її універсальному вимірі. Прямокутне вікно на щипцевій стіні, обрамлене характерними «карликовими» колонками, засвідчує морфологічний зв'язок з пропалагаваним С. Тимошенком українським архітектурним модерном.

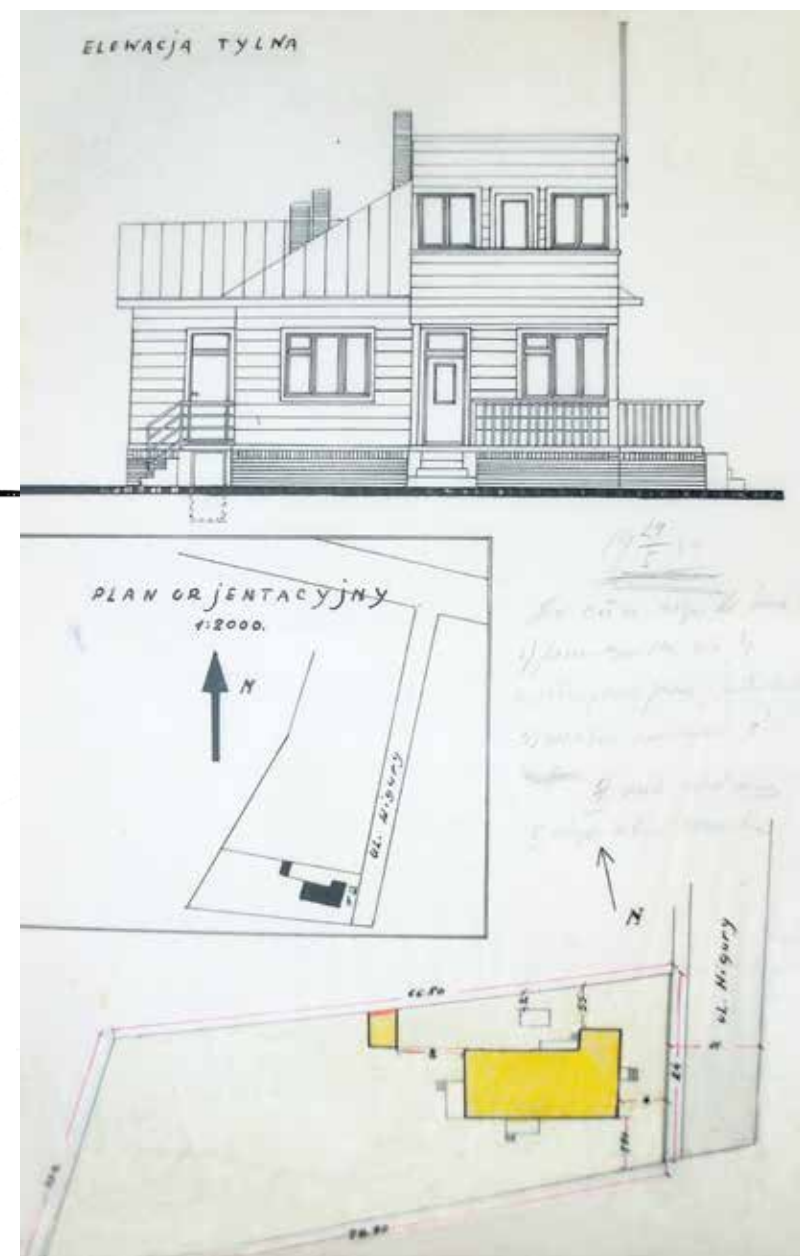

1931, Луцьк. Будинок Софії Зелінської.
Арх. С. Тимошенко. ДАРО, 31-1-1791

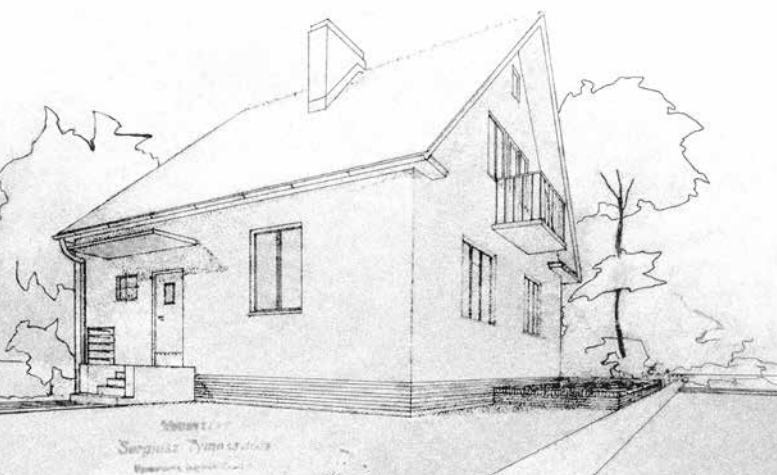
1931, Луцьк. Будинок В. Курджіновського.
Арх. С. Тимошенко. ДАВО, 158-4-1621

1934, Ковель. Будинок Т. Серікова.
Арх. С. Тимошенко.
Прорис П. Бенедюка. НУВГП. 2011

1934, Ковель. Будинок Т. Серікова.
Арх. С. Тимошенко. ДАРО, 40-5-76

1934, Луцьк. Будинок Анни Чирко. Фасад і перспектива. Прорис П. Бенедюка. НУВГП. 2012

1934, Луцьк. Будинок Анни Чирко. Розріз і план Арх. С. Тимошенко. ДАРО, 40-6-149

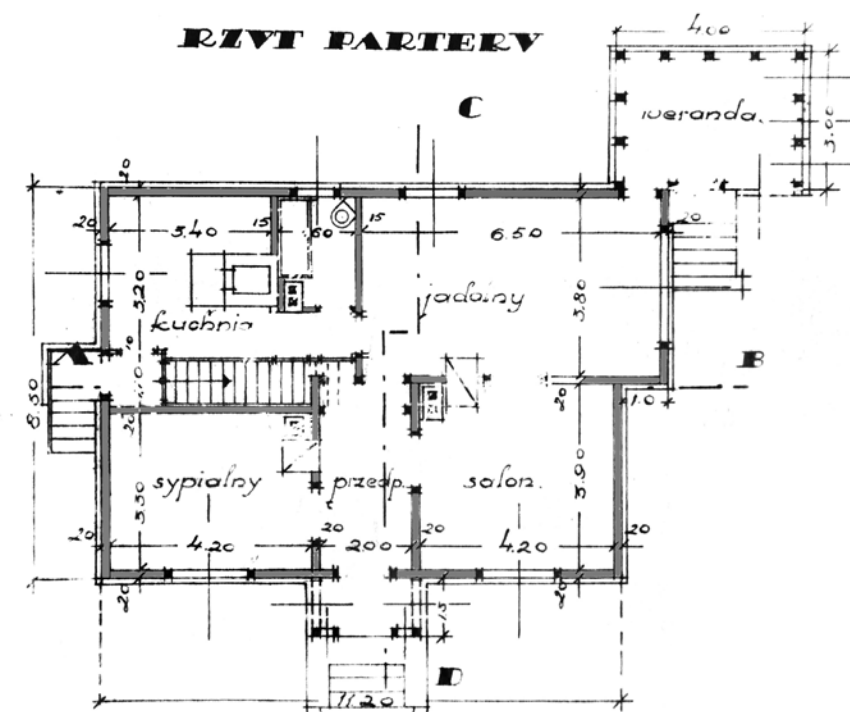
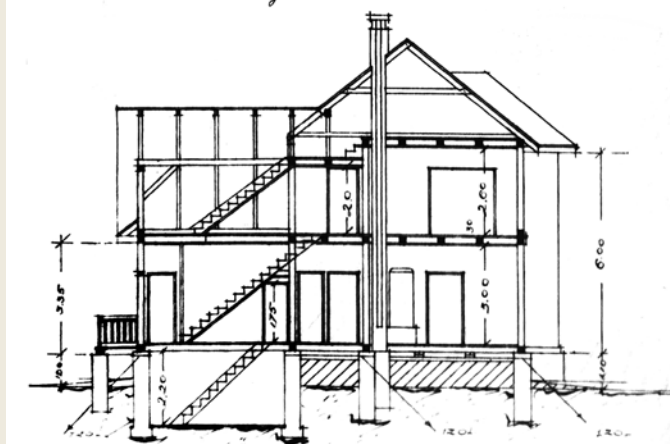
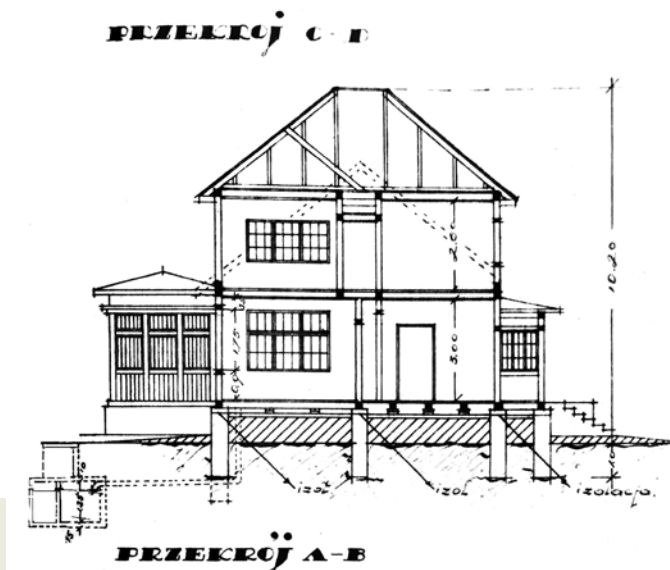
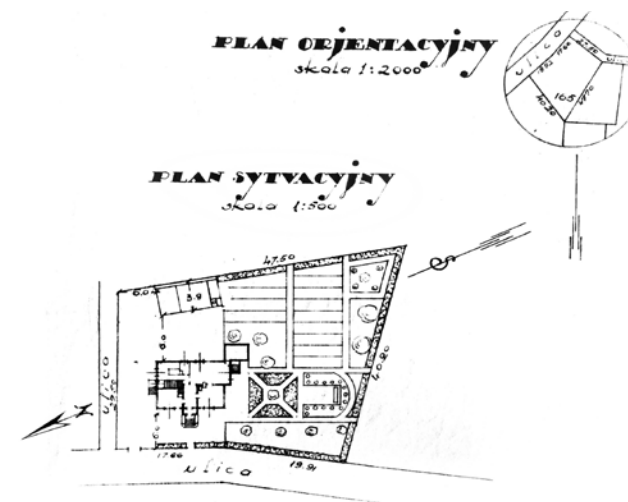
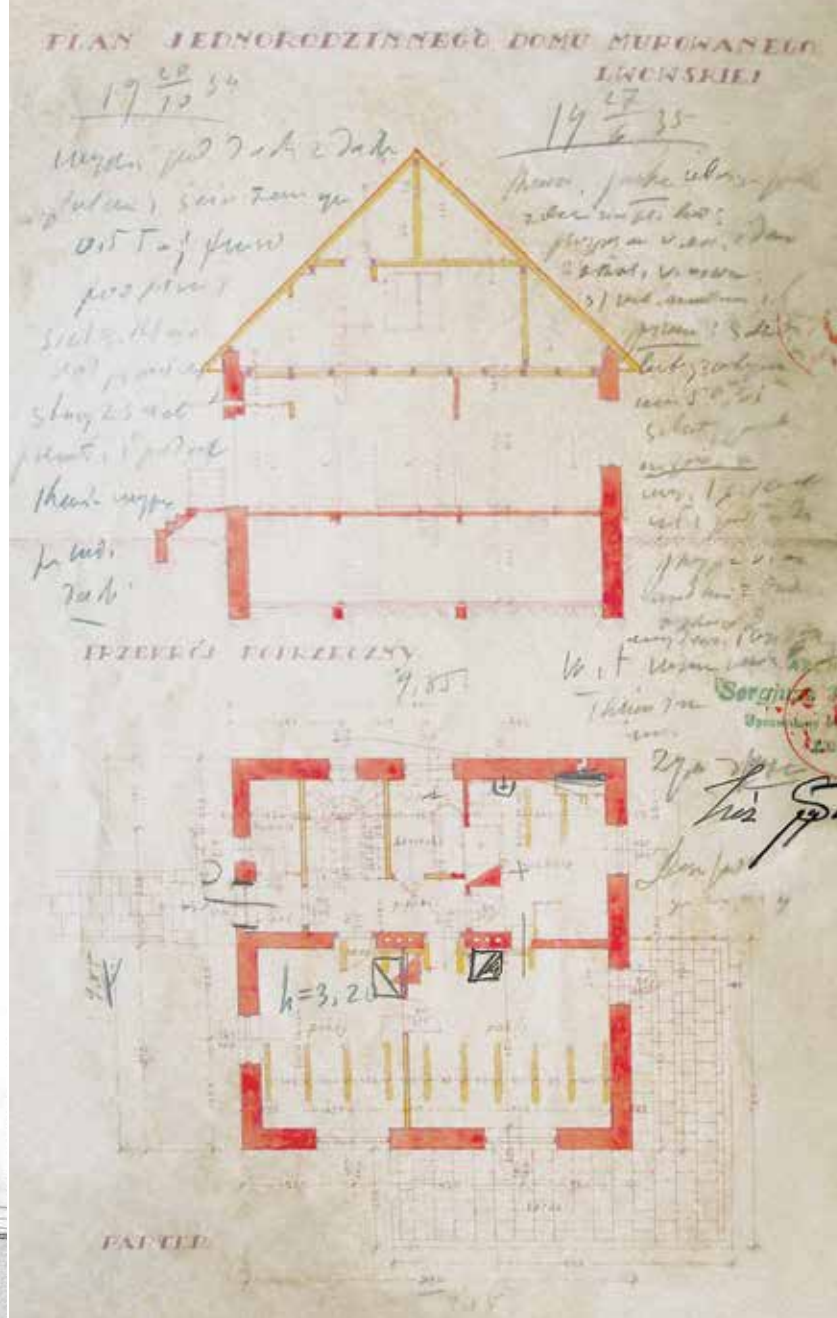
¹⁴ДАРО, 31-1-1849.

монструють образний зв'язок з модернізованою традицією народного житлового будівництва.

Перехідним з точки зору стилістики можна вважати і збудований з дерева особняк для Павла Богдановича у новому районі Рівного — Грабнику (1932)¹⁴, де зроблена спроба модернізації образу шляхом розширення функції та застосування формотворчих прийомів конструктивізму. Об'єднавчими елементами складного асиметрич-

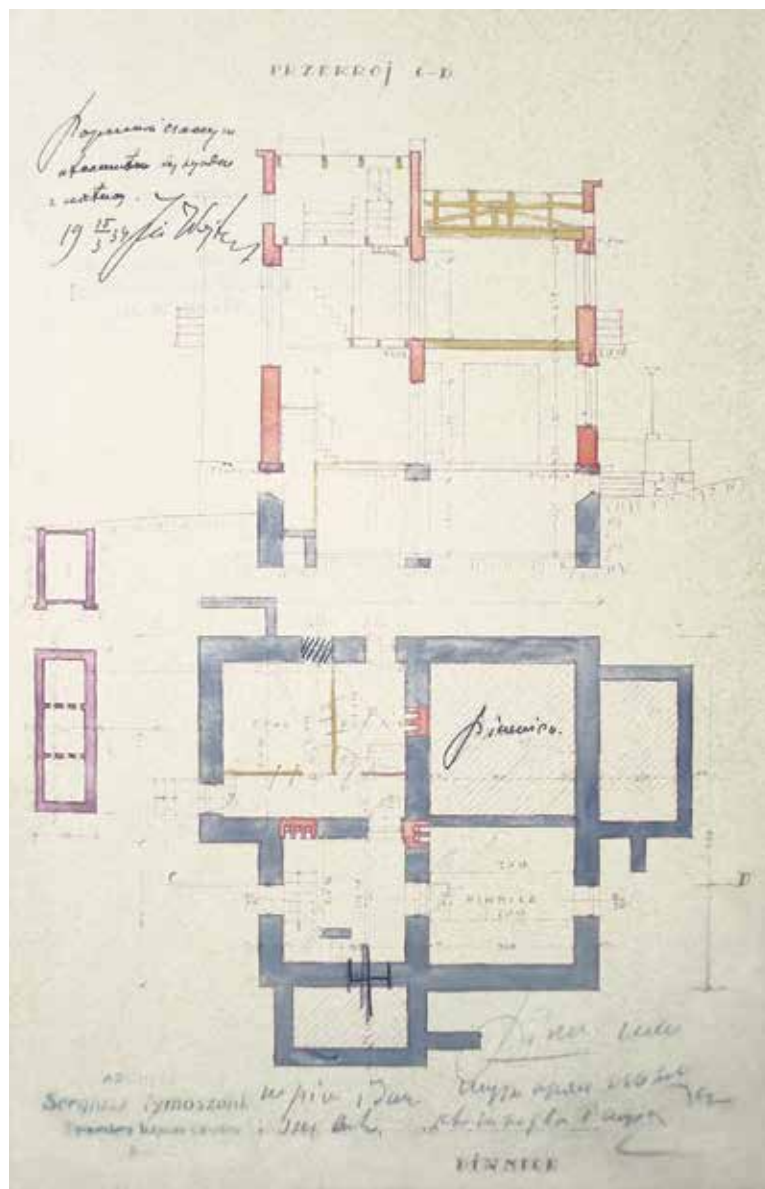
ного об'єму були горизонталі міжповерхових карнизів та надвіконних перемичок. Штукатурення поверхонь дерев'яних стін імітувало кам'яну конструкцію та демонструвало інтерпретацію нової стилістики в традиційному матеріалі.

У своїх наступних проектах С. Тимошенко повністю зосередився на освоєнні формотворчих прийомів міжвоєнної модерністичної архітектури. Першими зразками нового бачення є проєк-

1932, Рівне. Будинок Павла Богдановича. Арх. С. Тимошенко. Генплан, фасад, розрізи, план. ДАРО, 31-1-1849.

1933, Кременець.
Будинок Анелі
Станішевської.
Арх. С. Тимошенко.
ДАРО, 40–6–131

¹⁵ ДАРО, 40–6–131.

¹⁶ ДАВО, 158–4–2162.

¹⁷ ДАВО, 158–4–2666.

¹⁸ ДАВО, 158–4–3041.

¹⁹ ДАРО, 40–9–124.

²⁰ ДАВО, 158–4–2671.

²¹ ДАРО, 40–10–99.

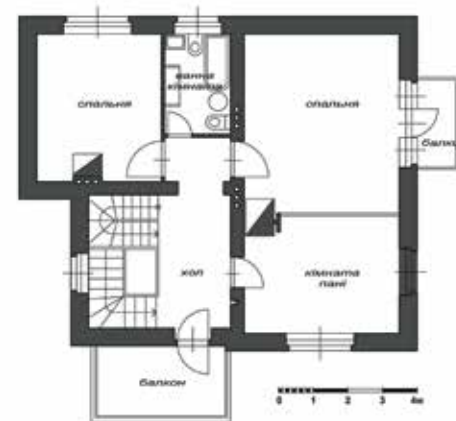
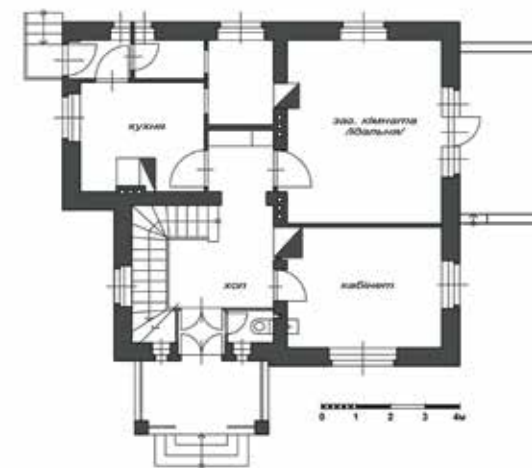
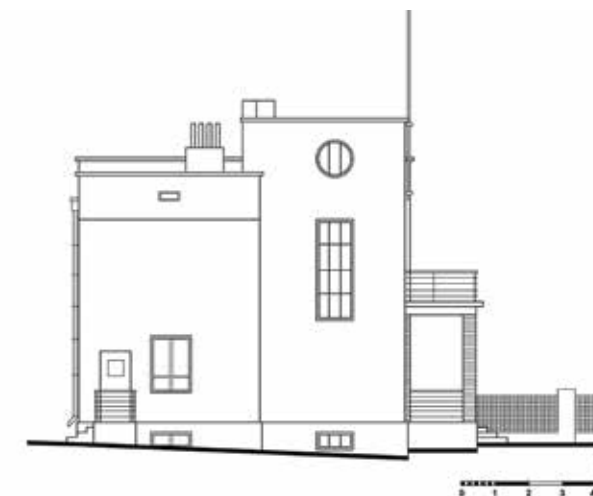
ти двоповерхових вілл для Анелі Станішевської¹⁵ у Кременці (1933) і для доктора Маріана Кубашевського¹⁶ на території офіцерської колонії в Луцьку (1934) по вул. Червоної Калини, 7. В основу архітектурного вирішення покладена функціоналістична схема; фасади відрізняються лише деякими елементами (розташуванням, формою та пропорціями окремих вікон). Компоновка об'ємів здійснюється навколо сходової клітки з харак-

терним «конструктивістським» вікном (у вигляді видовженого прямокутника) та круглим вікном-«ілюмінатором». Вплив стилістики конструктивізму підкреслюють також відкрита цегляна кладка стовпів ганку перед головним входом, строга лінійність металевого огороження балконів і терас, цементне тинькування фасадів.

Стилістично й морфологічно близькими є вілли, що доповнили забудову луцької офіцерської колонії, запроектовані на замовлення Міхала Каспровича¹⁷ (1937) та Вітольда Шмідта¹⁸ (1938). Як і ряд інших об'єктів, свідчать про активну проектну практику С. Тимошенка після звільнення у 1935 р. зі служби у воєводському управлінні у зв'язку з обранням сенатором Польського сейму.

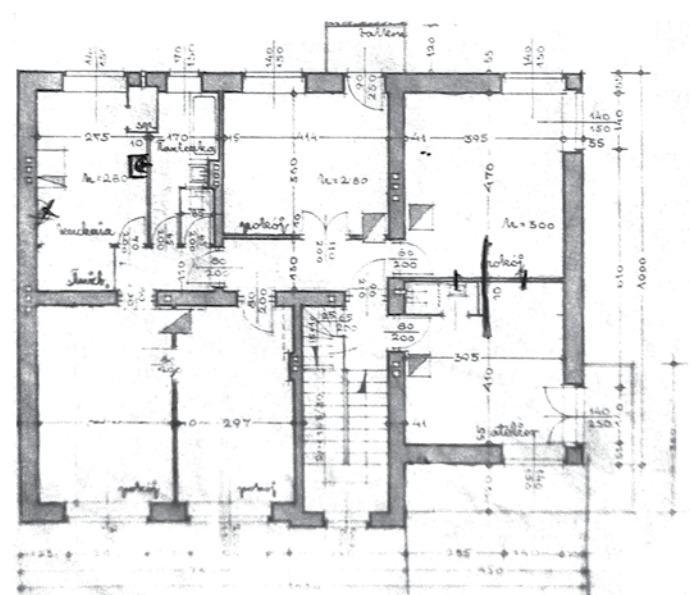
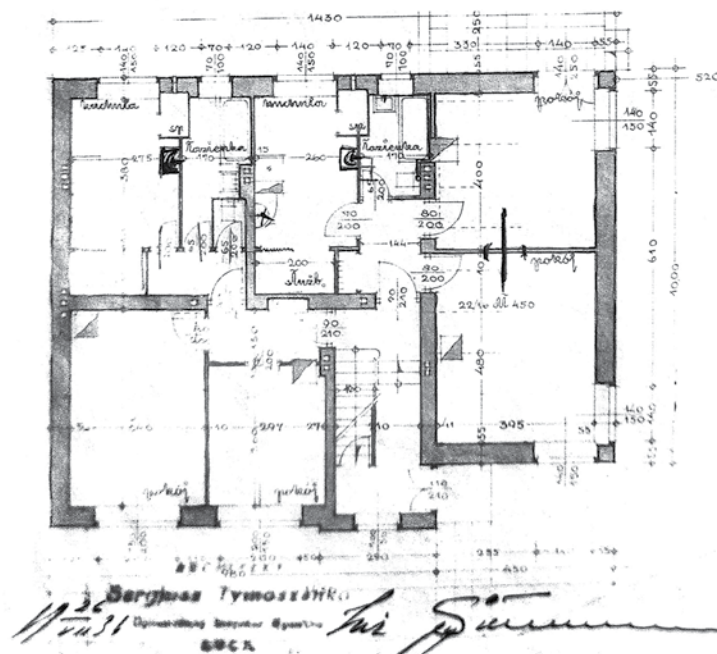
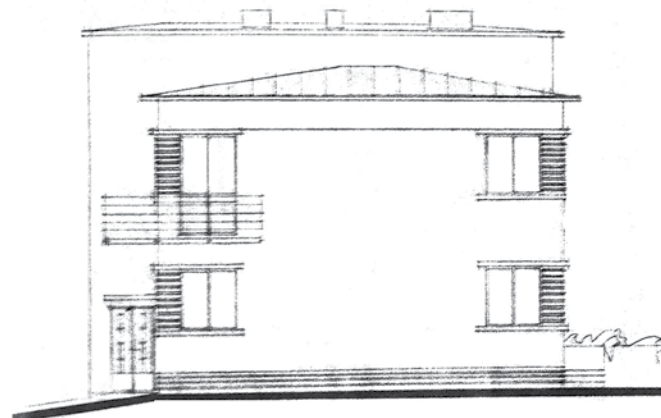
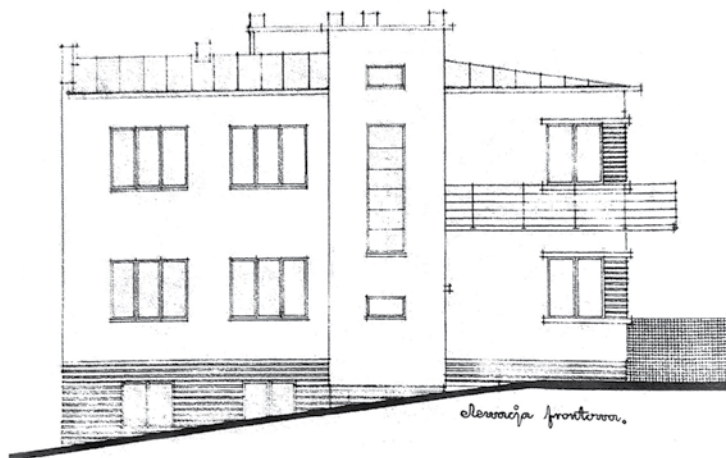
Цікавим прикладом формування лаконічного образу міської вілли є будинок Лідії Лісциної¹⁹ в Луцьку, запроектований С. Тимошенком у 1936 р. Візуальна рівновага та масштабність об'ємів досягнута завдяки поєднанню різновеликих площин стін, прорізнаних прямокутними вікнами різного розміру.

Зокрема, двоповерхові «блоки» для Северина та Ізабелли Ковальських²⁰ (1936) по вул. Крилова, 6, лікарів Галини та Іренея Завідських²¹ (1938) по вул. Бандери, 8 є зразками щільної забудови, характерної для нових кварталів Луцька, демонструють першорядну увагу автора до розпланування. Акцентом головного фасаду є, відповідно, еркер і балкон на другому поверсі, що візуально закріплюють вісь симетрії кожної з будівель. Для забезпечення зв'язку між вуличним і дворовим простором пе-

1934, Луцьк. Будинок Маріана Кубашевського.
Арх. С. Тимошенко. Прорис П. Бенедюка.
НУВГП. 2011

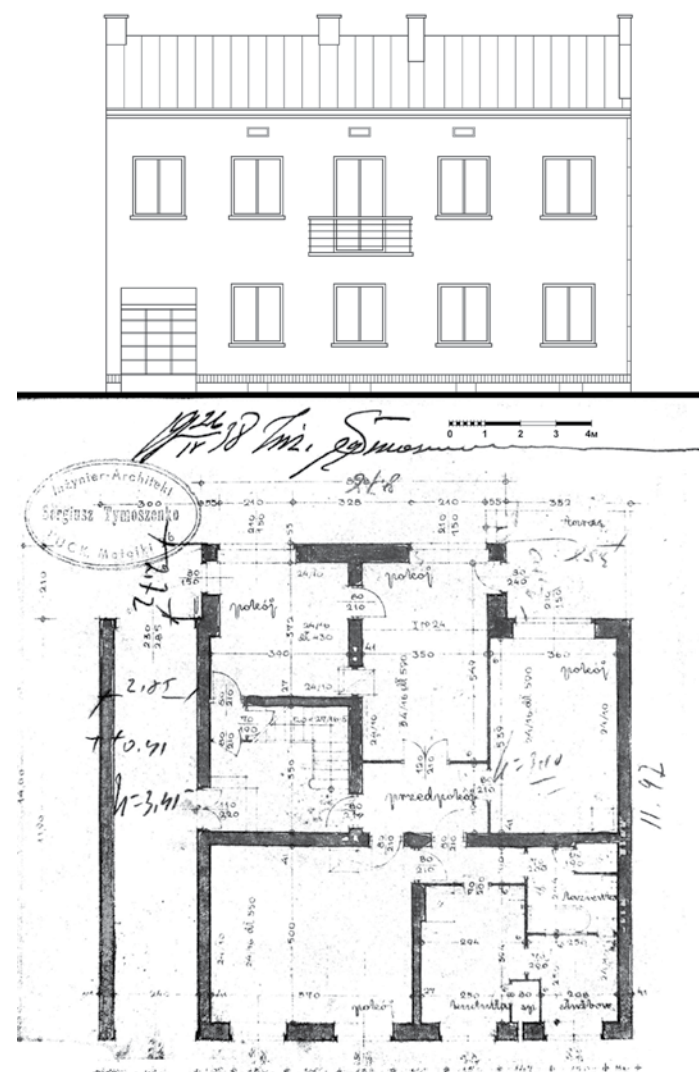
1936, Луцьк. Будинок Лідії Лісіциної. Арх. С. Тимошенко. ДАРО, 40-9-124.

редбачений прохід крізь перший поверх, звідки можна потрапити до будинку. Сходові клітки з горизонтальним вікном-«ліхтарем» у будинку Завідських, закомпонована в об'єм чотирикутної призми, нагадує про прийоми архітектури модерну, приховані тут за аскетизмом зовнішніх форм.

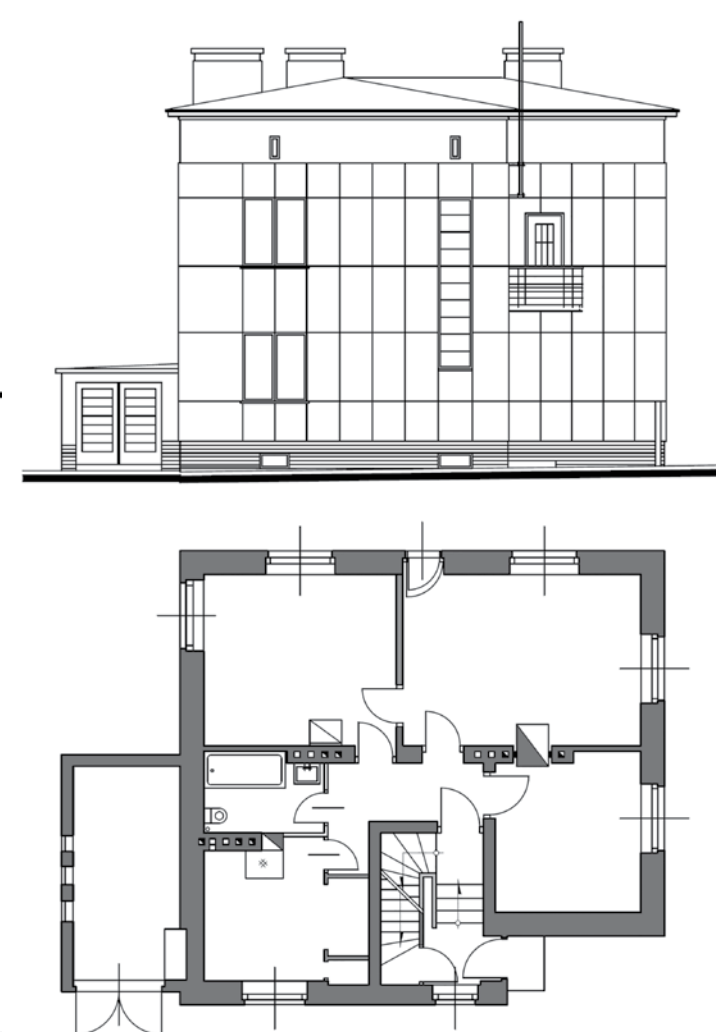
Вирішення особняків Євгена Яна Гутовського²² (1936) та Люції і Юліана Царуків²³ (1938) (вул. Ярошука, 14) вирізняються максимальним лаконізмом, що тяжіє до архітектурного кубізму. У де-

коруванні фасадів застосований прийом промальовки по штукатурці горизонтальних та вертикальних тяг (ортогональної сітки), що імітує структуру збірної стінової конструкції — символу архітектурної новизни та сучасності.

Документи, виявлені під час досліджень, дають підстави включити до творчої спадщини С. Тимошенка «волинського» періоду ще один, безумовно унікальний, об'єкт — каплицю-усипальницю родини Мочульських на римо-католицькому кладовищі у місті Кре-

1938, Луцьк. Будинок Галини та Ірени Завідських. Арх. С. Тимошенко. Прорис П. Бенедюка. НУВГП, 2011. ДАРО, 40-10-99.

1938, Луцьк. Будинок Люції і Юліана Царуків. Арх. С. Тимошенко. Прорис П. Бенедюка. НУВГП, 2012

1935, Кременець. Східний фасад каплиці Мочульських на римо-католицькому цвинтарі. Арх. С. Тимошенко. Світлина П. Бенедюка. 2011

²⁴ ДАРО, 40–6–126.

²⁵ ДАРО, 40–7–122.

²⁶ ДАВО, 63–1–2, арк. 5.

²⁷ ДАВО, 63–1–2, арк. 10 зв.

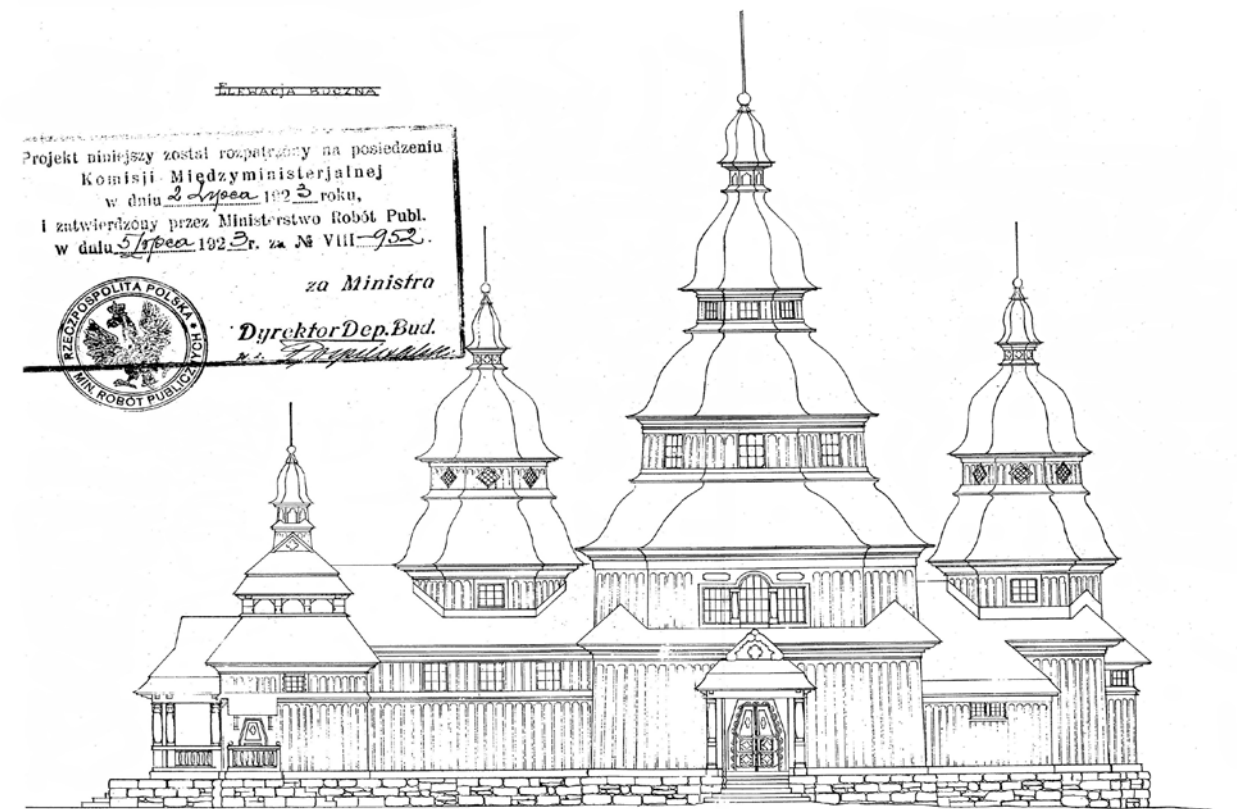
²⁸ ArchiwumAktNowych w Warszawie. MWRiOP, sygn.1186, a. 300.

менці (Тернопільська область). Непрямим підтвердженнями цього припущення є декілька обставин. По-перше, згадка самого архітектора про розробку проєкту склепу для названої родини (без зазначення місця будівництва); по-друге, ділові контакти з представниками польської інтелігенції, пов'язаними з відродженням і діяльністю Кременецького ліцею, виконання приватних замовлень (у тому числі, будинки для Станіслава Ейсмунда²⁴ та Стефана Войцеховського²⁵. Серед них, очевидно, був і Пьотр Мочульський — правник, перший директор закладу у міжвоєнний час (Sheybal-Rostek, 2008, с. 305).

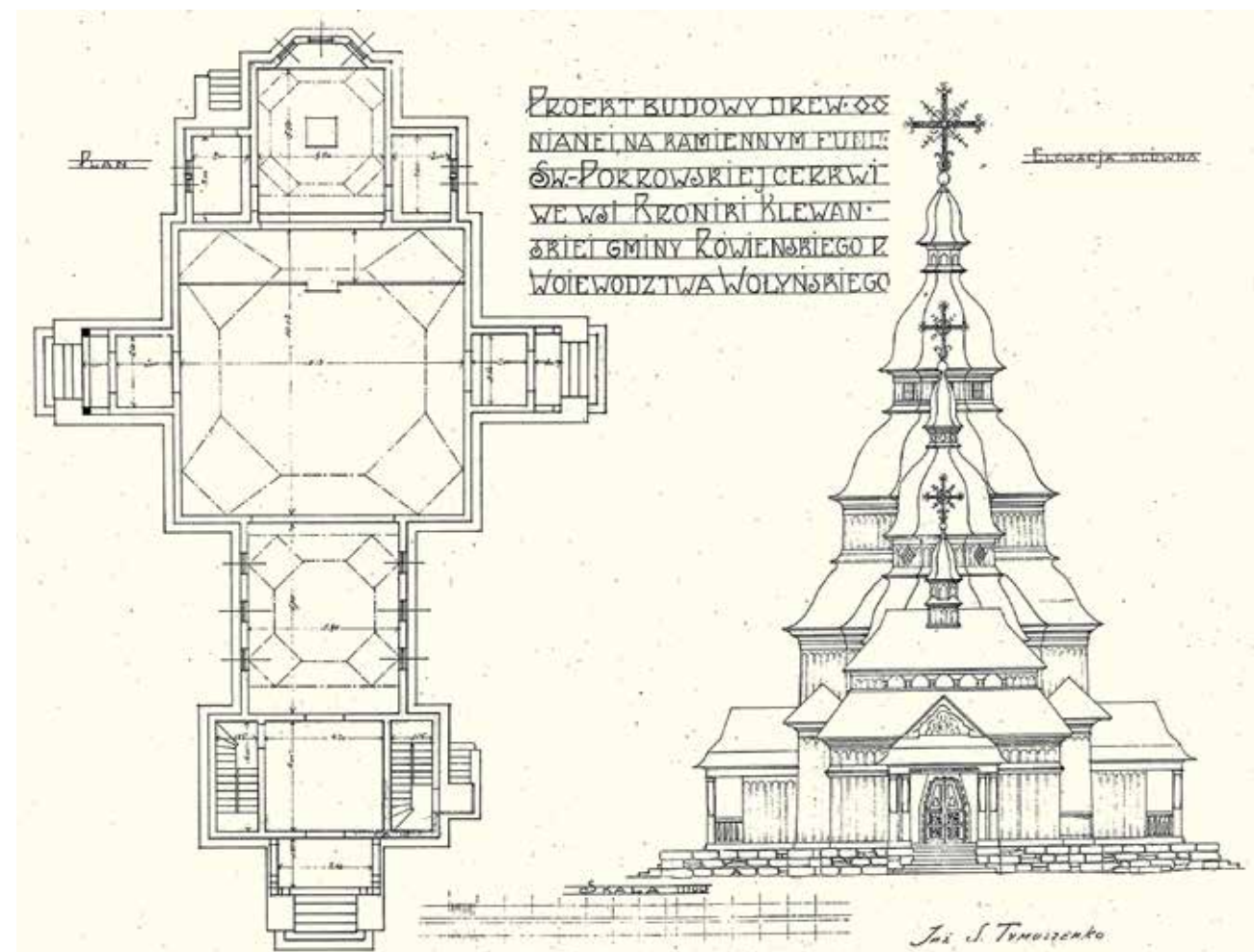
Архітектурний образ каплиці сформований на основі інтерпретації стилістично-композиційних прийомів і форм архітектурного авангарду, неокласицизму з виразними алюзіями неоготичної стилістики.

Як і на початку 1920-х рр., значне місце в творчості Сергія Тимошенка посідала праця над розробкою образу українського храму. Архітектор був активним поборником ідеї українізації Православної церкви в Польщі, діяльним членом Луцького Чеснохресного братства, одним з засновників Товариства прихильників православної освіти і охорони традицій імені П. Могили. Торкаючись розвитку православ'я на Волині, Генеральний секретар Волинського Українського об'єднання Михайло Тележинський на Установчих зборах цього Товариства 19 листопада 1931 року наголошував на розумінні відродження історичних традицій Церкви і віри того періоду, коли через них «промінювала західно-європейська культура»²⁶. А один з делегатів, директор Українбанку Олександр Ковалевський, наголошував на необхідності «завертання зі східних стежок культури на європейські шляхи»²⁷. Відтак, нові архітектурні форми мали стати одним із засобів візуалізації процесу цих змін і модернізації.

Ще в період свого життя у Львові С. Тимошенко запроектував декілька церков для населених пунктів Львівщини і Волині. Важливе загальнодержавне значення в контексті будівництва православних храмів у наступні роки мав проєкт церкви для села Бронники (Рівненська область), створений у 1923 р. Образне вирішення було відзна-

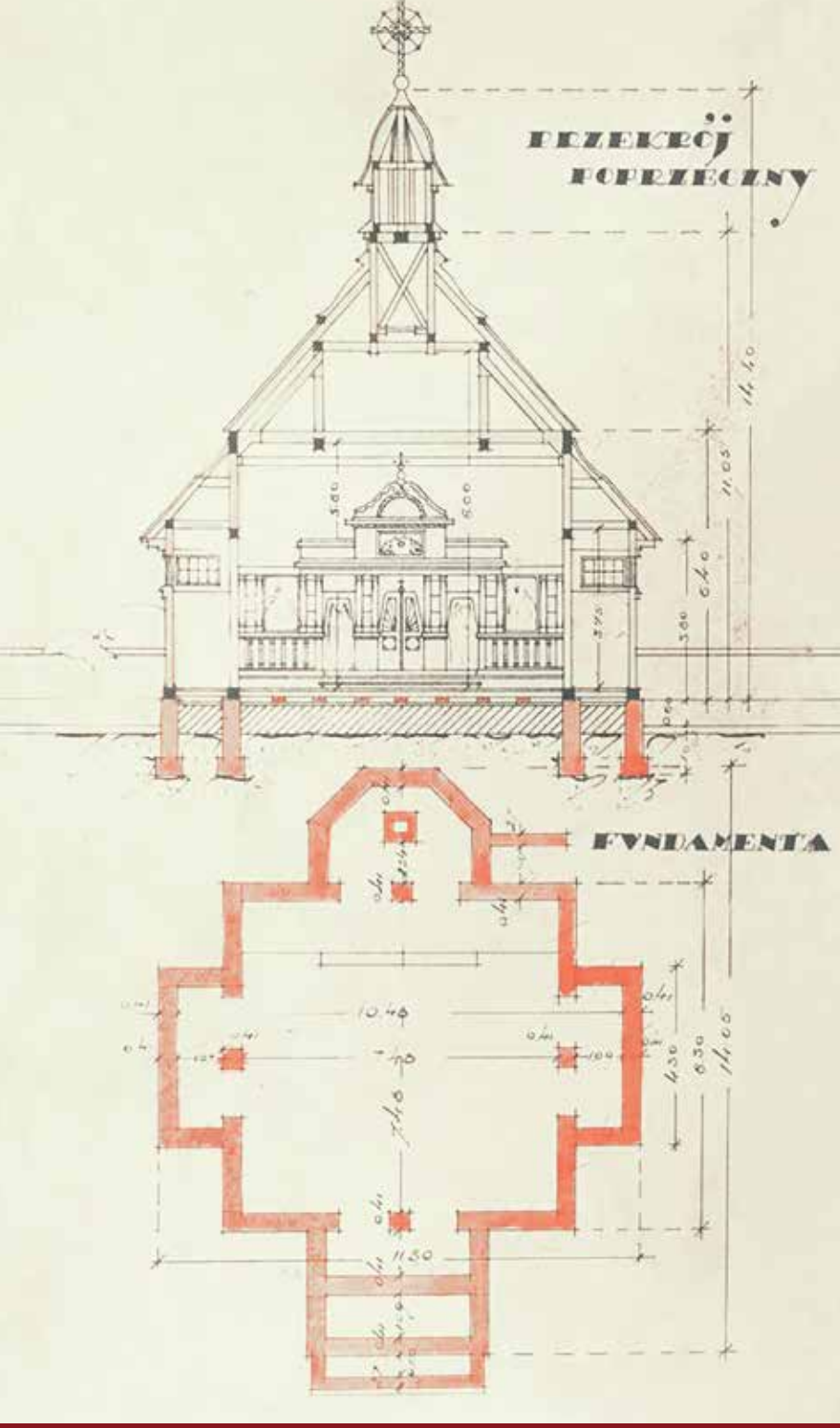

1923. с. Бронники. Проєкт церкви Покрови Прсв. Богородиці. Арх. С. Тимошенко. AAN w Warszawie. MSW 2408

1928, с. Бронники.
Церква Покрови
Прсв. Богородиці
Арх. С. Тимошенко.
Графічна реконструк-
ція південного фаса-
ду. Автор К. Косюк,
керівник П. Бенедюк.
НУВГП. 2017

1934, с. Ківерці (Прилуцьке). Церква Св. Йона Хрестителя.
Арх. С. Тимошенко. Архів церкви

1934, с. Ківерці. Графічна реконструкція західного фасаду (с. 185).
Автор В. Коспа, керівник П. Бенедюк. НУВГП. 2017

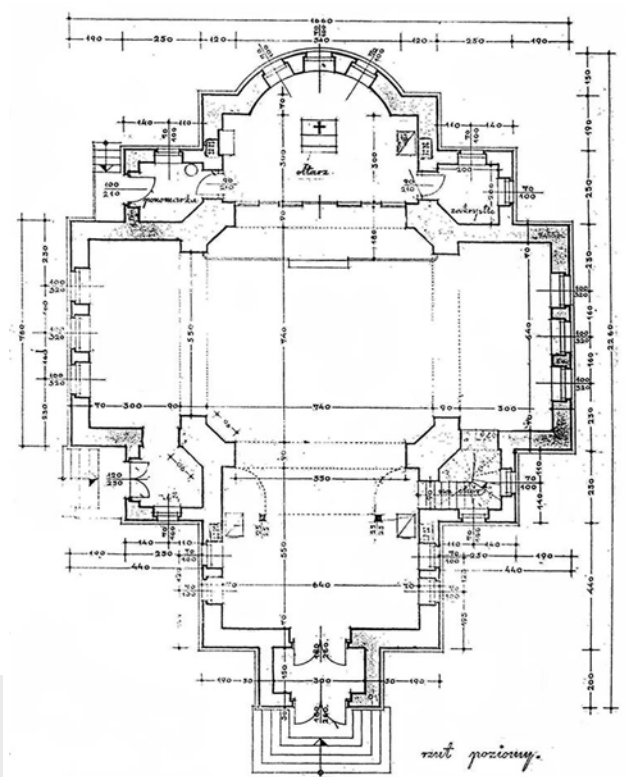
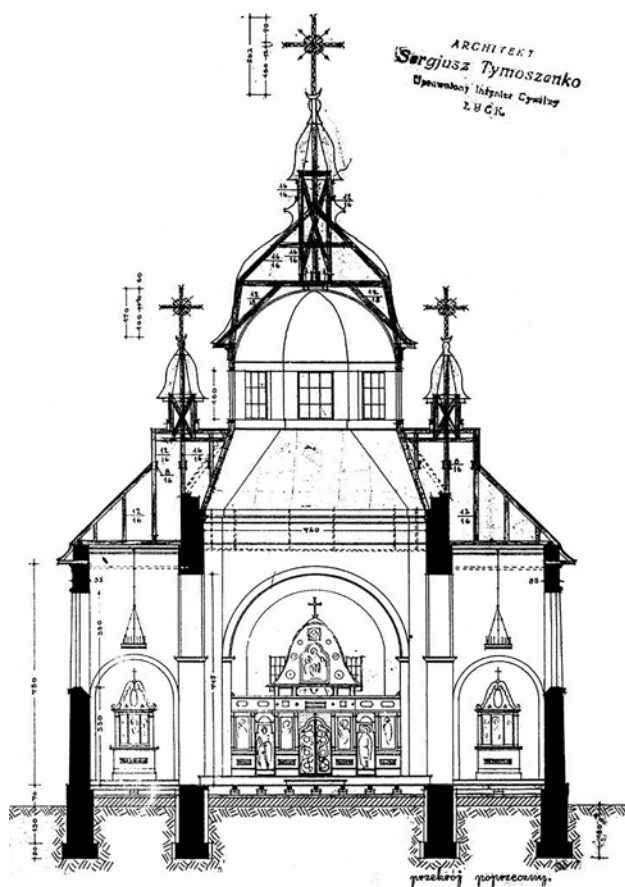
чене Митрополитом Варшавським і Волинським Діонісієм (Валединським) як найбільш відповідне уявленням Православної Церкви про стиль храму для Волині і як взірць для проектування нових церков²⁸.

Впродовж 1930-х рр. архітектурний доробок С. Тимошенка поповнився ще п'ятьма церквами: дерев'яними у селі Ківерці (тепер Прилуцьке) (1934) та Гораймівка (1938), у селі Боровичі (1937) у Волинській області; мурованими в Ясининичах (1937) та Опарипсах (1939) на Рівненщині.

У планувальну основу волинських храмів С. Тимошенка покладена центрична або компактна хрестоподібна схема з вкороченим поперечним нефом і видовженим західною частиною, що нагадує центричні дев'ятидільні дерев'яні святині Наддніпрянщини і храми — зразки монументального кам'яного зодчества початку XVIII ст. — доби українського бароко. На відміну від храмів, збудованих у міжвоєнній Галичині (у Мразниці біля Борислава на Львівщині, на Клепарові у Львові), дев'ятидільність плану волинських церков мало виражена у об'ємі. Незмінною, переважно, є висотна композиція, в якій домінує встановлений на восьмигранному барабані купол вишуканого силуету, завершений характерною дзвоноподібною маківкою на «сліпому» ліхтарі.

Проте на тлі акцентування образного зв'язку з традицією українського храмобудування відбулись помітні зміни в знаково-морфологічній системі: спрощення, зведення до мінімуму або відмова від елементів декоративного оздоблення, які застосовувались архітектором

у 1900–1920-х рр. Модерністичні тенденції в архітектурі волинських церков С. Тимошенка очевидні у підкресленій монументальності, масивності, лаконічності нижньої частини об'ємів, сухуватій геометричності брил та форм віконних прорізів. Як ознаку впливу архітектури авангарду можна розглядати появу круглих вікон на фасадах, строгих «конструктивістських» горизонталей карнизів, підвіконних плит і стрічкових вікон.

Необхідно зазначити, що модернізуючи образ церков, автор підкреслював зв'язок з архетипом — сільською хатою, від якої бере початок кожен український храм (виражений у архітектурно-декоративному оформленні ганків та характерній формі накриття у формі чотирискілого даху з малим напів фронтоном).

До нашого часу збереглися не усі волинські храми С.Тимошенка. У 1970-х роках була зруйнована церква у Гораймівці, частково ушкоджене завершення — підкупольний барабан та власне купол — храму в Опарипсах. У повоєнний період церква в Боровичах була реконструйована: дерев'яні стіни по периметру обвели мурованими, а наприкінці ХХ ст. (?) над притвором встановлено додатковий верх-дзвіницю, який суттєво змінив загальний силует.

Підсумовуючи, можна констатувати, що «волинський» період життя Сергія Тимошенка був позначений високою творчою активністю, яка реалізувалась у проектуван-

1934, с. Ківерці (Прилуцьке). Церква Св. Йона Хрестителя. Арх. С. Тимошенко. Архів церкви

ні значного числа об'єктів. Бачення розвитку національної стилістики на початку 1920-х рр., що базувалась на інтерпретації традиційних (народних) і класичних (українське бароко) форм національної архітектури впродовж «львівського» періоду, зазнало поступових трансформацій під впливом зовнішніх соціальних і творчих чинників уроки творчої праці на Волині. Зміна масштабу і змісту проектних завдань, зокрема щодо проектування житла у 1930-х рр., зумовила максимальну індивідуалізацію творчого процесу, суттєве розширення діапазону стилістичних засобів, доповнення його формально-композиційними прийомами архітектури авангарду, як того вимагав час.

Архітектор зосередив особливу увагу на церковному бу-

дівництві, в якому прагнув виразити національну ідею, представити бачення шляхів розвитку нової української архітектури загалом. У 1930-х рр. Галичина і Волинь, на відміну від інших регіонів України в її нинішніх межах, були регіонами, де існувала можливість подібних пошуків, а церковне зодчество — чи не єдиним творчим майданчиком для такої діяльності. Пропоноване С. Тимошенком переосмислення традиційного образу українського храму в контексті універсалізації і модернізації архітектурних форм розглядалось як один із засобів підкреслення зв'язку української та європейської культури і, водночас, національної ідентифікації українського народу.

1937, с. Ясининичі. Церква Різдва Прсв. Богородиці. Арх. С. Тимошенко. Графічна реконструкція південного фасаду. Автор Л. Корнійчук, керівник П. Бенедюк. НУВГП. 2017

Церква Св. Йоана Хрестителя у селі Ківерці

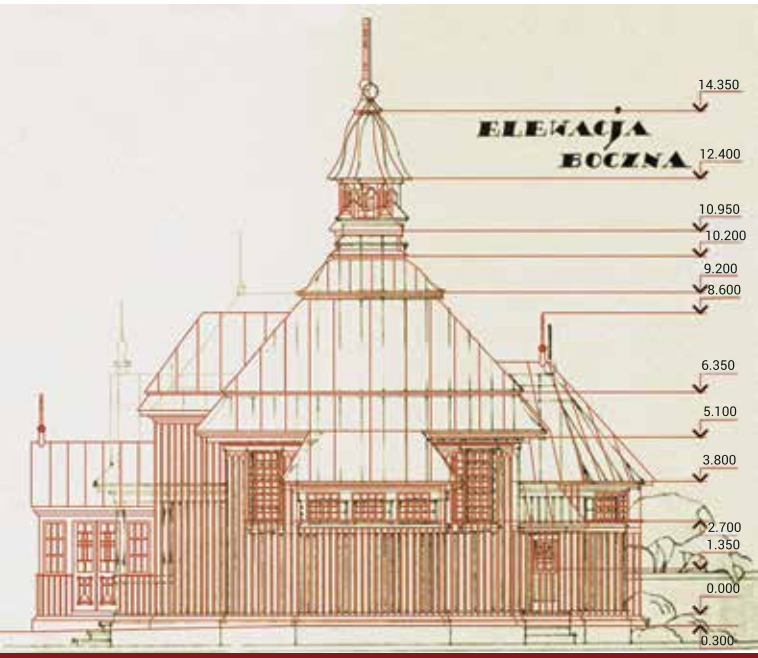
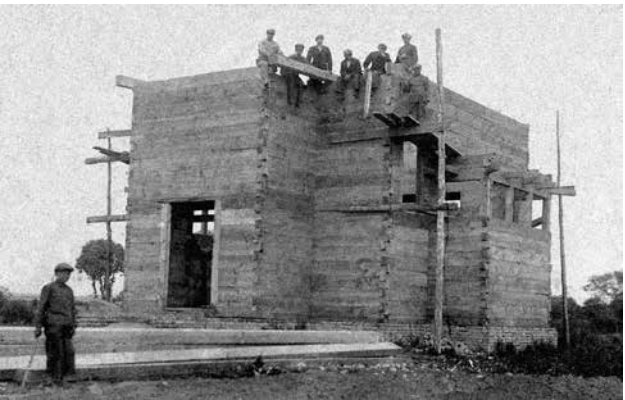
Парафія св. Йоана Хрестителя в с. Ківерці (з 1960-х називалось Прилуцьке, тепер у складі м. Луцьк) існувала у селі з 1596 р. як греко-католицька, переведена у російське православ'я у 1797 р. З 1924 р. увійшла в підпорядкування Польської Православної Церкви. Тоді ж мешканці Ківерців вирішили збудувати новий храм. Зібрали кошти — 11 тис. зл., однак польська влада дозволяла лише спорудження каплиці. Тому перед С. Тимошенком, якому громада замовила проєкт, стояло завдання, по-перше, вирішити об'ємно-просторову композицію церкви в українському стилі (за вимогою громади), по-друге, зробити її компактною, подібною до образу каплиці. До основного, кубічного об'єму нави за проєктом (і в реалізації) додано три ризаліти, кожен з яких додає по 8 кв. м корисної площі. Висота бічних ризалітів менша від основного об'єму на 4,65 м, натомість західний ризаліт на таку ж саму величину вищий. Уступи риза-

літів та різноманітність їхніх висот утворюють цікаві заломы скатного даху, надаючи йому багатой пластичності. Зі східного боку розташована гранчаста апсида з окремим входом у вівтарну частину. Приміщень захристії та ризниці не передбачалося. Нартекс був запроєктований радше як ганок, його дашок підтримували пари колон неокласичного ордеру, розташованих симетрично з кожного боку. Дверний проріз головного входу мав трапецієву конфігурацію, так само, як царські та дияконські двері іконостасу. Барабан бані (ліхтаря) є восьмиричком на четверику, його вінчає характерна для усіх церков С. Тимошенка грушоподібної форми маківка. Такий тип завершення маківок був застосований автором у церквах на Клепарові, у Мразниці, Ясининичах, Бронниках. Церкву збудовано з мінімальними відхиленнями від проєкту С. Тимошенка. Найбільшим з таких відхилень є відмова від будівництва художньо опрацьованого Тимошенком ганка-нартекса — на той час у церковній громаді не було грошей і церква стояла з недобудованим притвором та без дерев'яної підлоги до 1938 р. Не реалізовано також неординарне рішення підхресного яблука над нартексом та п'єдесталу хреста. Хрести теж виконані у набагато простіший спосіб, ніж були задумані архітектором. В результаті нартекс побудовано у вигляді повноцінного приміщення з двома входами: західним і південним. Можна було б вважати ще однією різницею між проєктованим та існуючим станами згаданий західний ризаліт, який вийшов вищим, ніж основний об'єм. Однак на архівному кресленні С. Тимошенка, що зберігається у ДАВО, на бічному фасаді накреслено олівцем варіант існуючої висоти західного ризаліту, що може свідчити про варіативний підхід автора до поставленого завдання і дозволяє припустити авторство зреалізованої зміни С. Тимошенку. На сьогодні пам'ятка перебуває у задовільному стані і відзначається добрим рівнем збереження автентичних деталей: шалівки усіх стін, дерев'яних карнизів неокласичного, притаманного С. Тимошенку профілю з лаконічною різьбою по периметру нави, оцинкованої покрівлі дахів з англійської сталі, заповнень віконних та дверних прорізів з автентичною фурнітурою.

1934, с. Ківерці (Прилуцьке). Церква Св. Йоана Хрестителя (вул. Гуцанська). Арх. С. Тимошенко. Світлина П. Ричкова. 2011

Бічний та головний фасади церкви Св. Йоана Хрестителя. Арх. С. Тимошенко. Обмірні креслення І. Литвинчука, Н. Рязанової. 2021

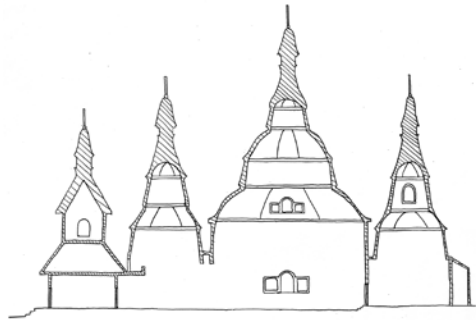

Дослідження фасаду церкви Св. Йоана Хрестителя. Чорним контуром креслення арх. С. Тимошенка, червоним контуром натурні обміри сучасного стану І. Литвинчука. 2021

1934, Ківерці. Будівництво церкви. Світлина 1934-го р. Архів О. Кирилюка

Церква Св. Йоана Хрестителя. Світлина 1950-х рр. Архів О. Кирилюка

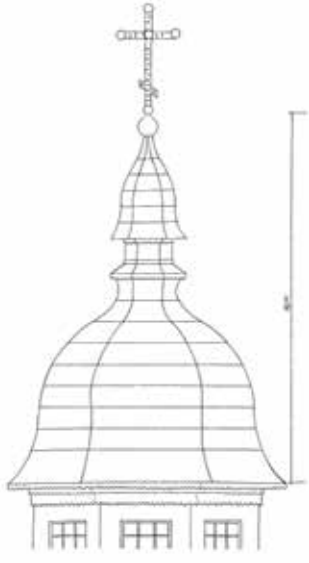

Церква Різдва Пресвятої Богородиці в селі Ясининичі

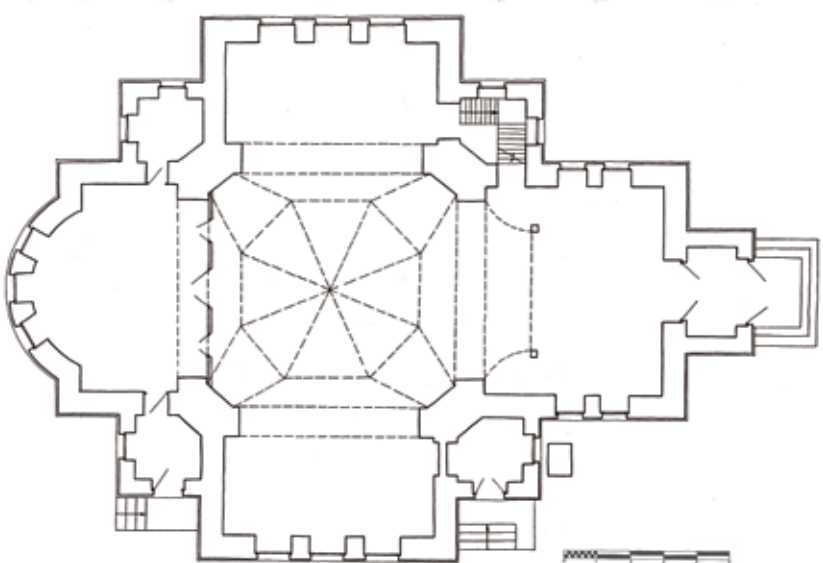
Мурована церква збудована у 1937 р. на місці двох попередніх храмів XVIII століття. Розташована на високому пагорбі, що за обрисами та структурою нагадує давнє городище. Оригінальною є композиція будівлі з потужною банею барокового силуету над середохрест'ям. Стрімкий рух вгору підкреслюють гілки об'ємно-просторового хреста, накриті вальмовими дахами і невеликими маківками на кожному з них. Масивність і цільність нижньої частини об'єму підкреслюється лаконічним геометризмом прямокутних і круглих віконних прорізів. У вирішенні використаний один з характерних для церковної архітектури С. Тимошенка прийомів: виділення в завершенні брили трапецієвидних вітрал — перехідних елементів від нижнього ярусу об'єму до підбанника та «розрізні», з невеликим зломом, дахи.

1937, Ясининичі. Церква Різдва Пресвятої Богородиці.
Арх. С. Тимошенко. Світлина О. Михайлишин. 2002

Східний, західний та південний фасади церкви Різдва Пресвятої Богородиці. Обмірні креслення Д. Матеюк, Н. Байцара, М. Бородинського. НУВГП. 2021.

Купол центральної бані церкви Різдва Пресвятої Богородиці. Обмірні креслення Лумамбо Ш. НУВГП. 2021

План церкви Різдва Пресвятої Богородиці. Обмірні креслення М. Лустюк. НУВГП. 2021

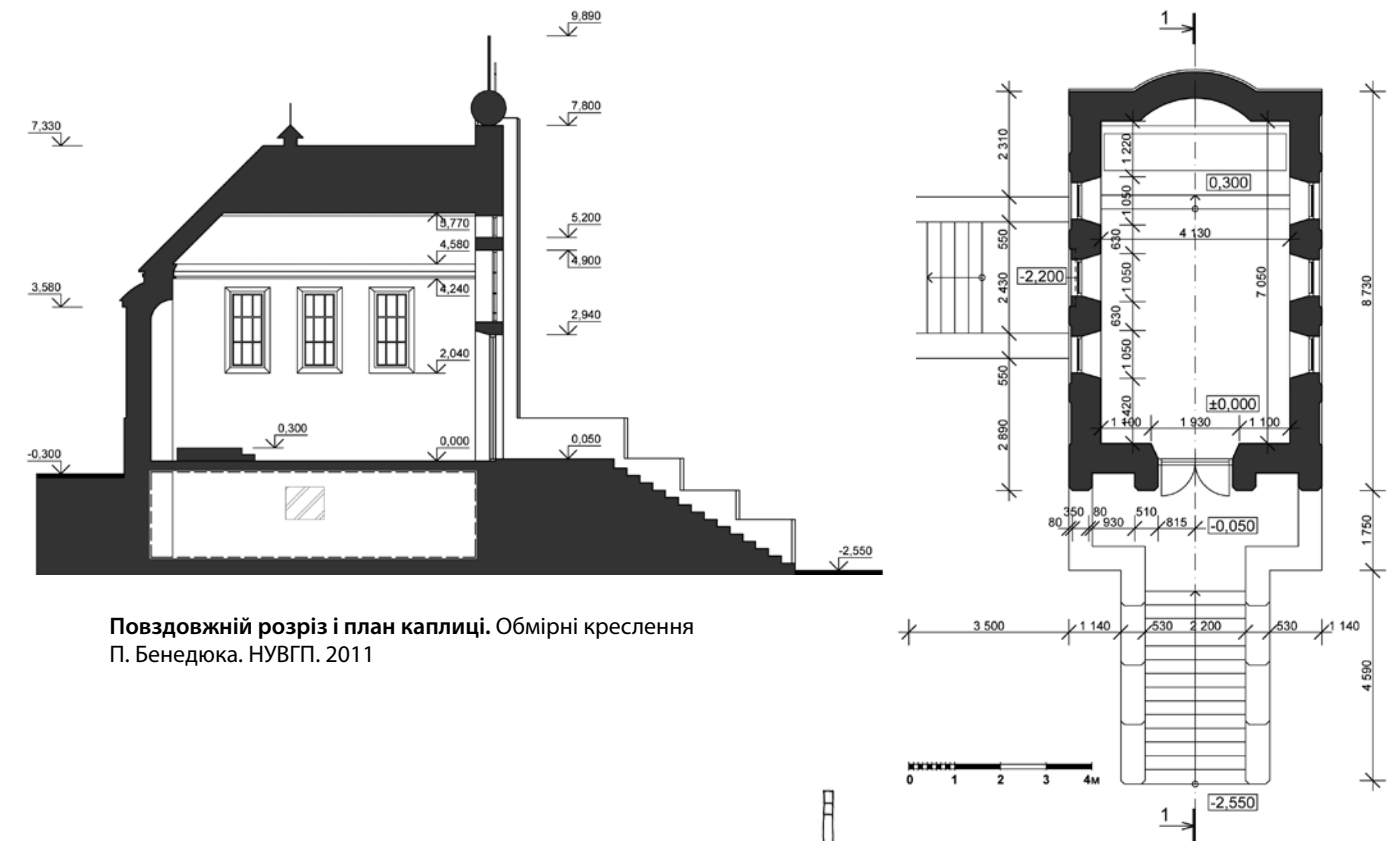
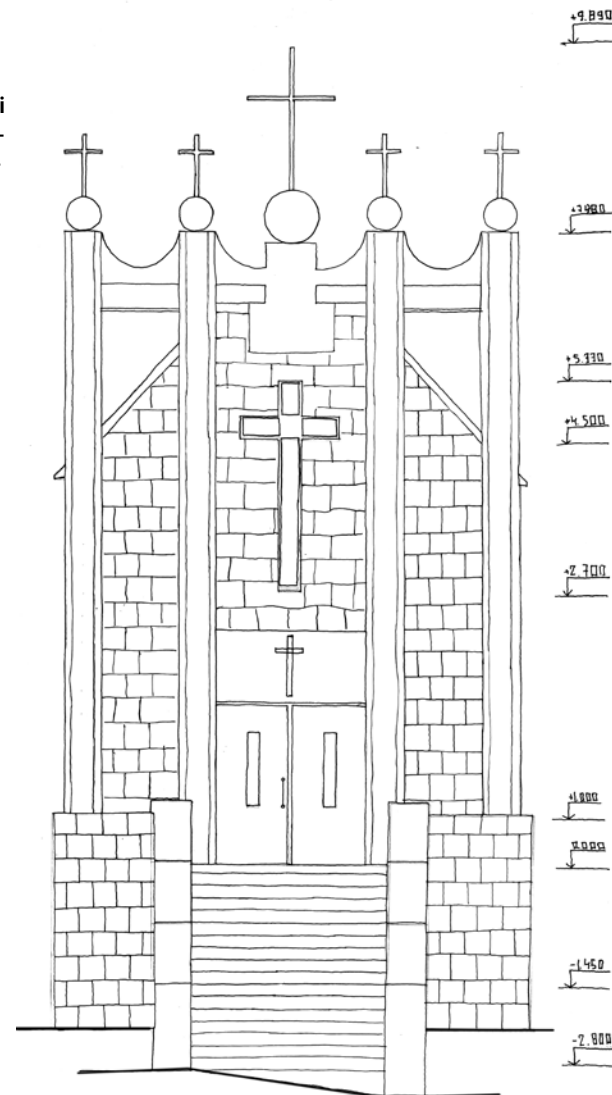

Каплиця Мочульських на римо-католицькому цвинтарі у Кременці

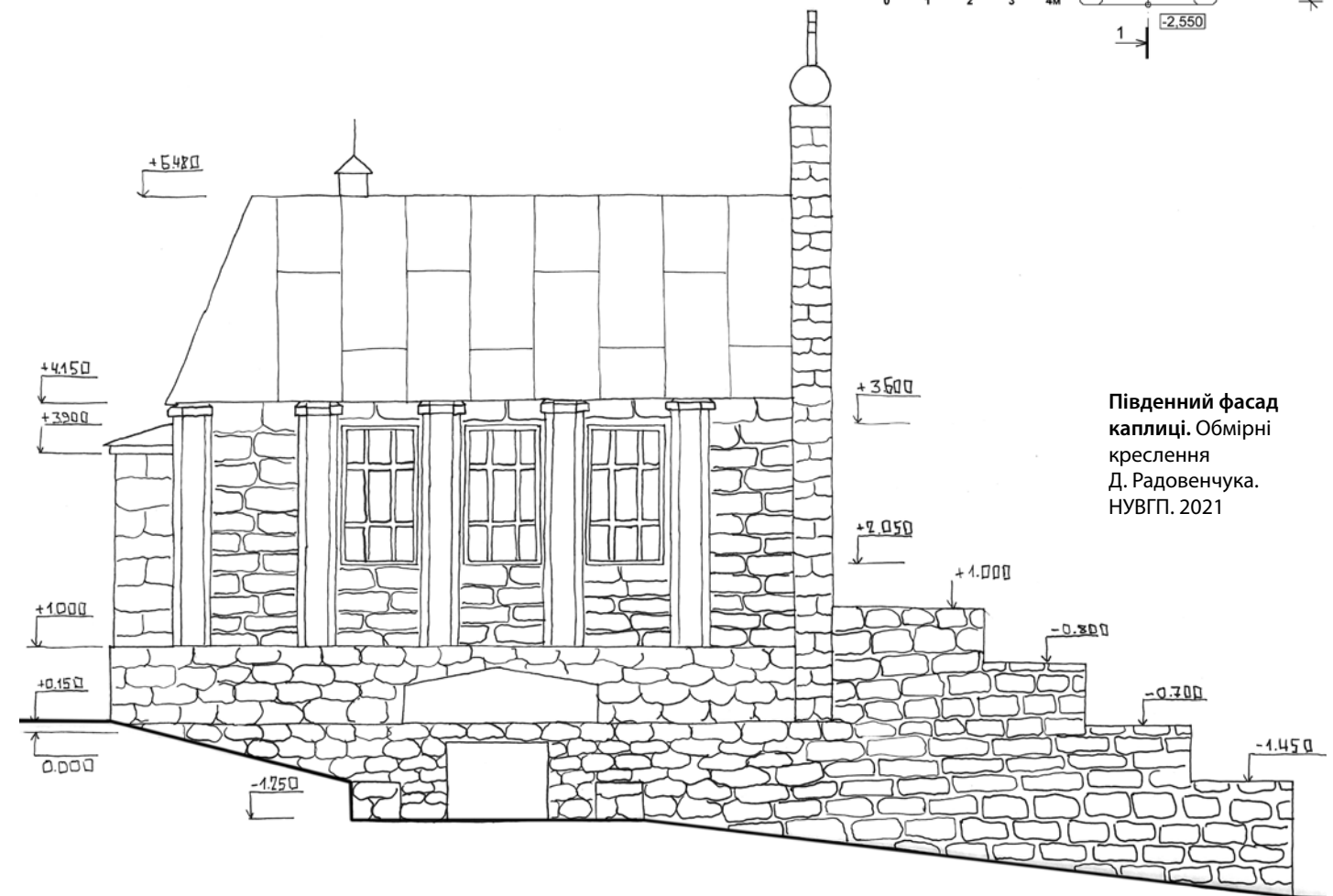
Порівняно невелика, але монументальна будівля каплиці збудована після 1935 року. В архітектурному образі синтезовано різностильові елементи, об'єднавчою основою яких є матеріал — кременецький пісковик. Ретельно обтесані поверхні блоків органічно підкреслюють як авангардно-конструктивістський характер головного фасаду, акцентованого ритмічно розставленими вузькими пілонами, так і архаїчну монументальність бічних, декорованих пілястрами тосканського ордеру. Стриману велич об'єму, встановленого на високому цоколі-подіумі (де розташована усипальниця), підкреслюють високі сходи, що ведуть до приміщення каплиці. Стилістичне вирішення синхронне з тенденціями в польській архітектурі 1930-х рр. — до модернізованого класицизму.

1935, Кременець.
Східний фасад каплиці Мочульських на римо-католицькому цвинтарі. Арх. С. Тимошенко. Світлина П. Бенедюка. 2011

Східний фасад каплиці. Обмірні креслення І. Савчук. НУВГП. 2021

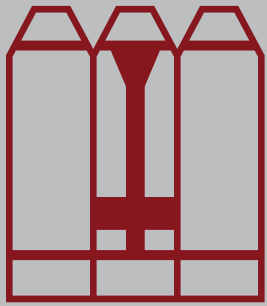

Повздовжній розріз і план каплиці. Обмірні креслення П. Бенедюка. НУВГП. 2011

Південний фасад каплиці. Обмірні креслення Д. Радовенчука. НУВГП. 2021

Епізоди професійної і громадської діяльності на батьківщині. Офіцерська колонія

В 1930-х рр. в Луцьку запланували збудувати новий міський район — офіцерську колонію. Будівництвом займалося військове відомство разом з Міністерством громадських робіт Другої Речі Посполитої. У 1928 р. варшавський архітектор Адам Кунцевич розробив проект генерального плану

на ділянці площею 44 га, з яких під житло для чинних військовиків відводилось 12,5 га, для ветеранів — 6,4 га, для працівників шкільного кураторіуму — 5 га (загалом — 53 ділянки). Тут же планували закласти парк площею 4,6 га. Приблизно така ж площа відводилася під вуличну мережу. Решта

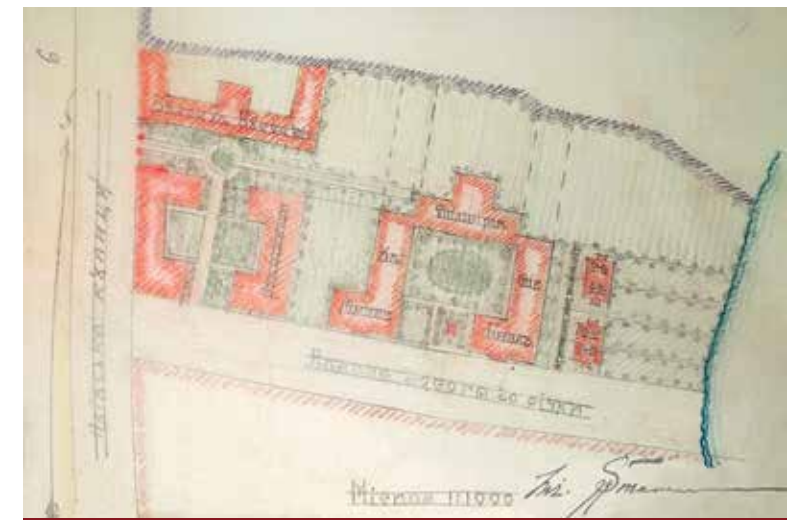
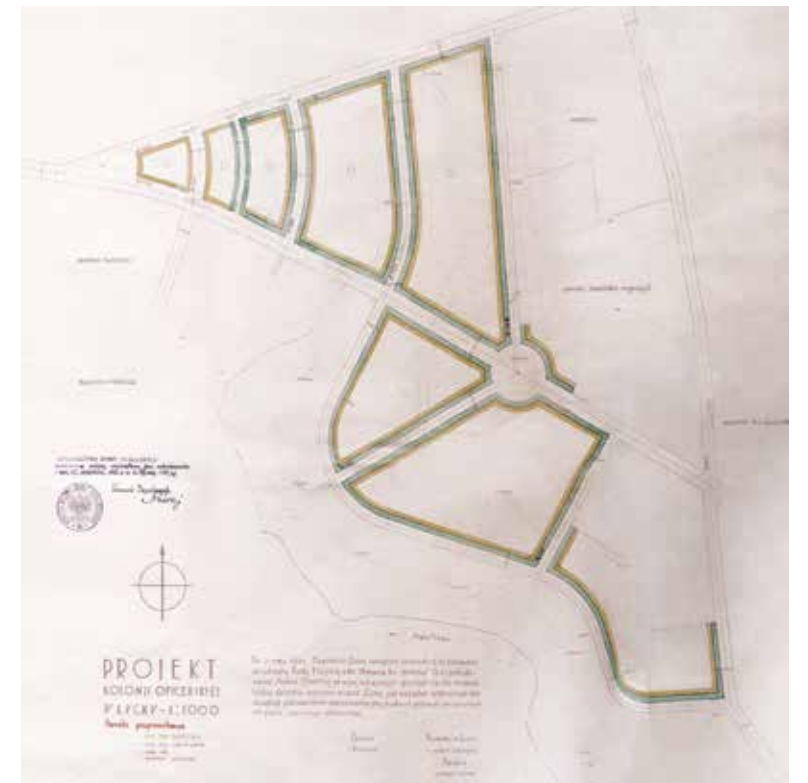
1944, Луцьк. Аерофото колонії (National archives at college park)

території займали австрійський та протестантський цвинтарі.

«Колонію» пропонувалось збудувати 3-поверховими будинками та котеджами, які дозволялося блокувати попарно. Розпланування цієї частини міста нагадує схему міста-саду Ебенізера Говарда, де в центрі — круглий майдан, навколо якого планували розташувати громадські будівлі: бібліотеку, казино та ін. Головною вулицею району мала стати та, що вела від католицького цвинтаря прямо до центру. Дугоподібна вулиця окреслювала межу парку, до якого була включена і річка Сапалаївка.

Проект був виставлений у технічному відділі магістрату Луцька на публічний огляд для внесення зауважень від громадськості, про що повідомили в місцевій пресі. Магістрат остаточно затвердив проект офіцерської колонії у 1930 р., а перші будинки тут з'явилися дещо пізніше. Залагодженням формальностей між різними відомствами займався Офіцерський житловий кооператив, утворений з числа військових луцького гарнізону, які прагнули збудувати житло у новому перспективному районі. Процедура тривала кілька років. Врешті магістрат повідомив, що кооператив може розраховувати лише на 10 % від взятої містом позички на розбудову міста.

Новою виявилася не тільки містобудівна ідея з влаштування офіцерської колонії як міського району, а й архітектура окремих будівель. Адже проектування відбувалося в архітектурно-мистецькому середовищі 1930-х, яке було модерністським — авангардним. З архівних матеріалів випливає,

що такими були більшість будівель офіцерського містечка. Проектували їх найпопулярніші луцькі архітектори, у тому числі й Сергій Тимошенко, який на той час займав посаду в адміністрації Волинського воєводства. Архітектор запроєктував щонайменше чотири будівлі у цьому районі Луцька (тепер — по вул. Червоної Калини, 3 (перебудований), 6, 7; по вул. 8 Березня (не

1928, Луцьк. План офіцерської колонії. Арх. А. Кунцевич. ДАВО, 158-4-1043, арк. 3

1927, Луцьк. Ескіз забудови ділянки з кількома корпусами, садом і власною дорогою до річки. Інж. С. Тимошенко. ДАВО, 190-1-22, арк. 6

зберігся)). Більшість своїх проєктів на замовлення приватних осіб та організацій С. Тимошенко виконав в архітектурному бюро, що розташовувалося на вулиці Матейка (тепер — вул. Сергія Тимошенка, 16).

До початку Другої світової війни офіцерська колонія була забудована майже повністю (зведено понад 70 будинків), за винятком центрального майдану. Всі вони були у 1940 р. націоналізовані. До сьогодні збереглися близько 20 будинків переважно котеджного типу. Більшість використовуються як житлові.

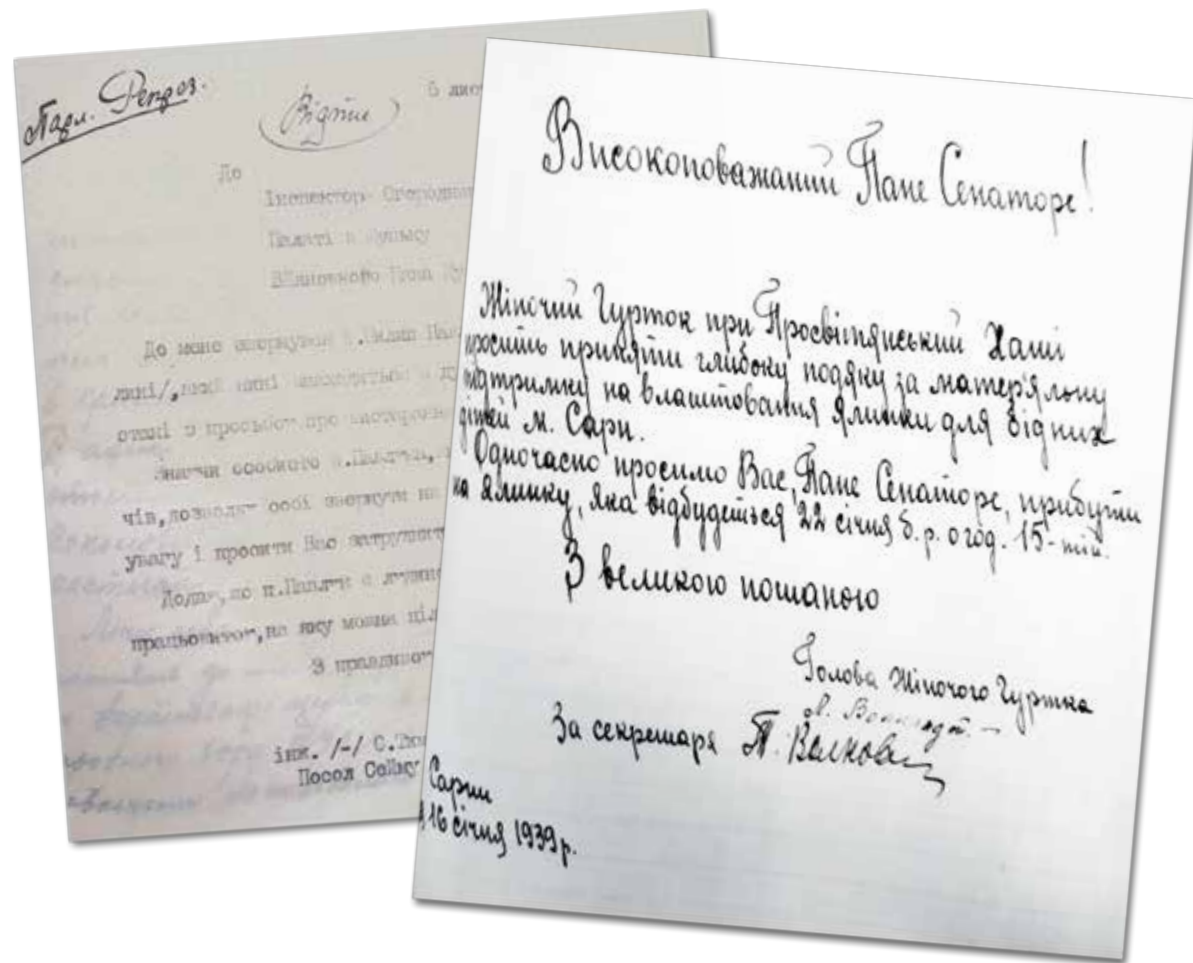
Сергій Тимошенко, займаючись архітектурною практикою, знаходив час на працю у різних товариствах, що діяли в Луцьку. Головним із них, без сумніву, було Товариство імені Петра Могили. Якщо напрямком діяльності Товариства імені Петра Могили була діяльність на ниві духовної освіти, то Товариство імені Лесі Українки, членом якого С. Тимошенко став у жовтні 1930 р., опікувалося освітою світською. Організація була створена з метою підтримки Луцької української гімназії (ЛУГ), де навчалися діти українських міщан з Луцька та селян з повіту. У цей час Товариство підшукало новий будинок для гімназії: двоповерховий дім в «цегляному» стилі, який належав Нухіму Варковицькому. Будівлю вирішили викупити. Частину грошей внесли спочатку, решту — збирали серед різних організацій. Сергій Тимошенко займався архітектурними справами, пов'язаними з проєктуванням нової будівлі. У 1927 р. був розроблений ескіз забудови ділянки з кількома корпусами, садом і власною дорогою до річки.

Архітектурним внеском Сергія Тимошенка у розвиток ЛУГ була розробка проєкту майстерень біля нової будівлі гімназії на вулиці Плотській в Луцьку. У 1934 р. архітектор розробив проєкт добудови гімнастичної зали і приміщення для ручних робіт. Будівлю звели, незважаючи на фінансові труднощі.

Окрім цього, останні передвоєнні роки Тимошенко очолював раду Луцького Хрестовоздвиженського братства, був віце-президентом Волинського українського об'єднання (ВУО), членом ради Безпартійного блоку співпраці з урядом, головою Видавничого товариства імені князя Острозького, головою спортивного товариства «Стир», членом управи просвітницької організації «Рідна хата», Волинського товариства техніків. І це, мабуть, не вичерпний перелік. Важливо, що поряд із С. Тимошенком у різних цих організаціях працювали провідні представники луцької української інтелігенції міжвоєнного періоду: Микола, Антоніна та Петро Певні, Микола, Віра та Леонід Маслови, Іван Власовський, Олена Левчанівська, Михайло Тележинський, Анатоль Дублянський та інші.

У січні 1935 р. С. Тимошенко брав участь, як представник товариства, у Волинському єпархіальному зібранні духовенства та мирян, яке унормувало статус української мови в богослужіннях та внутрішньому урядуванні.

Сергій Тимошенко мав величезний авторитет серед української громади Волині. Про це свідчать численні звернення, подяки, прохання, запрошення від різних організацій та приватних осіб. До нього

зверталися і як до посла, і як до члена різних товариств, і як до архітектора.

Наприклад, могли просити про сприяння в отриманні громадянства колишніми військовиками УНР. Коли він хворів, то йому надсилали листи з побажанням одужання. Зверталися просто за порадами і підтримкою. Жіночий гурток при Просвітнянській хаті у Сарнах дякував за пожертви. Тимошенко давав кошти і на видавничу справу. Так, разом з іншими членами Парламентської репрезентації Волині офірував 50 злотих на видання праці академіка Михайла Возняка про авторство «Історії Русів». Просили його допомогти у влаштуванні дітей в гімназію.

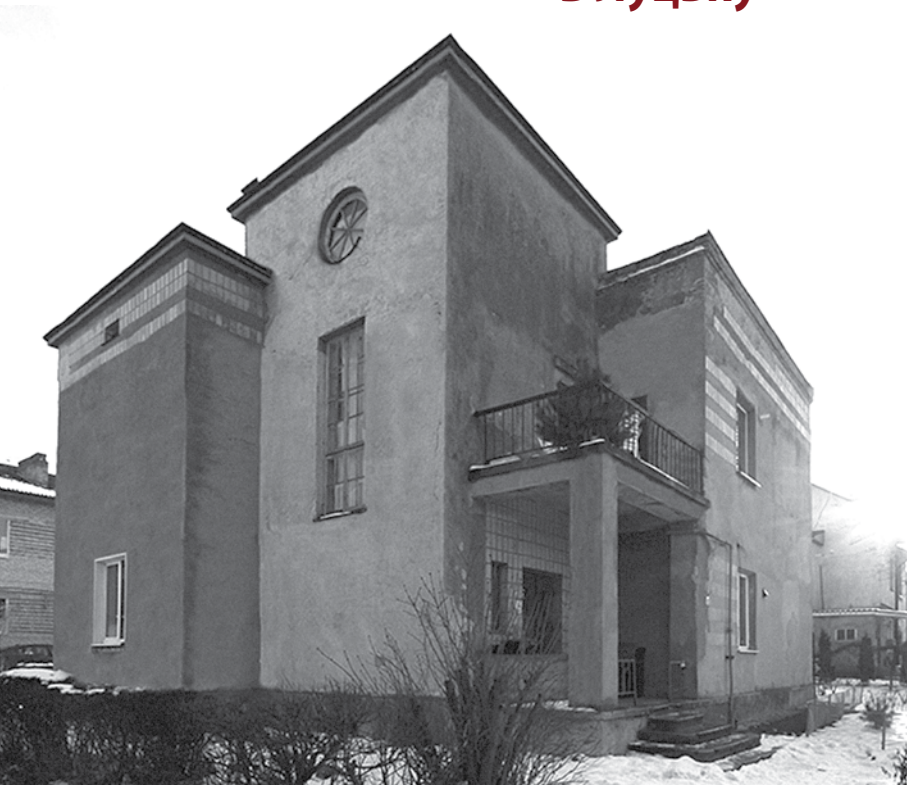
Бували звернення і в справах архітектури. Так, С. Тимошенка запрошували взяти участь в конкурсі на проєкт Дому української культури в Рівному. А голова комітету будови дзвіниці в Гощі Рівненського повіту просив Тимошенка прискорити видання дозволу на будівництво спаленої дзвіниці. В цьому разі Тимошенко дав поради, як правильно скласти план для отримання дозволу на будівництво в будівельному відділі адміністрації воєводства. Для громади села Михайлівці гміни Дедеркали Кременецького повіту Тимошенко сам виконав ескіз будови каплички ім. Маршала Пілсудського.

Клопотання.
ДАВО, 60–1–5, арк. 297

Подяка.
ДАВО, 60–1–8, арк. 120

Будинок М. Кубашевського
в Луцьку

Міська вілла для Маріана Кубашевського по вулиці Червоної Калини, 7 розташована на території офіцерської колонії. Вілла збудована за проєктом, розробленим Сергієм Тимошенко у 1934 році. Архітектура лаконічної брили двоповерхового особняка побудована на грі і композиційному синтезі різних великих об'ємів: сходової клітки, житлового блоку та спрощеного портику перед входом у будівлю. Проєктом передбачені, окрім спальень, загальна кімната-їдальня, кабінет та кімната «пані» будинку, кухня та блок санітарно-гігієнічних приміщень на другому поверсі. Модерністичний образ, сформований під впливом і за допомогою стилістично-морфологічного інструментарію конструктивізму, підкреслював соціальний статус мешканців і відповідний стандарт проживання.

1934, Луцьк. Вілла М. Кубашевського (вул. Червоної Калини, 7). Арх. С. Тимошенко. Світлина П. Бенедюка. 2011

Фрагмент південного фасаду вілли М. Кубашевського. Фотофіксація Ю. Фролової. 2021

Дерев'яні сходи вілли М. Кубашевського. Фотофіксація Ю. Фролової. 2021

Північний фасад (с. 200), південний фасад (с. 201) вілли. Обмірні креслення Ю. Фролової. 2021

Будинок Л. Лісіциної в Луцьку

Архітектурне вирішення двоповерхового 3-квартирного будинку для Лідії Лісіциної¹ по вул. Потапова, 2 в Луцьку (1936) ілюструє розвиток раціоналістично-функціональної теми у творчості С. Тимошенка. Розкриття об'єму в сторону вуличного простору відбувається шляхом виділення функціональних блоків – високого паралелепіпеда сходової клітки та нижчих, наближених формою до кубу, блоків житлових і допоміжних приміщень. Вирішення кожного з блоків відповідає містобудівній ситуації: ліва частина започатковує фронт забудови вулиці, який міг бути продовжений шляхом приблокування інших будівель; права — зорієнтована на збіг сучасних вулиць Потапова і Бандери і є підкреслено динамічною з кутовими вікнами та Г-подібним балконом на другому поверсі, що слугує накриттям над входом. У будинку передбачалось розташування двох квартир на першому поверсі та однієї з ательє — на другому.

1936, Луцьк. Будинок Л. Лісіциної (вул. Потапова, 2). Арх. С. Тимошенко. Світлина у вільному доступі

Північний фасад і сходи будинку Л. Лісіциної. Фотофіксація Ю. Фролової. 2021

Північний фасад (с. 202) і Західний фасад (с. 203) будинку. Обміри креслення Ю. Фролової. 2021

СЕРГІЙ ТИМОШЕНКО

1948, Вінніпег. Конкурсний проєкт катедри. Арх. С. Тимошенко, В. Січинський. Публікація у відкритих джерелах

ПОКЕРНЕННЯ

СЕРГІЙ ТИМОШЕНКО

ПОКЕРНЕННЯ
ПОКЕРНЕННЯ
ПОКЕРНЕННЯ

ПОКЕРНЕННЯ

СЕРГІЙ ТИМОШЕНКО

ПОКЕРНЕННЯ

РОЗДІЛ СЬОМИЙ

НА АМЕРИКАНСЬКОМУ
КОНТИНЕНТІ

Друга світова війна і праця за океаном

1947, Пало-Альто. Три брати Тимошенки (зліва направо) — Сергій, Степан і Володимир (<https://searchworks.stanford.edu/view/fg60xp5128>)

¹ Олександр Тимошенко (13.01.1909, Київ — 14.08.1973, Вашингтон) — архітектор, син Сергія і Марії Шлікевич. Закінчив відділ архітектури в Празькому університеті, працював архітектором в Луцьку в Подєбрадах. Став головним архітектором вашингтонського метрополітена, який дуже вигідно відрізняється від нью-йоркського.

Від початку Другої світової війни розпочалися для Сергія Тимошенка трудні роки в його житті. Як написав в листі його син Олександр¹ до свого товариша Михайла Антоновича, «його батько устиг втекти до Варшави, а маму залишив вроді трофея у Луцьку» (Давидюк, 2014, с. 157). Він вибрався з Луцька до Любліна, а пізніше до Варшави. Ще цікавіший факт про свою долю на початку війни сповістив в інтерв'ю Володимиру Кедровському сам Сергій у 1946 р.: «Я навіть трохи не став першою жертвою війни. Сталося це так. Я в 1930 році оселився на рідних землях в Луцьку... Працював я там до кінця 1939 року, коли прийшлося тікати від маршала С. Тимошенка. Він за своїм підписом з літаків розкидав відозви, а польський генерал Савіцькі видав наказ піймати, все одно було, якого Тимошенка, аби повісити когось. Тільки розумніші поляки стримали той відділ, що мав мене повісити й переконали, що я не маршал С. Тимошенко. Та я вже тоді й втік з Луцька» (Кедровський, 1946, с. 6)². В листі до одного з приятелів на Новий 1948 р. Сергій Тимошенко написав: «Ця друга війна була дуже тяжка, бо прийшлося у 1939 році тікати з Луцька і покинути все ... Страшна зима 40 року у Варшаві, потім три роки в Люблині, а за тим самий страшний рік у моєму житті 1943 в Луцьку ...Опісля ми вже як осінній лист покотились по вітру: Перемишль, Львів, Далмація, Загреб, Грац, Більськ, Прага, Карлсбад і в 1945 році пішки приплентались до Гайдельбергу, де просиділи рік і вже думали, що не видостанемося на поверхню» (*Українська Господарська*, 1959, с. 68).

Про зустріч з Сергієм Тимошенком в Празі весною 1945 року на відзначенні річниці Тараса Шевченка в міській бібліотеці згадує у своїх споминах Василь Іванис: «Серед великого натовпу бачилося багато старих і щойно прибувших зі сходу знайомих. Між ними вразила фігура проф. С. П. Тимошенка худющого, як з хреста знятого. В. М. ніколи його таким не бачив. Підійшов і запитав, що з ним, хворів довго чи що? Одержав відповідь, що то його так приправила праця в технічній німецькій організації Тодта. Він із заздрістю тепер дивиться на нормально виживлених людей» (Іванис, 1962, с. 272). Дещо пізніше, 7 травня Василь Іванис зустрів Сергія Тимошенка в Карлсбаді і той попросив його «при першій же нагоді повідомити брата Володимира в Каліфорнії, що він має паспорт польського громадянина і перебуває в Карлсбаді. Іти він не міг, бо мав слабке серце» (Іванис, 1962, с. 276). Іванис виконав його прохання і пізніше, у 1946 році професор Володимир Тимошенко, з'явившись за дорученням уряду США в Берлін, вивіз брата Сергія з дружиною Марією в Америку (Іванис, 1962, с. 391).

«Свобода» і «Український голос» — україномовні газети у діаспорі

Гумористичний шарж на С. Тимошенка в газеті «Подєбрадка» (*Українська Господарська*, 1959, с. 245)

² В отриманні цієї статті висловлюю подяку Остапові і Марті Скрипникам (Вінніпер) та David Mitchell з Manitoba Legislative Library

1949, Вінніпег.
Конкурсний проєкт
катедри.
Арх. С. Тимошенко,
В. Січинський (Кейван,
1984)

1947, Ванкувер.
Проєкт церкви
Арх. С. Тимошенко
(Мулик-Луцик, 1989)

Про прибуття Сергія Тимошенка в США сповістила українська газета «Свобода»: «З європейської скитальщини прибув недавно до Злучених Держав інжинір-архітект Сергій П. Тимошенко, брат Володимира та Степана, професорів в Каліфорнійському університеті. Інж. Сергій Тимошенко був у своїм часі членом, головою і містоголовою Архітектурно-художнього гуртка українських артистів і малярів в Харкові, а від 1922 р. у Львові. Членами цього гуртка були найвизначніші українські мистці цього часу, як Васильківський, Холодний, Ковжун, Новаківський і багато інших. Інж. С. Тимошенко одержав за свої праці понад 10 премій-нагород на художніх виставах на Великій Укра-

їні й у Львові. В Західній Україні мав багато замовлень на проєкти церков, іконостасів та народніх домів. На Волині побудовано до 10 церков в українським стилі на підставі проєктів інж. Тимошенка. Для митрополита А. Шептицького виготовив він начерк для забудови цілого монастиря в Зарваниці в стилі українського барока. Подаючи цю новинку, годі не згадати, що тепер є нагода використати цю фахову силу теж і українцям в Злучених Державах та Канаді, що задумують будувати чи прикрашувати в українським стилі свої церкви, народні дома, чи навіть приватні дома, нагробники і т. п. Сергій Тимошенко живе тепер у братів у Пало Альто в Каліфорнії» (1946, Свобода, ч. 181, с. 3).

Дещо пізніше про нього сповістила і українська канадська газета «Український голос», яка виходила у Вінніпезі: «...недавно прибув до Зєдинених Держав бувший міністер Української Народньої Республіки... визначний український архітект Сергій Тимошенко, брат професорів Каліфорнійського університету, Володимира і Степана...» (1946, Український голос, ч. 48).

У своїх спогадах старший брат Сергія, Степан Тимошенко згадує: «Я, звичайно, цікавився долею моїх рідних. Мій брат, що мешкав у Східній Польщі і втік від більшовиків, влаштувався в Західній Польщі і працював там архітектором. Після закінчення війни він опинився в одному з таборів для полонених, організованому американцями. Його становище було дуже небезпечним. Табори відвідували радянські представники, які особливо цікавилися особами, відомими своєю антикомуністичною діяльністю. Таких людей вони вивозили в Росію і там ліквідовували. Братові повезло, його більшовики не зауважили і він зміг через рік після закінчення війни приїхати до мене в Каліфорнію. ... Приїзд брата і його жінки співпав з тяжким періодом мого життя. Померла моя дружина. Брат з жінкою поселилися в моєму домі і своєю участю допомогли мені пережити тяжкий час. Брат був на два роки молодшим від мене і в молодості був фізично здоровішим від мене, але тяжкі пережиття війни сильно відбилися на його здоров'ї. Він з трудом ходив. Серце відмовлялося служити. Попервах, відпочивши від переїзду, він ще мріяв вернутися до своєї спеціальності

архітектора. Він об'їхав місця головних поселень українців в Сполучених Штатах і в Канаді. Всюди його приймали з пошаною як відомого українського діяча, але якогось постійного заняття він не знайшов» (Тимошенко, 1963, с. 346–347).

Перший виїзд Сергія Тимошенка до Канади відбувся вже у листопаді того ж 1946 року. Вже 26–27 листопада 1946 р. Сергій Тимошенко взяв участь в урочистій церемонії відкриття Колегії Св. Андрея у Вінніпезі, Манітоба (Мулик-Луцик, 1989, с. 797). Як написала газета «Український голос», «.. 25 листопада прибули до Винни-

1947, Ванкувер.
Церква Св. Трійці.
Арх. С. Тимошенко.
Чільний фасад.
Світлина В. Слободяна.
2015

1947, Ванкувер.
Церква Св. Трійці.
Арх. С. Тимошенко.
Бічний фасад.
Світлина В. Слободяна.
2015

1947, Ванкувер.
Церква Св. Трійці.
Арх. С. Тимошенко.
Вівтарна апсида
(с. 211). Світлина
В. Слободяна. 2011

пегу два визначні гості, що будуть на отворенню Колегії св. Андрея. Першим з них є Сергій Тимошенко, бувший міністер Української Народної Республіки, відомий знавець українського архітектурного стилю. Він приїхав недавно до Америки... Другий — Дмитро Мартинівський, прибув літаком з Англії. Він має остатися як один з професорів в Колегії» (1946, Український голос, ч. 40). Власне це перебування Сергія Тимошенка в Вінніпезі започаткувало співробітництво його з Українською греко-православною церквою Канади, для якої він виконав проекти церков у Ванкувері, Едмонтоні, Саскатуні, доопрацювання проекту церкви в Торонто (Тимошенко О., 1952, с. 2–8; Січинський, 1956, с. 160).

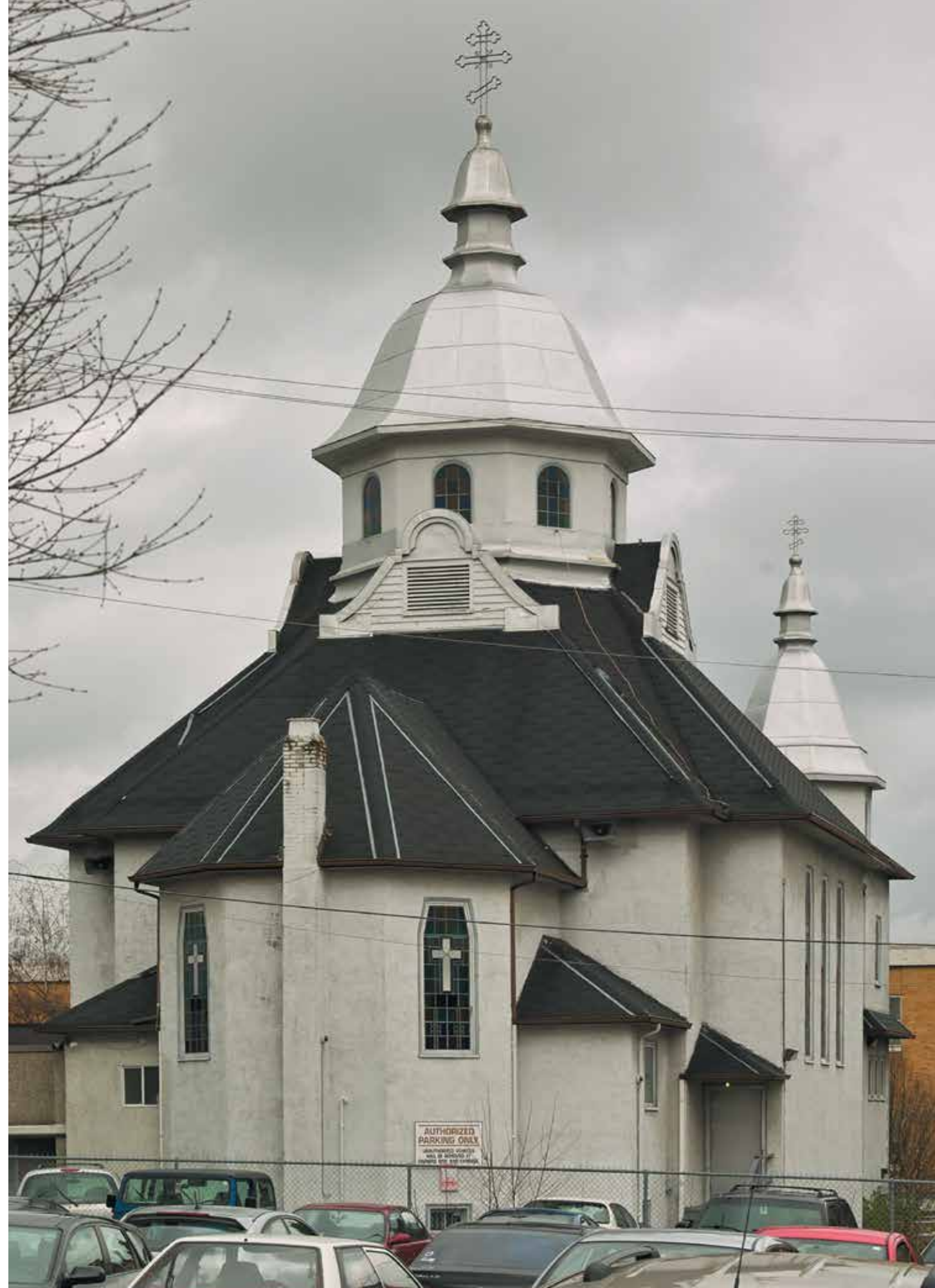
У ті роки був зроблений добрий почин з улаштування архітектурних конкурсів на будову церков в країнах розселення. В конкурсі 1948 р. на будівництво української

катедральної православної церкви у Вінніпезі дві перші нагороди отримали Олекса Повстенко разом з Юрієм Кодаком і Сергій Тимошенко разом з Володимиром Січинським (Січинський, 1956, с. 170).

Першою стала запроєктована С. Тимошенком церква Св. Трійці у Ванкувері. Українська православна парохія у Ванкувері була створена 9 травня 1937 року. Перші літургії відбувалися в Українському національному домі. Громада росла, приміщення почало ставати зовсім тісним. Щораз частіше лунали заклики до будівництва нової церкви. «Громада скористалася тим, що вертаючись зі з'їзду в Вінніпегу до Пало Альто, Каліфорнія, переїздив на початку 1947 р. визначний український архітект, проф. С. Тимошенко. Заряд порозумівся з архітектором, і він згодився виготовити проект церкви для громади. Тепер громада пишається церковним будинком, проєкт якого опрацював відомий архітект на стиль церков Великої України» (Бритійська Колумбія і українці, 1957, с. 54–55).

До зведення церкви приступили 1948 року. Відповідальним за її будову був член громади Михайло Гомола. Хрест для головного купола освятив преподобний Стівен Симчич 11 вересня 1949 року. До весни 1950 року будинок був закінчений ззовні й частково в середині. На Великдень 1950 року громада рано на світанку врочисто перейшла з церковної залі на постійно до нового незакінченого храму.

Постала тридільна одноканальна церква в характерному для сакральних споруд Сергія Тимошенка українському необароковому стилі — гранчастий вівтар, вища

1947, Ванкувер.
Церква Св. Трійці.
Арх. С. Тимошенко.
Інтер'єр. Світлина
В. Слободяна. 2015

1947, Ванкувер.
Церква Св. Трійці.
Арх. С. Тимошенко.
Пам'ятка про внесення церкви до списку спадщини. Світлина
В. Слободяна. 2015

квадратна нава і прямокутний бабінець. Їй притаманні всі основні елементи, витворені архітектором під час проектування ним церков в Галичині і на Волині — потрійні вікна, барокові бані, барокові причілки, вікна з трапецієвидними завершеннями. Особливістю церкви стали дві двоярусні квадратні вежі, що фланкують чільний фасад, вкриті меншими бароковими банями, що повторюють баню, встановлену над навою. На відміну від європейських будівель, ця церква зведена за американсько-канадською технологією — сталевий обмурований каркас, стремління до простої лінії, гладких геометричних заокруглень.

У 1970 р. парафія розпочала проектування та збір коштів для будівництва Українського православного центру, безпосередньо прилеглого до церкви, який офіційно був відкритий 17 червня 1973 року. А в грудні 1977 р. міська рада Ванкувера визнала церкву пам'яткою архітектурної спадщини, про що помістили

пам'ятну дошку на фасаді церкви.

Другою роботою Сергія Тимошенка стало коригування проекту української православної церкви Св. Володимира в Торонто. Заснована у 1926 р. громада, розпочала її будівництво у 1946 р. на купленій у 1935 р. ділянці по вулиці Батерст (Ukrainian Orthodox Church, р. 5). Тимошенко підключився, коли основний масив стін вже був зведений. Поставав тринавовий храм з вужчим вітарем з двома захристіями по боках. Сергій Тимошенко завершив його великою бароковою банею на світловому восьмерику над центральною навою та двома меншими банями на квадратних вежах, що фланкують чільний фасад храму. Ці три бані надали споруді рис українського бароко, підкресливши її приналежність до храмів східного обряду. У 1951 р. церква була піднесена до рангу собору і стала осідком архієпископа Торонто і Української православної церкви у Східній Канаді. У 1952 р. в церкві встановили іко-

ностас, виготовлений за проектом архітектора Юрія Кодака з іконами пензля художників В. Баласа, М. Дмитренка та І. Кубарського (Ukrainian Orthodox Church, р. 5).

Треба відзначити, що власне в цей час формувалася окрема православна церква Канади. На Надзвичайному Соборі у Вінніпегу, який відбувся в днях 12–13 листопада 1947 року, Владика Мстислава (Степана Скрипника) було обрано Правлячим Єпископом Української Греко-Православної Церкви в Канаді з титулом Архієпископ Вінніпегу і Всієї Канади (Удод, 1973, с. 87). Сергій Тимошенко був добре знайомим з владикою Мстиславом ще по своїй праці в польському сеймі і сенаті. Ймовірно,

власне владика Мстислав заангажував його до проектування двох наступних церков — в Саскатуні, провінція Саскачеван, та у Едмонтоні, провінція Альберта.

На Загальних Зборах православної громади Саскатуна 12 лютого 1947 р. громада прийняла проект нового храму, виконаний Сергієм Тимошенком із залученням місцевого архітектора Франка Мартіна³. А на Загальних Зборах 24 липня того ж року вибрано Будівельний Комітет у такому складі: о. Т. Ковалишин, проф. А. Михайленко і д-р М. Бойкович (Удод, 1973, с. 89). Цю дату можна вважати датою початку будівництва нової церкви в Саскатуні. А 1952 р., незважаючи на всі труднощі і непорозуміння,

1946, Торонто.
Катедра Св. Володимира. Арх. С. Тимошенко. Чільний фасад.
Світлина В. Слободяна. 1999

Обкладинка буклету катедри Св. Володимира

³ <https://www.saskatoon.ca/community-culture-heritage/heritage-properties-programs/heritage-register>.

1946, Торонто.
Катедрa Св. Володимирa. Арх. С. Тимошенко. Інтер'єр.
Світлина В. Слободяна.
1999

пов'язані зі справою будови нового храму, роботи в основному були завершені. Урочиста посвята і відкриття новозбудованої святині відбулися 12 жовтня 1952 р. (Удод, 1973, с. 89). А 8 березня 1953 р. Надзвичайні Загальні Збори громади прийняли проєкт іконостасу, виконаного теж архітектором Сергієм Тимошенком (Удод, 1973, с. 89). Його вирізьбили з червоного дерева та японського дуба — листя, грона винограду та кручені колонки оточують ряд ікон. Стінопис та ікони у традиційному православному стилі виконав нью-йоркський іконописець Борис Макаренко. На кожній стороні восьмигранного купола церкви зображені основні свята Церкви та святих.

Церква постала у формах, подібних до церков, проєктованих Сергієм Тимошенком у міжвоєнний час. Це хрещата будівля з прямокутними раменами, кути якої заповнені низькими різницями при вівтарній частині і додатковими приміщеннями при бабинці. До

вівтаря прилягає нижча гранчаста апсида, а вхід до церкви підкреслює чотириколонний портик з бароковим фронтоном. Рамена церкви накриті трисхилими дахами з бароковими фронтонами. У 1987 р. на території собору була встановлена бронзова статуя Святого Володимира, Хрестителя України-Руси. Статую спроектував і доповнив скульптор Саскатуна Білл Епп. А на початку 1990-х років обабіч чільної частини бабинця добудували дві квадратні вежі, вкриті меншими бароковими банями, що повторюють баню, встановлену над навою.

У 1985 р. муніципалітет Саскатуна вніс православну церкву Св. Трійці до переліку муніципальних пам'яток, як таку що презентує візантійський стиль архітектури, виявлений в симетричному центральному плані, єдиній мідній бані, чотирихилому даху та портику зі стовпами, елементи українського греко-православного сакрального місця, включаючи його іконостас та розписи⁴.

Четвертою церквою стала православна катедрa в Едмонтоні. Про неї І. Кейван написав: «Значно підніс нашу архітектуру в ЗСА Сергій Тимошенко своїми проєктами церков. Найвартісніші наші церкви в Канаді це православна катедрa Св. Івана Хрестителя в Едмонтоні й Пресвятої Трійці у Ванкувері (обидві проєкту С. Тимошенка)» (Кейван, 1984, с. 65, 79).

Православна громада Св. Івана Хрестителя в Едмонтоні заснована 1926 року. Вона купила стару методистську церкву, відправи в якій відбувалися до 1949 року. Тоді було ухвалено зводити нову святиню. Проєкт її виготовив Сергій

Тимошенко. Будівництво розпочалося навесні 1950 року. 7 травня цього року єпископ Мстислав, глава Української греко-православної церкви Канади, благословив майданчик для будівництва нового храму на розі вулиці 107 та проспекту 110. Будівництво розпочалося 14 вересня. Первісний проєкт церкви Сергія Тимошенка доробляв архітектор Патрік Кемпбелл-Хоуп, який і вів будову.

Постала церква, дещо відмінна від інших проєктів Сергія Тимошенка. Це хрещата в плані будівля з прямокутними вівтарем з невеличкою півциркульною апсидою, бічними раменами і видовженим прямокутним бабинцем. Серед хреста вінчає характерна для архітектора барокова баня на світловому підбаннику. Ще дві бані вінчають квадратні вежі, що фланкують чільний фасад. Церкву цікаво описав архітектор Юрій Черненко у виданні, присвяченому посвяті її митрополитом Огієнком 1952 р.:

«Українська Православна Катедрa св. Івана в Едмонтоні, збудована 1952-го р., творитиме віковичну пам'ятку вкладу українського народу в культурно-мистецьку творчість Канади. В добу ХХ ст., часу модерної, конструктивно цілевої архітектури, повстає ця будова, що формою і стилем своїм нагадує українсько-візантійське церковне мистецтво та гармонійно виявляє вплив західного світу, вплив краю, в якому вона побудована. Будова ця не є реконструкцією старої візантійської церкви, вона рішучо і недвозначно виявляє добу свого повстання і стремління до ясних, простих та цілевих форм нашого часу. Це є відповідне пов'язання та примінення старого стилю з новим і новою конструкцією. Західно-європейське церковне будівництво знайшло модерні форми і стиль, який нині має свої тривкі та питомі форми. Східно-європейське церковне будівництво не витворило ще свого модерного стилю. Ка-

1952, Саскатун.
Церква Св. Трійці.
Арх. С. Тимошенко.
(Удод, 1973)

1952, Саскатун.
Церква Св. Трійці.
Арх. С. Тимошен-
ко. Бічний фасад.
(<http://spldatabase.saskatoonlibrary.ca>)

⁴ <https://www.saskatoon.ca/community-culture-heritage/heritage-properties-programs/heritage-register>.

1952, Саскатун.
Церква Св. Трійці.
Арх. С. Тимошенко.
Чільний фасад, після
розбудови.
Світлина Надії Слобо-
дян. 1997

1952, Саскатун.
Церква Св. Трійці.
Арх. С. Тимошенко.
Іконостас, виготовле-
ний за проектом
С. Тимошенка (Мулик-
Луцик, 1989)

тедра св. Івана в Едмонтоні повстає в часі розвою нового модерного стилю для церков східного обряду. Будова ця пов'язує питомі підстави, принципи та мотиви українсько-візантійського стилю з модерними напрямними та стремліннями до простої лінії, чи гладких геометричних заокруглень. Багата орнамента візантійського стилю, оправдана в своїй часі, є обмежена до відповідних місць, як коронуючий гімн на вершках стін, обрамлення вікон і головний вхід. Підставова форма церкви, хрест є притаманністю візантійського стилю, виступає виразно на зовні, тому що нема жадних прибудівок. Пропорційно великі вікна роблять церкву ясною і світлою в середині, що вносить в будову новий дух, дух світла і простору. Коронуючий камінний гімн, що окружує церкву, запроектований на підставі старого українського мотиву, який

стрічаємо в мурованих церквах Західної України. Головний вхід, прикрашений каменем, гідно і стильово репрезентує церкву, дає їй виразну напрямну. Великий лук над головним входом впливає монументально. Камінні колумни і капітелі - є упрощені мотиви з каплиці Богословської Академії у Львові. Камінна розетка над входовим луком є також нашим старим мотивом, який стрічаємо на церквах у Києві, приміром, на катедральнім соборі Миколи (Військового), чи на Всесвятській церкві над економіською брамою Києво-Печерської Лаври, обі збудовані гетьманом Іваном Мазепою. Багаті формою бані катедр, що сидять на примірно простих вежах, є взоровані на Успенськім катедральнім соборі Києво-Печерської Лаври, що був один з найбільш розкішних творів релігійної архітектури Східної Європи. Висота і розміри голов-

ної бані були обмежені з причин близькості летовища. Сама конструкція Катедрі сталеворамова з цегляними стінами і залізо-бетонним підвалом. Розміри Катедр: довжина 106 стіп, ширина 56 стіп, ширина в хресті 82 стопі, висота головної бані 85 стіп до вершка хреста. Катедра є вивінована наймодернішим вентиляційним вирядом та має центральнопарове ogrівання» (Памятка з посвячення угольного каменя..., 1952, с. 30).

Вже пізніше, у 1980 році, катедра отримала багато прикрашені бронзові вхідні двері, які були подаровані Фондом родини Лева Криси. На них є бронзові рельєфи св. Андрія та св. Івана Хрестителя, а також св. Володимира та Ольги, які християнізували землі Руси-України. Їх створив художник Роман Коваль, який також відповідав за барвисті мозаїки на чільному фасаді. В нішах обабіч дверей зображені яскра-

ві мозаїки чотирьох євангелістів Матвія, Марка, Луки та Івана, а над порталом, в півциркульній арці — Покрова Пр. Богородиці зі собором Св. Софії в Києві праворуч та собором Св. Івана Хрестителя в Едмонтоні зліва від неї. Оригінальні вікна були замінені в 1994 році на яскраві вітражі, виготовлені почесним членом церкви Ніком Очоттою. Ікони в іконостасі пензля Вадима Доброліжа⁵, який після Другої світової війни іммігрував до Канади.

Окрім цих чотирьох церков в Канаді Сергій Тимошенко проектував і інші об'єкти. Так, Володимир Січинський повідомляє, що він спроектував каплицю в Асуньсьйоні в Парагваї (Січинський, 1956, с. 160). Але це, ймовірно, помилка. В Парагваї українці селилися в його південній частині в околицях Енкарнасіона та Колонії Фрам, а не в центральній частині, в столиці. На жаль, віднайти українську

1952, Едмонтон.
Церква Св. Івана
Хрестителя.
Арх. С. Тимошенко.
Чільний фасад.
(«Edmonton Historical Board»)

⁵ Наведено в альбомі:
Вадим Доброліж,
Едмонтон, 1985.

церкву в Парагваї, збудовану за проектом Тимошенка не вдалося.

Також, в останній рік свого життя Сергій Тимошенко розробляв проект православної катедри для Буенос Айреса в Аргентині, але завершити його не встиг (Тимошенко, 1952).

Окрім проектною роботи Сергій Тимошенко брав активну участь у громадському і науковому житті української еміграції. Він був членом Української Вільної Академії Наук в США, Українського Наукового Товариства імені Т. Шевченка в США, Товариства Українських Інженерів в Америці, Об'єднання б. Вояків Українських Армій в США та інших громадських організацій.

Але підірване здоров'я під час Другої світової війни невдовзі дало знати про себе. 6 липня 1950 року Сергій Тимошенко помер в лікарні міста Пало-Альто від інфаркту. Поховали його на цвинтарі в Альта Меса Меморіал Парк (Alta Mesa Memorial Park) в Пало-Альто, округу Санта Клара Каліфорнії (Palo-Alto, Santa Clara County, California).

На смерть архітектора численно відгукнулись як українські, так і американські видання. Так, вже 8 липня в газеті «The New York Times» появилася стаття про нього з промовистим заголовком «С. Тимошенко, 69 р., церковний архітект. Помер вигнаний український лідер»: «Пало-Альто, Каліфорнія, 7 липня. Сергій Тимошенко, відомий український лідер та архітектор в еміграції, помер вчора від серцевого нападу в лікарні Пало-Альто після тижневої хвороби. Його вік був 69 років. Пан Тимошенко перебував у цій країні з 1946 року, після політичної

та професійної кар'єри в рідній Україні, Польщі та Чехословаччині. Свого часу після Першої світової війни він був лідером підпільного руху в Україні проти комуністів.

Народившись в Чернігівській губернії в Україні, він закінчив архітектурний факультет Будівничого училища в Санкт-Петербурзі. Кілька років він займався своєю професією в Харкові, де спроектував кілька великих будівель. Близько 1920 року він був міністром транспорту в українському уряді. Це було до того, як всю країну поглинули Ради. Незабаром він емігрував до Польщі, а згодом до Чехословаччини, де був директором Українського техніко-сільськогосподарського коледжу в Празі. Повернувшись до Польщі в 1930 році, він взяв активну участь в аграрній реформі у Волинській губернії в ролі інженера і був обраний до польського конгресу, а згодом від Сенату.

Під час вторгнення нацистів пан Тимошенко перебував у тій частині Польщі, яку взяла Німеччина, і він провів військові роки в окупованій Польщі та в Чехословаччині. Не бажаючи залишатися під час радянської окупації після війни, він поїхав до Гейдельберга, де його знайшов один із його братів, професор Стенфордський науково-дослідний інститут харчових продуктів Володимир Тимошенко. Професор Тимошенко, економіст, який був пов'язаний з американським окупаційним урядом, організував його приїзд до цієї країни.

Відомий як видатний архітектор, який у своїх останніх роботах намагався розробити особливий український архітектурний стиль, пан Тимошенко спроектував кіль-

ка церков для грецької православної конфесії в Канаді. Вони були для українських колоній у Ванкувері, Едмонтоні та Торонто, і всі вони були пристосовані до стилю, популярного в Україні в XVII — XVIII століттях. Окрім брата, він залишає свою дружину уроджену Марію Шлікевич, сина, Олександра Тимошенка, нью-йоркського архітектора, та іншого брата, доктора Стівена Тимошенка, який також пов'язаний зі Стенфордським університетом, де він є почесним професором теоретичної та прикладної механіки» (1950, The New York Times, July 8, p. 13).

А українська газета «Свобода» 18 липня опублікувала розлогий некролог Микити Кекала: «Наспіла сумна вістка про смерть Сергія Прокоповича Тимошенка, (Уродився 5. лютого 1881. р., в Базилівці на Чернігівщині, а помер 6 липня 1950 р.). Відійшов на вічний спокій ще один з могіканів старої Української Громади, що боролася давно,

ще до революції, за українську національну справу. ... Сергій Прокопович ще за студентських років належав до Української Громади в Петербурзі, де він вчився. В часи царського режиму, коли панувала Валуївщина з наказом, що України не було, нема і бути не може, коли заборонялось з закордону, переважно з Галичини, одержувати будь яку українську літературу, чи то політичну, чи белетристичну, Сергій Прокопович, тоді ще студент, займався довозом цієї літератури переходячи нелегально кордони. При одному з таких переходів через кордон Сергія Прокоповича Тимошенка прикордонники спіймали і тяжко побили. Після закінчення Сергій Прокопович як інженер-архітект оселився в Харкові. Він працював Головним Архітектором Управління Північно-Донецької Залізниці, де в багатьох містах залізниці побудовано різні будівлі в українському стилі. Попри свою працю на залізниці Сергій Про-

Пало-Альто, Каліфорнія. Могила Сергія і Марії Тимошенків. Світлина Ф. Конкова. 2012

копович займався пропагуванням українського стилю, беручи участь в різних архітектурних і художніх виставках, виставляючи свої проекти різних будівель, будинків, церков, на каплиць, пам'ятників й інше в українському стилі, за які кожного разу одержував різні нагороди і відзначення; також за його проектами в Харкові побудовано багато будинків в українському стилі, як будинок Івана Бойка, та інші будинки на Катеринославській вулиці, які відрізнялися своїм стилем і красою від інших будівель.

Він брав участь і в громадській роботі в Харкові, був членом Т-ва ім. Гр. Квітки-Основ'яненка, українського архітектурно-художнього Відділу Мистецького Клубу, виступаючи оборонцем будівель з старовинними пам'ятками української архітектури. Так він виступив проти знищення українських фресок і стилю бані Церкви Різдва Христового в Харкові і домігся збереження цих старих пам'яток українського мистецтва. Большевики, що руйнують все українське, не зупинились перед руйнацією і архітектури в українському стилі, зіпсували будинок Бойка в українському стилі надбудовою ще одного поверха в звичайному виді без усякого стилю, а Церква Різдва Христового була 1929 року зруйнована. Проекти Сергія Тимошенка поміщували в українських журналах і часописах. Сергій Прокопович займався і політичною українською працею. Він був одним з перших членів Р.У.П., що потім перетворилася на Українську Соціал Демократичну Партію. З перших Днів революції 1917 р. він, можна сказати, окунувся в політично-громадську працю.

Не зважаючи на те, що був соціал-демократ, він головуючи на 1-му Національному З'їзді Харківщини різко позбавив слова соціаліста-революціонера Володимира Коряка, який назвав національні прапори ганчірками, а також направив на національний шлях діяльність харківської організації українських соціал-демократів, різко виступавших проти національної політики.

На першому Національному З'їзді Харківщини Сергія Прокоповича було обрано головою Національної Ради в Харкові, і був ним аж до осені 1917 р., коли його було обрано губерніяльним комісаром Харківщини. Після встановлення української Влади 1918 р. він знову був призначений губерніяльним комісаром Харківщини. 1918 р. він евакуював з Харкова, був один час міністром шляхів в уряді УНР. Переїхавши на еміграцію Сергій Прокопович був професором Української Господарської Академії в Подєбрадах. Повернувшись на українські землі в Польщі Сергій Прокопович був архітектором в Луцьку і широко пропагував український стиль в архітектурі. Працюючи як архітект у Львові (1922-24), побудував церкви на Клепарові, Левандівці, в Мразниці біля Борислава та інші, зокрема на Волині. Залишив багато проектів митроп. А. Шептицькому для будови монастиря в Зарваниці, перебував Національного Музею у Львові і т. п. Був радним міста Луцька і послом та сенатором від Волині.

Ще треба пригадати, що Покійний був учасником Другого Зимового Походу і бою під Базаром, за що був нагороджений Хрестом С. Петлюри. 1944 р. змушений був

виїхати до Німеччини де і пробував в Гайдельберзі, відкіля і виїхав до Америки. Сергій Прокопович помер 6 липня в шпиталі в Палло Альта, в Каліфорнії на 67-му році життя від хвороби серця. Ще перед смертю у день розмовляв зі своєю дружиною, а на ранок його не стало. Після нього залишилась дружина і син, теж інженер-архітект. Сумно згадувати, що не стало людини, яка все своє життя віддала на служіння українському народові, його культурі і мистецтву, а особливо жаль тим, хто з ним працював і співдіяв. Нехай же Тобі буде американська земля пером, далека від України, яку Ти так любив» (1950, Свобода, ч. 164, с. 3).

Дещо пізніше появились підсумовуючі статті про життєвий шлях Сергія Тимошенка — архітектора і громадського діяча в таких виданнях як «The Ukrainian Quarterly» Володимира Січинського (Sichynsky, 1950, с. 253-256), яку передрукував тижневик «The Ukrainian Weekly» (1950, The Ukrainian

Weekly, 52; 1951, 1), чи «The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U. S.» (1951, The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U. S., 1, p. 71-72).

У своїй статті «Стиль в українському мистецтві» Володимир Січинський, порівнюючи розвиток мистецтва в Радянській Україні і в місцях поселень українських емігрантів, зазначив: «За те маємо визначні імена мистців, що живучи поза залізною заслоною відчували український стиль сильніше. Не маємо на меті перераховувати всі ці імена в точній «гієрархії». Вкажемо лише для прикладу: в малярстві — П. Холодний, в графіці М. Бутович, в поезії — О. Лятуринська, в піснях — О. Кошиць, в архітектурі — С. Тимошенко. Очевидно, умови вільної творчості в мистецтві — річ не другорядна» (Січинський, 1950, с. 102). Цим він поставив творчість Сергія Тимошенка в ряд найвизначніших здобутків української архітектури ХХ століття.

Пало-Альто, Каліфорнія. Могила Сергія і Марії Тимошенків. Надгробний напис. Світлина Ф. Конкова. 2012

Українська архітектура та церковне будівництво (розмова з проф. С. Тимошенком)

Тяжкі для України події й стан в Європі все більше та більше приганяють до американських берегів видатніших українських вчених та національних діячів. Одним з таких видатніших українських будівничих (архітекторів) є інженір-архітект Сергій Тимошенко, що недавно приїхав до Зєдинених Держав на постійне мешкання.

Знаю я особисто вже з давнього часу інженіра Тимошенка, як видатнішого українського діяча ще до революції 1917 року, а потім як члена Центральної Ради та міністра шляхів в уряді Української Народної Республіки. Та не багато я знав про його фахову діяльність, як українського інженіра-архітектора, а тому я попросив його розповісти мені про свою фахову діяльність. Тут я коротко перекажу те, що розповів мені інж. С. Тимошенко про свою діяльність, бо це має загальне значіння навіть для історії української архітектури:

«Почав я цікавитися українським будівництвом з того часу, — говорив мені інж. С. Тимошенко, — коли почалося відродження українського стилю. Ознакою тої праці я визнаю справу будови полтавського земства. Справу ту почав відомий архітект Сергій Васильківський з Харкова. До викінчення тої будови по рекомендації Васильківського було притягнуто Вас. Кричевського. (Вкінці Кричевський присвоїв собі чужі заслуги і став уважатися автором проєкту).

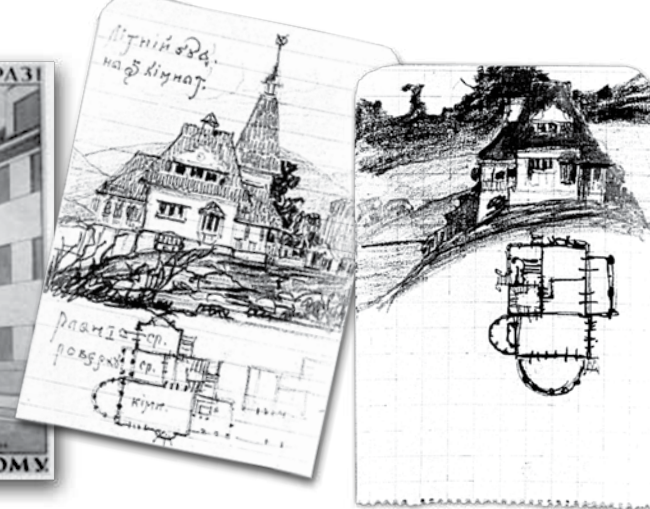
Васильківський, професор і академік Самокиш уже тепер і не згадуються, а властиво В. Кричевський саме тоді вчився в них.

В той самий час проф. В. Щербаківський розпочав свою працю по фотографуванню старих будов, переважно церков. Відкриття пам'ятника Котляревському, Археологічний зїзд у Харкові викликали відгомін в літературі й з'явилися наукові праці, опубліковані професором Ф. Вовком, проф. Павлуцьким, священиком Сіцінським та іншими.

Коли я приїхав на працю до Харкова в 1909 році, то разом з С. Васильківським, архітектором Сердюком, Самокишом, Берносом, Уваровим, інж. Голіцином, Лінником і др., заснували Українське Товариство Архітектурно-Художнє. Деякі гарячі українські патріоти дивилися на справу вузько й розпочали війну проти нас, бо ми інакше підійшли до справи ніж їм хотілося. Ми відкинули «хуторянство й малоросійщину», а почали навязувати контакт з Московським Архітектурним Товариством, з Петербургською групою українців-малярів, з одеською групою й т. д. Результати тих стосунків швидко виявилися. Наприклад, при допомозі «Московського Архітектурного Товариства» вдалося врятувати багато старовини; в російській літературі з'явилися праці по українському мистецтву таких знавців мистецтва, як Ігор Грабарь, А. Лукомський та інших. Васильківський з нашого гуртка видав першу частину «Українського

1934. Проєкт Українського дому у Празі. Листівка

1920. Ескізи на сторінках блокноту для нотатків. Арх. С. Тимошенко. Biblioteka Narodowa (Warszawa, Polska), mf 79909

орнаменту». Видавництво було фінансовано російським міністерством народної освіти. На жаль другу частину не було надруковано, хоча вона й була приготована до друку.

Роботи нашого харківського гурту давали значні наслідки, бо що року влаштовано було художні вистави в Харкові, Катеринославі, Єлисаветграді, Москві й т. д. Було оголошено біля 10 конкурсів на українські архітектурні проєкти: великої церкви в українському стилі для м. Харкова; народнього дому для одного містечка на Полтавщині; пам'ятника композиторові М. Лисенкові; будинка художньої школи в Харкові й т. д. На цих конкурсах об'явилося багато молоді, яка почала працювати в українському архітектурному стилі. Виклади, диспути, реферати й т. д. зацікавили і приятелів і ворогів, а разом з тим мистецьке життя на національному ґрунті нестримано розросталося, аж до большевиків. Навіть під большевиками деякі члени нашого гуртка робили свої проєкти в українському стилі. Я в тім гурті був заступником голови, а по смерті С. І. Васильківського був головою.

Особисто я завжди виступав на конкурсах і одержав не менше 10-12 нагород-премій за свої праці. Перевів кілька будов в українському стилі. Нашим гуртком була приготована праця до друку, а саме це мусіла бути книжка новітнього будівництва в українському стилі; на жаль большевики не дали нам того

зробити, а в 1921 р. забрали увесь матеріал приготований до друку й невідомо де діли. Професор Сумцов шукав їх, але не знайшов».

— Чи багато стрічали ви перешкоди в працях гуртка та як вороги відродження стрінули праці на полі української архітектури? — запитав я.

«О, наші стосунки з ворогами були дуже цікаві. Ось, наприклад: Як приїхав до Харкова відомий митрополит Антоній Храповицький, то він забажав відвідати виставу, а по огляду її, через художника Ткаченка, що показував йому її, запросив управу гуртка до себе «на чай». Васильківський збойкотував запрошення, а я пішов, щоб почути опінію нашого ворога. Коли мене представив йому художник Ткаченко, то Антоній «привітав» мене так:

«Я о вас много слыхал. Ваші українофільські ідеї мені глибоко протівні (огидні), но то, що ви делаете для православной церкви заставляет меня относиться в вашей работе с большим почтением (повагою)».

— Ну, а чи те «почтєніє» він коли небудь реально показав? — питаю.

«Так. Пізніше він був за тим, щоб на Україні будували церкви в старовинному українському стилі. При тім він усе з огірченням казав:

«Мне ваш стиль не подуше. Я сам новгородец і в духовенстве человек случайный, но наша вера крепше держится в стенах старых, близких і понятных народу». Нарешті він сам

оголосив конкурс на проект церкви в українському стилі і видав на те 2000 рублів».

— Скажіть, коли ви осіли на іміграції й чим виявилася ваша праця на українських землях поза межами большевицької окупації? — питаю.

«Остаточно я осів на «еміграції» після того, як врятувався від большевиків, коли брав участь в повстанні, яке скінчилося відомим усім українцям масовим розстрілом большевиками наших повстанців у Базарі. Лише жменька нас врятувалася... Після того я оселився у Львові й там разом з П. Холодним, Ковжуном, Голубцем та іншими організували українських мистців і розпочали працю, яка була дуже жива й познайомила наших людей там з широким українським мистецтвом.

У Львові я зробив чимало проектів й децю по ним було побудовано, здається 6 церков та інші будови. Зацікавився мною митрополит Шептицький і дав мені багато робіт. З тих робіт, що я виконав для митрополита Шептицького, можу назвати шкіц монастирських забудовань для Зарваниці (2 церкви і 5-6 ріжних будов), потім шкіц музею у Львові. На конкурсах в Галичині теж одержав три нагороди. Пізніше, коли я вже був в Подєбрадах професором, до мене не раз зверталися з Галичини з проханням зробити щось в українському стилі. Там же я зробив для митрополита Шептицького проект санаторії для духовенства в Карпатах, де є лічнічі джерела.

У 1925 році, коли я приїхав до Чехії, я прийняв участь в організації української художньої студії в Празі, котра пізніше рахувалася українською академією мистецтва, в якій я був професором архітектури. Хоча ми й були одірвані від рідного терену, то проте наша група багато зробила для імigrantської молоді і для пропаганди українського мистецтва».

— Де вас застала європейська війна, в Празі? — питаю.

«Ні. Я навіть трохи не став першою жертвою війни. Сталося це так. Я в 1930 році оселився на рідних землях в Луцьку. Будучи архітектором «при земельній реформі», я всіма числами старався тримати будову хуторів

в українському стилі. На Волині по моїм проектам було побудовано 10 церков та каплиць. Так само я реставрував стару братську церкву в Луцьку, відновлюючи старинний український стиль і розпочав справу реставрації найстаршої церкви у Володимирі Волинському. Працював я там до кінця 1939 року, коли прийшлося тікати від маршала С. Тимошенка. Він за своїм підписом з літаків розкидав відозви, а польський генерал Савіцькі видав наказ піймати, все одно було, якого Тимошенка, аби повісити когось. Тільки розумніші поляки стримали той відділ, що мав мене повісити й переконали, що я не маршал С. Тимошенко. Та я вже тоді й втік з Луцька».

— Який ваш загальний погляд та спостереження над українським будівельним мистецтвом? Питаю вас тому, що я маю нагоду тут на американській землі вітати вас як може одного того, що лишився ще в живих з тих, які розпочали й довгі роки працювали в царині відродження українського архітектурного стилі?

«Підводячи підсумок моїй праці на ниві українського архітектурного мистецтва, можу сказати, що працюю вже сорок років на цій ниві й працював тоді навіть, коли наші люди сміючись казали, що такого стилі немає, хіба що глиняна халупа. Але згодом моя праця та моїх товаришів на цьому полі довели, що вся старовина і Києва і Львова і Чернигова і Харкова і Козельця і Ромен і Лубен і Кременця і т. д., що все то є наше національне, а наші люди в старовину вже знали світове мистецтво ліпше ніж москвини. Треба лише порівняти церкви Мазепи, Кальнишевського та інші з тогочасними будовами в Московщині, щоб це ясно побачити. До речі — німці нищили навмисне все, що торкалося українського мистецтва. Церкву Кальнишевського спалили. Церкви в Чернигові й Козельці порозбивали».

— Чи привезли ви з собою ваші шкіци, плани тощо в галузі церковного будівництва?

«Тепер я не маю ніяких своїх праць готових. Матеріалу для дроблення проектів я тут маю досить в різних бібліотеках, а особливо в бібліотеці Гувера. По церковному будівництві

тут є все, що можна було дістати в Петербурзі, Москві, Києві, Львові чи в Варшаві тощо».

— Дуже цікава справа українського будівельного мистецтва. На жаль наші навіть так звані передові люди мало що знають про це мистецтво й не дуже на ньому розуміються. Чи не думаєте, що тут ви стрінете труднощі на полю використання вашого знання і фаху?

«Боюся, що маєте тут рацію, бо деякі українські «патріоти» узнають українське мистецтво лише в його примітивних формах, отже лише таке, що «вишиване хрестиками», або «уцвяшковане». Отже я нічого не можу подібного приобіцяти з такого мистецтва, бо ті «хрестики» та «цвяшки» свідчать про «ступінь мистецтва», а не про мистецтво.

На жаль у нас на Великій Україні та в Галичині тепер розповсюджено багато «взорів», що нічого спільного з українським мистецтвом не мають. Геометричний орнамент можна знайти у всіх дикунів і хрести і цвяшки відіграють ту саму гамму, що й у нас. Ми ж завдяки тому, що жили загально-європейським життям, маємо стосунок до світового мистецтва рівнозначний іншим культурним народам. Коли старі будови Володимира Волинського, Чернигова, Галича, Кам'янця й т. д. свідчать, що в XI–XIII століттях ми не відставали ні від італійців, ні від французів, а наше «українське барокко» всіх знавців ще тепер дивує і вказує, що в XVI–XVIII віках Україна була зразком та метою європейської архітектурної культури.

Знаю я, що стріну великі труднощі для діяльності на українському полі тут і не багато стріну таких, що розуміють вагу й значіння високого українського архітектурного мистецтва, та все ж таки спробую щось зробити тут за океаном в цій українській мистецькій галузі. Приїхавши сюди, не хочу рвати свій зв'язок зі своїм рідним та дорогим мені мистецтвом, на полі якого я працював усе бурхливе життя.

Оце тут маю перед собою чотири поганих фотографій з моїх праць на вигнання (1920–1924 рр.) й думаю я де ще мої 300–400 праць. В Луцьку мою хату розграбували по большевиках «свої» люди й мої проекти мабуть служать для покришок на глечики, бо більшість

своїх праць я наклеював на твердому папері».

— Де ви тепер думаєте оселитися надалі?

«Поки що думаю оселитися в свого брата Володимира, професора університету в Стенфордї в Каліфорнії. Чуюся дуже змученим фізично й навіть душевно, але знаю, що довго не буду відпочивати. Не така моя натура й знову скоро потягне мене до кипучої праці. Аби лише знайти для неї поле серед наших українців у Канаді та Зєдинених Державах».

— Бажаю вам повного успіху в вашій дорожочинній праці для української культури тут в Новому Світі.

Розпрощалися... Чи зрозуміють наші українці в Канаді та Зєдинених Державах, що оце недоля нашого народу в Європі кинула сюди між нас великого українського мистця на полі архітектури, що вже пропрацював сорок років на полі відродження старовинної української архітектури та модернізування її відповідно модерним вимогам науки й мистецтва на цьому полі? Адже професор Сергій Тимошенко в українській архітектурі є тим самим, що був вічної пам'яті покійний доктор О. Кошиць в українській пісні. Велика буде загальна й льокальна шкода для українського загалу, коли ми не використаємо фаху проф. інженіра Сергія Тимошенка при будові наших церков, народних домів чи навіть наших українських фермерських осель (хуторів).

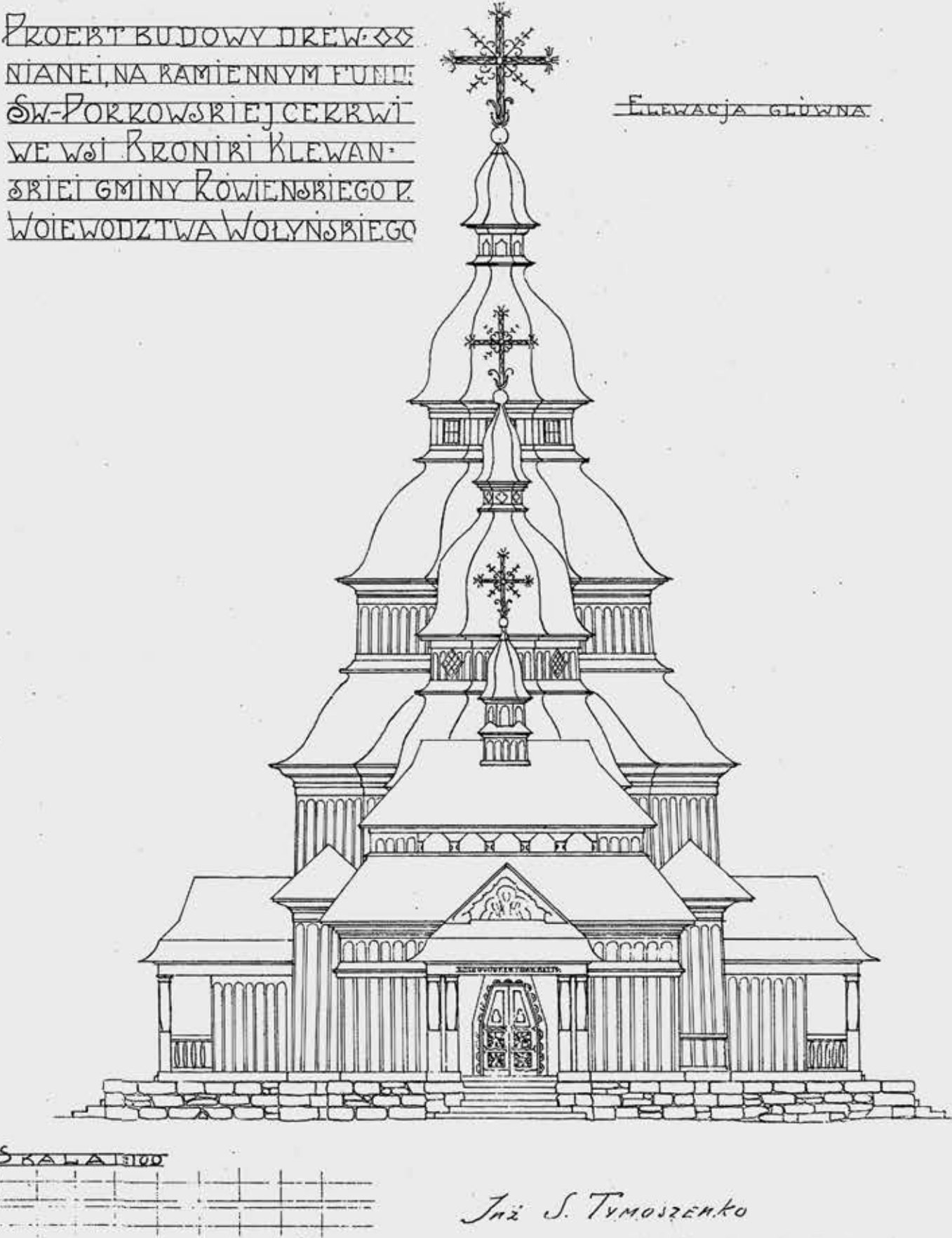
Праця інж. С. Тимошенка, коли ми використаємо його знання, буде великим вкладом в культурно-національне життя українців в Новому Світі та великим культурним вкладом в життя нашої прибраної батьківщини.

Для тих, хто поцікавиться ввійти в безпосереднє порозуміння з інж. С. Тимошенком подаю його теперішню адресу¹:

Mr. Sergius Timoshenko
536 West Crescent Drive
Palo Alto, Cal. Володимир Кедровський

¹ Передрук з: Кедровський, В. (1946, Жовтень 9). Українська архітектура та церковне будівництво: Розмова з проф. С. Тимошенком. *Український голос*. Вінніпег, с. 6.

В отриманні цієї статті висловлю подяку Остапові і Марті Скрипникам (Binnier) та David Mitchell з Manitoba Legislative Library — Василь Слободян.

Поданий у книзі каталог — це перша спроба систематизувати та опублікувати повний перелік об'єктів архітектурної спадщини Сергія Тимошенка, які вдалося ідентифікувати в архівних джерелах, фондах музейних установ та згадках в працях інших дослідників. Перелік не можна вважати вичерпним в силу втрати деяких архівних матеріалів. Також до каталогу не увійшли деякі об'єкти та види проектно-будівельних робіт архітектора, які згадуються побіжно та не містять географічних, часових чи будь яких інших уточнень.

№ п/п	Назва проекту Сергія Тимошенка	Адреса розташування споруди, чи проведення заходу	Будівництво (проект)	Стан споруди	Джерела	Матеріали в книзі «Сергій Тимошенко. ПОВЕРНЕННЯ»
1.	Залізнична амбулаторія. Співавтор: арх. О. Вербицький	Україна, Ковель, (біля залізничного вокзалу).	1906	Зруйновано	ЦДАВО, 3795–1–466, арк. 36–41. Бенедюк, П. (2016). Архітектура станційних комплексів ..., с. 47–58. Архів А. Миронюка.	с. 35.
2.	Жіноча гімназія імені Ю. Пирогової (потім рільничо-мірнич школа, готель «Ко- вельчанка», тепер — комерційна будівля). Співавтор: арх. О. Вербицький	Україна, Ковель, вулиця Театральна, 11.	1906	Збережено	ЦДАВО, 3795–1–466, арк. 36–41. Бенедюк, П. (2016). Архітектура станційних комплексів ..., с. 47–58. Архів А. Миронюка.	с. 36.
3.	Житловий прибутковий будинок І. Лаврентьева. Співавтор: арх. М. Шехонін	Україна, Київ, вулиця Саксаганського (у 1889–1919 рр. — Маріїнсько- Благовіщенська), 101.	1908–1909	Збережено	Тимошенко, О. (1952). Українська архітектура ..., с. 2–8. Мокроусова, О. Г. (2016). Творчі зв'язки ..., с. 7–8. Чепелик, В. (2000). Український архітектурний ..., с. 166. Чепелик, В. (1999). Архітектор Сергій Тимошенко ..., с. 195–210. Вітченко, Д. (2014). Харківський період життя ..., с. 43. Малаков, Д. В. (2017). Архітектор Шехонін: три епохи ..., с. 29–44.	с. 41–46.
4.	Житловий прибутковий будинок Л. Юркевича. Співавтор: арх. М. Шехонін	Україна, Київ, вулиця Паньківська, 8.	1910	Надбудовано	Тимошенко, О. (1952). Українська архітектура ..., с. 2–8. Мокроусова, О. Г. (2016). Творчі зв'язки ..., с. 10. Чепелик, В. (1999). Сергій Тимо- шенко, традиціоналіст ..., с. 199. Малаков, Д. В. (2017). Архітектор Шехонін: три епохи ..., с. 45–60.	с. 46–54.

5.	Полтавська жіноча художньо-ремісничка школа імені С. Хрульова	Україна, Полтава.	1910-ті	Зруйновано	Полтавщина: Енциклопедичний довідник, 1992, с. 795. Тимофієнко, В. І. (1999). Зодчі України ..., с. 361–362.	с. 77.
6.	Школа майстрів кустарних промислів при Полтавському губернському земстві. Співавтор: О. Варяницин	Україна, Полтава, вулиця Конституції, 2а.	1913	Збережено	Савченко, Т. В. (2021). Особливості композиційно-стильового розвитку ..., с. 267.	
7.	Житловий будинок Івана Бойка. Співавтори: арх. П. Ширшов, арх. П. Соколов. Розпис: М. Самокиш Живописні композиції: С. Васильківський Автор надбудови: арх. П. Крупко	Україна, Харків, вулиця Мироносицька, 44.	1912–1913, розписи — 1914–1915	Надбудовано (1930-ті)	Чепелик, В. (1999). Сергій Тимошенко, традиціоналіст ..., с. 136–137; 145–146; 315. Молокін, О. Г. (1940). Український модерн ..., с. 21–27. Селишева, І. І. (2012). Національно- ..., с. 287–290. Черкасова, Е. Т. Архитектурное наследие ..., с. 305–309. Шуліка, В. В. (2010). Розписи М. С. Самокиша ..., с. 187–193. Божинський, Б. І. (2006). Український національно-романтичний напрям ..., с. 21–27. Вітченко, Д. М. (2017). Український традиційний контекст ..., с. 30–42. Рогозинский, Б. Б., Сорокин В. А. (1985). Дзержинского ул. 44 : крат. ист. справка. Б. Б. Рогозинский. <i>Архів Відділу охорони пам'яток архітектури Департаменту містобудування та архітектури Харківської облдержадміністрації</i> . Харків. Арк. 2.	с. 15, 68–67, 78–90, 92–93.
8.	Археологічний музей товариства власників дач курорту «Борисове»	РФ, Геленджик, вулиця Дмитрія Сабініна, 28.	1913	У руїнах	Власенко, В. М. (2007). Сергій Тимошенко — архітектор ..., с. 30. Тимошенко, О. (1952). Українська архітектура ..., с. 2–8.	с. 67, 79.
9.	Училище на 16 комплектів (1920-х рр. — школа імені Т. Шевченка, тепер — гімназія №12). Співавтор: арх. В. Кацика	Україна, Харків, вулиця Чугуївська, 35а.	1914–1916	Збережено	Кальной, Д. П. (1985). Школа, 1910, ул. Юного ленинца, 23 : крат. ист. справка. <i>Архів Відділу охорони пам'яток архітектури Департаменту містобудування та архітектури Харківської облдержадміністрації</i> . Харків. Арк. 2. Чепелик, В. В. (2000). Формування українського ..., с. 164–183. Раенко, Л. В. (2012). Архитектор С. П. Тимошенко ..., с. 159–170. Современное хозяйство города Харькова. (1910–1913) ..., с. 17. Чепелик, В. (1999). Сергій Тимошенко, традиціоналіст ..., с. 204. Вітченко, Д. М. (2017). Український традиційний контекст ..., с. 30–42.	с. 72–73.

10.	Житловий прибутковий будинок (тепер — Районне відділення податкової інспекції)	Україна, Харків, вулиця Богдана Хмельницького (колишня вулиця Кінна), 17.	1913	Збережено	Харьков вчера, сегодня ..., с. 173. Вітченко, Д. (2014). Харківський період життя ..., с. 49. Раенко, Л. В. (2012). Архитектор С. П. Тимошенко ..., с. 159–170.	с. 74.
11.	Прибутковий житловий будинок А. Семенова	Україна, Харків, вулиця Семінарська, (колишня вулиця Холодногірська, потім Володарського), 2.	1910-ті	Збережено	Чепелик, В. В. (2000). Український архітектурний ..., с. 39, 46. Раенко, Л. В. (2012). Архитектор С. П. Тимошенко ..., с. 159–170. Вітченко, Д. (2014). Харківський період життя ..., с. 45–46.	с. 70.
12.	Житловий прибутковий будинок з магазином	Україна, Харків, вулиця Плеханівська (колишня вулиця Петінська), 29.	1914	Збережено	Кальной, Д. П. (1982). Дом жилой с магазином, нач. XX в. Плехановская ул. (бывшая Петинская), 29 : крат. ист. справка. <i>Архів Відділу охорони пам'яток архітектури Департаменту містобудування та архітектури Харківської облдержадміністрації</i> . Харків. Арк. 1. Чепелик, В. (1999). Сергій Тимошенко, традиціоналіст ..., с. 203. Вітченко, Д. (2015). Ремінісценція будинку ..., с. 29–34.	с. 69.
13.	Житловий прибутковий будинок Фельдмана	Україна, Харків, вулиця Полтавський Шлях (колишня вулиця Катеринославська), 51.	1913	Збережено	Чепелик, В. (2000). Український архітектурний ..., с. 166. Раенко, Л. В. (2012). Архитектор С. П. Тимошенко ..., с. 159–170. 1994, Слобода, 16. 04. Вітченко, Д. (2014). Харківський період життя ..., с. 46.	с. 75.
14.	Житловий прибутковий будинок з магазином М. Попова	Україна, Харків, вулиця Полтавський Шлях (колишня вулиця Катеринославська), 46.	1912–1913	Надбудовано	Плаксиєв, Ю. А. (1985). Дом жилой 1912 г., ул. Свердлова, 46: крат. ист. справка ..., арк. 2. Романовський В. С. (2014). Орнамента пам'яток ..., с. 246–254. Чепелик, В. (2000). Український архітектурний ..., с. 166. Чепелик, В. (1999). Сергій Тимошенко, традиціоналіст ..., с. 202. Раенко, Л. В. (2012). Архитектор С. П. Тимошенко ..., с. 159–170. Власенко, В. М. (2006). Архітектор і політик ..., с. 31. Вітченко, Д. (2014). Харківський період життя ..., с. 44–45. Лейбфрейд, А., Полякова, Ю. Харьков. От крепости ..., с. 279. Харьков вчера, сегодня ..., с. 185.	с. 68, 94–95.
15.	Житловий прибутковий будинок С. Корха	Україна, Харків, вулиця Іванівська, 22.	1912–1914	Збережено	Раенко, Л. В. (2012). Архитектор С. П. Тимошенко ..., с. 161. Вітченко, Д. (2014). Харківський період життя ..., с. 48. Чепелик, В. В. (2000). Український архітектурний ..., с. 314.	с. 56–57, 71, 98–99.

16.	Особняк Г. Томицького	Україна, Харків, провулок Кравцова, 13.	1913	Збережено	Качемцева, Л. В. (1986). Качемцева Л. В. Особняк 1910-е гг., Кравцова пер. 13 : крат. ист. справка. <i>Архів Відділу охорони пам'яток архітектури Департаменту містобудування та архітектури Харківської облдержадміністрації</i> . Харків. Арк. 1. Раенко, Л. В. (2012). Архитектор С. П. Тимошенко ..., с. 159–170. Вітченко, Д. (2014). Харківський період життя ..., с. 47.	с. 58–59, 72, 96–97.
17.	Особняк	Україна, Харків, провулок Лаврентьєвський, 9 а.	1910-ті	Збережено	Чепелик, В. В. (2000). Український архітектурний ..., с. 243.	
18.	Портал будинку	Україна, Харків, Московський проспект, (колишня вулиця Старо-Московська), 20	1914	Зруйновано	Лейбфрейд, А. Ю. (2004). Харьков от крепости до столицы ..., с. 232–233.	
19.	Будівля Народного комісаріату праці УРСР (тепер — Економічний факультет ХНУ імені В. Каразіна). Будівництво: інж. П. Кушнар'єв	Україна, Харків, вулиця Мироносицька, 1	1916–1927	Збережено	ДАХО, 45–4 (7)–12991. Шпара, П. Е. (1985). Дом Наркомата труда 1925, Дзержинского ул., 1 : крат. ист. справка. <i>Архів Відділу охорони пам'яток архітектури Департаменту містобудування та архітектури Харківської облдержадміністрації</i> . Харків. Арк. 2. Чепелик, В. (1999). Сергій Тимошенко, традиціоналіст ..., с. 204. Раенко, Л. В. (2012). Архитектор С. П. Тимошенко ..., с. 167. Вітченко, Д. (2014). Харківський період життя ..., с. 50. Швиденко, О. О. (2018). Будинок Наркомпраці ..., с. 104–109.	с. 74.
20.	Проект пам'ятника на могилі композитора М. Лисенка , I-а премія	Україна, Київ,	(1913)	Конкурс	Варяницын, А. (1913). Конкурс проектов надгробного ..., с. 251–252.	с. 52, 74.
21.	Проект пам'ятника на могилі О. Варяцинина	Україна, Харків,	(1910-ті)	Конкурс	ЦДАВО, 3795–1–466, арк. 40. Чепелик, В. В. (2000). Український архітектурний ..., с. 148.	
22.	Каплиця-усипальниця родини Шеметів	Україна, Лубни (колишній хутір Олександрівка)	(1911)	Збережено	Чепелик, В. (1999). Архітектор Сергій Тимошенко ..., с. 204.	
23.	Проект Народного дому , IV премія	РФ, Лисьва (колишнє с. Лисьвенське, Пермська губернія).	(1915)	Конкурс	1915, Зодчий, 23, с. 30.	

24.	Проект фасадів Художнього училища , III-тя премія	Україна, Харків.	(1911)	Конкурс	1911, Зодчий, 31, с. 335. Молокін, О. Г. (1940). Український модерн в архітектурі ..., с. 21–27. 1910, Утро, 1167, с. 3. 1911, Утро, 1622, с. 6. 1911, Утро, 1623, с. 6. № 1475, с. 4. Акмен, И. Р., Дзюбенко, П. А., Леонидова, Е. Н. (2015). Стилистические особенности ..., с. 109–121. Дзюбенко, П. А. Декор украинского архитектурного ..., с. 25–30.	с. 62–63.
25.	Проект виставкового павільйону для Всеросійської виставки	Україна, Київ.	(1913)	Конкурс	Чепелик, В. В. (2000). Український архітектурний ..., с. 167.	
26.	Будинок залізничної кондукторської бригади (станція Основа, тепер — житловий будинок)	Україна, Харків, вулиця Привокзальна, 3.	1910-ті рр.	Збережено	Молокін, О. Г. (1940). Український модерн в архітектурі ..., с. 21–27. Раенко, Л. В. (2012). Архитектор С. П. Тимошенко ..., с. 161.	
27.	Управління Північно-Донецької залізниці . Співавтори: арх. П. Ширшов, арх. П. Соколов. Консультування: арх. О. Бекетов	Україна, Харків, площа Феєрбаха (колишня площа Вознесенська), 7.	1913	Збережено	Тимошенко, О. (1952). Українська архітектура ..., с. 2–8. Чепелик, В. (1999). Сергій Тимошенко, традиціоналіст ..., с. 202. Чепелик, В. В. (2000). Український архітектурний ..., с. 316. Власенко, В. М. (2006). Архітектор і політик ..., с. 30. Вітченко, Д. (2014). Харківський період життя ..., с. 48. Раенко, Л. В. (2012). Архитектор С. П. Тимошенко ..., с. 161. Бенедюк, П. (2016). Архітектура станційних ..., с. 47–58. Корсак, І. (2014). Борозна в чужому полі ..., с. 72. Лейбфрейд, А., Полякова Ю. Харьков. От крепости ..., с. 279. Харьков вчера, сегодня ..., с. 185.	с. 69–70, 102–103.
28.	Залізнична станція Льгов-Київський	РФ, Льгов, Курська обл.	1910-ті	Зруйновано	ЦДАВО, 3795–1–466, арк. 36–41. Бенедюк, П. (2016). Архітектура станційних комплексів ..., с. 47–48.	с. 106.
29.	Залізнична станція Бахмут-I (1924–2016 рр. — Артемівськ-I)	Україна, Бахмут, Донецька обл.	1913	Зруйновано	ЦДАВО, 3795–1–466, арк. 36–41. Бенедюк, П. (2016). Архітектура станційних комплексів ..., с. 47–48. Власенко, В. М. (2007). Сергій Тимошенко ..., с. 30.	с. 105.
30.	Залізнична станція Родакове	Україна, смт. Родакове, Луганська обл.	1913	Перебудовано	ЦДАВО, 3795–1–466, арк. 36–41. Бенедюк, П. (2016). Архітектура станційних комплексів ..., с. 47–48.	с. 106.

31.	Вокзал станції Титарівка. Залізнична гілка Єкатеринодар–Приморо–Ахарськ	РФ, Новотитарівка, Краснодарський край.	1913–1915	Збережено	РГВІА, 422–1–1845. Леусян, О. А. (2006). Деятельность частных ..., т. 1 (22), с. 160. Тимошенко, О. (1952). Українська архітектура ..., с. 2–8.	с. 108.
32.	Вокзал станції Мишастівка. Залізнична гілка Єкатеринодар–Приморо–Ахарськ	РФ, Старомишастівка, Краснодарський край.	1913–1915	Збережено	РГВІА, 422–1–1845. Леусян, О. А. (2006). Деятельность частных железнодорожных ..., т. 1 (22), с. 160. Тимошенко, О. (1952). Українська архітектура ..., с. 2–8. Чепелик, В. (1999). Архітектор Сергій Тимошенко ..., с. 200.	с. 108.
33.	Вокзал станції Ведмідівка. Залізнична гілка Єкатеринодар–Приморо–Ахарськ	РФ, Старомишастівка, Краснодарський край.	1913–1915	Збережено	РГВІА, 422–1–1845. Леусян, О. А. (2006). Деятельность частных железнодорожных ..., т. 1 (22), с. 160. Чепелик, В. (1999). Сергій Тимошенко, традиціоналіст ..., с. 201. Тимошенко, О. (1952). Українська архітектура ..., с. 2–8. Корсак, І. (2014). Бронза ..., с. 187.	с. 110.
34.	Житловий будинок	РФ, Тимашевськ, Краснодарський край, вулиця Братів Степанових, 10.	1910-ті	Збережено	Проект не знайдено	с. 108.
35.	Вокзал станції Тимашевська. Вузлова залізнична гілка Єкатеринодар–Приморо–Ахарськ, Кримська–Старомінська	РФ, Тимашевськ, Краснодарський край.	1913–1915	Збережено	РГВІА, 422–1–1845. Леусян, О. А. (2006). Деятельность частных ..., т. 1 (22), с. 160. Тимошенко, О. (1952). Українська архітектура ..., с. 2–8. Чепелик, В. (1999). Архітектор Сергій Тимошенко ..., с. 200–201. Бенедюк, П. (2016). Архітектура станційних комплексів ..., с. 47–58.	с. 111.
36.	Житловий будинок	РФ, Тимашевськ, Краснодарський край, вулиця Шереметова, 18.	1910-ті	Збережено	Проект не знайдено	с. 108.
37.	Житловий будинок	РФ, Тимашевськ, Краснодарський край, вулиця Шереметова, 16.	1910-ті	Збережено	Проект не знайдено	с. 108.
38.	Житловий будинок	РФ, Тимашевськ, Краснодарський край, вулиця Братів Степанових, 4.	1910-ті	Збережено	Проект не знайдено	с. 108.
39.	Вокзал станції Роговська. Залізнична гілка Єкатеринодар–Приморо–Ахарськ	РФ, хутір Привокзальний, Краснодарський край	1913–1915	Збережено	РГВІА, 422–1–1845. Леусян, О. А. (2006). Деятельность частных ..., т. 1 (22), с. 160. Тимошенко, О. (1952). Українська архітектура ..., с. 2–8.	с. 111.

40.	Вокзал станції Джерелієвка. Залізнична гілка Єкатеринодар–Приморсько–Ахтарськ	РФ, Новоджерелієвка, Краснодарський край.	1913–1915	Збережено	РГВІА, 422–1–1845. Леусян, О. А. (2006). Деятельность частных ..., т. 1 (22), с. 160. Тимошенко, О. (1952). Українська архітектура ..., с. 2–8.	с. 107, 111.
41.	Вокзал станції Ольгінська. Залізнична гілка Єкатеринодар–Приморсько–Ахтарськ	РФ, смт. Ольгінське, Краснодарський край.	1913–1915	Збережено	РГВІА, 422–1–1845. Леусян, О. А. (2006). Деятельность частных ..., т. 1 (22), с. 160. Тимошенко, О. (1952). Українська архітектура ..., с. 2–8.	с. 107, 111.
42.	Вокзал станції Ахтарі. Залізнична гілка Єкатеринодар–Приморсько–Ахтарськ	РФ, Приморсько–Ахтарськ, Краснодарський край.	1913–1915	Збережено	РГВІА, 422–1–1845. Леусян, О. А. (2006). Деятельность частных железнодорожных ..., т. 1 (22), с. 160. Тимошенко, О. (1952). Українська архітектура ..., с. 2–8.	с. 107, 111.
43.	Вокзал станції Кримська. Залізнична гілка Кримська–Старомінська	РФ, Кримськ, Краснодарський край.	1913–1915	Перебудовано	РГВІА, 422–1–1845. Леусян, О. А. (2006). Деятельность частных железнодорожных ..., т. 1 (22), с. 160. Тимошенко, О. (1952). Українська архітектура ..., с. 2–8.	с. 107.
44.	Вокзал станції Троїцька. Залізнична гілка Кримська–Старомінська	РФ, Сунженський район, Республіка Інгущетія.	1913–1915	Напівавруйнований	РГВІА, 422–1–1845. Леусян, О. А. (2006). Деятельность частных железнодорожных ..., т. 1 (22), с. 160. Тимошенко, О. (1952). Українська архітектура ..., с. 2–8.	с. 107.
45.	Вокзал станції Протока. Залізнична гілка Кримська–Старомінська	РФ, Слов'янськ-на-Кубані, Краснодарський край.	1913–1915	Збережено	РГВІА, 422–1–1845. Леусян, О. А. (2006). Деятельность частных железнодорожных ..., т. 1 (22), с. 160. Тимошенко, О. (1952). Українська архітектура ..., с. 2–8. Чепелик, В. (1999). Архітектор Сергій Тимошенко ..., с. 201.	с. 100, 109, 112.
46.	Вокзал станції Полтавська. Залізнична гілка Кримська–Старомінська	РФ, станція Полтавська, Краснодарський край.	1913–1915	Збережено	РГВІА, 422–1–1845. Леусян, О. А. (2006). Деятельность частных железнодорожных ..., т. 1 (22), с. 160. Тимошенко, О. (1952). Українська архітектура ..., с. 2–8.	с. 100, 112.
47.	Вокзал станції Величковка. Залізнична гілка Кримська–Старомінська	РФ, станція Старовеличковська, Краснодарський край.	1913–1915	Збережено	РГВІА, 422–1–1845. Леусян, О. А. (2006). Деятельность частных ..., т. 1 (22), с. 160. Тимошенко, О. (1952). Українська архітектура ..., с. 2–8.	
48.	Вокзал станції Брюховецька. Залізнична гілка Кримська–Старомінська	РФ, станція Брюховецька, Краснодарський край.	1913–1915	Збережено	РГВІА, 422–1–1845. Леусян, О. А. (2006). Деятельность частных железнодорожных ..., т. 1 (22), с. 160. Тимошенко, О. (1952). Українська архітектура ..., с. 2–8.	с. 112.

49.	Вокзал станції Придорожнє. Залізнична гілка Кримська—Старомінська	РФ, станція Придорожнє, Краснодарський край.	1913–1915	Збережено	РГВІА, 422–1–1845. Леусян, О. А. (2006). Деятельность частных ..., т. 1 (22), с. 160. Тимошенко, О. (1952). Українська архітектура ..., с. 2–8.	с. 109.
50.	Вокзал станції Канівська. Залізнична гілка Кримська—Старомінська	РФ, станція Канівська, Краснодарський край.	1913–1915 рр.	Збережено	РГВІА, 422–1–1845. Леусян, О. А. (2006). Деятельность частных железнодорожных ..., т. 1 (22), с. 160. Тимошенко, О. (1952). Українська архітектура ..., с. 2–8.	
51.	Вокзал станції Албаші. Залізнична гілка Кримська—Старомінська	РФ, станція Новомінська, Краснодарський край.	1913–1915 рр.	Збережено	РГВІА, 422–1–1845. Леусян, О. А. (2006). Деятельность частных ..., т. 1 (22), с. 160. Тимошенко, О. (1952). Українська архітектура ..., с. 2–8. Чепелик, В. (1999). Архітектор Сергій Тимошенко ..., с. 201.	с. 100, 111.
52.	Будівля №1 при станції Старомінська. Залізнична гілка Кримська—Старомінська	РФ, станція Старомінська, Краснодарський край.	1915	Збережено	РГВІА, 422–1–1845. Леусян, О. А. (2006). Деятельность частных железнодорожных ..., т. 1 (22), с. 160.	с. 111.
53.	Будівля №2 при станції Старомінська. Залізнична гілка Кримська—Старомінська	РФ, станція Старомінська, Краснодарський край.	1915	Збережено	РГВІА, 422–1–1845. Леусян, О. А. (2006). Деятельность частных железнодорожных ..., т. 1 (22), с. 160.	с. 111.
54.	Будівля №3 при станції Старомінська. Залізнична гілка Кримська—Старомінська	РФ, станція Старомінська, Краснодарський край.	1915	Збережено	РГВІА, 422–1–1845. Леусян, О. А. (2006). Деятельность частных железнодорожных ..., т. 1 (22), с. 160.	с. 111.
55.	Ескіз дев'ятибанної церкви Покрови Прсв. Богородиці	Україна, Перша виставка ГДУМ.	(1921, 1925)	Ескіз	ГДУМ Українська Мистецька Виставка: катальог. (1922). С.13. Група Празької (1925) ..., іл. 29. Mykhaylyshyn, O., Benediuk, P. (2020). Between ..., с. 62.	с. 127.
56.	Ескіз вілли на кременецький мотив	Україна, Перша виставка ГДУМ.	(1922)	Не знайдено	ГДУМ Українська Мистецька Виставка: катальог. (1922). С.13. Голубець, М. (1922). Українська Мистецька Виставка ..., с. 2–3.	
57.	Ескіз вілли на морській скелі. (Будинок на морській скелі)	Україна, Перша виставка ГДУМ.	(1922, 1924)	Не знайдено	ГДУМ Українська Мистецька Виставка: катальог. (1922). С.13. Українські студії (1924) ..., с. 15. Лінда, С., Богданова, Ю. (2012). Архітектурна та громадська діяльність ..., с. 255–264. Голубець, М. (1922). Українська Мистецька Виставка, с. 2–3.	
58.	Ескіз будинку в передмісті і два начерки	Україна, Перша виставка ГДУМ.	(1922)	Ескіз	ГДУМ Українська Мистецька Виставка: катальог. (1922). С.13. Голубець, М. (1922). Українська Мистецька Виставка ..., с. 2–3. НМЛ, Кв-25102/1, Ндф-5644.	с. 122.

59.	Проект вельможого (панського) палацу	Україна, Перша виставка ГДУМ.	(1922, 1925)	Ескіз	ГДУМ Українська Мистецька Виставка: катальог. (1922). С.13. Голубець, М. (1922). Українська Мистецька Виставка ..., с. 2–3. Група Празької (1925) ..., іл. 30.	с. 124.
60.	Ескіз надгробка 359-ти розстріляним більшовиками в містечку Базар на Волині	Україна, Перша виставка ГДУМ.	(1922)	Не знайдено	ГДУМ Українська Мистецька Виставка: катальог. (1922). С.13. Лінда, С., Богданова, Ю. (2012). Архітектурна та громадська діяльність ..., с. 255–264. Голубець, М. (1922). Українська Мистецька Виставка ..., с. 2–3.	
61.	Ескіз надгробка Н. І. Білинському, загиблому на Волині	Україна, Перша виставка ГДУМ.	(1922)	Не знайдено	ГДУМ Українська Мистецька Виставка: катальог. (1922). С.13. Лінда, С., Богданова, Ю. (2012). Архітектурна та громадська діяльність ..., с. 255–264. Голубець, М. (1922). Українська Мистецька Виставка ..., с. 2–3.	
62.	Ескіз надгробка В. П. Лупенко-Лотовському	Україна, Перша виставка ГДУМ.	(1922)	Не знайдено	ГДУМ Українська Мистецька Виставка: Катальог. (1922). С.13. Лінда, С., Богданова, Ю. (2012). Архітектурна та громадська діяльність ..., с. 255–264. Голубець, М. (1922). Українська Мистецька Виставка ..., с. 2–3.	
63.	Ескіз розбудови Національного музею у Львові	Україна, Перша виставка ГДУМ.	(1921)	Ескіз.	ГДУМ Українська Мистецька Виставка: катальог. (1922). С.13. Лінда, С., Богданова, Ю. (2012). Архітектурна та громадська діяльність ..., с. 255–264. Посацька, Д. (2004). Український пантеон ..., с. 2–10. 2006, Галицька брама, 5–6, с. 6–7. Mykhaylyshyn, O., Benediuk, P. (2020). Between..., с. 62. НМЛ, Кв-20856, Гн-3742.	с. 117.
64.	Ескіз провінційного музею	Україна, Перша виставка ГДУМ.	(1922)	Не знайдено	ГДУМ Українська Мистецька Виставка: катальог. (1922). С.13. Лінда, С., Богданова, Ю. Архітектурна та громадська діяльність ..., с. 255–264. Голубець, М. (1922). Українська Мистецька Виставка ..., с. 2–3.	
65.	Ескіз будинку п. Волосенка в Тисьмениці	Україна, Перша виставка ГДУМ.	(1922)	Не знайдено	ГДУМ Українська Мистецька Виставка: катальог. (1922). С.13. Лінда, С., Богданова, Ю. (2012). Архітектурна та громадська діяльність ..., с. 255–264. Голубець, М. (1922). Українська Мистецька Виставка ..., с. 2–3.	

66.	Ескіз Будинку п. Білопольського на Херсонщині. (Садиба в Херсоні)	Україна, Перша виставка ГДУМ.	(1922, 1924)	Не знайдено	ГДУМ Українська Мистецька Виставка: катальог. (1922). С.13. Українські студії (1924) ..., с. 15. Лінда, С., Богданова, Ю. (2012). Архітектурна ..., с. 255–264. Голубець, М. (1922). Українська Мистецька Виставка ..., с. 2–3.	
67.	Ескіз виставкового павільйону на «Таргі Всьогодні» (два варіанти)	Україна, Перша виставка ГДУМ.	(1922)	Не знайдено	ГДУМ Українська Мистецька Виставка: катальог. (1922). С.13. Лінда, С., Богданова, Ю. (2012). Архітектурна та громадська діяльність ..., с. 255–264. Голубець, М. (1922). Українська Мистецька Виставка ..., с. 2–3.	
68.	Ескіз вілли на Чорному морі під горою Дооб	Україна, Перша виставка ГДУМ.	(1922)	Не знайдено	ГДУМ Українська Мистецька Виставка: катальог. (1922). С.13. Лінда, С., Богданова, Ю. (2012). Архітектурна та громадська діяльність ..., с. 255–264. Голубець, М. (1922). Українська Мистецька Виставка ..., с. 2–3.	
69.	Ескіз будинку в Борисові на Чорному Морі	Україна, Перша виставка ГДУМ.	(1922)	Не знайдено	ГДУМ Українська Мистецька Виставка: катальог. (1922). С.13. Лінда, С., Богданова, Ю. (2012). Архітектурна та громадська діяльність ..., с. 255–264. Голубець, М. (1922). Українська Мистецька Виставка ..., с. 2–3.	
70.	Ескіз вілли над морем. (Котедж над Чорним морем)	Україна, Перша виставка ГДУМ.	(1922, 1924)	Не знайдено	ГДУМ Українська Мистецька Виставка: катальог. (1922). С.13. Українські студії (1924) ..., с. 15. . Лінда, С., Богданова, Ю. (2012). Архітектурна та громадська діяльність ..., с. 255–264. Голубець, М. (1922). Українська Мистецька Виставка ..., с. 2–3.	
71.	Церква Святого апостола Андрія та святого Йосафата на Левандівці	Україна, Львів, вулиця Чечета, 1.	1923 (15.06.1921)	Збережено	Слободян, В. (2012). Галицькі проекти церков ..., с. 292–293. Лінда, С., Богданова, Ю. (2018). Сакральна архітектура ..., с. 3–12. Архів церкви Св. ап. Андрія і св. Йосафата.	с. 129–131, 148–149.
72.	Проект каплиці, брами і сторожки для монастиря Студитів в Зарваниці	Україна, с. Зарваниця, Тернопільський район Тернопільської обл.	(1922, 1923)	Проект	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 10. НМЛ, 23572. НМЛ, архів, 23 569. НМЛ, 23571.	с. 136–137.
73.	Проект мурованої одностовпної церкви монастиря в Зарваниці. (Кам'яний храм над річкою Стрипою)	Україна, с. Зарваниця, Тернопільський район Тернопільської обл.	(1922, 1924)	Проект та ескіз	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 10. Українські студії пластичного мистецтва в Празі, 1924, с. 8. НМЛ, 23570, фототека, № 1784.	с. 119.

74.	Ескіз Великої Церкви для монастиря в Зарваниці (фасад і план)	Україна, с. Зарваниця Тернопільський район Тернопільської обл.	1922	Не знайдено	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 10. Тимошенко, О. (1952). Українська архітектура ..., с. 2–8. Слободян, В. (2012). Галицькі проекти церков ..., с. 292–293.	с. 135.
75.	Трапезна для монастиря в Зарваниці	Україна, с. Зарваниця, Тернопільський район Тернопільської обл.	(1922)	Ескіз	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 10. НМЛ, 23573.	с. 133.
76.	Будинок аскетаря школи монастиря в Зарваниці	Україна, с. Зарваниця, Тернопільський район Тернопільської обл.	(1923)	Ескіз	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 10. НМЛ, 23565.	с. 135.
77.	Гостиниця для монастиря в Зарваниці	Україна, с. Зарваниця, Тернопільський район Тернопільської обл.	(1923)	Ескіз	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 10. НМЛ, 23574.	с. 134.
78.	Шпиталь для монастиря в Зарваниці	Україна, с. Зарваниця, Тернопільський район Тернопільської обл.	(1923)	Не знайдено	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 10. НМЛ, 23574.	
79.	Будинок на 8 келій для монастиря в Зарваниці	Україна, с. Зарваниця, Тернопільський район Тернопільської обл.	(1923)	Ескіз	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 10. НМЛ, 23575.	с. 132.
80.	Будинок на 6 келій для монастиря в Зарваниці	Україна, с. Зарваниця, Тернопільський район Тернопільської обл.	(1923)	Ескіз	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 10. НМЛ, 23564.	с. 131.
81.	Генеральний план монастиря в Зарваниці	Україна, с. Зарваниця, Тернопільський район Тернопільської обл.	(1922, 1923)	Не знайдено	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 10.	
82.	Церква Святого Андрія на Клепарові. (Ескіз, поздовжний перекрій, бічний фасад, поперечний перекрій, палан)	Україна, Львів, вулиця Варшавська, 38.	1926–1931 (1923)	Збережено	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 10. Яценків (о. Володимир). (1934). Сторінка з історії ..., с. 31. Криса, Л., Салагай, Б. (2001). Храми Львова. Фотоальбом ..., с. 118. Мельник, І. (2010). Довкола Високого Замку ..., с. 15. Слободян, В. (2012). Галицькі проекти церков ..., с. 292–293. НМЛ, Кв-22723, Гн-1908. Ндф-4463. Архів Ірини Ткачик-Огановської	с. 120, 140–143, 150–151.

83.	Церква Успіння Пресвятої Богородиці у Мразниці. (Півдненний і бічний фасади, поперечний перекрій, план)	Україна, Борислав, Львівська обл., вулиця Степана Бандери	1928–1929 (1923)	Збережено	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 10. Лепкий, Л. (1951). Ще про вітражі Петра Холодного ..., с. 3. Тарнавський, Р. (2006). Мразниця: історико-краєзнавчий ..., с. 113, 116, 119. Слободян, В. (2012). Галицькі проекти церков ..., с. 292–293. НМЛ, Ндф-4462, Ндф-4464.	с. 121, 144–145, 152–153.
84.	Церква Покрови Прсв. Богородиці. (Дерев'яна церква в селі Бронники на Волині)	Україна, с. Бронники, Рівненська обл.	1928 (2.07.1923)	Збережено	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 10. Українські студії (1924) ..., с. 15. Михайлишин, О. (2010). Проблема стилю ..., с. 85–95. Archiwum Akt Nowych (AAN) w Warszawie, MSW 2408.	с. 138, 181, 182–183, 190–191.
85.	Дерев'яна церква біля Дрогобича	Україна, Друга виставка ГДУМ.	(1922, 1925)	Ескіз	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 10. Група Празької (1925) ..., іл. 28.	с. 118.
86.	Ескіз дерев'яної церкви	Україна, Друга виставка ГДУМ.	(1923)	Не знайдено	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 11. Лінда, С., Богданова, Ю. (2012). Архітектурна та громадська діяльність ..., с. 255–264.	
87.	Ескіз нагробка для бл. п. Максима Ковжуна	Україна, Друга виставка ГДУМ.	(1923)	Не знайдено	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 11. Лінда С., Богданова, Ю. (2012). Архітектурна та громадська діяльність ..., с. 255–264.	
88.	Ескіз Музею в повітовому місті	Україна, Друга виставка ГДУМ.	(1923)	Не знайдено	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 11. Лінда С., Богданова Ю. (2012). Архітектурна та громадська діяльність ..., с. 255–264.	
89.	Ескіз ратуші в губернському місті	Україна, Друга виставка ГДУМ.	(1923)	Не знайдено	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 11. Група Празької (1925) ..., іл. 31.	
90.	Ескіз Народного дому з театральною залом	Україна, Друга виставка ГДУМ.	(1923)	Не знайдено	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 11. Лінда, С., Богданова, Ю. (2012). Архітектурна та громадська діяльність ..., с. 255–264.	
91.	Ескіз фасаду Нормальної школи	Україна, Друга виставка ГДУМ.	(1923)	Не знайдено	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 11. Лінда, С., Богданова, Ю. (2012). Архітектурна та громадська діяльність ..., с. 255–264.	

92.	Ескіз шестикласової сільської школи	Україна, Друга виставка ГДУМ.	(1922)	Ескіз	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 11. Лінда, С., Богданова, Ю. (2012). Архітектурна та громадська діяльність ..., с. 255–264. НМЛ, Кв-25102/2, Ндф-5645	с. 123.
93.	Ескіз плебанії	Україна, Друга виставка ГДУМ.	(1923)	Не знайдено	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 11. Лінда, С., Богданова, Ю. (2012). Архітектурна та громадська діяльність ..., с. 255–264.	
94.	Вілла д-ра Пирогова в Ковелі	Україна, Друга виставка ГДУМ.	(1923)	Не знайдено	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 11. Лінда, С., Богданова, Ю. (2012). Архітектурна та громадська діяльність ..., с. 255–264.	
95.	Ескіз вілли Петра Холодного	Україна, Друга виставка ГДУМ.	(1923)	Не знайдено	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 11. Лінда, С., Богданова, Ю. (2012). Архітектурна та громадська діяльність ..., с. 255–264.	
96.	Ескіз вілли Роберта Лісовського	Україна, Друга виставка ГДУМ.	(1923)	Не знайдено	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 11. Лінда, С., Богданова, Ю. (2012). Архітектурна та громадська діяльність ..., с. 255–264.	
97.	Ескіз вілли М. Голубця	Україна, Друга виставка ГДУМ.	(1923)	Ескіз	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 11. НМЛ, Кв-25281/2, Гн-1949 (напис — Миколі Голубцю).	с. 123.
98.	Ескіз вілли В. Весоловського	Україна, Друга виставка ГДУМ.	(1923)	Не знайдено	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 11. Лінда, С., Богданова, Ю. (2012). Архітектурна та громадська діяльність ..., с. 255–264. НМЛ, Дор–5644, 25102/1	
99.	Ескіз вілли на 5 покоїв з кухнею	Україна, Друга виставка ГДУМ.	(1923)	Не знайдено	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 11. Лінда, С., Богданова, Ю. (2012). Архітектурна та громадська діяльність ..., с. 255–264.	
100.	Проект вілли д-ра Чапельського (2 фасади, план)	Україна, Друга виставка ГДУМ.	(1923)	Не знайдено	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 11. Лінда, С., Богданова, Ю. (2012). Архітектурна та громадська діяльність ..., с. 255–264.	
101.	Ескіз Кременецького будинку	Україна, Друга виставка ГДУМ.	(1923)	Не знайдено	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 11. Лінда, С., Богданова, Ю. (2012). Архітектурна та громадська діяльність ..., с. 255–264.	

102.	Ескіз Готелю, пасажу і кінотеатру (план і фасад)	Україна, Друга виставка ГДУМ.	(1923)	Не знайдено	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 11. Лінда, С., Богданова, Ю. (2012). Архітектурна та ..., с. 255–264.	
103.	Ескіз фасаду кам'яниці	Україна, Друга виставка ГДУМ.	(1923)	Не знайдено	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 11. Лінда, С., Богданова, Ю. (2012). Архітектурна та ..., с. 255–264.	
104.	Ескіз виставкового павільйону	Україна, Друга виставка ГДУМ.	(1923)	Не знайдено	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 11. Лінда, С., Богданова, Ю. (2012). Архітектурна та громадська діяльність ..., с. 255–264.	
105.	Ескіз книжкового магазину у Володимирі-Волинському	Україна, Друга виставка ГДУМ.	(1923)	Не знайдено	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: Катальог. (1923). С. 11. Лінда, С., Богданова, Ю. (2012). Архітектурна та громадська діяльність ..., с. 255–264.	
106.	Ескіз газетного кіоску	Україна, Друга виставка ГДУМ.	(1923)	Не знайдено	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 11. Лінда, С., Богданова, Ю. (2012). Архітектурна ..., с. 255–264.	
107.	Ескіз Іконостасу для церкви в Калуші	Україна, Друга виставка ГДУМ.	(1923)	Не знайдено	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 11. Лінда, С., Богданова, Ю. (2012). Архітектурна та громадська діяльність ..., с. 255–264.	
108.	Проект дворика	Україна, Друга виставка ГДУМ.	(1923)	Не знайдено	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 11. Лінда, С., Богданова, Ю. (2012). Архітектурна та громадська діяльність ..., с. 255–264.	
109.	Ескіз будинку товариства «Основа»	Україна, Друга виставка ГДУМ.	(1923)	Не знайдено	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 11. Лінда, С., Богданова, Ю. (2012). Архітектурна та громадська діяльність ..., с. 255–264.	
110.	Ескіз фасадів кооперативної кам'яниці	Україна, Друга виставка ГДУМ.	(1923)	Не знайдено	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 11. Лінда, С., Богданова, Ю. (2012). Архітектурна та громадська діяльність ..., с. 255–264.	
111	Ескіз мармурового надгробка	Україна, Друга виставка ГДУМ.	(1923)	Не знайдено	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 11. Лінда, С., Богданова, Ю. (2012). Архітектурна та громадська діяльність ..., с. 255–264.	

112.	Ескіз одностанної мурованої церкви	Україна, Друга виставка ГДУМ.	(1923)	Не знайдено	ГДУМ Друга Українська Мистецька Виставка: катальог. (1923). С. 11 Лінда, С., Богданова, Ю. (2012). Архітектурна та громадська діяльність ..., с. 255–264.	
113.	Каплиця на могилі Євгена Мішковського в Тернополі. (Надгробна каплиця на цвинтарі поблизу Тернополя)	Чехія, Прага, Українські студії пластичного мистецтва.	(1924)	Ескіз	Українські студії. (1924) ..., с. 15. Героїчний бій під Чорним Островом (1961) ..., с. 89.	с. 125.
114.	Дерев'яна церква під Львовом	Прага, Українські студії пластичного мистецтва.	(1924)	Не знайдено	Українські студії. (1924) ..., с. 15.	
115.	Надгробний камінь	Прага, Українські студії пластичного мистецтва.	(1924)	Не знайдено	Українські студії. (1924) ..., с. 15.	
116.	Житловий будинок в Карпатах	Прага, Українські студії пластичного мистецтва.	(1924)	Не знайдено	Українські студії. (1924) ..., с. 15.	
117.	Житловий будинок директора заводу в Загір'ї	Прага, Українські студії пластичного мистецтва.	(1924)	Не знайдено	Українські студії. (1924) ..., с. 15.	
118.	Адміністративний корпус заводу «Загір'я»	Прага, Українські студії пластичного мистецтва.	(1924)	Не знайдено	Українські студії. (1924) ..., с. 15.	
119.	Вілла в Кременці на Волині	Прага, Українські студії пластичного мистецтва.	(1924)	Не знайдено	Українські студії. (1924) ..., с. 15.	
120.	Селянська забудова на Волині	Прага, Українські студії пластичного мистецтва.	(1924)	Не знайдено	Українські студії. (1924) ..., с. 15.	
121.	Дерев'яна будівля на Волині	Прага, Українські студії пластичного мистецтва.	(1924)	Не знайдено	Українські студії. (1924) ..., с. 15.	
122.	Дерев'яна дача	Прага, Українські студії пластичного мистецтва.	(1924)	Не знайдено	Українські студії. (1924) ..., с. 15.	

123.	Ратуша малого міста	Прага, Українські студії пластичного мистецтва.	(1924)	Ескіз	Українські студії. (1924) .., с. 15.	с. 118.
124.	Кооперативний будинок	Прага, Українські студії пластичного мистецтва.	(1924)	Не знайдено	Українські студії. (1924) .., с. 15.	
125.	Садина в Карпатах	Прага, Українські студії пластичного мистецтва.	(1924)	Не знайдено	Українські студії. (1924) .., с. 15.	
126.	Вілла на п'ять кімнат	Прага, Українські студії пластичного мистецтва.	(1924)	Не знайдено	Українські студії. (1924) .., с. 15.	
127.	Вілла пані О. Т.	Прага, Українські студії пластичного мистецтва.	(1924)	Не знайдено	Українські студії. (1924) .., с. 15.	
128.	Вілла адвоката Н. Н.	Прага, Українські студії пластичного мистецтва.	(1924)	Не знайдено	Українські студії. (1924) .., с. 15.	
129.	Вілла на шість кімнат	Прага, Українські студії пластичного мистецтва.	(1924)	Не знайдено	Українські студії. (1924) .., с. 15.	
130.	Каплиця-пам'ятник на Подєбрадському цвинтарі	Чехія, Подєбради.	(1926)	Ескіз	Слободян, В. (2012). Галицькі про- екти церков .., с. 296. ІН НАНУ, фототека, інв. № 22351.	с. 128.
131.	Проект надгробку С. Петлюри	Франція, Париж.	(1926)	Не знайдено	Тимошенко, О. (1952). Українська архітектура .., с. 2–8.	
132.	Проект Українського дому	Чехія, Прага.	(1934)	Ескіз	Пеленська, О. (2005). Український портрет на тлі Праги .., с. 46.	с. 223.
133.	Житловий будинок Ольги Барановської	D. Horondica, Polska (Gmina Jarosławicze, powiat Dubno).	(1934)	Проект	ДАВО, 158–4–1918.	с. 143.
134.	Житловий будинок Меєра Бархаша	Україна, Луцьк, вулиця Глушець.	(1930)	Зруйновано	ДАВО, 40–1–74.	

135.	Житловий будинок Софії Зелінської (див. п. 141)	Україна, Луцьк, Офіцерська колонія, ділянка, № 57	(1931)	Зруйновано	ДАВО, 31–1–1791. Бенедюк, П. (2012). Особливості архітектури індивідуального жит- ла в Луцьку .., с. 541	
136.	Житловий будинок Вітольда Ковальського	Україна, Луцьк.	(1931)	Зруйновано	ДАВО, 158–4–1610. Бенедюк, П. (2012). Особливості архітектури індивідуального жит- ла в Луцьку .., с. 541	
137.	Типова хата для українського села	Україна, с. Жидичин, Волинська обл.	(1932)	Зруйновано	Проект не знайдено.	
138.	Житловий будинок інж. Павла Богдановича	Україна, Рівне, Житлової район Габник, ділянка № 165.	(1932)	Зруйновано	ДАВО, 31–1–184.	с. 174-175.
139.	Житловий будинок Тендзягольського Йозефа	Україна, Луцьк, Офіцерська колонія, ділянка № 13, вулиця Офіцерська, 1.	(1933)	Збережено	ДАВО, 40–5–98.	с. 169.
140.	Житловий будинок п. Анни Чирко	Україна, Луцьк, вулиця Львівська (тепер — Квітова), 11.	(1934)	Зруйновано	ДАВО, 40–6–149. ДАВО, 158–4–1367.	с. 174.
141.	Житловий будинок капітана артилерії Володимира Лещинського	Україна, Луцьк, Офіцерська колонія, ділянка, № 65. вулиця Артилерії (тепер — Червоної Калини).	(1934)	Збережено	ДАВО, 158–4–2170.	
142.	Житловий будинок Терентія Серікова	Україна, Ковель, вулиця Вігури, 3.	(1934)	Зруйновано	ДАВО, 40–5–76.	с. 153.
143.	Житловий будинок Мар'яна Кубашевського	Україна, Луцьк, Офіцерська колонія, ділянка № 39, вулиця Артилерії (тепер — Червоної Калини, 7), 5.	(1934)	Збережено	ДАВО, 158–4–2162. Михайлишин, О. , Бенедюк, П. (2012). Модерністичні тенденції у творчості С. П. Тимошен- ка «Волинського» періоду. <i>Архітектурна спадщина Волині :</i> <i>зб. наук. пр.</i> Вип. 3, с. 265–277.	с. 176-177, 200–201.
144.	Три типи індивідуальних будинків для працівників Луцького відділення сільсько- господарського банку	Україна, Поділля.	(1935)	Не знайдено	ДАВО, 46–7–2457.	

145.	Житловий будинок Лідії Лісіциної	Україна, Луцьк, вулиця Банкова (колишня — Потапова), 2.	(1936)	Збережено	ДАРО, 40–9–124. ДАВО, 158–4–2852.	с. 158, 202–203.
146.	Житловий будинок С. П. Тимошенка	Україна, Луцьк, вулиця С. Тимошенка (колишня — Матейка, 23), 16.	(1934)	Збережено	Бенедюк, П. (2012). Особливості архітектури індивідуального житла в Луцьку ..., с. 541.	
147.	Житловий будинок Галини та Іренея Завідських	Україна, Луцьк, вулиця Бандери (колишня — Банкова), 8.	(1938)	Збережено	ДАРО, 40–10–99. ДАВО, 158-4-2829. Михайлишин, О., Бенедюк, П. (2012). Модерністичні тенденції у творчості С. П. Тимошенка «Волинського» періоду. <i>Архітектурна спадщина Волині : зб. наук. пр.</i> Вип. 3, с. 265–277.	с. 179.
148.	Житловий будинок інженера С. Тищенка	Україна, с. Новомиськ, Рівненська обл., вулиця Центральна, 3 а.	1937	Збережено	Ukraińskie Stowarzyszenie Artystyczne «Spokij» : katalog X wystawy (1937). Warszawa. Бенедюк, П. (2016). Формотворчі ідеї архітектурного авангарду в творчості Сергія Тимошенка на прикладі садиби в с. Новомиськ. <i>Архітектурна спадщина Волині : зб. наук. пр.</i> Вип. 5, с. 143–150.	с. 168.
149.	Житловий будинок Анелії Станішевської	Україна, Кременець вулиця Драгоманова (колишня — вулиця Тринітарська).	(1933)	Збережено	ДАРО, 40–6–131. Бенедюк, П. (2016). До питання виявлення архітектурної спадщини С. П. Тимошенка на Волині 1906–1939 років. <i>Старий Луцьк: наук.-інф. зб.</i> Вип. 12, с. 392–402.	с. 176.
150.	Житловий будинок Стефана Войцеховського	Україна, Кременець вулиця Старі Вали.	1936 (1935)	Збережено	ДАРО, 40–7–122. Бенедюк, П. (2016). До питання виявлення архітектурної спадщини С. П. Тимошенка на Волині 1906 – 1939 років. <i>Старий Луцьк: наук.-інф. зб.</i> Вип. 12, с. 392–402.	с. 170–171.
151.	Житловий будинок Станіслава Ейсмунда	Україна, Кременець вулиця Драгоманова (колишня — вулиця Тринітарська).	1935 (1934)	Збережено	ДАРО, 40–6–126. Бенедюк, П. (2016). До питання виявлення архітектурної спадщини С. П. Тимошенка на Волині 1906–1939 років. <i>Старий Луцьк: наук.-інф. зб.</i> Вип. 12, с. 392–402.	с. 170.
152.	Житловий будинок Анни і Миколая Залеських	Україна, Луцьк, вулиця Кривий Вал, 15–17.	1930-ті (1937)	Збережено	ДАВО, 158–4–2985. Бенедюк, П. (2016). До питання виявлення архітектурної спадщини С. П. Тимошенка на Волині 1906–1939 років. <i>Старий Луцьк: наук.-інф. зб.</i> Вип. 12, с. 392–402.	

153.	Житловий будинок Д. Григоровича-Барського	Україна, Луцьк, Офіцерська колонія.	(1932)	Не знайдено	ДАВО, 46–1–2457, арк. 82.	
154.	Житловий будинок родини Люції і Юляна Цируків	Україна, Луцьк, вулиця С. Тимошенка (колишня — Матейка), 14.	(1938)	Збережено	ДАВО, 158–4–3034. ДАРО, 40–10–170.	с. 179.
155.	Житловий будинок Вітольда Шмітта	Україна, Луцьк, вул. Жвірки і Вігури (колишня — 8-го Березня), Офіцерська колонія.	(1938)	Зруйновано	ДАВО, 158–4–3041. Mykhaylyshyn, O., Benediuk, P. (2020). Between traditionalism ..., с. 62.	
156.	Житловий будинок Міхала Каспровіча	Україна, Луцьк, вулиця Жвірки і Вігури (колишня — 8-го Березня), Офіцерська колонія.	(1937)	Зруйновано	ДАВО, 158–4–2666.	
157.	Житловий будинок Євгена-Яна Гутовського	Україна, Луцьк, вулиця Шевченка.	(1936)	Зруйновано	ДАВО, 158–4–2652.	
158.	Житловий будинок Ізабели та Северина Ковальських	Україна, Луцьк, вул. Крилова (колишня — Жеромського), 6.	(1936)	Збережено	ДАВО, 158–4–2671.	
159.	Житловий будинок Романа Подоського	Україна, Луцьк, вул. Червоної Калини (колишня — Артилерії), 3.	(1935)	Перебудовано	ДАВО, 158–4–2472.	
160.	Житловий корпус при єврейському шпиталі	Україна, Луцьк, вулиця Данила Галицького, 40.	1931	Проект	ДАВО, 158–4–1096.	
161.	Житловий будинок В. Курджіновського	Україна, Луцьк, вулиця Кривий Вал, 13.	(1931)	Перебудовано	ДАВО, 158–4–1621.	
162.	Житловий будинок Петра Гуменюка	Україна, Луцьк, вулиця Ясенова, 7.	1936	Перебудовано	ДАВО, 158–4–2820.	
163.	Житловий будинок для Анни Швагрук	Україна, Луцьк, вулиця Даньшина, 25.	(1936)	Збережено	ДАВО, 158–4 –2741.	

164.	Житловий будинок Софії та Вінцентія Навроцьких	Україна, Луцьк, вулиця Івана Франка.	(1936)	Не збережено	ДАВО, 158–4–2703.	
165.	Житловий будинок Василя Тимощука	Україна, Луцьк, вулиця Стрілецька, 11.	(1936)	Перебудовано	ДАВО, 158–4–2219.	
166.	Проект балкону та господарчого будинку до житлового будинку Олександра Дудде	Україна, Луцьк, вулиця Крилова, 8.	(1934)	Не збережено	ДАВО, 158–4–1075.	
167.	Житловий будинок Луціана Савіцького	Україна, Луцьк, вулиця Світла.	(1932)	Не збережено	ДАВО, 158–4–1356.	
168.	Зала для ручних робіт на території Луцької української гімназії	Україна, Луцьк, вулиця Гаврилюка, 14	(1934)	Не збережено	ДАВО, 158–4–1045.	
169.	Церква Св. Йоана Хрестителя у селі Ківерці	Україна, с. Ківерці, (колишнє Прилуцьке), Луцький р-н, пам. арх. №168-м.	(1934)	Збережено	Ричков, П. (2012). Церква Св. Іоанна Хрестителя в с. Прилуцьке: локальний епізод ..., с. 280–286. Архів церкви	с. 138, 184–185, 186, 188–189.
170.	Каплиця-усипальниця родини Мочульських	Україна, Кременець, вулиця Олени Пчілки, католицький цвинтар.	(1935)	Збережено	ДАВО, 46–1–2457, арк. 82. Михайлишин, О., Бенедюк, П. (2012). Модерністичні тенденції у творчості С. П. Тимошенка «Волинського» періоду ..., с. 265–277.	с. 180, 194–195.
171.	Каплиця Св. Йозифа	Україна, с. Михайлівка, Лановецький р-н, Тернопільської обл. (колись — Кременецький повіт).	(1935)	Не збережено	ДАВО, 63–1–17, арк. 39–47.	
172.	Церква Різдва Богородиці	Україна, с. Боровичі, Маневецький р-н, Волинської обл., пам. арх. № 218-м.	(1937)	Перебудовано.	Михайлишин, О., Бенедюк, П. (2012). Модерністичні тенденції у творчості С. П. Тимошенка «Волинського» періоду ..., с. 265–277.	с. 139.
173.	Церква Різдва Прсв. Богородиці	Україна, с. Ясининичі, Рівненської обл.	(1937)	Збережено	Михайлишин, О. (2003) Храми архітектора С. П. Тимошенка на Рівненщині. <i>Волинська ікона</i> ..., с. 178–183. Архів церкви	с. 187, 192–193.

174.	Пам'ятник генералові О. Алмазову	Україна, Луцьк.	(1937)	Ескіз	Проект не знайдено	
175.	Дерев'яна церква	Україна, с. Гораймівка, Маневецький р-н, Волинської обл.	(1938)	Зруйновано	Михайлишин, О. (2010). Проблема стилю в архітектурі православних храмів ..., с. 85–95.	с. 139.
176.	Церква Собору Прсв. Богородиці	Україна, с. Опарипси, Радивилівський р-н, Рівненської обл., пам. арх. № 203-Рв [2].	(1939)	Збережено	ДАВО, 60–1–9, арк. 294–300. Бенедюк, П. (2014). Церква собору Пресвятої ..., с. 101–104.	
177.	Реставрація купола, ліхтаря і хреста Хрестовоздвиженської церкви XVII ст.	Україна, Луцьк, вулиця Данила Галицького, 2.	(1935–1937)	Перебудовано	Михайлишин, О. (2010). Проблема стилю в архітектурі православних ..., с. 85–95.	
178.	Конкурсний проєкт катедри. Співавтор: арх. В. Січинський	Канада, Вінніпег, (Winnipeg), Манітоба	(1949)	Конкурс	Удод, Г. (1973). Українська греко-православна ..., с. 87. Кейван, І. <i>Володимир Січинський. Архітект, мистець-графік, мистецтвознавець</i> . Торонто: Євшан-зілля, 1957, с. 72.	с. 213.
179.	Проект православної церкви Св. Трійці	Канада, Саскатун (Saskatoon), Провінція Саскачеван	1952 (1947)	Збережено, добудовано	Удод, Г. (1973). Українська греко-православна ..., с.100. Тимошенко, О. (1952). Українська архітектура ..., с. 2–8.	с. 215–217.
180.	Проект православної церкви Св. Трійці	Канада, Ванкувер (Vancouver), Британська Колумбія	1950 (1948)	Збережено	Півстоліття Української Греко-Православної церкви в Канаді, 1918–1968. Вінніпег. С. 26. Тимошенко, О. (1952). Українська архітектура ..., с. 2–8. Архів церкви	с. 208–211.
181.	Проект православної церкви Св. Івана Хрестителя. (Проект скорегований арх. Патріком Кемпбелл-Хоупом)	Канада, Едмонтон (Edmonton), Альберта	1950–1956 (1948)	Збережено, перебудовано	Тимошенко, О. (1952). Українська архітектура ..., с. 2–8. Кейван, І. (1984). Нариси з історії ..., с. 65, 79.	с. 214.

182.	Проект куполів церкви Св. Володимира	Канада, Торонто, (Toronto), Онтаріо	1948 (1947–1948)	Збережено	Ukrainian Orthodox Church, p. 5. Тимошенко, О. (1952). Українська архітектура .., с. 2–8.	с. 212.
183.	Проект православної церкви	Аргентина, Буенос Айрес (Buenos Aires)	1949–1950	Проект не завершено	Тимошенко, О. (1952). Українська архітектура .., с. 2–8.	с. 218.
184.	Проект православної каплиці	Парагвай, Енкарнасьйон	? (1947–1950)	Не знайдено	Січинський, В. (1956) Історія українського .., с. 160.	с. 217.

SUMMARY

«When you're going to find the source of truth — go against the flow...» Valery Vlasenko

Serhiy Tymoshenko was born on February 4, 1881 in the village of Bazylivka, Konotop district of Chernihiv province, now Konotop district of Sumy region, in the family of an honorary citizen, surveyor Prokop Tymoshenko. Yuzefina Yakivna, his mother, came from the Polish Sarnawski family. The future architect received his primary education at home, in 1898 he graduated from the Romensky school and soon entered the St. Petersburg Institute of Civil Engineers (PICE). In the capital he has joined the Ukrainian movement, met with representatives of the "senior" Ukrainian community: M. Slavinsky, O. Slastyon, P. Stebnytsky and others. In 1899 he was one of the founders of the legal Ukrainian student community in St. Petersburg, in 1902 he became the chairman of the newly created Ukrainian community at PICE, the following year he joined the St. Petersburg group of the Revolutionary Ukrainian Party (RUP), and after the RUP disintegration he has joined the part that formed the Ukrainian Social Democratic Workers' Party (USDWP).

In 1905, an illegal student group of supporters of the development of Ukrainian architecture, "Hromada" (Party of Ukrainian Architecture), was founded in PICE. Among the founders and the first chairman of the party was S. Tymoshenko. In 1906 he graduated from the institute in the first category, receiving a "certificate of the right to work", as he completed a full course of study, prepared all the diploma projects, but did not defend them in the state exam due to student strikes. Probably, he passed the exam in early 1907. The young architect began his professional career while studying at the institute: in 1904–1906 he worked as a technician on the construction of the Kyiv-Tovarny station, the Kyiv State Bank in Lypky (now the National Bank of Ukraine) and on the reconstruction of the Oranienbaum pier in Kronstadt. In 1906–1908 he was an engineer on the reconstruction of the railway junction of the Kovel station (designed by O. Verbytsky) and at the same time he was the one in the local county. Under his leadership, a large palace, premises for conductors and locomotive crews, a school, a boarding school, a warehouse, as well as county district hospital, women's gymnasium after Pyrogova were created according to his projects.

In 1908 Serhiy moved to Kyiv. He worked as an engineer on the new buildings of the "track service" in the technical department of the South-Western Railway. According to his projects in the Ukrainian style in 1909–1910, several four-storey buildings were erected in Kyiv: S. Lavrentyeva building on the Mariinsko-Blagoveshchenskaya Street (now Saksaganskogo, 101), J. Yurkevich building on the Pankivska, 8 street in Kyiv, S. Tymoshenko joined the local society "Prosvita", which was then headed by B. Hrinchenko. At the general meeting of the organization, which took place on May 19, 1909, he was elected to the board of the society, and on May 29 at its first meeting — chairman of the board. In September 1909 S. Tymoshenko moved to Kharkiv. In 1909–1911 he was a senior engineer, in 1911–1913 he was the deputy head of the technical department, and in 1913–1917 he was the head of the technical department and deputy chief engineer for the construction of the railway line. He was a co-author of the project of a large administrative building of the North Donetsk Railway Department, participated in the design and construction of numerous railway lines and infrastructure to them, was the head of the electrification project of the Donetsk

basin "Ugletok", consultant on the construction of the chemical plant in Kupyansk district, Koksobenzol plant at Rubizhna station. At the same time, S. Tymoshenko had his own bureau-workshop, which carried out projects of industrial and civil construction, in particular sanatorium-resort complexes on the Black Sea coast, as well as in Slovyansk and Svyatogorsk; public buildings. S. Tymoshenko took an active part in the artistic life of Kharkiv and Ukraine. He was among the founders and deputy chairman of the Ukrainian Literary, Artistic and Ethnographic Society after G. Kvitka-Osnovyanenko, one of the heads of the Ukrainian art and architecture department of the Kharkiv literary and art group (secretary, treasurer, chairman), a member of the Kharkiv "Union of Engineers" and the head of its engineering and construction section. The creative work of the Kharkiv period of the architect's life included several dozens of different architectural objects, some of which were realized in the Ukrainian style. After the February Revolution of 1917, Tymoshenko plunged into socio-political work. He was elected as chairman of the Kharkiv Public Committee, Kharkiv Provincial Council, he was a member of the Ukrainian faction of the Kharkiv Coun-

cil of Workers', Soldiers' and Peasants' Deputies, deputy chairman of the Kharkiv Executive Committee, member of the Kharkiv Provincial County, delegate to the All-Ukrainian Congress of Counties. At the First National Congress of Kharkiv region he was elected to the leadership of the Ukrainian Council of Kharkiv region, at the All-Ukrainian National Congress — to the Central Council, and in November 1917 — he was elected as chairman of the Peasant Congress of Slobodian Ukraine. During the uprising against hetman P. Skoropadsky, headed by the Directory, Tymoshenko was appointed as provincial commissioner of Kharkiv region, by order of the chief ataman of all UPR troops Simon Petliura.

In January 1919, Sergyi went to Kiev for military assistance against the Red Army offensive, but soon Kharkiv was captured by the Bolsheviks. In 1921, after a search of Serhiy Tymoshenko's apartment, the Chekists removed in two trucks everything related to his design bureau and an archive with copies of all the projects (40 projects on 120 sheets).

In 1919, S. Tymoshenko worked as a senior engineer of the Ministry of Roads of the Ukrainian People's Republic, engaged in evacuation, re-evacuation and reconstruction of railways in the military zone of the UPR army. In August of the same year he headed the Ministry of Roads in the government of I. Mazepa, in 1920 he worked in the same position in the governments of V. Prokopovich and A. Livytsky. Contributed to the creation of the Ukrainian Architectural Institute.

In November 1920, as part of the UPR government, Ty-

moshenko was forced to move to Poland. In 1921 he remained a member of the government, was a member of the Supreme Military Council of the Ukrainian People's Republic and the Council of the Republic. On August 5, 1921, due to disagreement with the policy of S. Petliura, he resigned from the government of the Ukrainian People's Republic. In November of the same year, together with the army of the Ukrainian People's Republic, he passed the difficult path of the Second Winter Campaign until the last battle near the city of Bazar. He was later awarded with the Medal of Simon Petliura.

In 1921–1923 S. Tymoshenko lived in Lviv, worked in the architectural bureau named "Ivan Lewinsky" and the bureau of the Polish Construction Society. He was a member of the Party of Ukrainian Plastics, in December 1921 — one of the founders of the Party of Ukrainian Artists in Lviv. In his creative work of this period dozens of realized and unrealized projects had place, such as projects of churches, iconostasis, public buildings, private estates and villas, exhibition pavilions, a number of tombstones to participants of the Ukrainian revolution of 1917–1921 in Eastern Galicia and Volhynia, the reconstruction of the National Museum of Lviv.

On December 13, 1922, he addressed the leadership of the Ukrainian Academy of Economics (UAE) in Podebrady (Czechoslovakia) with a proposal for cooperation. In January of the following year he was elected as associate professor, in 1925 — professor of construction, dean of the Faculty of Engineering, in 1927 — rector of the UAE. At first he headed the depart-

ment of construction of UAE, then — construction and architecture, later — water and sanitary engineering, taught such disciplines as "Building Materials", "Building Art", "Civil Architecture", "Special Architecture". In 1929 he accepted Polish citizenship, and in the spring of the following year he moved to Volyn.

The Czech period of S. Tymoshenko's life proved to be fruitful in the scientific and pedagogical field. Thanks to the UAE in 1924 in Podebrady his course of lectures "Building materials, their properties, experiments and manufacturing" was published.

At the end of 1923, the Ukrainian Studio of Plastic Arts was established in Prague on the initiative of the Ukrainian Society of Plastic Arts. S. Tymoshenko was among its founders as well, in this studio the architect worked before his departure to Poland. Serhiy's creative output included projects of churches, museums, folk houses, schools, and small architectural objects, which were implemented in the Czech Republic and Galicia.

Being in exile S. Tymoshenko did not leave public and political activities as well. He kept in touch with the USDLP foreign group, participated in its cultural and educational events, and lectured on Ukrainian art at "Ukrainian studies" courses organized by the Ukrainian Republican Democratic Club in Prague and Podebrady. In 1929 he signed a resolution, protesting UAE teachers against mass arrests in the USSR. S. Tymoshenko was a member of the Podebrady branch of the Brotherhood of Ukrainian Statehood, a supra-party secret organization of the Ukrainian elite to fight the Bolsheviks,

a member of the Vasyl Domanytsky Cooperative Foundation, the Ukrainian Union of Agricultural Technicians in Czechoslovakia, and the Ukrainian Historical and Philological Society in Prague.

In the spring of 1930, Serhiy Prokopovych moved to Lutsk, which was the center of the voivodship, and headed the construction department of the district land administration. In 1934 he became a clerk in the construction department of the Volyn Voivodeship. In 1931 he was elected to the Lutsk City Council, in 1932 — the board of the cultural and educational organization "Ridna Khata", in 1933 — the board of the Society after Lesya Ukrainka. He also headed the Ukrainian Sports Association "Styr" and the Publishing Association after K. Ostrozky.

In Lutsk, S. Tymoshenko joined a group of UPR former activists who professed the idea of cooperating with the Polish authorities within the framework of the Promethean policy, which was provided for the support of the national liberation movements of the peoples in the USSR. In 1931 he became one of the founders, and from 1936 — the head of the Volyn Ukrainian Association (VUA). He also headed such illegal organization as Lutsk Center of the Ukrainian People's Republic, which the Polish authorities considered as an alternative to the UPR government in exile, headed by A. Livytsky. The apogee of political activity was the election of S. Tymoshenko in 1935 to the Seim, in 1938 — to the Senate of the Commonwealth. Initially, he was deputy chairman, and since 1936 — chairman of the Ukrainian parliamentary representation of Volyn.

Tymoshenko was actively involved in the struggle for the Ukrainization of the Orthodox Church in Volyn. In 1931 he became chairman of the council of the Lutsk Holy Cross Brotherhood, head of the Society of Advocates of Orthodox Education and Protection of Traditions of the Orthodox Faith named after Peter Mohyla, in 1937 raised before the Polish authorities the question of opening a Theological Lyceum in Kremenets.

His creative activity in Volyn turned out to be fruitful. He made dozens of projects for churches, chapels, tombs, public and farm buildings, individual houses, and tombstones. Most of them were implemented. His projects of farms and vegetable warehouses were recommended by the Ministry of Agriculture for distribution throughout the country.

The most difficult period in S. Tymoshenko's life was the Second World War. At the time of the German attack on Poland, Sergei was in Warsaw for a one-day session of the Seim and Senate. He was evacuated to Lutsk as a member of the government, but after the Soviet attack on Poland he left to Warsaw. During the German-Soviet war he lived in Lublin for three years, and in 1943 in Lutsk.

At the end of the war and immediately after it ended, the artist was in several camps for displaced persons. In 1946, with the help of his younger brother Vladimir, he moved to the United States. He spent the last years of his life in Palo Alto, California, engaged in architectural studies, designed several churches, tombstones for Canada, Argentina, Paraguay. On July 6, 1950, Tymoshenko died because of a heart attack.

The well-known civil engineer, architect, one of the developers of the Ukrainian architectural style has left a rich creative heritage — more than 400 different buildings, and this cultural treasury needs a comprehensive study and coverage.

Serhiy Tymoshenko in Kovel: first steps in the profession **Pavlo Benedyuk**

Active development of railway transport in the early XX century was caused by a technical and industrial revolution in the transport industry, which began in the second half of the XIX century and became a catalyst for economic development and socio-economic modernization of society in general. The initiators of the construction of new branches of railways and station complexes were mainly private joint-stock companies, which received broad government support: a law passed in 1905 provided builders of new railways with significant benefits and guaranteed a favorable distribution of income for shareholders. Despite the complex process of formation, railway construction was accompanied by a steady increase in the number of construction workers and required highly qualified specialists, including engineers and architects.

A significant number of young engineers who received higher professional education at the St. Petersburg Institute of Civil Engineers (PICE) had the opportunity to work in various sectors of the economy. They not only designed and erected individual buildings, but also planned cities, carried out landscaping, paved roads, water supply and sew-

erage lines, and built facilities that required complex technological processes and engineering calculations.

Serhiy Tymoshenko was among the graduates of the institute in 1907. Back in 1904, before the official graduation of the institute, he received a significant internship as a technician in the construction of the railway Kyiv-Tovarny station, designed by Ukrainian architect O. Verbytsky (1875–1958): Tymoshenko was engaged in experiments with building materials, testing which were performed either directly on the construction site or in special laboratories of the South-Western Railway Administration in Kyiv.

In 1906, the young engineer was sent to Kovel and worked as a surveyor in the Kovel County, performing work on the reconstruction of the Kovel railway station. In October 1909 S. Tymoshenko became a senior engineer, in May 1911 — Deputy Chief of the Technical Department, and from June 1913 to May 1917 he held the position of Chief of the Technical Department of the South Donetsk Railway.

One of the first and broadest descriptions of S. Tymoshenko's activity as an experienced engineer and architect of that period was given in 1924 by I. Shovgeniv, when S. Tymoshenko was nominated for rector of the Ukrainian Academy of Economics (UAE) in Podebrady (Czechoslovakia). The author of the description is based on the autobiography of the architect. The list and description of activities contain mentions of early projects up to the 1920s, including in Kovel, and points to S. Tymoshenko's thorough interest in engineering and architec-

ture. The nomenclature and typology of the mentioned projects and works performed by the architect are very wide: factories, railway stations, bridges, earth dams, artificial ponds, water towers, offices, railway workshops, warehouses, platforms, viaducts, iron, concrete and stone arches, houses of departments and colonies of buildings for railway employees and workers, tunnels of various lengths, etc., sketches and projects of buildings for the branches of such railways as Merefa–Kherson, Grishino–Rivne, a sketch project of the station in Katerynoslav (now Dnipro) ... Unfortunately, much of these projects were never found.

Among the engineering and construction works performed by S. Tymoshenko in Kovel, there are also works in swamps — floodplains, where even a small building could not be laid without drainage, as "the water horizon approached 0.50 meters from the ground, insulation work walls from groundwater, insulation of cork vaults, structural solutions of 18-meter beamless ceilings and arched ceilings with cork vaults, work on the design of the central steam heating system of low pressure of the Kovel station building. The list of facilities under his leadership also included a women's gymnasium and railway school in Kovel and its boarding one, a county hospital of Kovel, a minimarket and military barracks at the Kovel station, a railway hospital and outpatient facilities for railways, etc.

In general, the process of development of the Kovel railway junction began in 1870 with the founding of the Kyiv–Brest Railway Company for the construction of

the Kyiv–Kovel railway line, which was opened on August 15, 1873. Large-scale design and construction work on the main stations began in the early XX years. Art.

The project of building a new station in Kovel and one in Holoby (Volyn region) in 1903 was developed by O. Verbytsky, who at that time worked as an architect of the track service, and then held the position of chief architect in the South–Western Railway in Kyiv. Later O. Verbytsky created a sketch project of the Kyiv railway station, designed and built a large number of different structures: passenger buildings for railway stations, freight offices, locomotive depots, city stations, educational institutions, hospitals, residential buildings. Kovel railway station, having survived after the destruction of the First World War and reconstruction, was destroyed during the Second World War in July 1944.

Archival stock materials that could help establish which works S. Tymoshenko performed during the implementation of O. Verbytsky's projects in Kovel are partly lost, partly confiscated, so it is difficult to establish details of cooperation between S. Tymoshenko and O. Verbytsky, and what specific aim S. Tymoshenko had in his design work. But it is the signature of O. Verbytsky as the head of the technical department of the "Road and Building Duty" of the South–Western Railway Department that we find in most of the preserved architectural drawings. It can be argued that working in difficult conditions and carrying out mostly foreign projects, Tymoshenko gained vast practical experience and gained a certain professional reputation, which

influenced his further career growth as an architect.

During this period, S. Tymoshenko was under the influence and adopted the stylistic morphology of O. Verbytsky's projects. The adopted style of "technical modernism", which was widely used for the construction of station complexes, viaducts and other engineering structures, was continued in the projects of S. Tymoshenko, who directed his architectural research towards the style of "Ukrainian architectural modernism".

Back in 1905 S. Tymoshenko, together with like-minded people in PICE, founded a student group of supporters of the development of Ukrainian architecture, Hromada (Party of Ukrainian Architecture). And at the moment, joining the practical real designing and construction, the architect for the first time embodies his own design ideas and vision of "Ukrainian style" in competitive projects, in civil engineering practice in Kovel, in his subsequent projects of apartment buildings in Kiev in 1908–1910, and then in Kharkiv. The young architect manages to implement the first architectural projects in Kovel: women's gymnasium named after Pirogova, railway outpatient clinic, railway school and its boarding school, military barracks, food station and other auxiliary railway facilities.

The two-storey building of the railway outpatient clinic, as well as many buildings of the Kovel railway junction, were destroyed during the Second World War. The project of the building was developed in 1909 as "Duty station of passenger conductors at the Kovel railway station", although on later postcards it was signed as a railway

outpatient clinic. Although the building had all the distinctive features of UAM, it was quite eclectic both in its three-dimensional solution and in its architectural details. The volume of the building, highlighted by a side projection, covered with a semi-hip roof with an attic, was rounded at the corner and ended with a truncated gable over the side at north facade. The entrance from the side of the station was marked by a protruding tower and ended in a helmet-shaped roof. The shape of the trapezoidal window openings, the combination of the windows with narrow shutters, the solution of the entrance portal and the brick decoration of the facade confirmed the author's stylistic search for the identity of the "Ukrainian style". S. Tymoshenko will use morphologically similar architectural elements in her later projects of residential and railway buildings.

The building of the women's gymnasium named after Pirogova in Kovel (from 1921 to 1939 — schools of surveyors and road technicians, "Panstwowa Szkola Miernicza i Drogowa") has a sounder architectural composition and rational planning decision. The symmetry of the main facade with the central projection is broken only by the rounded corner part of the building. Minor plastered parts of the facade under the windows, frieze part with geometric decoration, together with brick pilasters support the overall rhythm of the composition of the facade. Like O. Yurkevich's house in Kyiv, the gymnasium building is already acquiring the features of UAM, becoming one of the first examples of the rationalist trend of this style. O. Verbytsky is often called

the author of the project of this gymnasium building, it is obviously because of the similarity of stylistic manner of the two architects, but biographical mentions of S. Tymoshenko's activity, architectural techniques and details used by him confirm his author's handwriting. Until recently, the building housed a hotel, and now — several commercial premises, much of the facade has been lost.

Later, in 1923, S. Tymoshenko still designed a villa in Kovel for Dr. Pirogov, submitting the project to the exhibition of the Party of Ukrainian artists in Lviv, and in 1934 — the house of Terentiy Serikov (Kovel, Vigury street, 3) already in the modernistic stylistics.

In general, the Kovel railway station, its buildings and the mentioned public ones formed the architectural image of Kovel at the beginning of the XX century, and were repeatedly depicted on postcards and photographs of that time. Working in Kovel, and later in Kyiv and Kharkiv, Tymoshenko had the opportunity and favorable conditions as a young architect to realize his ideas and visions of new Ukrainian architecture, to develop his own system of architectural forms and images. The first projects of the architect testified to the great creative potential, the development of which we will see in his future work.

The search for the architectural language: two buildings of the Kiev period Elena Mokrousova

Short stay of Sergei Timoshenko in Kyiv in 1908–1909 was not accidental at all. His parents had a connection with Kiev, repeatedly came here with their sons,

and in the 1900s they lived in the city. Father Prokop Timoshenko, an honorary citizen, a land surveyor by profession, since 1907 owned a large apartment building on the street B. Khmelnit-sky, 50, which was built in neo-Renaissance forms in 1894–1895 and designed by architect J. Volman. Stepan Timoshenko, an older brother, lived in his father's house in 1907–1911 and, probably, Sergey Timoshenko also visited him with his family.

In 1906 (According to other sources — in 1904). Sergei Timoshenko served an internship in Kiev on the development of the Kiev–Tovarny railway station. There are the commodity office of the South–Western Railway and warehouses on the street Ivan Fedorov, 32 (1902–1907), the project of which was completed in 1902 by Oleksander Verbitsky — architect of the South–Western Railway Administration (since 1901), He also supervised the construction.

In 1908 S. Timoshenko settles in Kiev, where he holds the position of an engineer in the technical department of the South–Western Railway Directorate, continuing his initial construction specialization. In the biography of Timoshenko, which was written by his colleague at the Ukrainian Academy of Economics (Czechoslovakia) I. Shovgeniv in 1924, on the basis of the architect's autobiography, the experience of working with various building materials acquired during this period is mentioned. The same document mentions that the architect personally made drawings and detailed templates of joinery products and supervised their implementation at the popular furniture factory

of the brothers Y. and I. Kon in Kiev, as well as at factories in Odessa, Kharkov, Lviv.

S. Tymoshenko was a member of the progressive Ukrainian sections (in 1908–1909 he was a member of the Kiev society "Prosvita", in 1909 he headed it) and deeply studied Ukrainian architecture. He received his first Kiev architectural order from a person with similar interests and preferences — engineer Stepan Lavrentiev (1880–1919).

Although the authorship of the referred house is mentioned in books and publications of researchers of Ukrainian architecture, it is not mentioned in the encyclopedia "Collection of monuments of history and culture of Ukraine", the project is also not found in the archives of Kyiv. But the historians of architecture were lucky — the original drawings have been preserved, they were provided to scientists by journalist, writer, screenwriter Andriy Topachevsky, grandson of Stepan Lavrentyev's sister.

S. Lavrentyev came from a bourgeois-merchant family that belonged to the section of Ukrainian patriots, graduated from St. Petersburg Polytechnic Institute. Lavrentyev was one of the founders of the Ukrainian House "Rodina" (Ukrainian Club), and his wife Eugene Oleksandrovna (Zavadovskaya, 1886–1943), founded the first Ukrainian kindergarten. In 1913 Stepan Lavrentyev was a member of the Committee for the Construction of a Monument to Taras Shevchenko in Kyiv. The couple maintained friendly relations with Lesya Ukrainka and Mykola Lysenko — they lived for some time in a house on the street Mariinsko-Blagoveshchenskaya, 101.

Engineer S. Lavrentyev bought property on Mariinsko-Blagoveshchenskaya Street (the old name of the street) in November 1907, construction work began in the spring of 1909, and finishing was to be completed in 1910. In September 1909 S. Tymoshenko had already moved to Kharkiv. therefore, another architect had to complete the work and supervise the construction. Indeed, as established by Kyiv scholar Dmytro Malakov, the object was completed by civil engineer Mykola Shekhonin (1883–1972), in his author's album, which contains a photograph of the house, the architect noted: "design and supervision" without mentioning the name of S. Tymoshenko. M. Shekhonin made some changes to the layout of the premises and to the design of the main facade, in particular, he changed the shape of individual window openings and added Empire wreaths to the plane of the side gable.

Another example of Ukrainian modernism of the same period was also "shared" between S. Tymoshenko and M. Shekhonin. We are talking about the house of doctor and public figure J. Yurkevich on the Pankivska street, 8 (1910).

Co-authorship was a common phenomenon in the architectural environment, and it always made it difficult for researchers to establish the contribution of each of the authors to the project. For a long time, M. Shekhonin was considered the architect of this house of Yurkevich: the design drawings have not been preserved, and M. Shekhonin himself placed a photo of this object among his works, although such a style was uncharacteristic of him. But in article in

1999 V. Chepelyk called him the author of S. Tymoshenko — perhaps, focused on the article of the architect's son — Alexander Tymoshenko "Ukrainian architecture in the twentieth century", which was published after World War II. It mentioned two Kyiv houses of his father: for the engineer Lavrentyev on the street Mariinsko-Blagoveshchenskaya and for the homeowner Yurchenko on the Kontivska street (although, as we can see, the author was wrong about the second house both in the name of the customer and in the address of the house).

Construction on Pankivska street began in the spring of 1910, when Tymoshenko had already left Kyiv. But he could have made a project earlier or at least offered a sketch of the facade in the "Ukrainian style" — a long-term architectural search for the artist was directed at its formation.

Available archival sources make it possible to trace the history of the estate and some details of the construction, decoration and operation of the apartment building. From 1878 the estate was owned by a peasant from the Kaluga province Leon Aristarkhov, the original building was low-rise, wooden. In the following decades, the owners changed several times. In particular, in the 1890s it was owned by a nobleman Vasyl Chubynsky, the brother of Pavlo Chubynsky — Ukrainian ethnologist, folklorist, poet, public figure, author of the National Anthem of Ukraine. In February 1899, Yevgeniya Savelyeva, then owner, sold her property to Yosyp Yurkevich. Doctor and philanthropist Joseph Yurkevich (1857–1910) was a prominent figure in the Ukrainian movement, came

from an ancient Polish noble family. He belonged to the group of Polish intellectuals who joined Ukrainians and contributed to the formation of the Ukrainian patriotic movement.

In 1910, the old wooden buildings on the site were demolished to build a new 5-story building. In the description of the property from September 1, 1910, the existing 5-storey building is listed as two identical buildings: a facade and an outbuilding. The description also included a janitor's house, barns and cellars. A similar description was made on March 5, 1911, it contains some interesting details about used construction and finishing materials. In particular, the floor tiles were made in Kharkiv, most likely at the Bergenheim plant. The apartments were large and comfortable: mostly 6-room, one 5 and 7-room. Each had a room for a maid, two toilets. The windows of the rooms faced the street and the yard. The houses had all the amenities of that time — water supply, electric lighting and even telephone communication.

The original stylistic solution of the main facade of Yurkevich's house aroused his interest in the 1910s. Thus, Kost Sherotsky considered this house to be a successful attempt to recreate the style of wooden rural buildings in the city building, despite the ugly changes caused by the requirements of the latest construction of iron and concrete. Modern researcher of Ukrainian modernism V. Chepelyk believes that, on the contrary, thanks to the vital needs of the city, technical capabilities and understanding of new architecture, in the project of Yurkevich's house the architect managed to rethink the folk

theme in architecture, move away from mechanical borrowing of rural architecture.

The main facade of the house has an asymmetrical composition formed by a right shallow risalit with a faceted bay window on the third or fourth floors, which was originally completed with a triangular pediment of original shape with a geometric ornament and a roof with a fold and three attic windows (dismantled during 1973). The composition is balanced by the courtyard passage on the left side, accentuated by an arched niche that connects three small windows on the second floor. In the general decision of a facade vertical divisions are underlined by windows of the extended form and narrow partitions. The ornamental decor made of bricks accentuates the windows and is concentrated in the upper part of the facade. The combination of yellow brick, light gray plaster and blue glazed tiles in the inserts creates a refined color effect of the facade. In fact, the rationalist features characteristic of the direction of constructivist modernism of the 1910s were revealed in the solution of the building. Its free from stylistic influences easily accepted other historical forms, first of all neo-Classical and national-stylistic, forming with them organic combinations.

In addition to the facades, the interiors of the house are quite interesting. The walls and ceiling of the driveway to the yard are decorated with geometric stucco ornaments, which repeats the decorative motifs on the facade — rows of stylized "Christmas trees". The ceiling in the main lobby is similarly decorated. The fence of a ladder is also geometrized,

corresponds to the general style of decorative furnish of the house. Some apartment doors are decorated with trapezoidal panels with geometric patterns that imitate the typical Ukrainian modern forms of window openings.

House on the street Pankivska, 8 has not only architectural but also significant historical value — for almost 10 years it was the center of Ukrainian cultural life. It contained the editorial board of the pedagogical month for the family and school "Svitlo" (1910–1914) and the editorial board of the literary and artistic monthly "Syayvo", which was published with the support of Ukrainian cultural figures (March 1913 — early 1914). The magazine had a publishing house of the same name, and dozens of well-known cultural figures collaborated with it and the magazine. At different times, Ukrainian writers Bohrys Hrinchenko, Mykola Voronyi, and Maksym Rylsky lived in Yurkevich's house.

After J. Yurkevich's death, the estate passed to his widow, O. Yurkevich, who remained the last homeowner of the estate and the house until their nationalization. Over time, the difficult terrain of the street and the high level of groundwater in the area caused waterlogging of the soil. Therefore, in 1939 the project of drainage in the estate and drainage of the walls of the house was completed.

Unfortunately, the completely authentic look of the house has not been preserved. In 1973, during repairs, the roof and right pediment were removed; in the early 2000s the 6th floor and attic were added. Although the superstructure generally imitates the orig-

inal style of the facades, it negatively affected the expressive image of the house.

In the 1910s when S. Tymoshenko was no longer living in Kyiv, he joined some events related to the city: he took part in a competition to design a monument on the grave of Mykola Lysenko (1842–1912), submitted projects for the Ukrainian art exhibition, which took place in 1911–1912. The architect's son wrote that in 1919 an architectural institute was founded on the initiative of M. Damilovsky, D. Dyachenko and S. Tymoshenko. But the history of this school is still not studied, so its foundation is attributed to many architects who worked in Kiev at the time.

Kharkiv. Ukrainian architectural environment Inna Akmen

As a city on the border of European civilization and the "Russian world", Kharkiv in the early twentieth century became a source of spiritual and creative inspiration for inspired enthusiasts: artists, architects, ethnographers, historians, writers and just not indifferent residents who considered the ancient Ukrainian traditions an integral part of culture.

It was in Kharkiv where the theoretical development of the new Ukrainian style began, which marked the beginning of the formation of a public center in eastern Ukraine, inspired by the ideas of S. Vasylykivsky, M. Samokish, O. Slastyon, and a significant system of professional techniques embodied in architectural practice by V. Krychevsky, E. Serdyuk, K. Zhukov, S. Tymoshenko, V. Trotsenko, etc.

The fascination with Ukrainian issues, which at that time was in danger of extinction, prompted S. Vasylykivsky and M. Samokish to collect and sketch the treasures of Ukrainian ornaments that made up the album "From Ukrainian Antiquity" (1900, 1901) with the text by D. Yavornytsky, and After the Twelfth Archaeological Congress in Kharkiv (1902), a collection of Ukrainian ornamentation was published under the title Motives of Ukrainian Ornament (Leipzig, 1912). The Archaeological Congress also aroused the Kharkiv public, which became interested in Ukrainian culture, collecting applied art and conducting ethnographic expeditions. Expositions of embroidered towels, carpets, samples of ceramic ware and other works of art together with the folk house, which was collected by V. Krychevsky, were shown to the public in the halls of Kharkiv University. D. Bagaliy, M. Sumtsov, G. Khotkevych, O. Yanat, H. Alchevska, S. Rusova, O. Linnyk, L. Trakal, O. Ginzburg, O. Estrovich, B. Kornienko and others are currently joining the topic of Ukrainianness.

Extensive discussions and debates about the new style in society begin before the creation of architectural projects and almost always continue after their implementation, starting with the first and so important for rethinking the borrowings of traditional Ukrainian architecture — the project of Poltava Provincial Zemstvo by V. Krychevsky. The writer and public figure of the Kharkiv region K. Bych-Lubensky, standing up for the assertion of folk themes in architecture, in 1910, inclined to master the folk theme of the engi-

neer-architect S. Tymoshenko, who arrived in Kharkiv.

The public began to introduce a new style in their city by reviewing the project of the Kharkiv Art School, which was commissioned by the founder of art education in Kharkiv — M. Raevska-Ivanova and the city council decided to implement the architect and teacher of the school — M. Piskunov. Thus, in 1911 at a meeting of the city museum commission chaired by D. Bagaliy, which included the inspector of the Kharkiv educational district S. Raevsky, the leader of the Ukrainian People's Party M. Mikhnovsky, such architects as V. Velychko, V. Pokrovsky, Z. Harmansky, artist S. Vasylykivsky. The project was revised in connection with the sharp criticism of M. Mikhnovsky, who proposed to turn to the forms of "our native" architecture. S. Vasylykivsky, as a representative of art circles, supported this proposal and initiated a professional competition with a mandatory condition — the use of facades in the Ukrainian style. The competition was announced in July 1911, becoming a start for Kharkiv in popularizing the Ukrainian style. The conditions under which the facade had to be "Ukrainian" attracted the attention of architects close to S. Vasylykivsky and familiar with the work of V. Krychevsky: S. Tymoshenko, A. Trakal, F. Shumov, G. Lukomsky, D. Dyachenko. After learning about the competition from a publication in the magazine "Zodchyj", St. Petersburg architect M. Vasiliev and Penza architect K. Zhukov, a graduate of Stroganov School in Moscow, submitted their projects. According to the results of the voting, the winner was the project

submitted under the motto "For release" by K. Zhukov. The second prize was awarded to the head of one of the Kharkiv art workshops — L. Trakal, whose project under the motto "Ukraine" was particularly elegant.

The decision of the Kharkiv City Duma caused dissatisfaction. After the competition, the St. Petersburg magazine "Zodchyj" wrote that "the conditions for obtaining the project were such that they would contribute to the appearing of an anti-art building of the art school." With this provocation, "Zodchyj" has opened a series of architectural discourses on the formation of the Ukrainian style. A bright event is the report of the director of the Kharkiv Art School (earlier it was school of M. Raevska-Ivanova) — O. Lyubimov, which was read at a meeting of the Ukrainian Art and Architecture Department of the Kharkiv Literary and Artistic Circle. The author (under the initials A. L.) seems to have expressed the common opinion that the new style is most clearly expressed in the original form of window and door openings, adding the assumption, that not technical considerations but aesthetic ones led the folk genius to this form. This statement further provoked violent reactions. Responding to O. Lyubimov's article, O. Varyanitsyn argues that, on the contrary, not aesthetic requirements, but purely technical ones have created such a form, and gave as an example the drawing of wooden structures and roofs.

During 1911–1913 and further, the discussion of the essence of the Ukrainian style did not stop and continued at the meetings of Kharkiv circles, in the

publications of O. Varyanitsyn, E. Serdyuk, K. Zhukov, O. Novytsky, and others. In 1912, at a meeting of the Literary and Artistic Circle, K. Zhukov, acquainted with P. Vaulin's polychrome majolica products in the "Abramtsevo" studio, proposing to discuss the role of "majolica ornaments" in the Ukrainian style on the facade of the art school and in general on the facades of Kharkiv houses.

In 1915 the charter of the Kharkiv literary-artistic-ethnographic society named after G. Kvitka-Osnovyanenko was approved with the founders: S. Vasylykivsky and S. Tymoshenko with such public figures and patrons as N. Popova, K. Bych-Lubensky, N. Rykov. The society united around the editorial board of Snip magazine, public figure K. Bych-Lubensky and art critic, Ukrainian public figure M. Mikhnovsky. The activities of the groups were aimed at preserving architectural monuments, studying the traditions, customs and way of life of Ukrainians.

The Kharkiv architectural community, starting from the first decades of the twentieth century, organized exhibition activities. In 1903, the Department of Architecture and Art at the Kharkiv branch of the Imperial Russian Technical Society (IRTS) launched exhibitions of Ukrainian architecture, where exhibits were paintings, drawings of Ukrainian architectural monuments, modern projects that inherited the traditions of Ukrainian architecture, author's photographs and more. The first exhibition was decorated by the project of the building of the Kharkiv Art School by architect K. Zhukov, and in total about 400 exhibits were shown in the

City Art and Industrial Museum on Serhiyivska Square. The next five exhibitions took place in 1913–1917.

In 1911 the First Ukrainian Art Exhibition took place, which took place in the City Museum of Kyiv in three halls. Ukrainian art was presented by artists from the East and the West. The main exhibit of the third hall, along with the model of the Metropolitan House of the Sophia Monastery in Kyiv by architect D. Dyachenko, was a stand with projects of the Kharkiv center. The Ukrainian public of Kyiv was able to clearly assess the competitive works of the facades of the Kharkiv Art School. Among the exhibited sketches was a project by S. Tymoshenko.

Participation in the competition, in public and professional discussions on the "Ukrainian style" in architecture, communication with prominent Ukrainian politicians and public figures undoubtedly influenced the formation of architectural and aesthetic tastes of the young architect. In the future, it was his commitment to Ukrainian themes in architecture that became decisive in his professional activity.

Serhiy Tymoshenko. Kharkiv reminiscences Denis Vitchenko

Serhiy Tymoshenko came to Kharkiv in 1909, having obtained an engineering position in the North Donetsk Railway Department. For almost ten years, Kharkiv became his permanent place of residence, professional work, social and political activities. While working in the Office, the architect went from the head of the civil engineering department to the deputy chief engineer. At the

same time, S. Tymoshenko founded his own workshop in the city, which carried out various civil and industrial construction projects.

During the "Kharkiv period" of S. Tymoshenko's life and activity, in co-authorship with architects V. Trotsenko, Kuzmin and Alexandrovich, projects of buildings for the Kuban–Black Sea Cossack Railway were developed (1911–1916). At the same time, he designed the Lgov–Romodan railway lines; Fedorivka–Skadovsk; Yam–Bakhmut–Mykytivka; Grishine–Rivne. As the head of the Ugletok Donetsk Basin electrification project development department, S. Tymoshenko personally developed projects for power stations and three townships for 15,000 workers each.

In 1915 S. Tymoshenko was a consultant in the construction of a chemical plant of the company "Rusko-Kraska", a working-class settlement in Kupyansk district and the plant "Koksobenzol" at Art. Rubizhna (today — Rubizhne, Luhansk region). According to his projects, a power plant, production buildings, administrative buildings and a town for workers for 10,000 inhabitants with a school were built for the chemical plant, and residential buildings for engineers, technicians and craftsmen were built for Koksobenzol.

Even during his studies, S. Tymoshenko carefully studied the history of Ukrainian architecture, especially in the XVII–XVIII centuries, and creatively applied his historical experience in his work. The theoretical basis for the use of techniques and forms of Ukrainian traditional architecture during 1909–1918 were: research activities aimed at collecting

materials on Ukrainian folk architecture, acquaintance with modern works on the history of Ukrainian architecture, membership in the architectural and artistic department of Kharkiv literary and artistic circle, which, uniting artists of different directions (architects, artists, art critics), aimed at research, preservation and promotion of ancient cultural monuments of Ukraine and the creation of a new architectural and stylistic direction of a distinct national direction.

In 1913, in collaboration with P. Shirshov and P. Sokolov and with the participation of Academician of Architecture O. Beketov S. Tymoshenko, a project of the building of the North Donetsk Railway Administration in Kharkiv at the corner of Voskresenskaya Square and the eponymous alley (now Feuerbach Square, 7) was developed, in which forms of restrained modernism with elements of neoclassicism are synthesized.

Subsequently, the original combination of stylistic elements, which are characteristic for Ukrainian national romanticism, modernism and neo-Classicism, was realized in other projects of the "Kharkiv period". In particular, the signs of Ukrainian traditional originality are clearly expressed in eight Kharkiv buildings designed by S. Tymoshenko.

The house of businessman and publisher I. Boyko in 1913 on the Myronosytska street, 44 (built up on two floors in the 1930^s). The connection with the Ukrainian architectural tradition was evidenced by: the volume of the entrance portal with the completion of a hexagonal shape, the angular risalit

shifted to the right of the entrance, the trapezoidal ends of the second-floor windows, united by an ornamental ridge. The composition is dominated by a faceted risalit, interpreted as a tower topped by an octagonal pear-shaped dome with a crown and a spire (lost), as an imitation of the shape of the cupolas of Ukrainian churches and bell towers.

The lobby and the interior of the stairwell were decorated with monumental and decorative paintings by M. Samokysh and S. Vasylyivsky. The walls depict Kumans and jugs with lush bouquets of poppies, twisted panicles, mallows, calendula, marigolds, periwinkles, oxen, cornflowers, etc., the images of which are typical for Ukrainian folk painting. The decor of the lattice fence of the stairs is based on the Ukrainian folk ornament.

The design of the entrance in the form of a portal in different variations is actively used in various projects of Tymoshenko of the Kharkiv period and it is an element of the creative handwriting of the master. The porch, topped by a trapezoidal pediment, is supported by double-sided semi-columns, which rest on pedestals, which are the light resalits of the plinth. This type of portal, which has the features of the author's stylization of Baroque and traditional folk motifs, was called "Tymoshenko's portal" by V. Chepelyk.

M. Popov's apartment house (1912) on the street Katerynoslavskaya (now 46 Poltavsky Shliakh Street). The tent completion of the central risalit, lost during the fire, was restored in 1987 in a simplified form. The central risalit of the main facade, topped

by a tent roof with a bend, in combination with a faceted bay window under a helmet-shaped top, showed the silhouette of the Ukrainian bell tower. The windows on the fourth floor are trapezoidal. The faceted, rectangular windows of the second and fourth floors have a stucco ornament, interpreted as capitals. The ornamental ridge also runs at the level of the fourth floor of the main facade. Stucco decor consists of plant motifs and resembles traditional Ukrainian embroidery. Among the motifs there are solar symbols: octagonal stars, which crown the pylons of the side projection.

The facade of an apartment building with a shop on Petinska Street (1914, now Plekhanivska Street, 29) has a symmetrical frontal composition, flanked by bay windows, treated as towers with tent ends with characteristic folds. The walls of the 3-storey building are divided by pilaster strips, which are connected above the third floor by a trapezoidal arch. Completion of the windows of the first floor — arched three-centered, the second — arched centered, the third — trapezoidal. Designing a profitable apartment building with a shop, S. Tymoshenko, in addition to ideological and artistic tasks, also solved practical issues: the windows of the first floor were treated as shop windows, bay windows were used to increase the area of apartments.

Located at the confluence of streets, houses on the Ivanivska, 22 and Seminaraska streets, 2 played the role of high-altitude and compositional dominants. That is why their corners were solved in the form of tower-like projec-

tions, topped with tent ends, unfortunately lost today.

In the architectural solution of the apartment house of A. Semenov (Seminaraskaya street, 2) the forms and methods of Ukrainian folk architecture and art are used, interpreted in the context of the pan-European National-romantic trend of the Art Nouveau style. Trapezoidal windows on the third floor, connected by an arched belt with an ornament, the drawing of the imposts of the stained-glass window of the stairwell in the spirit of Ukrainian folk ornamentation, the hip roof over the risalit with a characteristic bend, the attic cornice on the brackets are clear confirmations of this. The motifs of the "Christmas star thunderbolt" in the architectural details, made of profiled brick, indicate a kinship with Ukrainian folk architecture. Decorating with bricks in the form of a toothed ribbon ("horodky") follows the traditions of Ukrainian architecture. The impost of the window opening of the stairwell is interpreted in the form of a geometric-floral ornament consisting of rectangles and wavy combinations of triangles.

The use of motifs of Ukrainian carvings and embroidery characterizes the architecture of the facades of the apartment house of S. Korkh (22, Ivanivska street). The decoration of the building uses decorative and color possibilities of brick masonry, where the ornaments are made of white and red bricks. The use of brick decor in such quantities and interpretation is unique to the architecture of Kharkov in the early XX century. The trapezoidal windows of the third floor are connected by an orna-

mental belt, the attic cornice on the brackets is decorated with a two-color "checker".

G. Tomytsky's mansion on Mordvinovsky alley (1915 Kravtsova street, 13) is distinguished by its simplicity of forms and impeccable proportions. The author emphasized important parts of the building with the help of trapezoidal windows on the upper floor and stained glass with simplified solar symbols above the main entrance. The volume of the building is completed by a hip roof with a characteristic bend and a large eaves cornice. Motifs of Ukrainian ornament are used in the metal fence of the hall stairs. The wooden doors of the main entrance are decorated with traditional Ukrainian carvings with solar symbols.

Over time, in the work of S. Tymoshenko, rationalist motives began to dominate over decorative ones, which is clearly proved by the project of a complex school for 16 sets (classes) in Kharkiv (35a, Chuguivska street). The upper part of the window pilasters has a decorative finish, stylized under the traditional Ukrainian carvings. The planes of the walls are divided by octagonal niches, which are shaped like a traditional window of Ukrainian churches — the so-called "ox eye". The elongated windows of the first floor, as well as the portals of the entrances to the house, are made in the typical author's style of S. Tymoshenko: they have trapezoidal finishes, decorated with tiled roofs. However, Ukrainian traditional motifs also sound bright here: a half-hip roof with kinks, a decorative tower and chimneys (lost today), a horizontal division in the form of a fear under a tiled roof over the first floor.

The combination of elements of modernism and neoclassicism in the work of S. Tymoshenko became the basis for the formation of the architectural image of apartment buildings on the Kinna street (now Bohdana Khmelnytskoho street, 17) and Ekaterinoslavskaya street (now Poltavsky Way, 51).

S. Tymoshenko's latest work for Kharkiv is a project of a public building on the street Myronosytska, 1 (completed under the supervision of engineer P. Kushnaryov in 1927). Its architectural solution combines historicizing and modernist forms.

Interesting from the unrealized heritage of the architect is the competition project of the tombstone of the composer Mykola Lysenko (1911): a chapel with somewhat modernized but with Ukrainian sacred architecture characteristic features such as a narrowing of the volume to the top, the shape of the roof and a cupola with a cross. It was suggested to use motifs of Ukrainian folk ornament in the decoration.

The competition project of the facade of the building of the art school in Kharkiv (3rd prize, 1911), the origin of which was exhibited at the "First Ukrainian Art Exhibition" in 1911 in Kyiv, also remained unrealized. In its decoration there are combinations of architectural elements that can be considered as a tribute to national romanticism: a high roof with a tower on the side facade, windows with trapezoidal, arched finishes, with wedge-shaped jumpers and triangular niches above them.

Serhiy Tymoshenko's works of the "Kharkiv period" are marked by the breadth of creative searches, the richness of the stylistic palette, and the

compositional clarity. Some of the buildings built according to his projects tend to the Ukrainian National-romantic trend of modernism: in the formation of the architectural image motifs of Ukrainian folk ornament (carving, painting, embroidery) were widely used, interpreted as decorative brickwork (combination of white and red colors), stucco decoration of facades, polychrome painting of interiors, drawing of glazing on windows, plasticity of metal fences of stairs and balconies. Particular attention was paid to the composition and silhouette of the roof, which resembles ones of traditional Ukrainian housing — houses with hipped roofs, triangular gables and auditory windows, with folds, typical of ancient buildings of the Hetmanate.

Ivan Boyko's house. Murals
Vyacheslav Shulika

In the early twentieth century Ivan Boyko was a well-known Kharkiv businessman, philanthropist, public figure and a true patriot of Ukrainian culture: in 1906–1918 he was a member of the Ukrainian Commission of the Kharkiv Public Library; was a member of the Ukrainian Literary, Artistic and Ethnographic Society named after G. Kvitka-Osnovnyanenko, a member of the Rodyna society; member of the Kharkiv literary and artistic circle; published the magazine "Friend of Art", which published articles on cultural events and Ukrainian art. Not surprisingly, when I. Boyko wanted to build his own house in Kharkiv, he saw it as a pearl of Ukrainian architectural style, and its interiors were to demonstrate the artistic preferences of the own-

er. Probably the initiator of the creation of a picturesque outfit of the house on the Myronosytska street in Kharkiv became S. Vasylykivsky, who had long-standing friendly relations with I. Boyko.

It was S. Vasylykivsky who in 1912 founded in Kharkiv, which at that time was a powerful center for the revival of Ukrainian culture, the architectural and artistic department of the Kharkiv literary and artistic circle, which worked on the construction of public and residential premises, studied and popularized the achievements of folk and professional architecture. The circle also included S. Tymoshenko (deputy chairman) and M. Samokysh.

After the completion of the construction of I. Boyko's mansion in 1914 (probably in 1914–1915), S. Vasylykivsky and M. Samokysh began work on the picturesque decoration of the main stairs of the building. The artists already had experience of working together on monumental paintings of the Poltava Provincial County (1903–1908).

Watercolor sketches of Ukrainian ornaments by S. Vasylykivsky were used in the ornamental decoration of the interior of the house. M. Samokysh painted the front stairs with floral and geometric ornaments, and S. Vasylykivsky placed a picturesque panel with Slobozhansky landscape on the north wall of the stairs, painted on canvas. In general, the interior of the grand staircase evoked associations with the Ukrainian painted chest.

With the establishment of Bolshevik rule in Kharkiv, the story of the destruction of the monument begins. In the 1930s, the former two-story mansion with a cupola that

crowned the bay window was rebuilt into a four-story apartment building for NKVD officers. Paintings of stairs were not completely destroyed, but their lower half was covered with paint, and the top one was covered with chalk. The appearance of new floors required the completion of stairs, which involved the destruction of the upper parts of the paintings. S. Vasylykivsky's painting was abandoned and later destroyed by ZhEK (Housing maintenance office) employees. During the scheduled repairs, the walls were regularly repainted. In this state, the mansion existed until the early 1970s, becoming an ordinary Kharkiv "kommunalka".

In 1973, the Kyiv architect and historian of architecture V. Chepelyk and his students opened the upper part of the chalk paintings and studied fragments of paintings by M. Samokysh. However, the exposed fragments were not preserved, and due to the ingress of moisture during cleaning, they began to break down. In 1983, residents of the house appealed to the Kharkiv city authorities to restore the paintings, but they were not heard. The struggle for the preservation of paintings is still going on.

Murals in I. Boyko's house cover the walls of the entrance group and stairs. The paintings of the entrance group of the house depict ornamental compositions of flowerpots, qumans, bouquets of wildflowers, branches of flowering plants, stripes that frame the perimeter of the ceiling and plafond. According to the graphic construction, the Qumans with flowers are made according to watercolor sketches by S. Vasylykivsky.

Now it is impossible to talk about the color scheme of the paintings in the lobby of the house, because they were repainted (with partial preservation of the picture) in the late 1990s at the request of the owners of the first floor. According to one of the residents of the house, who has been trying to draw the attention of the city's leaders to the monument since the mid-1970s, the paintings of the entrance group were made in the same color scheme as the paintings on the stairs. The wall paintings are mirrored and surrounded by a wavy stripe. The door to the stairs is framed by red poppy stalks and buds. The top of the wall ends with a relief frieze, which used motifs of a bunch of grapes, stylized as triangles.

The frescoes on the south wall of the stairs are the best preserved. It is a symmetrical composition of different colors. In the center is a flower on a split stem, yellow roses and violet-pink bells, which are surrounded by a dark outline, are inclined to it on both sides. It can be assumed that at the bottom of the paintings, which are now covered with a thick layer of paint (height 1.54 m), was depicted Quman, from which these flowers grow. Similar images are in the main hall of the Poltava zemstvo. The southern wall differs from the others in that it ends at the top with two octagonal columns on which a geometric ornament is placed. A similar ornament was used on the columns in the Poltava zemstvo. The combination of floral and geometric ornament was probably intended to show the combination of East (plant) and West (geometric) Ukraine. The painting does not have significant losses of a paint layer. The loss of the

paint layer took place at the site of the new stairs, which were installed during the reconstruction of the house in 1930. The painting contains construction contaminants, about 40 % of the paintings are covered with paint, there are cement inserts, small rashes, coarse-grained craquelure of soil origin, general dust pollution, traces of whitewash, cement, marker, pencil, glued paper, etc.

The eastern wall of the staircase, in the middle of which there is a chimney, suffered the most terrible damage. After the reconstruction of the house, this chimney was not used, its technical condition was not taken care of. In the early 2000s, water that had accumulated in the chimney began to seep through the wall, destroying the paintings. In addition, rust appeared in some places. The paint layer has a hard crackle, the edges of which are bent, has a general dust contamination, the remnants of the marker and pencil. The upper part of the paintings was destroyed due to the reconstruction of the building. According to the remaining fragments, it can be stated that the image on the east wall was symmetrical and consisted of flowering plants, hops. The elements of the ornament differ from the previous wall in their graphic construction.

The paintings on the north wall of the stairs have survived well, except for the losses that occurred during the use of the building (painting of the lower part and mounting of the heating battery). At the place where S. Vasylykivsky's panel was, several tex-nails with a square hat 3 x 3 mm were found, which indicates that the canvas was fixed with nails

along the perimeter. Remains of glue were found on the wall, which reflected a clear trace of the texture of the canvas (density of 13 threads per weft and at the base of 1 cm), and only a small fragment of the lower part with the image of green grass remained from the picture.

S. Vasylykivsky's lost canvas is framed by two intertwined brown ribbons and a dotted line (a similar ornament is present in the lobby of the Poltava County). The ornamental frame of the panel consists of two branches extending from the central stem. Yellow-orange bells on the stem. The lower part of the image is painted.

The painting has wavy crackles, which repeat the pattern of masonry. The surface of the paint layer is covered with general dust pollution.

The ornament on the west wall is similar to the ornament in the lobby of the Poltava County, which also depicts cornflowers and wild peas, which together form a central bouquet standing in a quman. It is flanked by two pots with small bouquets of cornflowers (similar in graphic design to S. Vasylykivsky's watercolor). The painting on the west wall was destroyed when telephone and television cables, lighting wires, etc. were laid. The left bouquet of cornflowers is covered with a layer of painting.

Above the southern wall between the columns and above the stairs are caissons with floral ornaments, the condition of which is satisfying.

In 2006–2007, artist-restorer V. Shulik and students-restorers of the Kharkiv State Academy of Design and Arts conducted a test opening of the lower part of two fragments of paintings, which are covered with paintings, 7 lay-

ers of paint of different types were found. In addition, studies of the soil and paint layer were performed, a program of conservation and restoration works of M. Samokysh's paintings was drawn up.

A re-study of the paintings was performed in 2020 together with the artist-restorer M. Kilochko. In the course of research it was established that the picture was created with oil paints on lime-sand plaster. The plaster has a porous structure, its connection with the wall surface is satisfying, no signs of natural destruction are detected, there are losses of mechanical origin. The mural has two thin layers of soil: adhesive, red one and oil (imprimatur), it has a light ochre color. The connection of the soil with the plaster is satisfying too. The crackle of the paint layer is large-mesh, has a soil origin. The thickness of the paint layer is 1–2 mm. The structure is homogeneous, the surface is smooth. The paint layer has losses of mechanical origin, numerous abrasions, dirt, there is graffiti, which are made with an alcohol marker and a grease pencil. No protective coating was found. No previous restoration interventions were detected.

Microscopic studies of the paint layer of the image and plaster gave the following results: purple — a pigment of a large fraction, particles of irregularly shaped pigment, elongated; blue — a pigment of small fraction, with insignificant inclusions of large grains of brown color; ochre — a pigment of a small fraction, with inclusions of grains of a black pigment of an oblong form; green — a pigment of small fraction, with inclusions of grains of black color of an oblong form; brown — pigment of

small fraction, with inclusions of black grains of oblong shape; red soil — a pigment of small fraction, with inclusions of grains of black color, porous, with clots of glue of an animal origin. Plaster — white lime, has no extinguished parts, sand of average fraction, makes approximately 50 % of weight of plaster. The plaster has minor impurities of charcoal.

Examination in ultraviolet rays revealed uneven luminescence of the paint layer, due to its general attrition. Loss sites emit a purple and light-yellow glow, indicating the presence of chalk in the soil. The glue on which S. Vasylykivsky's work was fixed has an ochre glow, and the places of losses are light yellow. Also, thanks to UV rays, the boundaries of losses and scratches that have an orange glow are clearly defined.

Microchemical analysis revealed the following pigments: ochre yellow, cadmium yellow, glauconite (green ochre), vivianite (blue ochre), cobalt violet light, umbra. Red soil — chalk with the addition of red earth pigment. Animal glue is used as the elm soil. A chemical analysis of the glue was also carried out, with the help of which S. Vasylykivsky's panel was fixed. The analysis confirmed the use of gluten glue.

Approbation of the methods used during the restoration of the fragments of the paintings gave a satisfying result, which was confirmed by observations over 14 years, and proved the existence of authentic painting under layers of repainting and painting.

At this time, the paintings of I. Boyko's house are the only monumental work of M. Samokysh and S. Vasylykivsky that has survived, because the paint-

ings of the Poltava Provincial County perished during the Second World War.

Stations and station complexes of the North Donetsk and Black Sea–Kuban railways **Pavlo Benedyuk,** **Zhanna Galut**

The rapid development of industry and socio-economic relations in the early twentieth century required the construction of railway transport networks that would connect industrial, agricultural regions with major cities and ports of the Russian Empire.

In June 1908, a company was founded to build a branch of the North–Donetsk railway Kharkiv–Izium–Donbass and Kharkiv–Lgov. This railway branch began to function as early as December 1911 and met the fuel needs of the Moscow industrial district, which at that time was experiencing a significant coal shortage. In addition to the main Rodakove–Kharkiv–Lgov highway, the new joint-stock company has built about 100 km of access roads in Donbas.

Since October 15, 1909, architect S. Tymoshenko has been working as a senior engineer in the North Donetsk Railway Department in Kharkiv, carrying out projects of all civil constructions of the Lgov–Rodakove line, as well as extensive independent work on project design and construction of the North Donetsk Railway Department in Kharkiv on Voznesensky Square, also develops sketches, projects of buildings and all engineering structures for the branches of the railways Merefā–Kherson, Grishin–Rivne, the construction of which has not been completed. Subsequently,

he continued work on the next phase of the Southern Railways (Bakhmut–Mykytivka and Rodakove–Lyman; Bakhmut–Rostov, Rodakove–Rostov), as acting head of the Technical Department and Deputy Chief Engineer for construction.

In 1910, S. Tymoshenko together with P. Shirshov, in consultation with Academician of Architecture O. Beke-tov, designed a large administrative building for the North Donetsk Railway in Kharkov at the corner of Voskresensky Square and the eponymous lane (today — Feuerbach Square, 7, building Academy of Railway Transport), which is an example of a modernist rethinking of the architectural heritage of classicism.

The architecture of the Lgov–2, Bakhmut, Izium, Lyman, Rodakove, Shmytovska, and other stations was decided in a similar rationalist manner. No design documentation for these objects has been found so far, but it can be argued that the architect not only solved the technical problems and supervised the construction of the objects, but also influenced their architectural design.

The small one-storey station at Lgov–2 station has a clear lapidary volume, symmetrical composition and geometric shapes of details. The architect used a typical planning scheme — in the center of the building is a large through lobby with exits to the city and the platform. The symmetrical projections housed waiting rooms for various purposes and a number of auxiliary rooms, which had additional service exits from the ends of the building. Unplastered surfaces of facades, roofing with galvanization of which has not been completed. Subsequently,

parapets with brick elements, small brackets that supported the overhangs of the roofs, created a rationalist image.

The city of Bakhmut has been known since the beginning of the XVIII century with their rock salt deposits. Its inclusion in the railway network at the beginning of XX century was an obvious necessity. The two-story building of the old station, which has not survived to our time, had a distinct architectural composition. The general symmetry of the facades was emphasized by the volumes of side projections and four towers near the central entrances, each of which was covered with a low tent roof with a characteristic bend and ended with a high metal flagpole. Successfully used vertical accents of the composition, supported by window pilasters, balanced the horizontality of the overall volume of the building. The facades remained unplastered, and the architectural details, similar to those used on the facades of Lgov–2 station and the gymnasium in Kovel, completed the whole image. The station building at Rodakove station, according to the planning scheme and general compositional qualities, is close to the Lhov-2 station in terms of solution, but it has been significantly rebuilt and lost its original architectural expressiveness.

Thus, Tymoshenko tried to develop and implement a kind of "corporate" architectural style for the North Donetsk Railway, based on the techniques of neoclassicism, which corresponded to the typology of objects and the management's idea of the architectural image of new stations. This approach was used in the design of build-

ings and railway structures for the Black Sea–Kuban Railway.

Initiating the construction of a new railway and, accordingly, the design of new stations in the Kuban region at the beginning of the XX century was related to the need for socio-economic development of the region. The Vladikavkaz railway, built in the south part of the region, could not fulfill the economic needs of the whole region. The solution to this problem was undertaken by the organizer of the construction of the Black Sea–Kuban Railway, it was Kirill Zhyvylo, who in 1911 founded a joint-stock company with the same name.

In 1911, the construction of two railway lines of the Black Sea–Kuban railway with a hub station in Timashevsk began: Ekaterinodar–Akhtari, which according to the project was formed from 9 stations, Krymska–Kushchivka — from 17 stations. In 1913 the movement of trains began, and in 1915 — the service was completely open for civil and freight traffic.

In the early stages, the architectural style of future stations determined the vision of the above — mentioned K. Zhyvylo — a public figure, head of the Kuban Military Ethnographic and Natural History Museum. The second factor that significantly influenced their image — Ukrainian social movements that operated in the Kuban in the early years of XX century. Naturally, one of the means of expressing the national identity of the region was the use of compositional techniques and elements of Ukrainian architectural style.

On the Black Sea–Kuban Railway under the leadership of S. Tymoshenko implemented numerous projects

of railway stations, residential buildings, buildings for various purposes, which were identified due to the pronounced author's manner, use of author's architectural morphology and brief mentions in documentary sources.

There are several types of small stations, which are worth highlighting. The Yekaterinodar — Prymoro–Akhsarsk railway stations with a connection to Timashevsk have a special stylistic expressiveness. Perhaps the simplest solution is the node station of Timashevskaya station (Timashevsk), rectangular in plan with side projections, covered with hipped roofs; square tongs and a brick ornamental frieze decorate the house. The whole complex of buildings of the station consists of more than a dozen buildings and structures located linearly along the railway track. To the east of the station, the luggage compartment and a number of linear structures is a complex of eight one- and two-storey residential buildings along the perimeter of a large yard-garden, forming a residential area for railway workers. All buildings are made of brick, unplastered, retain typical rationalist elements of Ukrainian architectural modernism: a simple, often symmetrical layout, trapezoidal windows and portals, faceted ledges of walls and projections, brickwork (sometimes two-tone), tent roofs and brick roofs.

The architect achieves greater stylistic expressiveness by designing station buildings at Myshastivka and Tytorivska stations. Stylistically and according to the scheme of planning decision, the station of another branch of the railway — Prydorozhnyia belongs to this type. The

buildings have a symmetrical planning structure, a middle hall, which is adjacent to the waiting rooms for passengers (different comfort class), as well as office space. The function defined a five-step rhythmic composition of the main facade — slightly protruding side projections, each with one window, and a slightly recessed part with three window openings. The central projection emphasizes a massive roof with a bend.

The main material of the facade of all these objects is a ceramic brick, in some cases, ivory bricks are used in the finishing elements. The facades of the station buildings are decorated with pilasters in the central projection, platbands with final square elements, a belt at the level of the window sill with a jagged pattern and a draft above the platbands. The most characteristic is the geometric diamond-shaped pattern — "Trypillia square" — on the rods, which is a recognizable ornament of Ukrainian embroidery. Rhombus is an archaic sign and symbol of fertile soil, which was a special treasure of the Kuban region.

Vedmedovskaya Station has a seven-part composition of the main facade with side projections, which creates a background on which the central projection stands out with the volume of a kind of tower protruding from it, topped by a tent gable roof with a spire. The central part is emphasized by a squat portal with a trapezoidal tongs above a small doorway flanked by dwarf pilasters, and above the portal three small windows of the same outline are inscribed in a trapezoidal niche. There are three portals on this risalit, of which the lateral ones have an original interpretation and

were introduced by V. Chelyk into the morphological system of the UAM under the name "Tymoshenko–1 portal", and the middle one is "Tymoshenko–2 portal". Unusual for the UAM decisions at that time is the complication of the central part of the building, where the architectural details, which overlap, are superimposed. It combines elongated light and squat massive forms, which together with the decoration of ornamental platbands, rods and inserts form an image marked by features of expressiveness — a unique technique in the style of UAM.

Stations in the direction of Ekaterinodar–Akhtari with a connection Timashevskaya–Akhtari, Olginskaya, Dzhereliivskaya, Rogovskaya are slightly smaller in size and restrained in their architectural image. The common method of decoration is framing the corners of the building, windows, doorways, the use of semicircular elements, which in a single chain resemble the pattern of "Brughe" lace.

The images of the Crimean–Starominsk railway stations at the Albashi, Protoka, Poltava, and Bryukhovetska stations, created by S. Tymoshenko, are noted for their architectural originality. The buildings have the same three-dimensional composition: an elongated rectangular volume with a protruding central projection, which in each case has its own special shape of the roof. It is important to note the common feature of the stations — the original ornamentation of the facades with ceramic mosaics and tiles. Each station has its own unique color scheme. Thus, Bryukhovetska is solved in pastel pink shades, where the decorative frame is accentuated by the color

of red terracotta. The buildings of Poltava and Albashi railway stations are designed in a blue-yellow color palette, and the main facade has a special solution: on a white mosaic canvas there are color ornaments resembling traditional Ukrainian embroidery.

Working in the North Donetsk Railway Department, S. Tymoshenko directed his architectural search to the expression of national identity in the forms of classical styles and Ukrainian architectural modernism, which at that time was identified as "Ukrainian style". The architect interpreted, improved and developed their stylistic morphology, adapting it to the group of management and transport infrastructure — office buildings, railway stations and station complexes, thus contributing to the geographical spread of new national architecture, including outside Ukraine.

Lviv and Podebrady: artistic and teaching work **Vasil Slobodyan**

In 1921, Sergei Tymoshenko was forced to emigrate from Ukraine, which had been captured by the Russian Bolsheviks. The first place of his settlement was Lviv, which at that time was under the occupation of the restored Polish state. Lviv, as already a recognized center of Ukrainianness in Eastern Galicia, then became the seat of numerous Ukrainian emigrants, especially scientific, cultural and artistic. Serhiy Tymoshenko settled in the house of the writer S. Livynsky at 58 Potocki Street (now Taras Chuprynka Street).

In the early 1920s, the city organized a "Circle of Ukrainian Artists" (GDUM), which held academic meetings

with lectures on art topics, organized exhibitions. Already in June 1922, the first Ukrainian art exhibition of the GDUM was organized in Lviv. In the catalog published before its opening by the Scientific Society named after T. Shevchenko, these works of S. Tymoshenko were exhibited. Among the sketches he submitted were two churches, five villas, a project of the National Museum in Lviv, numerous houses, pavilions at the Eastern Auctions in Lviv, as well as tombstones and monuments to the participants of the Second Winter Campaign and the Battle of Bazar on November 17, 1921, in which he was a participant.

Tymoshenko submitted even more projects and sketches to the second exhibition of the GDUM, which took place in April 1923. In particular, a project of the Studite monastery complex in Zarvanytsia, sketches of brick churches on Kleparov in Lviv, in Mraznytsia near Boryslav, a wooden church near Drohobych, a project of a wooden church in Bronyky in Volyn, sketches of a one-cupola brick church and sketches of a wooden church, all of it was exhibited there. A separate group consisted of sketches of the museum, town hall, People's House, schools, villas, town-houses, as well as small architectural forms — kiosks, tombstones and an iconostasis for the church in Kalush.

At the annual meeting of the State Department of Internal Affairs on December 28, 1923, before moving to the Czech Republic, S. Tymoshenko made a report "on previous activities"; At his suggestion, the meeting decided to organize the Third Exhibition of Paintings in May 1924. The meeting author-

ized S. Tymoshenko together with V. Sichinsky to organize a branch of the Circle abroad.

After moving to the Czech Republic, Serhiy Tymoshenko does not leave ties with Lviv and Galicia. Thus, in particular, on October 3, 1924, at the request of his widow, he designed a tomb chapel in the Ukrainian style of General E. Mishkovsky, who died in battle with the Bolsheviks near the Black Island in June 1920 and was buried in Ternopil. In 1925 he submitted to the competition a project of the People's House in Chortkiv, marked by the motto of the "turned thirteen", for which he received the second prize, and in 1927 a competition was announced for two oak confessionals for St. George's Cathedral in Lviv. Professor Serhiy Tymoshenko.

In January 1924, S. Tymoshenko began teaching architecture and agricultural construction at the Ukrainian Academy of Economics in Podebrady, and in 1927–1928 he was elected rector of the UAE. At the same time, he taught architecture at the Ukrainian Studio of Plastic Arts in Prague.

In 1924, S. Tymoshenko took part in the exhibition of the Studio (October 26 — November 9, 1924) and presented at it, in particular, the following projects: brick temples (one, which is over the river Strypa and one in Kleparov); monastery gate with a chapel; a church with nine cupolas; wooden churches (near Drohobych; in Volyn; near Lviv); tomb chapel in the cemetery near Ternopil; town hall; administrative building of the plant in Zagirya; residential houses (villas; peasant buildings in Volyn; cooperative house; manor house in Kherson region; hut on the Black Sea;

house on the sea rock; estate in the Carpathians), etc.

In addition to the works exhibited at the exhibition, several other works are known: the chapel-monument in Podebrady Cemetery, 1928, which was not realized; Beekeeper's House in Prague, folk houses in Galicia, typical projects of churches, schools, museums.

In 1928–1929, Professor S. Tymoshenko was elected as the rector of the Academy for the second time, but was not approved by the Czech government, and in 1930 he moved with his family to Poland, to Lutsk.

While living in Lviv, S. Tymoshenko, despite his public work, did not leave his professional activity: he designed public and private buildings, in particular, he designed the largest hotel and estate in the city Teplytsia on Potocki Street (Taras Chuprynka) and the plan to rebuild the National Museum on the Drahomanov street, which, unfortunately, were not implemented.

The first project of the church after arriving in Galicia was the project of the church of St. Apostle Andrew and St. Jehosaphat at the request of the Ukrainian community in Levandivka, which was completed on June 15, 1921, the Church of St. Andrew was built in the forms of Ukrainian Art Nouveau. A small, compact, laconic, cruciformed on the plan church with a higher square nave, small rectangular side arms, a nave with a tiny dormitory and a faceted altar with two small sacristies at the corners. The nave of the church is covered with a high pyramidal tent roof with a bend in the upper part, topped by a small lantern with a neo-baroque top. The side arms are

covered with lower three-sloped roofs, which seem to repeat the halves of the full roof of Ukrainian houses. Smooth plastered walls are completed with a profiled cornice, cut by elongated arched windows on the lower level and small square — on the upper four of the nave. Inside, all parts are covered with flat ceilings. Tracing the conformity of the object to the preserved project, it can be noticed that a veil and a neo-baroque pediment appeared on the front facade of the Babinec. Probably, these changes were made by the architect himself during the construction process, because S. Tymoshenko was in Lviv all this time, except in the autumn of 1921, when he became a participant in the Second Winter Campaign of the UPR Insurgent Army of Yurko Tyutyunnyk.

At the direct order of Metropolitan Andrei Sheptytsky, in late 1921 and early 1922, Serhiy Tymoshenko designed a wooden church and monastery of St. John the Baptist in Zarvanytsia. The Studite Monastery in Zarvanytsia was to consist of a gate, a gatehouse and a chapel with a miraculous icon, a large wooden church, a refectory, an ascetic, a guest building for pilgrims, a hospital, cells for 8 and 6 brothers: Tymoshenko developed a master plan for the monastery. The project was not fully feasible, although thanks to the generous financial assistance of Metropolitan A. Sheptytsky, as early as 1922, some monastic buildings were erected on the southwestern outskirts of the village. The wooden monastery church burned down in 1944, and the monastery, closed in 1946, was destroyed by Sovi-

et authorities. Images of this monastery have not survived.

This church became the first wooden sacred building of Serhiy Tymoshenko. Later, he designed a number of wooden churches for the Orthodox inhabitants of Volhynia: Bronyky, Rivne district, 1928; Kivertsy — Prylutske, Kivertsiv district, 1935; Goraymivka Manevychi district, 1938, destroyed in 1976; Borovichy, Kivetsiv district, 1937.

Another Galician project of S. Tymoshenko was the project of a brick church in the Ukrainian Baroque style, designed by the community of Kleparova village and completed in January 1923. The foundation was laid in 1920, but the approval of construction with the Polish authorities was delayed for several years. S. Tymoshenko left Lviv. Only on August 18, 1925 it was submitted for approval to the building commission of the Lviv magistrate by engineer V. Ryzhevsky. Lviv architect E. Nagirny made changes to the project based on numerous remarks and resubmitted it for approval on September 5, 1926. The following year, construction work began, and construction was supervised by E. Nagirny. Due to the lack of funds, the construction of the walls lasted from 1926 to 1929. The interior work continued for another three years (the iconostasis of the carver Andriy Sabarai with icons by Anton Manastyrsky was installed in the church). Only in September 1934 the Bishop of Lviv, Ivan Buchko, consecrate the completed church. It was not possible to raise funds for plastering the walls and interior painting of the walls. Plastering of the walls was carried out only in 1957, at the same time the church was painted inside —

by the efforts and with the personal participation of the pastor — Volodymyr Yarema (of UAOC Patriarch Dymytrij).

The church was built of brick, cruciform in plan with a complex nine-chamber plan. The central upper nave is covered with an octagonal baroque cupola on an octagonal light drum, topped by a pear-shaped top on a blind lantern. The side arms are covered with three-sloped roofs with blind lanterns with tops mounted on the ends of the roof ridges. Additional spaces are covered with three-sloped roofs, which repeat the faceted plan.

The last of Serhiy Tymoshenko's Lviv design works for Galicia was a church in the Kyiv Baroque style for the village of Mraznytsia near Boryslav. S. Tymoshenko completed the project on April 3, 1923, but did not have time to approve it in the prescribed manner. The project was completed by Lviv architect O. Pezhansky, submitted to the voivodship government for approval on February 16, 1928, and received approval.

Construction lasted 17 months. The church was built of Ternopil stone, the walls were lined with artificial marble, and the main throne was made of white Carrara marble, the roofs and cupolas were covered with copper sheets. Stained glass projects were designed by the outstanding Ukrainian artist P. Kholodny, and they were made in Shelyanska's firm in Krakow. Stained glass windows were installed in the three windows of the apse: the Annunciation (two stained glass windows) and the Archangel, in the nave on the left — St. Jehosaphat, St. Andrew, St. Nicholas, and on the right — St. Mi-

chael, St. Apostle. Peter and Paul, St. Vladimir and Olga and one ornamental stained glass window above the main entrance.

In general, the church of Mraznytsia is similar to the church of Kleparivka, but somewhat smaller and more slender. It is distinguished by a two-column portico with a baroque abutment on the main facade, rectangular fillings of the arms of the cross with a truncated corner, as in the Klepariv church.

Serhiy Tymoshenko's two-year stay in Lviv became very important to him: projects of churches, Greek Catholic or Orthodox, inscribed Tymoshenko's name in the history of the sacred construction of Galicia. It is in Lviv that the architect finds those architectural accents and moments for his sacred buildings, which in the future make it possible to immediately determine their author. First of all, it is the dominant completion of the church building of the nave with a dome of exquisite Ukrainian neo-baroque form with a small lantern covered with the top of the Tymoshenko-only form.

Even when the nave is covered by a high pyramidal tent roof with a small bend in the upper part (Levandivka, Kivertsy — Prylutske), it is crowned by the same top on a blind lantern. Another feature of Tymoshenko's sacred buildings is the covering of the side arms of the cruciform plan with lower three-sloped roofs, which seem to repeat the halves of the full roof of Ukrainian houses. A distinctive point is the three windows in the side arms. Only in the church on Levandivka the architect arranged two window openings. An extremely characteristic moment is the neo-baroque pediment on

the main facade or on the porch of the main facade. These elements are typical of Serhiy Tymoshenko's buildings, both made of wood and masonry of stone and brick. Only the three cupolas church in Bronniki near Rivne stands out, although its architectural details are also the same.

Serhiy Tymoshenko: achievements in the spiritual, national and cultural life of Volyn in the 1930s
Vladimir Borshchevich

During the 1920s and 1930s, Volyn became a region where a number of well-known figures of the Ukrainian People's Republic found refuge and the opportunity for creative, professional and political self-realization. Among them, Serhiy Tymoshenko, a well-known architect, a member of the Ukrainian Central Rada, and the Minister of Railways of the Ukrainian People's Republic Government (UPR), stands out for his brilliance of talent and scale of achievements. His creative and life path has already been largely reconstructed by historians, but one of the little-studied pages of the biography is the Volyn period of activity. In 1930–1939 S. Tymoshenko lived in Lutsk, was elected as ambassador and senator to the Polish parliament, headed a number of political and church-public institutions of the region, according to his projects many civil buildings and sacred ones were erected.

Thus, for the second time, S. Tymoshenko returned to Ukrainian lands as part of interwar Poland in the early 1930s. In Volyn, as a politician with considerable experience, Serhiy Tymoshenko joined a group of Ukrainian negotiators led by Petro Pe-

vny. It was based on UPR former activists who considered it possible to cooperate with the regime of Józef Piłsudski within the framework of the Promethean policy, which provided for the support of the liberation movements of the peoples of the Soviet Union. The negotiators, united in the regional party Volyn Ukrainian Union (VUU), agreed to cooperate with Warsaw in the implementation of the project of state assimilation of the region's population, if it considered the Commonwealth to be the Second Homeland. Instead, moderate Ukrainians were given the opportunity to implement certain spiritual and church-public initiatives.

The first breakdown of Serhiy Tymoshenko's forces as a policy recorded in the sources was the elections to the Lutsk City Council in the spring of 1931. The Polish authorities wanted to see a pro-government force at the head of the city. For this purpose, the Civil Economic Association (CEA) was established with the participation of representatives of the Polish, Ukrainian, Russian, Czech and German communities of Lutsk. The common front was to compete with the Jewish blocs. S. Tymoshenko, an engineer of the County government, was elected a member of the CEA presidium.

The Society named after Metropolitan Petro Mohyla, established in 1931, became an instrument for implementing church and public initiatives of Volyn negotiators. The purpose and objectives of the activity mainly resembled the Ukrainian fraternities of the XVI–XVII centuries. In the following years, the Society played one of the leading roles in the resurrection of the cathedral

traditions, Ukrainian church customs, de-Russification of services in the churches of the Volyn-Kremyanets diocese, publication of theological literature in Ukrainian, catechesis of the population. Serhiy Tymoshenko was elected as the first chairman of the public institution board. During the year, April 2, 1933, at the general meeting of the Society, which at that time had already counted 635 people (129 clergy and 506 lay people), summed up the first period of the organization. The achievements of the work include: publication of a non-periodic body of the society — the magazine "For catholicity", holding public lectures, opening of county departments. The resolutions adopted by the meeting concerned the establishment of conciliar law, cooperation with the Ukrainian Parliamentary Representation of Volyn (UPRV), organizational development of the society, popularization of the institution itself and involvement of the Volyn clergy in its work. In the following years, S. Tymoshenko acted as treasurer of the Petro Mohyla Society (1934); in January 1935, as a representative of the Society, he was a delegate to the Volyn Diocesan Assembly of Clergy and Laity.

At the same time, the Volyn negotiators sought to restore the functionality of the Lutsk Holy Cross Brotherhood (HCB), which was in a state of reorganization. For the period of settling the legal status, the property of the fraternity was managed by the state commissioner appointed by the government, Senator M. Maslov, together with the Side Council. The duties of the chairman of the council were assigned to S. Tymoshenko. In August 1933, M. Maslov

and S. Tymoshenko went to Warsaw to the Ministry of Religions and Public Education to expedite the consideration of the new version of the charter of the Holy Brotherhood and its approval. The second issue posed to Polish officials was the return of the Brotherhood to full use of real estate and land resources.

In August 1935, the General Meeting of the Lutsk Holy Cross Brotherhood entrusted the leadership of the institution to Serhiy Tymoshenko, rightly believing that his experience and skills would qualitatively change the situation. Protopresbyter P. Pashchevsky, M. Chirka, Yu. Konstantyniv, S. Bogdanovsky, V. Fedorenko and A. Holosyuk, who together with S. Tymoshenko had to finally revive this church and public organization, entered to HCB Board.

The genocide of the Ukrainian people, organized by the Soviet authorities in 1932–1933, prompted Ukrainian NGO's to respond to the tragedy by all possible means: a meeting of representatives initiated the creation of the Volyn Public Committee to Help the Hungry people in Ukraine. The presidium of the committee was headed by M. Maslov, while S. Tymoshenko and I. Vlasovsky were elected his deputies. Thanks to the Committee, a significant amount of money and food was raised in Volyn Voivodeship for the affected Ukrainians in the USSR.

In the spring of 1934, the efforts of members of the VUU and other legal public institutions of the voivodship to appoint a Ukrainian as the ruling bishop in Volhynia were successful. The Holy Synod of the Orthodox Autocephalous Church in Poland named gave that name to Oleksiy

(Hromadsky). The bishop arrived in Volyn on April 21. Ukrainian figures attached appropriate importance to the event and the arrival of the bishop was marked by a demonstrative celebration. In Kovel at the railway station he was greeted by Ambassador M. Telezhinsky, county mayor Kubitsky and citizens. Then the path of Archbishop Oleksiy passed through Rivne and Dubno to Kremenets.

A turning point in Serhiy Tymoshenko's political and church-public career was in 1935, when he was elected ambassador to the Sejm — Parliament — of the Second Commonwealth from Lutsk and Gorokhiv counties of Volyn Voivodeship and became Deputy Chairman of the Ukrainian Parliamentary Representation of Volyn (UPRV); in 1936 — chairman of the representation.

According to large-scale political and church-public projects, S. Tymoshenko did not lose sight of the fate of an individual. In early September 1936, Serhiy Tymoshenko asked the chairman of the Ukrainian Society to financially support a Ukrainian student from Volyn, Anatoliy Dublyansky, who was studying in Warsaw. Two years later, the ambassador sent letters to Volyn voivode G. Yuzevsky and secretary of the Volyn Spiritual Consistory (VSC) I. Vlasovsky with a request to employ a graduate of the Warsaw University named after J. Piłsudski, Master of Philosophy A. Dublyansky.

Active political activity forced S. Tymoshenko to resign from the chairmanship of the Petro Mohyla Society. The general meeting of the Society on October 9, 1936 heard its report on the work and formed a new board.

M. Khanenko was elected as chairman, M. Kibalyuk became a general secretary. As early as the beginning of January 1937, the UPRV published a memorial signed by S. Tymoshenko and S. Skrypnyk to the head of the Polish government, where it was proposed to increase the amount of expenditures for the Orthodox Church in the next financial year. Additional allocations were planned for the preparation and holding of the Local Council of the Orthodox Church in Poland. Soon the UPRV delegation — ambassadors S. Tymoshenko and M. Volkov — met with the Minister of Religions and Public Education of the Second Commonwealth V. Sventoslavsky. They discussed the normalization of the legal status of the Orthodox Autocephalous Church in Poland, the opening of a state gymnasium with Ukrainian as the language of instruction in Rivne, as well as the opening of an Orthodox theological lyceum in Kremenets, and the termination of the Volyn Theological Seminary.

Correspondence stored in the State Archives of the Volyn Region also tells about Serhiy Tymoshenko's active political and church-public activity. For example, Fr. Telezhinsky, the rector of the Vasylivka Church in Volodymyr, communicated quite actively in writing with the head of the UPRV. In April 1937, the priest informed S. Tymoshenko about the church life of the city; Letters dated April 14 and June 22 concerned the renovation of the Vasylivka Church, a monument of Ukrainian sacred art, where M. Telezhinsky asked for help and advice from S. Tymoshenko as a politician and architect.

In correspondence with S. Tymoshenko we find letters of historian Dmytro Doroshenko from Warsaw. D. Doroshenko offered to publish the book of Fr. Nalyvayka "On the Holy Places", believing that such a publication will be useful for the spiritual life of Volyn. Among the addressees of the head of the UPRV are Bishop Polikarp of Lutsk (Sikorsky), Oleksandr Lototsky, director of the Ukrainian Scientific Institute in Warsaw, and General P. Shandruk. In most cases, the authors of the letters addressed S. Tymoshenko with requests to support the implementation of various projects.

In addition to political activity, Tymoshenko had to engage in creative work. Thus, in early April 1938, S. Skrypnyk, as chairman of the Ukrainian School Society in Rivne, asked him to take part in the competition for the best project of the Ukrainian House of Culture named after S. Petliura in Rivne.

A change of vectors in the sovereign national and religious policy after the death of Y. Piłsudski in 1936 compelled the Ukrainian parliamentary representation of Volina to act accordingly. As delegates of the representation S. Tymoshenko and S. Skrypnyk 6 October 1937 were seen by the visit of the Prime Minister of Poland, General F. Sława-Skladkovsky. At the end of 1937, S. Tymoshenko, at the promotion at the budget committee of the Seim, mentioned that the Ukrainians have no clear access to administrative townships. Nowadays the Ukrainian judges constitute only 1–2 % from overall number along Volynia while 75 % of the population of region are Ukrainians, drew attention to the slowdown in agricultural reform.

The attack on the Orthodox Church, which was active in the wake of the political course and dismissal of G. Yuzevsky from the post of Volyn voivode in 1938, prompted its leadership to discuss the situation, develop a set of measures to protect and mobilize all Orthodox forces — the main issue of the meeting at the Metropolitan's residence in Warsaw. The meeting took place in the presence of Metropolitan Dionysius (Valedynsky), S. Tymoshenko and other parliamentarians. The celebration of the 950th anniversary of the Baptism of Rus'-Ukraine was to be a demonstration of the unity of the Church. The Executive Committee consisting of F. Hryhorovych, ambassadors S. Tymoshenko, S. Skrypnyk, M. Khanenko, I. Vlasovsky and others made efforts to not only unite the Orthodox, but also to demonstrate to the authorities their readiness to defend the legitimate rights of the religious community.

The new composition of the UPRV, formed after the parliamentary elections of November 6, 1938 — Senator S. Tymoshenko, Ambassadors S. Skrypnyk, V. Onufriychuk, O. Ogorodnyk, M. Bura, V. Kosidlo — did not have time to develop active work due to the aggression of Nazi Germany and the USSR against Poland. In September 1939, Volynia was occupied by Soviet troops; Tymoshenko remained in German-occupied territory.

While being in Volynia during 1930–1939, Serhiy Tymoshenko made a significant contribution to the development of local political and church life, contributed to the growth of political culture of the region, spiritual, national and cultural uplift

of Volynians, and repeatedly defended the interests of Ukrainians in the parliament.

Volinsky projects: in the context of international European modernism **Olga Mikhailishin**

Each subsequent period of Serhiy Tymoshenko's life testified to the invariability of his life credo: to combine creative work with active social and political activity. Changing external circumstances, relocations, integration into a new social and professional circle have always been challenging and strengthening factors of his Ukraine-centric position as an architect and politician. At the same time, architectural work in Volynia in interwar Poland became the stage in Tymoshenko's career during which dozens of architectural projects were created and implemented under the influence of the concepts of European modernism.

Archival documents show that Serhiy Tymoshenko and his wife Maria received Polish citizenship on November 18, 1929, and on February 16, 1930, the architect was accepted as the head of the construction department of the District Land Administration in Lutsk. From April 1934 to August 1935, S. Tymoshenko was an officer in the construction department of the Volyn Voivodeship Administration. As of May 12, 1932, he was one of seven architects who lived in the territory of Volyn Voivodeship and had an official permit to "manage all construction work and draw up construction projects (plans) of all kinds". It is worth mentioning that in 1937 S. Tymoshenko was elected as a member of the Board of the Volyn branch

of the Society of Architects of the Commonwealth (Stowarzyszenie Architektów Rzeczypospolitej Polskiej, SARP).

In the professional activity of S. Tymoshenko of this period there are several main spheres: administrative and project work in the civil service, cooperation as an architect with religious and public organizations, the implementation of private orders.

In particular, it is known that the projects of exemplary farms and vegetable warehouses developed by S. Tymoshenko during the work in the land administration in Lutsk were recommended by the Ministry of Agriculture of the Second Commonwealth for use in all regions of the country. At the Second Ukrainian Scientific Congress, held in Prague in 1932, one of the participants, Prof. I. Grabyna, noted the modern approach of S. Tymoshenko to the formation of a new architecture of farms and the successful combination of new laconic forms with the forms inherent in the Baroque style and traditional folk architecture.

In 1932, according to a typical project, a house was built for the first time in the village of Zhydychn, Volyn region for the Nastenka family. The building consisted of three rooms, a kitchen and a cellar, and was built of clay-straw rolls — a traditional material used in the construction of public housing in the central part of Ukraine.

Throughout his stay in Volhynia, the architect also worked on private orders: he developed housing projects for employees of voivodship and city governments, local intellectuals, and entrepreneurs. The vast majority of them were built in Lutsk, some — in Kovel, Kremen-

ets, Rivne. It is known from the materials of the personal file that in early 1935 S. Tymoshenko began work on projects of three types of individual houses for employees of the Lutsk branch of the Agricultural Bank.

The available design documentation and preserved objects allow us to trace the development of the architect's views on the problem of imagery of different types of residential buildings. The development of each of them can be seen as a creative experiment aimed at rethinking housing as a "small" architectural form, as opposed to previous experience, mainly related to the design of apartment buildings in Kharkov and Kiev. Work on this topic began in the 1910s for the Kuban-Black Sea Railway and continued in the early 1920s in Lviv.

The earliest discovered project is a house for Sofia Zelinska on the territory of a former officer's colony in Lutsk (1931). In a miniature building — only two living rooms, hallway and kitchen, which form a rectangular plan. Adjacent to the volume are two vestibules (one of them is a veranda) and a covered terrace. In the decorative design of the arcade there is a noticeable desire to connect the architectural solution with the folk tradition of housing in its universal dimension. The rectangular window on the gabled wall, framed by characteristic "dwarf" columns, testifies to the morphological connection with the Ukrainian architectural modernism promoted by S. Tymoshenko.

The following drawings — a brick house for Volodymyr Kurdzhinovsky in Lutsk (1931) and a reconstruction of a house for Terentiy Serikov in Kovel (1934) — are an

original version of a combination of traditional and new forms. The projects are marked by an identical approach to the architectural solution: two parts are integrated in one block: a traditional one-storey house and an extension in the form of a composition of geometrized volumes, typical of the architectural avant-garde.

Transitional from the point of view of stylistics can be considered a mansion built of wood for Pavel Bogdanovich in the new district of Rivne — Grabnik (1932), where an attempt was made to modernize the image by expanding the function and application of formative techniques of constructivism. The unifying elements of the complex asymmetrical volume were the horizontals of the inter-floor cornices and window sills. The plastering of the wooden wall surfaces imitated the stone construction and demonstrated the interpretation of the new style in the traditional material.

In his subsequent projects, S. Tymoshenko focused entirely on mastering the formative techniques of interwar modernist architecture. The first examples of the new vision are the projects of two-storey villas for Anela Stanishevska in Kremenets (1933) and for Dr. Marian Kubashevsky on the territory of the officer's colony in Lutsk (1934) on the Chervonoi Kalyny street, 7. The architectural solution is based on a functionalist scheme; facades differ only in some elements (location, shape and proportions of individual windows). The volume is arranged around a stairwell with a characteristic "constructivist" window (in the form of an elongated rectangle) and a round window —

"porthole". The influence of the constructivist style is also emphasized by the open brickwork of the porch pillars in front of the main entrance, the strict linearity of the metal fencing of the balconies and terraces, and the cement plastering of the facades.

Stylistically and morphologically similar are the villas that complemented the building of the Lutsk officer colony, designed by order of Michal Kasprovych (1937) and Witold Schmidt (1938). Like a number of other facilities, they testify to the active project practice of S. Tymoshenko after his dismissal from the voivodship administration in 1935 in connection with his election as a senator of the Polish Sejm.

The decisions of the mansions of Yevhen-Yan Gutovsky (1936) and Lucia and Yulian Tsarukov (1938) (14 Yaroshchuk Street) are characterized by maximum conciseness, which tends to architectural cubism. In the decoration of facades, the technique of drawing on plaster of horizontal and vertical rods (orthogonal grid) is used, which imitates the structure of a prefabricated wall structure — a symbol of architectural novelty and modernity.

The documents discovered during the research give basis to include in the creative heritage of S. Tymoshenko of the "Volyn" period another, definitely unique object — the chapel-tomb of the Mochulsky family in the Roman Catholic cemetery in Kremenets (Ternopil region). Indirect evidence of this assumption is the mention of the architect himself about the development of the crypt project for the said family (without specifying the place of construction) and his business contacts with representatives

of the Polish intelligentsia related to the revival and activities of Kremenets Lyceum. The architectural image of the chapel is formed on the basis of interpretation of stylistic and compositional techniques and forms of architectural Avant-Garde, neoclassicism with expressive allusions to neo-Gothic style.

As in the early 1920s, Serhiy Tymoshenko paid considerable attention to the development of the image of the Ukrainian church. The architect was an active supporter of the idea of Ukrainization of the Orthodox Church in Poland, an active member of the Lutsk Holy Cross Brotherhood, one of the founders of the Society of Advocates of Orthodox Education and Protection of Traditions named after P. Mohyla.

During his life in Lviv, S. Tymoshenko designed several churches for the settlements of Lviv and Volyn, in 1923 he created a church project for the village of Bronnyky (Rivne region). Its figurative solution was approved by Metropolitan Dionysius of Warsaw and Volyn as the most appropriate idea of the Orthodox Church about the style of the church for Volyn and as a model for designing new churches.

During the 1930s, S. Tymoshenko's architectural legacy was replenished with five more churches: wooden (Kivertsy, now Pryluky, 1934; Gorayimivka, 1938), wood-brick construction (Borovychi, 1937), and brick (Yasynychi, 1937; Oparipsy, 1939).

The planning basis of Volyn churches of S. Tymoshenko is a centric or compact cruciform scheme with a shortened transverse nave and an elongated western part, reminiscent of the central nine-part wooden shrines of the Dnieper region and

stone temples of the early eighteenth century, the Ukrainian Baroque period.

However, against the background of emphasizing the figurative connection with the tradition of Ukrainian church building, there were noticeable changes in the sign-morphological system: simplification, minimization or abandonment of decorative elements used by the architect in 1900–1920. Modernist tendencies in the architecture of Volyn churches S. Tymoshenko is obvious in the emphasized monumentality, massiveness, conciseness of the lower part of the volumes, dry geometry of blocks and forms of window openings. The appearance of round windows on facades, strict "constructivist" horizontal cornices, window sills and strip windows can be considered as a sign of the influence of avant-garde architecture.

Modernizing the image of churches, the author emphasized its connection with the archetype — a village house, from which originates every Ukrainian church (expressed in the architectural and decorative design of porches and the characteristic shape of the roof in the form of a hipped roof with a small half gable).

Summing up, we can state that the "Volyn" period of Serhiy Tymoshenko's life was marked by high creative activity. The vision of the development of national style in the early 1920s, based on the interpretation of traditional (folk) and classical (Ukrainian Baroque) forms of national architecture during the "Lviv" period, underwent gradual transformations under the influence of external social and creative factors during the years of creative work in Volyn. Changing the scale and content of design

tasks, in particular the design of housing in the 1930s, led to maximum individualization of the creative process, a significant expansion of the range of stylistic means, supplementing it with formal and compositional techniques of Avant-Garde architecture, as time required.

The architect focused on church construction, in which he sought to express the national idea and present a vision of ways to develop new Ukrainian architecture in general. In the 1930s, Galicia and Volhynia, unlike other regions of Ukraine within its current borders, were regions where such searches were possible, and church architecture was almost the only creative platform for such activities. S. Tymoshenko's proposed rethinking of the traditional image of the Ukrainian church in the context of universalization and modernization of architectural forms was considered as one of the means of emphasizing the connection between Ukrainian and European culture and, at the same time, national identification of the Ukrainian people.

Episodes of professional and social activities in the homeland. Officer colony Oleksander Kotys

In the 1930s, a new city district, an officer's colony, was planned to be built in Lutsk. The construction was carried out by the military department together with the Ministry of Public Works of the Second Commonwealth. In 1928, the Warsaw architect Adam Kuntsevich developed a draft master plan on an area of 44 hectares, of which 12.5 hectares were allocated for housing for active servicemen, 6.4

hectares for veterans, and 5 hectares for school curators (a total of 53 hectares). It was planned to lay a park with an area of 4.6 hectares. Approximately the same area was allocated for the street network. The rest of the territory was occupied by Austrian and Protestant cemeteries.

The "colony" was proposed to be built with 3-storey houses and cottages, which were allowed to be blocked in pairs. The layout of this part of the city resembles the scheme of Howard Ebenezer's Garden city, where in the center — a round square, around which they planned to place public buildings: a library, a casino and others. The main street of the district was to be the one leading from the Catholic cemetery directly to the center. An arched street delineated the border of the park, which included the river Sapalaivka.

The project was presented in the technical department of the Lutsk magistrate for public review for comments from the public, as reported in the local press. The magistrate finally approved the design of the officer's colony in 1930, and the first houses appeared here a little later. The Officer Housing Cooperative, formed from the military of the Lutsk garrison, which sought to build housing in the new promising area, was in charge of settling the formalities between the various departments. The procedures lasted several years. Finally, the magistrate said that the cooperative could count on only 10 % of the city's loan to build the city.

Not only the town-planning idea of arranging an officer colony as a city district, but also the architecture of individual buildings turned out to be new. After

all, the design took place in the architectural and artistic environment of the 1930s, which was modernist — avant-garde. According to archival materials, most of the buildings of the officer's camp were like that. They were designed by the most popular Lutsk architects, including Serhiy Tymoshenko, who at that time held a position in the administration of Volyn Voivodeship. The architect designed at least four buildings in this area of Lutsk (now — on Chervona Kalyna street, 3 (rebuilt), 6, 7; on March 8 street (not preserved)). S. Tymoshenko completed most of his projects commissioned by individuals and organizations at the architectural office located on Mateyka street (now Serhiy Tymoshenko street 16).

By the beginning of the Second World War, the officer colony was almost completely built up (more than 70 houses were built), except for the central square. All of them were nationalized in 1940. To date, there are about 20 houses, mostly cottage type. Most are used as residential.

Serhiy Tymoshenko, engaged in architectural practice, found time to work in various societies operating in Lutsk. The main one, without a doubt, was the Petro Mohyla Society. If the activity of the Petro Mohyla Society was in the field of spiritual education, the Lesya Ukrainka Society, of which S. Tymoshenko became a member in October 1930, took care of secular education. The organization was established to support the Lutsk Ukrainian Gymnasium (LUG), where children of Ukrainian burghers from Lutsk and peasants from the county studied. At this time, the Society found a new building for the gymnasi-

um: a two-story house in the "brick" style, which belonged to Nuhim Varkovytsky. They decided to buy the building. Part of the money was contributed first, the rest was collected from various organizations. Serhiy Tymoshenko was involved in architectural matters related to the design of the new building. In 1933, a sketch of a building with several buildings, a garden and its own road to the river was developed.

S. Tymoshenko's architectural contribution to the development of LUG was the development of a project of workshops near the new gymnasium building on Plotska street in Lutsk. In 1934, the architect developed a project to complete the gym and a room for handicrafts. The building was erected despite financial difficulties.

In addition, in the last pre-war years Tymoshenko headed the council of the Lutsk Exaltation of the Cross Brotherhood, was vice-president of the Volyn Ukrainian Union (VUU), member of the board of the Non-Party Bloc of Cooperation with the Government, chairman of the Publishing House named after Ostrohan Knyaz, educational organization "Ridna Khata", Volyn Society of Technicians. And this is probably not an exhaustive list. It is important that along with S. Tymoshenko, leading representatives of the Lutsk Ukrainian intelligentsia of the interwar period worked in various of these organizations: Mykola, Antonina and Petro Pevnys, Mykola, Vira and Leonid Maslovs, Ivan Vlasovsky, Olena Levchanivska, Mykhailo Telezhynsky, Anatol Dublyansky and others.

In January 1935, S. Tymoshenko participated as a representative of the so-

ciety in the Volyn diocesan assembly of clergy and laity, which normalized the status of the Ukrainian language in worship and internal government.

Serhiy Tymoshenko had a huge authority among the Ukrainian community in Volyn. This is evidenced by numerous appeals, thanks, requests, invitations from various organizations and individuals. He was addressed as an ambassador, as a member of various societies, and as an architect.

For example, they could ask for assistance in obtaining citizenship by former soldiers of the Ukrainian People's Republic. When he was ill, he received letters wishing him recovery. Asked simply for advice and support. The women's group at the Enlightenment House in Sarny thanked for the donations. Tymoshenko also provided funds for publishing. Thus, together with other members of the Parliamentary Representation of Volyn, he offered 50 zlotys for the publication of the work of Academician Mykhailo Vozniak on the authorship of the History of the Rus'. They asked him for help in placing children in the gymnasium.

There were also appeals in matters of architecture. For example, Tymoshenko was invited to take part in a competition for the project of the House of Ukrainian Culture in Rivne. And the chairman of the committee for the construction of the bell tower in Gosha, Rivne district, asked Tymoshenko to speed up the issuance of a permit for the construction of the burned bell tower. In this case, Tymoshenko gave advice on how to make a plan for obtaining a building permit in the construction department

of the voivodship administration. For the community of the village of Mykhailivtsi, Dederkaly commune, Kremets district, Tymoshenko himself sketched the structure of the chapel named after Marshal of Pilsudski.

World War II and overseas work Vasil Slobodyan

From the beginning of the Second World War, difficult years in Serhiy Tymoshenko's life began. In 1939 he left Lutsk, spent the winter of 1940 in Warsaw, then lived in Lublin for three years, and since 1943, in his own words, "we have already rolled in the wind like an autumn leaf," the cities have changed as if in a kaleidoscope: Przemyśl, Lviv, Dalmatia, Zagreb, Graz, Bielsko, Prague, Carlsbad and, finally, in 1945 — Heidelberg. After the war, Tymoshenko found himself in an American-organized camp for displaced persons. Probably pre-war Polish citizenship saved him from forced return to the USSR.

Vasyl Ivanys mentioned his meeting with Serhiy Tymoshenko in Prague in the spring of 1945 at the Taras Shevchenko's anniversary celebration in the city library: he was struck by Serhiy's exhausted appearance, as if after a long illness. Shortly afterwards, on May 7, Vasyl Ivanys met Serhiy Tymoshenko in Carlsbad and, at his request, passed on news and requests for help to his brother, Professor Volodymyr Tymoshenko, in California. In 1946, arriving in Berlin on behalf of the US government, Tymoshenko took his brother Serhiy and his wife Maria to America.

Serhiy Tymoshenko's arrival in the United States was announced by the Ukrainian

newspaper Svoboda, and a little later by the Ukrainian-Canadian newspaper "Ukrainian Voice", which was published in Winnipeg.

In his memoirs, Serhiy's older brother, Stepan Tymoshenko, in whose house he settled in America, recalls that wandering during the war had a severe effect on his brother's health: it was difficult for him to walk, "his heart refused to serve." After taking a break from moving, Tymoshenko tried to return to his professional career as an architect, visiting the places of major Ukrainian settlements in the United States and Canada. He was received with respect, but first of all as a well-known Ukrainian politician and public figure, but he did not find any new orders or permanent jobs.

Serhiy Tymoshenko's first trip to Canada took place in November 1946. On November 26–27, 1946, Serhiy Tymoshenko took part in the opening ceremony of St. Andrew's College in Winnipeg, Manitoba. In fact, Serhiy Tymoshenko's stay in Winnipeg initiated his cooperation with the Ukrainian Greek Orthodox Church in Canada, for which he completed projects of churches in Vancouver, Edmonton, and Saskatoon, and finalized a project for a church in Toronto.

In those years, a good start was made in organizing architectural competitions for the construction of churches in the countries of settlement. In the 1948 competition for the construction of the Ukrainian Orthodox Cathedral in Winnipeg, the first two awards went to Oleksa Povstenko together with Yuri Kodak and Serhiy Tymoshenko together with Volodymyr Sichynsky.

The first was the Church of the Holy Trinity in Vancouver, designed by S. Tymoshenko. The construction of the church began in 1948, and in the spring of 1950 the house was completed on the outside and partly on the inside.

A three-part one-nave church was built in the Ukrainian neo-baroque style typical of Serhiy Tymoshenko's sacred buildings — a faceted altar, a higher square nave and a rectangular nave. It has all the basic elements created by the architect during his design of churches in Galicia and Volhynia — triple windows, baroque baths, baroque adjoining windows, windows with trapezoidal finishes. A feature of the church were two two-story square towers flanking the main facade, covered with smaller baroque cupolas, repeating the one, installed above the nave. Unlike European buildings, this church was built on American-Canadian technology — a steel brick frame, the desire for a simple line, smooth geometric curves.

In December 1977, the Vancouver City Council recognized the church as an architectural heritage site, and a plaque was placed on its facade.

Serhiy Tymoshenko's second job was to adjust the project of the Ukrainian Orthodox Church of St. Volodymyr in Toronto. Founded in 1926, the community began construction in 1946, and Tymoshenko joined in when the main wall was built. A three-nave temple with a narrower altar with two sacristies on the sides was erected. Serhiy Tymoshenko completed it with a large baroque cupola on the light octagon above the central nave and two smaller cupolas on the square towers flank-

ing the main facade of the church. These three cupolas gave the building features of the Ukrainian Baroque, emphasizing its belonging to the temples of the Eastern rite. In 1951, the church was elevated to the rank of a cathedral and became the seat of the Archbishop of Toronto and the Ukrainian Orthodox Church in Eastern Canada.

It should be noted that a separate Orthodox Church of Canada was formed at that time. At the Extraordinary Council in Winnipeg, held on November 12–13, 1947, Bishop Mstislav (Stepan Skrypnyk) was elected Ruling Bishop of the Ukrainian Greek Orthodox Church in Canada with the title of Archbishop of Winnipeg and All Canada. Serhiy Tymoshenko was well acquainted with Bishop Mstislav after his work in the Polish Sejm and Senate. It is likely that Bishop Mstislav actually engaged him in the design of the next two churches — in Saskatoon, Saskatchewan, and in Edmonton, Alberta.

At the General Meeting of the Orthodox Community of Saskatoon on February 12, 1947, the community adopted a project for a new church, designed by Serhiy Tymoshenko with the involvement of local architect Frank Martin.

In 1952, despite all the difficulties and misunderstandings associated with the construction of a new temple, the work was largely completed. And on March 8, 1953, the Extraordinary General Meeting of the community adopted the project of the iconostasis, also executed by the architect Serhiy Tymoshenko. It is carved from mahogany and Japanese oak — leaves, bunches of grapes and twisted columns surround a number of icons. The frescoes and icons in the traditional Ortho-

dox style were made by New York icon painter Borys Makarenko. On each side of the octagonal dome of the church are depicted the main feasts of the Church and the saints.

The church was built in forms similar to the churches designed by Serhiy Tymoshenko in the interwar period. It is a cruciform building with rectangular arms, the corners of which are filled with low sacristies at the altar and additional rooms at the Babinka. Adjacent to the altar is a lower faceted apse, and the entrance to the church is emphasized by a four-columned portico with a baroque pediment. The arms of the church are covered with three-sloped roofs with baroque pediments.

In 1985, the municipality of Saskatoon added the Orthodox Church of the Holy Trinity to the list of municipal monuments as presenting the Byzantine style of architecture, found in a symmetrical central plan, a single copper cupola, a hipped roof and a portico with pillars, elements of the Ukrainian Greek Orthodox sacred place, including its iconostasis and paintings.

The fourth church was the Orthodox Cathedral in Edmonton. The original design of Serhiy Tymoshenko's church was completed by architect Patrick Campbell-Hope, who was leading the building. Construction began in September 1950.

A church was built, somewhat different from other projects of Serhiy Tymoshenko. It is a cross-shaped building with a rectangular altar with a small semicircular apse, side arms and an elongated rectangular nave. The middle cross is crowned by a baroque cupola typical of an architect on a light jug. Two more baths are

crowned by square towers flanking the main facade.

In addition to these four churches in Canada, Serhiy Tymoshenko designed other facilities. So, Vladimir Sichinsky reports that he designed a chapel in Asuncion in Paraguay. But this is probably a mistake. In Paraguay, Ukrainians settled in its southern part on the outskirts of Encarnacion and Colony Fram, not in the central part, in the capital. Unfortunately, it was not possible to find a Ukrainian church in Paraguay designed by Tymoshenko.

Also, in the last year of his life, Serhiy Tymoshenko

developed a project of an Orthodox chair for Buenos Aires in Argentina, but did not have time to complete it.

In addition to project work, Serhiy Tymoshenko took an active part in the public and scientific life of the Ukrainian emigration. He was a member of the Ukrainian Free Academy of Sciences in the United States, the Ukrainian Scientific Society named after T. Shevchenko in the United States, the Society of Ukrainian Engineers in America, the Association of Past Soldiers of the Ukrainian Army in the United States and other public organizations.

But the undermined health at the time of World War II soon made itself felt. On July 6, 1950, Serhiy Tymoshenko died of a heart attack at a hospital in Palo Alto. He was buried in the cemetery in Alta Mesa Memorial Park in Palo Alto, Santa Clara County, California.

Both Ukrainian and American publications responded to the architect's death. So, already on July 8 in the newspaper "The New York Times" there was an article about him with the eloquent headline "S. Tymoshenko, 69, church architect. The exiled Ukrainian leader has died". Other publications also re-

sponded to the death of the architect and public figure: the Ukrainian newspaper Svoboda, The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S., and The Ukrainian Quarterly, from which Volodymyr Sichynsky's article "Style in Ukrainian Art" was reprinted by The Ukrainian Weekly. Comparing the development of art in Soviet Ukraine and in the settlements of Ukrainian emigrants, Volodymyr Sichynsky deservedly placed the work of Serhiy Tymoshenko among the most significant achievements of Ukrainian architecture of the twentieth century.

СЕРГІЙ ТИМОШЕНКО: КОРОТКИЙ БІОБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

Друковані праці С. П. Тимошенка

1. Тимошенко, С. (1924). *Будівельні матеріали, їх властивості, досліді та виготовлення: лекції читані в Українській господарській академії в Подєбрадах*. Подєбради: Видавниче т-во при Укр. госп. академії, Укр. госп. академія.
2. Вікул, В., Іваник, В., Сокович, Є. & Тимошенко, С. (Ред.). (1929). *Записки Української господарської академії в Чехословацькій республіці. Факультет інженерний* (Т. 2, вип. 2). Подєбради: УГА.
3. *Ukrainiſkie Stowarzyszenie Artystyczne «Spokij» : katalog X wystawy* (1937). Warszawa.
4. Ukrainian Orthodox Church. *St. Vladimir's Ukrainian Greek Orthodox Cathedral 400 Bathurst St., Toronto, Ont.*

Друковані праці про С. П. Тимошенка

1. Вербицкий, А. М. (1905). *Краткий очерк современного состояния и деятельности Юго-Западных казенных железных дорог*. Киев: Изд. Службы пути и зданий Юго-Западных ж. д.
2. *Звідомлення Товариства Просвіта у Києві, заснованого в пам'ять Т. Шевченка, за 1909 рік*. (1910). Київ.
3. Бич-Лубенский, К. (1911, Июль 19). Новый этап (По поводу конкурса на фасад здания харьковской художественной школы). *Утро*, с. 4.
4. Конкурс. (1911). *Зодчий*, 31, 335.
5. *Перша українська артистична виставка 10 декабря — 10 января 1912 р. : каталог виставки*. (1911). Київ: Городський музей.
6. Українське товариство у Харкові. (1912, № 9). *Сніп*, с. 8.
7. Відчинення Т-ва імені Квітки-Основ'яненка. (1912, № 11). *Сніп*, с. 8.
8. С[ердю]к, Є. (1912, № 29–30). Український стиль у Харкові. *Сніп*, с. 13–14.
9. Харьковский литературно-художественный кружок. (1912). *Устав Харьковского литера-*

турно-художественного кружка. Харьков: Типо-литогр. М. Зильберг и С-вья.

10. В Шевченковском комитете. (1913). *Украинская жизнь*, 3, 76.
11. Варяницын, А. (1913). Конкурс проектов надгробного памятника композитору Н. В. Лысенко. *Зодчий*, 22, 251–252.
12. Первая выставка украинского зодчества в Харькове. (1913). *Друг искусства*, 1, 10.
13. *Первая художественная выставка 15–28 апреля 1913 г.: каталог выставки*. (1913). Елисаветград: Елисаветградское общество грамотности.
14. Собрание объединенного шевченковского комитета. (1913). *Украинская жизнь*, 4, 81.
15. Украинский архитектурно-художественный отдел при Харьковском литературно-художественном кружке. (1913). *Украинская жизнь*, 1, 119–120.
16. Украинский худож.-архитектурный отдел харьковского лит.-худ. кружка. (1913). *Украинская жизнь*, 4, 84–87.
17. Чайка, П. (1913). Проекты пам'ятника-надгробка на могилу Миколи Лисенка. *Сяйво*, 5, 157–159.
18. Зих, И. (1914, Март 14). О выставке украинского художественно-архитектурного отдела ХЛХК. *Утро*, с. 3–4.
19. *Каталог Второй выставки Украинского художественно-архитектурного отдела Харьковского литературно-художественного кружка*. (1914). Харьков.
20. *Современное хозяйство города Харькова (1910–1913) : Вып. 1*. (1914). Харьков : тип. «Просвещение».
21. К-ъ, С. (1915, Ноябрь 8). Выставка литературно-художественного кружка: Украинский архитектурно-художественный отдел. *Южный Край*, с. 6–7.
22. *Отчет Харьковского литературно-художественного кружка: Первые три года существования кружка*. (1915). Харьков.

23. Третья очередная выставка украинского архитектурно-художественного отдела Харьковского литературно-художественного кружка. (1915). *Украинская жизнь*, 2, 81–84.
24. Кононенко, М. (1916). Украинские инженеры – архитекторы. *Украинская жизнь*, 10–11, 129–131.
25. Урочисте відкриття Ради Республіки. (1921). *Воля* (Вип. 1), 7–8, 365–367.
26. Голубець, М. (1922, №№ 95–97; № 104). Українська Мистецька Виставка. *Громадський вісник*, с. 3; с. 2–3; с. 2–3; с. 3–4.
27. До артистів культурного світа (1922, № 23). *Свобода*, с. 7.
28. З Гуртка Діячів Українського Мистецтва (1922, № 46). *Свобода*, с. 4.
29. *Українська мистецька виставка: катальог*. (1922). [Львів]: Гурток діячів українського мистецтва у Львові.
30. Антонович, Д. (1923). *Скорочений курс історії українського мистецтва*. Прага.
31. Вороний, М. (1923). З малярської вистави (кінець). *Нова Україна*, 11, 93–101.
32. Вороний, М. (1923). *Пензлем і пером. Думки естета*. Прага; Берлін.
33. *Друга Українська мистецька виставка: катальог*. (1923). [Львів]: Гурток діячів українського мистецтва у Львові.
34. Друга українська мистецька виставка у Львові. (1923). *Нова Україна*, 7–8, 323.
35. Д-р Ю. М. (1923, Травень 27). Друга Українська Мистецька Виставка. *Діло*, с. 2–3.
36. З діяльності гуртка діячів українського мистецтва. (1923, Липень 24). *Діло*, с. 3–4.
37. Конкурс на проект Вакаційної Оселі Аграрн.-техн. «Праця в Рудні». (1923, Жовтень 27). *Діло*, с. 3–4.
38. Миргородець, А. (1923). Півроку існування Української Господарської Академії в Подєбрадах. *Український студент*, Прага, 1–2, 101–103.
39. Придніпрянська еміграція у Львові. (1923). *Трибуна України*, 2–3, 114.
40. Українська Мистецька Виставка. (1923, Травень 11). *Діло*, с. 3.
41. Голубець, М. (1924, Листопад 7). Третя виставка. *Діло*, с. 2–3.
42. Матеріали до історії Української академічної громади при Українській господарській академії. (1924). В *Записки Української Академічної Громади при українській Господарській Академії в Ч.С.Р.* (с. 149–182). Подєбради.
43. П. К. [Ковжун]. (1924, Січень 5). Річні збори «Гуртка Діячів Українського Плястичного Мистецтва». *Діло*, с. 4.
44. *Ukrajinské stadium výtvarného umění v Praze. Katalog výstavy 26.X-9.XI.1924* (1924). Praha.
45. Білоусенко, О. (1925). Вистава праць Студії пластичного мистецтва у Празі. *Тризуб*, 5, 20–22.
46. Група Пражської Студії = Les artistes du studio de Prague. (1925). В Антонович Д. (Вступ. ст.). *Сучасне українське мистецтво* (Т. 1). Прага.
47. Видавництво «Кооперативний фонд імені Василя Доманицького» (1926). *Тризуб*, 23. С. 30.
48. М-ський, А. (1926). Архитектурная жизнь Харькова. *Современная архитектура*, 1, 21–22.
49. На Український Науковий З'їзд в Празі зголошено такі реферати (1926). *Тризуб*, 48, 29–30.
50. Т. О. (1926). Український науковий з'їзд у Празі. *Тризуб*, 52, 7–19.
51. Ф. С. (1926). Виставка Української Студії Пластичного Мистецтва в Празі. *Тризуб*, 57, 11–12.
52. Адміністративні органи Подєбрадської Української Господарської академії на 1927–28 шкільний рік (1927). *Тризуб*, 48, 29.
53. Свенціцький І. (1927, Січень 30). Національний Музей у 1926 році. Дві виставки. Видавництва і їх труднощі. *Діло*, с. 2.
54. *Українська господарська академія в Чехословацькій республіці* (1927). Подєбради.
55. Академічна І.М.К.А. Філія в Подєбрадах при У.Г.А. (1928). *Студентський вісник*, 1, 32.
56. Вибори керуючих органів Укр. Господ. Академії в Подєбрадах. (1928). *Тризуб*, 28–29, 53.
57. Виклади з українознавства. (1928). *Тризуб*, 15, 27.
58. Курси українознавства. (1928). *Тризуб*, 8, 29–30.
59. Лекції по українознавству. (1928). *Тризуб*, 16, 30.
60. Свято гідротехніків. (1928). *Тризуб*, 11, 26.
61. Свято 22-го січня відбулося. (1928). *Тризуб*, 8, 28–29.
62. Свято укр. залізничників. (1928). *Тризуб*, 8, 29.
63. Українська господарська академія в Чехословацькій Республіці. (1928). *Студентський вісник*, 1, 16–20.
64. *Українська господарська академія в Чехословацькій республіці*. (1928). Подєбради.
65. Надгробок на могилі б. Міністра і Посла Української Народньої Республіки Г. М. Сидоренка. (1929). *Тризуб*, 50, 28.
66. Винниченко, В. (1930). Из истории украинской революции. В Алексеев С. (Сост.). *Революция на Украине по мемуарам белых* (с. 277–358). Москва-Ленинград: Госиздат.
67. Т-во прихильників УГА. (1932). *Українська господарська академія*. Прага-Подєбради.
68. Лотоцький, О. (1933). *Сторінки минулого* (Вип. 2). Варшава: Праці Українського наукового інституту.
69. Лотоцький, О. (1934). *Сторінки минулого* (Вип. 3). Варшава: Праці Українського наукового інституту.
70. Гіляров, С. (1936). Архітектура Києва передвоєнної доби. *Соціалістичний Київ*, 4, 36–40.
71. Бюджет і українські домагання. (1937, Січень 28). *Волинське слово*, с. 1.
72. Молокін, О. (1940). Український модерн в архітектурі ХХ ст. *Архітектура Радянської України*, 4, 21–27.
73. Наріжний С. (1940). *15 літ діяльності Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі (1923-1938)*. Прага.
74. Наріжний, С. (1942). *Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома війнами* (Т. 1). Прага.
75. Врона, І. І. (1946). *Предреволюционная архитектура Украины (конец XIX-XX ст.)*. Киев.
76. Знавець українського будівельного стилю (1946, Вересень 14). *Свобода. Нью-Йорк*, с. 3.
77. Кедровський, В. (1946, Жовтень 9). Українська архітектура та церковне будівництво: Розмова з проф. С. Тимошенком. *Український голос. Вінніпег*, с. 6.
78. Кекало, М. (1950, Липень 18). Сергій Прокопович Тимошенко. *Свобода. Нью-Йорк*, с. 3.
79. Січинський, В. (1950). Стиль в українському мистецтві. *Київ. Філадельфія*, 2, 100–103.
80. Sichynsky V. (1950). Serhiy Timoshenko, Ukrainian Architect (1881-1950). *The Ukrainian Quarterly*, 3, 253–256.
81. Obituaries. Serhij Tymošenko (1951). *The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U. S.*, I/1, 71–72.
82. Лепкий, Л. (1951, Липень 18). Ще про вітражі Петра Холодного. *Свобода. Нью-Йорк*, с. 3.
83. *Памятка з посвячення угольного каменя Української Православної Катедрі св. Івана в Едмонтоні. Неділя, 31-го серпня, 1952*. (1952). Едмонтон.
84. Тимошенко, О. (1952). Українська архітектура у ХХ столітті. *Вісті Товариства Українських інженерів в Америці*, 1/23, 2–8.
85. Січинський, В. (1956). *Історія українського мистецтва. Вип. 1: Архітектура*. Нью-Йорк: Наукове т-во ім. Т. Шевченка в Америці.
86. Асєєв, Ю. С., Грицай, М. О., Ігнатов, О. Н., Логвин, Г. Н., Онищенко, М. Ю., Самойлович, В. П. & Юрченко, П. Г. (1957). *Нариси історії архітектури Української РСР: дожовтневий період*. Київ.
87. *Бритійська Колумбія і українці. З нагоди 30-річчя існування 20 відділу Товариства взаємної помочі у Ванкувері, Б. К. 1927-1957* (1957). Вінніпег.
88. Макух, І. (1958). *На народній службі*. Довгаль, С. (Заг. ред.). Детройт: Вид. Укр. вільної громади Америки.
89. Жилий будинок на вул. Дзержинського у м. Харкові. Архіт. Тимошенко: [фото] (1959). В Нельговський, Ю. П. (Відп. ред.). *Питання історії архітектури та будівельної техніки України* (с. 296). Київ: Держбудвидав УРСР.
90. *Українська Господарська Академія в Ч.С.Р. 1922–1935*. (1959). Нью-Йорк: Видання абсолювентів УГА та УТПІ.
91. Полканов, А. І. (1960). *Николай Семенович Самокиш*. Симферополь: Крымиздат.
92. *Героїчний бій під Чорним Островом*. (1961). Торонто: Укр. Воєнно-іст. Інститут.
93. Коваленко, О. (1961). Спомин на С. П. Тимошенка. В *Спогади 3. Додаток до бюлетеню [Контактного комітету абсолювентів і студентів УГА й УТПІ]*, 15, 1–2.
94. Іванис, В. (1961). *Стежками життя (Спогади). Кн. IV: Капітуляція. Сидіння в Криму. Перші кроки вигнання*. Новий Ульм: Українські вісті.
95. Іванис, В. (1962). *Стежками життя (Спогади). Кн. V: На чужині*. Новий Ульм: Українські вісті.
96. Козловський, О. (Ред.). (1962). *Український технічно-господарський інститут (Подєбради, Регенсбург, Мюнхен, 1932-1952): в 40-ліття заснування УГА і 30-ліття УТПІ*. Нью-Йорк.
97. Тимошенко, С. (1963). *Воспоминания*. Париж.
98. Тимошенко Сергій. (1966). В Онацький Є., *Українська мала енциклопедія* (Вип. 15, с. 1897–1898). Буенос-Айрес.
99. Гладиш, К. В. (1972). *Свідки давнини і сьогоденності. Пам'ятки архітектури Полтавщини*. Харків: Прапор.
100. Козловський, О. (Голов. ред.). (1972). *Українська господарська академія в Ч.С.Р., Подєбради, 1922-1935, і Український технічно-господарський інститут, Подєбради-Регенсбург-Мюнхен, 1932-1972: в 50-ліття заснування УГА і 40-ліття УТПІ*. Нью-Йорк.
101. Коллард, Ю. (1972). *Спогади юнацьких днів. 1897–1906. Українська студентська громада в Харкові і Революційна українська партія*. Торонто: Срібна земля.

102. Прохода, В. (1972). *Записки непокірливого*. Кн. II. *На чужині*. Новий Ульм: Українські вісті.
103. Сімянцев, В. (1973). *Студентські часи*. Спогад. Вашингтон.
104. Удод, Г. (1973). *Українська Греко-православна Катедра Пресвятої Тройці в Саскатуні 1918–1971*. Вінніпег.
105. Олександр Тимошенко (1909–1973) (1974). *Нотатки з мистецтва = Ukrainian Art Digest*, 14, 64.
106. Попович, В. (1974). Павло Ковжун. *Нотатки з мистецтва = Ukrainian Art Digest*, 14, 17–25.
107. Чепелик, В. (1974). *Харківські розписи академіка М. С. Самокиша*. Прапор, 1, 109–110.
108. Доленко, В. А. (1975). Революція і моя участь у ній. В Сіренко Ю., *Пам'яті В. А. Доленко* (с. 1–25). Мюнхен.
109. Шох, І. (1975, Вересень 3). Ще про картину «Ой у полі жито». *Свобода*. Нью-Йорк, с. 3.
110. Кедрин, І. (1976). *Життя – події – люди. Спомини і коментарі*. Нью-Йорк: Вид-ча кооператива «Червона Калина».
111. Чепелик, В. В. (1976). Відділ митців, яким пишалися харків'яни. *Прапор*, 8, 107–108.
112. Чепелик, В. В. (1976). О рационалистических тенденциях в архитектуре начала XX века. *Строительство и архитектура*, 7, 27–31.
113. Сімянцев, В. (1978, Вересень 7). Спогад про мистця Юрія Матушевського. *Свобода*. Нью-Йорк, 191, 4.
114. Яценко, В. Р. (1979). *Микола Самокиш*. Київ: Мистецтво.
115. Гладиш, К. В. (1982). *Архитектура и памятники Полтавщины: путеводитель*. Харьков: Прапор.
116. Кейван, І. (1984). *Нариси з історії української культури*. Едмонтон.
117. Лівницький, М. А. (1984). *ДЦ УНР в екзилі між 1920 і 1940 роками*. Мюнхен – Філадельфія.
118. Ясевич, В. Е. (1984). В поисках национального и регионального своеобразия. *Строительство и архитектура*, 2, 26–29.
119. Лейбфрейд, А. Ю. Реусов В. А., Тиц А. А. (Сост.). (1987). *Харьков: архитектура, памятники, новостройки*. Харьков: Прапор.
120. Ясевич, В. Е. (1988). *Архитектура Украины на рубеже XIX–XX веков*. Киев: Будівельник.
121. Мулик-Луцки, Ю. (1989). *Українська Греко-Православна Церква в Канаді в юрисдикції архієпископа Івана Теодоровича. Історія Української Греко-Православної Церкви в Канаді* (Вип. 4). Вінніпег: Видавнича спілка «Екклесія».
122. Чепелик, В. В. (1989). Харьковский центр поиска своеобразия архитектуры начала XX в. *Строительство и архитектура*, 10, 18–22.
123. Власовський, І. (1990). *Нариси історії української православної церкви: вид. 2* (Вип. 4, ч. 2). Нью-Йорк: С. Бавнд Брук.
124. Ладжинський, В. (1990). Ніл Хасевич. *Нотатки з мистецтва*, 30, 23–31.
125. Чепелик, В. В. (1991). Ентузіаст українського архітектурного стилю «Петербурзької громади». *Архітектура України*, 1, 37–41, 62.
126. *Інженери-українці в діаспорі*. (1992). Торонто: Клуб сеньйорів, Товариство українських інженерів в Канаді.
127. Северюхин, Д. Я. & Лейкинд, О. Л. (1992). *Золотой век художественных объединений в России и СССР (1820–1932): Справочник*. СПб.: Изд-во Чернышова.
128. Чепелик, В. (1992, № 23–24). І оселя, і храм, і фортеця. *Родослав*, с. 12.
129. Тимошенко, С. П. (1993). *Воспоминания* (2-е изд., репр. воспроизведение изд. 1963 г.). Киев: Наук. думка.
130. Brzoza, Cz. (1993). *Ukrainska reprezentacja parlamentarna w II Rzeczypospolitej. Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze = Краківські українознавчі зошити*, 1–2, 153–165.
131. Асєєв, Ю., Дяченко, Б. (1994). 3 плеяди великих архітекторів. *Київська старовина*, 4, 92.
132. Дьомін, М. (1994). Проблеми дослідження архітектурної спадщини України. В Тимофієнко, В. (Ред.), *Архітектурна спадщина України* (Вип. 1, с. 5–10). Київ: НДІТІАМ.
133. Коломієць, М. (1994). Про національні і регіональні особливості архітектури України. В Тимофієнко, В. (Ред.), *Архітектурна спадщина України* (Вип. 1, с. 209–214). Київ: НДІТІАМ.
134. Макаров, А. (1994). Напередодні необароко. *Хроніка 2000 : укр. культуролог. альм.*, 1/2, 134–151.
135. Тихомирова, Т. (1994, № 2). Улиця Совнаркомовская. *Слобода*, Відновлено з: <https://ngeorgij.livejournal.com/23485.html>
136. Чепелик, В. В. (1994). Рідний стиль для рідної ниви (Український модерн в архітектурі селекційних станцій початку XX ст.). *Старожитності*, 3–4 (62–63), 14–16.
137. Чепелик, В. В. (1994). Теоретична спадщина українського архітектурного модерну. В Тимофієнко, В. (Ред.), *Архітектурна спадщина України* (Вип. 1, с. 162–180). Київ: НДІТІАМ.
138. Чепелик, В. В. (1994, Лютий 16). Український стиль в архітектурі школи. *Освіта*, с. 8–9.
139. Шероцький, К. В. (1994). *Київ: путівник*. Репринт. вид. 1917 р. Київ.
140. Majchrowski, J. M. (Red. nauk.). (1994). *Kto był kim w drugiej Rzeczypospolitej*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza BGW.
141. Czajka, M., Kamler, M., Sienkiewicz, W. (1995). *Leksykon historii Polski*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
142. Власенко, В. (1996). Сергій Тимошенко – видатний український архітектор. *Пороги: часопис для українців в Чеській республіці*, 4, 5.
143. Власенко, В. М. (1996). Забутий архітектор Сергій Тимошенко. В Звагельський В. Б. (Відп. ред.), *Сумська старовина: зб. наук. пр.* (с. 17–20). Суми.
144. Власенко, В. М. (1996). «Як осінній лист по вітру...». *Наука і суспільство*, 11–12, 14–16.
145. Чепелик, В. (1996). Український архітектурний модерн у дзеркалі епохи. В Тимофієнко, В. (Ред.), *Архітектурна спадщина України* (Вип. 3, ч. 1, с. 198–221). Київ: НДІТІАМ.
146. Власенко, В. (1997). Сергій Тимошенко — видатний український архітектор. *Пороги: часопис для українців в Чеській республіці*, 1, 10; 2, 7–8.
147. Лебедев, Г. (1997). Творець українського стилю Василь Кричевський. *Київська старовина*, 6, 118–131.
148. Скібіцька, Т. (1997). Стильова поліфонія в розвитку архітектури України середини XIX — початку XX ст. В Тимофієнко, В. (Ред.), *Архітектурна спадщина України* (Вип. 4, с. 178–185). Київ.
149. Ханко, В. (1997). Ретроспективне зіставлення просторових рішень в українській архітектурі. *Артанія*, 3, 20–22.
150. Чепелик В. (1997). Національна своєрідність в житловій архітектурі України на початку XX ст. В Тимофієнко, В. (Ред.), *Архітектурна спадщина України* (Вип. 4, с. 122–135). Київ.
151. Верстюк, В., Остапко, Т. (1998). *Діячі Української Центральної Ради. Бібліографічний довідник*. Київ.
152. Крамар, Ю. (1998). Наддінпрянська еміграція на Волині та її роль у реалізації «волинської програми» Г. Юзефського. В Баран, В. К. (Голов. ред.). В *Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету Волин. держ. пед. ун-ту ім. Лесі Українки* (Вип. 3, с. 8–11). Луцьк.
153. Лейбфрейд, А.Ю., Полякова Ю. Ю. (1998). *Харьков. От крепости до столицы: заметки о старом городе*. Харьков: Фолио.
154. Малаков, Д. (1998). Василь Григорович Кричевський. *Янус Нерухомисть*, 1, 14–15.
155. Слободян, В. (1998). *Церкви України. Перемиська єпархія*. Львів: Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича, НАНУ.
156. Чепелик, В. (1998). До уточнення термінологічної проблеми в українській самотутній архітектурі початку XX століття. В М. М. Дьомін; А. П. Мардер; А. О. Пучков; С. К. Кілессо; О. І. Сингаївська; О. П. Олійник (Ред.), *Теорія та історія архітектури і містобудування : зб. наук. пр.* (Вип. 2, с. 100–106). Київ.
157. Sladek, Z., Běloševská L. (Sest.) (1998). *Dokumenty k dějinám ruské a ukrajinské emigrace v Československé republice (1918–1939) = Документы к истории русской и украинской эмиграции в Чехословацкой республике (1918–1939)*. Praha : Slovanský ústav AV ČR : EUROSLAVICA.
158. Zaporowski, Z. K. (1998). *Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna Wołynia 1931–1939*. In Z. K. Zaporowski (Ed.), *Res Historica. W kręgu polskich doświadczeń parlamentarnych*, (pp. 81–97). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
159. Власенко, В. М. (1999). Тимошенко Сергій Прокопович. В Звагельський, В. Б. (Ред.), *Енциклопедія Сумщини* (Т. 2, с. 40–41). Суми: Собор.
160. Мудрак, М. (1999). Українська Студія пластичного мистецтва у Празі та творчість Івана Кулеця. *Хроніка 2000*, 29–30, ч. 2, 253–270.
161. Наріжний, С. (1999). *Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами*. Київ: Вид-во ім. О. Теліги.
162. Тимофієнко, В. І. (1999). Тимошенко С. П. В Тимофієнко, В. *Зодчі України кінця XVIII — початку XX століть* (с. 361–362). Київ: НДІТІАМ.
163. Чепелик, В. (1999). Аркодувні мости чеських і українських архітектів *Хроніка 2000*, 29–30, ч. 2, 79–88.
164. Чепелик, В. (1999). Архітектор Сергій Тимошенко, традиціоніст і новатор. В М. М. Дьомін; А. П. Мардер; А. О. Пучков; В. А. Абизов; Є. Є. Возинський; В. І. Єжов... О. П. Олійник (Ред.), *Теорія та історія архітектури і містобудування : зб. наук. пр.* (Вип. 4, с. 195–210). Київ.
165. Колянчук, О. (2000). *Українська військова еміграція у Польщі (1920–1939)*. Львів.
166. Лебедев, Г. (2000). Український архітектурний стиль (середина XIX – 80-ті роки XX ст.). *Київська старовина*, 3, 81–100.
167. Міненко, Т. (2000). *Православна церква в Україні під час Другої світової війни 1939–1945 (Волинський період)* (Т. 1). Вінніпег, Львів: Логос, Колегія Св. Андрія.

168. Романів, О. (2000). Життя та творчість Івана Фе- щенка-Чопівського. В *Іван Фещенко-Чопівський. Життєписно-бібліографічний нарис* (с. 8–69). Львів.
169. Тимошенко Сергій (2000). В Кубійович В. (Го- лов. ред.), *Енциклопедія Українознавства* (Т. 9, с. 3206). Львів.
170. Чепелик, В. В. (2000). *Український архітектур- ний модерн*. Київ: КНУБА.
171. Чепелик, В. В. (2000). Формування українського архітектурного модерну початку ХХ ст. у кон- тексті інтернаціональних творчих зв'язків. В Бі- лецький П. О., Горбачов, Д. О.; Димшиць, Е. О.; Кара-Васильєва, Т. В.; Карпова, Г. В. (Ред.); Асєєва Н. Ю. (Відп. ред.). *Українське мистецтво та архі- тектура кінця ХІХ – початку ХХ ст.* (с. 164–183). Київ.
172. Юркевич, Ю. (2000). *Минувшее проходит предо мною...* Москва: Возвращение.
173. Божинський, Б. І., Мироненко В. П. (2001). Про особливості харківської школи «українського стилю» поч. ХХ ст. *Вісник Харківської державної академії дизайну й мистецтв*, 5, 79–84.
174. Давидюк, Р. (2001). Степан Скрипник як посол до польського сейму (30-ті роки ХХ століття) В Чер- ній А. І. (Голов. ред.), *Актуальні проблеми ві- тчизняної та всесвітньої історії: наук. записки Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту: зб. наук. пр.* (Вип. 2, с. 70–77). Рівне.
175. Власенко, В. М (2001). До біографії С. П. Тимо- шенка. *Сумська старовина*, 8–9, 96–103.
176. Кучерепа, М., Давидюк, Р. (2001). *Волинське українське об'єднання (1931–1939)*. Луцьк: Надстир'я.
177. Литвин, С. (2001) *Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана*. (Наук. ред. Ю. Шаповал). Київ : Вид-во ім. О. Теліги.
178. Чепелик, О. В. (2001). Генезис узагальнень те- орії архітектури з національних питань. В Уре- ньов В. П. (Голов. ред.), *Проблеми теорії и ис- торії архітектури України* (Вип. 2, с. 98–99). Одеса.
179. Галишич, Р. Я. (2002). *Українська церковна архі- тектура і монументально-декоративне мис- тецтво зарубіжжя*. Львів: СПОЛОМ.
180. Дорошенко, Д. (2002). Доба Центральної Ради. В Галушко, К. Ю. (Упоряд.), *Історія України, 1917– 1923*. (Т. 1). Київ.
181. Логвиненко, Л. (2002, Листопад 5). Душа худож- ника на холодній стіні: унікальний розпис під за- грозою знищення. *Слобідський край*, с. 6.
182. Матвієнко, В. М. (2002). *Українська дипломатія 1917–1921 років: на теренах постімперської Ро- сії*. Київ: ВПЦ «Київський університет».
183. Медвідь, Н. О. (2002). Використання народ- них традицій в українській архітектурі початку ХХ сторіччя. *Вісник Харківської державної акаде- мії дизайну і мистецтв*, 5, 162–163.
184. Соколюк, Л. Д. (2002). Проблема національного стилю в українському мистецтві ХХ – початку ХХІ століття. *Вісник Харківської державної акаде- мії дизайну і мистецтв*, 6, 72–75.
185. Чепелик, В. (2002) Національна своєрідність у житловій архітектурі України початку ХХ ст. В Дьомін, М.; Тимофієнко, В.; Пучков, А.; Антонюк, А.; Бабушкін, С.; Беломесяцев, А. ... Яблонський, Д. (Ред.). *Архітектурна спадщина України*. (Вип. 5, с. 269–276). Київ.
186. Чепелик, О. В. (2002). *Національні аспекти тео- рії архітектури (на прикладі України)*. (Автореф. дис. канд. архітектури). КНУБА. Київ.
187. Шкодовский, Ю. М., Лаврентьев, И. Н.; Лейб- фрейд, А. Ю. Поляков, Ю. Д. (Сост.) (2002). *Харь- ков: вчера, сегодня, завтра*. Харьков: Фолио.
188. Szumiło, M. (2002). *Ukraińska elita polityczna w Drugiej Rzeczypospolitej. Dzieje Najnowsze*, 3, 21–37.
189. Мазепа, І. (2003). *Україна в огні й бурі революції*. Київ: Темпора.
190. Михайлишин, О. (2003). Храми архітектора С. П. Тимошенка на Рівненщині. *Волинська іко- на: дослідження і реставрація: матер. Х міжнар. наук. конф. 17–19 вересня 2003 р., Луцьк* (с. 178–183). Луцьк.
191. Сідак, В. С. (Упоряд. та авт. вступ. ст.). (2003). *Ви- звольні змагання очима контррозвідника (До- кументальна спадщина Миколи Чеботаріва)*. Київ.
192. Власенко, В. М. (2004). Польський період життя Сергія Тимошенка. *Матеріали наук.-теорет. конф. викладачів, аспірантів, співробітників та студентів гуманітарного ф-ту (14–28 квітня 2004 р.)*, (с. 250–252). Суми: СумДУ.
193. Власенко, В. М. (2004). Тимошенко Сергій Проко- пович. В Звагельський, В. Б. (Голов. ред.), *Сумщи- на в іменах. Енциклопедичний довідник: 2-ге вид.* (с. 461–462). Суми.
194. Кальницький, М., Щукіна, І. (2004). Житловий бу- динок 1910, в якому проживали Леся Українка, Олена Пчілка. В *Звід пам'яток історії та куль- тури України*. Київ. (Т. 1, ч. 2, с. 1126). Київ: Голов. ред. Зводу пам'яток історії та культури при УРЕ ім. М. П. Бажана.
195. Капустянський, М. (2004). Похід Українських армій на Київ-Одесу в 1919 році. В Маланюк Є., *Уривки зі спогадів: Документи та матеріали*. Київ: Темпора.
196. Лейбфрейд А. Ю., Полякова Ю. Ю. (2004). *Харь- ков. От крепости до столицы: заметки о ста- ром городе*. Харьков: Фолио.
197. Посацька Д. (2004). Український пантеон. Пла- ни розбудови Національного музею у Льво- ві в 1920–60-х рр. *Народознавчі Зошити*, 5–6, 2–10.
198. Ремешило-Рибчинська, О. І. (2004). Відображен- ня ідеологічних тенденцій ХХ ст. у формуванні образів історико-архітектурних ландшафтів України. *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка»*, 505, 32–38.
199. Романовський, В. С. (2004). Пам'яткознавча ді- яльність архітектурно-мистецького відділу Хар-ківського літературно-художнього гуртка (1912–1918 рр.). *Культурна спадщина Слобожанщини: зб. наук.-попул. ст. Культура і мистецтво*, 2, 3–14.
200. Сідак, В., Остапко, Т., Веронська, Т. (2004). *Пол- ковник Петро Болбочан: трагедія українського державника*. Київ: Темпора.
201. Чикаленко, Є. (2004). *Щоденник*. (Т. 1: 1907–1917). Київ: Темпора.
202. Чикаленко, Є. (2004). *Щоденник*. (Т. 2: 1918–1919). Київ: Темпора.
203. Шкодовский, Ю. М. Лаврентьев, И. Н., Лейб- фрейд, А. Ю., Полякова Ю. Ю. (2004). *Харьков: вчера, сегодня, завтра: альбом*. Харьков: Фо- лио.
204. Божинський, Б. І., Мироненко, В. П. (2005). Укра- їнський національний романтизм стилю модерн у Харкові. *Вісник Харківської державної академії дизайну й мистецтв*, 1, 43–49.
205. Власенко, В. М. (2005). Архітектор, депутат укра- їнського і польського парламентів. В Черне- га, П. М., Стрельський, Г. В. (Відп. ред.), *Історія слов'янських народів: дослідження актуальних проблем: зб. наук. пр.* (Вип. 8, с. 348–359). Київ.
206. Гнідець, Р. Б. (2005). Баневий простір і його ар- хітектонічне вирішення в сучасних храмових будівлях. В Гнідець, Р. Б., Дьомін, М. М. (Відп. ред.). *Сучасні проблеми архітектури та місто- будування : наук.-техн. зб.* (Вип. 14, с. 265–281). Київ.
207. Горинь, Б. (2005). Празький період навчання і творчості Віктора Цимбала (1922–1928). В *Укра- їнське мистецьке середовище в міжвоєнній Че- хословаччині. К 80-тій річниці заснування Укра-*
- їнської Студії Пластичного Мистецтва в Празі. (с. 201–214). Прага.
208. Денисенко, О. І. (2005). Произведения из кол- лекции П.И. Харитоненко в собрании Харьков- ского художественного музея. В *Музейний аль- манах. Наукові матеріали, статті, виступи, спогади, есе* (с. 89–94). Харків: Курсор.
209. Денисенко, О.І. (2005). Произведения из коллек- ции П. И. Харитоненко в собрании Харьковско- го художественного музея. В Пономарьова, Л. Є. (Уклад.), *Роль приватних колекцій у формуванні зібрань художніх музеїв* (с. 104–112). Харків: Куль- турно діловий центр корпорації Консалтингова група «Рубаненко и партнери».
210. Івасюк, О. (2005). Розголос про студію образо- творчого мистецтва у Празі. В *Українське мис- тецьке середовище в міжвоєнній Чехословаччи- ні. К 80-тій річниці заснування Української Студії Пластичного Мистецтва в Празі* (с. 235–244). Прага.
211. Кодін, В. (2005). Харків – колиска українського архітектурного модерну. *Губернія*, 9, 26–28.
212. Кульчицький С. (2005). Залізничне будівництво в Україні ХІХ – початку ХХ століть. В *Енциклопе- дія історії України*. (Т. 3, с. 235–239). Київ: Науко- ва думка.
213. Пеленська, О. (2005). *Український портрет на тлі Праги: українське мистецьке середовище в міжвоєнній Чехословаччині*. Нью-Йорк; Прага.
214. Пушкар, Л. (2005). Художня творчість Івана Ку- леця у збіркових фондах Свидницького музею українсько-руської культури. В *Українське мис- тецьке середовище в міжвоєнній Чехословаччи- ні. К 80-тій річниці заснування Української Студії Пластичного Мистецтва в Празі* (с. 177–190). Прага.
215. Федорук, О. (2005). Прага обітована як спокуса Заходом: входження в модерне мистецтво укра- їнців вигнанників. В *Українське мистецьке се- редовище в міжвоєнній Чехословаччині. К 80-тій річниці заснування Української Студії Пластич- ного Мистецтва в Празі* (с. 29–38). Прага.
216. Чикаленко, Є. (2005). *Щоденник 1919–1920*. Київ; Нью-Йорк: Вид-во імені Олени Теліги.
217. Шмагало, Р. (2005). Українська студія пластичних мистецтв у Празі і мистецько-освітній рух укра- їнської еміграції. В *Українське мистецьке серед- овище в міжвоєнній Чехословаччині. К 80-тій річ- ниці заснування Української Студії Пластичного Мистецтва в Празі* (с. 125–154). Прага.
218. Wiszka, E. (2005). *Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939*. Toruń: Wyd-wo MADO.

219. Божинський, Б. І. (2006). Деякі особливості харківських будинків українського національно-романтичного напрямку. *Вісник Харківської державної академії дизайну й мистецтв*, 9, 21–27.
220. Верстюк, В. (Упоряд.) (2006). *Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 — листопад 1920 рр.: документи і матеріали*. (Т. 1). Київ: Вид-во імені Олени Теліги.
221. Власенко, В. М. (2006). Архітектор і політик. До 125-ліття від дня народження Сергія Тимошенка. *Земляки*, 3, 135–138.
222. Власенко, В. М. (2006). З історії Української господарської академії в Подєбрадах (ЧСР). *Актуальні питання історії та культурології. Матеріали наук.-теорет. конф. викладачів, аспірантів і студентів*, (с. 3–12). Суми, СумДУ.
223. Власенко, В., Битюк, І. (2006). Фахові студії Сергія Тимошенка в еміграції. *Актуальні питання історії та культурології. Матеріали наук.-теорет. конф. викладачів, аспірантів і студентів*, (с. 67–73). Суми, СумДУ.
224. Леусян, О. А. (2006). Деятельность частных железнодорожных обществ Кубанской области и Черноморской губернии в начале XX века. *Кубанский сборник*, 1 (22), 155–168.
225. Михайлишин, О. (2006). Проблеми розвитку містобудування на Волині в міжвоєнний період (1921–1939 рр.). В Палеха, Ю. М. (Відп. ред.), *Досвід та перспективи розвитку міст України : зб. наук. пр.* (Вип. 11, с. 184–193). Київ: Діпромісто.
226. Піскун, В. (2006). *Політичний вибір української еміграції (20-ті роки XX століття)*. Київ: МП «Леся».
227. Тарнавський Р. (2006). *Мразниця: історико-краєзнавчий нарис*. Львів; Борислав.
228. Gałowski, J. (2006). *Mniejszość żydowska w Parlamencie II Rzeczypospolitej (1922–1939)*. Kraków.
229. Авраменко, Н. (2007). *Спомини запорожця*. Київ: Темпора.
230. Божинський, Б. І. (2007). *Український національно-романтичний напрям модерну в архітектурі Харкова* (Автореф. дис. канд. архітектури). Харків. держ. техн. ун-т будівництва та архітектури. Харків.
231. Власенко, В. М. (2007). Сергій Тимошенко – архітектор і політик. *Сумський історико-архівний журнал*, 2–3, 29–37.
232. Дорошенко, Д. (2007). *Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920 роки)*. Київ: Темпора.
233. Селищева, И. И. (2007). Национально-романтическая ветвь архитектуры модерна Харькова и ее колористика. В Палкін Ю. І. (Голов. ред.). *Культурна спадщина Слобожанщини: зб. наук. пр.* (Вип. 6, с. 40–49). Харків.
234. Бабак, О. В., Гончарова, К. Ю., Шуліка, В. В. (2008). Розпис М. С. Самокиша та С. І. Васильківського у будинку І. Х. Бойка: збереження пам'ятки мистецтва та проблеми її реставрації. В Саратов, І. Ю. (Ред.), *Слобожанське культурне надбання: зб. статей молодих учених*. (Вип. 1, с. 166–180). Харків.
235. Гнідець, Р. Б. (2008). Традиція у формах баневих завершень церков українського архітектурного модерну та її вираження в сучасному храмуванні. *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка»*, 632, 7–14.
236. Грабовський, С. (2008). Архітектор. В *Генії проти ідіотів: алгоритм української історії* (с. 220–224). Київ: Стилос.
237. Дзюбенко, П. А. (2008). Декор українського архітектурного модерну в Харкові. *Вісник Харківської державної академії дизайну й мистецтв*, 8 (14), 25–30.
238. Лозицький, В. С., Бажан, О. В., Власенко, С. І., Кентій А. В. (Упоряд.). (2008). *Українська політична еміграція 1919–1945: документи і матеріали*. Київ: Парламентське вид-во.
239. Малюта, О. (2008). «Просвіти» і Українська Державність (друга половина XIX — перша половина XX ст.). Київ: ВЦ «Просвіта».
240. Наріжний, С. (2008). *Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами: ч. 1, 2-е вид.* Львів ; Кент ; Острого.
241. Проскураков, В. І., Копиляк, І. М. (2008). Історичні тенденції формування мережі архітектурних типів культурно-просвітницьких будівель і споруд в Україні. *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка»*, 632, 72–80.
242. Тимошенко С. П. (2008). В Лаврентьев, И. Н.; Чечельницкий, С. Г.; Даниленко, Г. Т. (Сост.), *Архитекторы Харькова* (с. 42). Харьков.
243. Тороповська, С. П. (2008). Персональний склад урядів Директорії. В Солдатенков В. Ф. (Відп. ред.), *Наукові записки [Ін-ту політ. і етнонац. досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України]* (Вип. 39, с. 209–216). Київ.
244. Яцина, О. А. (2008). *Архітектурна симфонія Харкова*. Харків: Колорит.
245. Sheybal-Rostek, A. (2008). Krzemieniec i Liceum Krzemienieckie w latach 1920–1939. *Niepodległość i Pamięć*, 15/1 (27) [2], 305–323.
246. Гуржій, О. (2009). Річка його життя. В: Топачевський, А. О. (Упоряд.), *Олександр Вікторович Топачевський. Минуле задля майбутнього* (с. 76–77). Київ.
247. Давидюк, Р. (2009). Голодомор 1932–1933 років у радянській Україні: реакція західноволинського проурядового табору. В: Швидак, О. М. (Голов. ред.), *Волинські історичні записки* (Вип. 3, с. 39–46). Луцьк.
248. Лінда, С. М. (2009). Історизм і репрезентація нації. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*, 656, 61–70.
249. Марчук, Г. (Укл.). (2009). *Одне надійне життя ...* Луцьк: Твердиня.
250. Михайлишин, О. Л. (2009). Архітектурні конкурси у міжвоєнній Польщі: відображення волинської проблематики та стилістичні пошуки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*, 656, 70–78.
251. Рева, Н. (2009). Українське товариство допомоги емігрантам та їх родинам у Львові. В Обушний, М. І. (Голов. ред.), *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Українознавство*. (Вип. 13, с. 43–46). Київ.
252. Старовойтенко, І. (2009). *Євген Чикаленко: людина на тлі епохи*. Київ: Темпора.
253. Давидюк, Р. (2010). Архітектор у політиці: громадсько-політична діяльність Сергія Тимошенка в 30-х роках XX століття. В Міщук, С. М. (Ред.), *Волинські історичні записки: зб. наук. пр.* (Т. 5, с. 228–235). Житомир: Полісся.
254. Михайлишин, О. (2010). Проблема стилю в архітектурі православних храмів на Волині в міжвоєнний період. *Традиції і новації у вищій архітектурно-художній освіті*, 1, 85–95.
255. Попельницька О. О., Оксенич М. В. (2010). *Сто великих діячів культури України*. Київ: Арії.
256. Ричков, П. А., Михайлишин, О. Л. (2010). Храмова архітектура міжвоєнної Волині і культурно-історичний контекст. В Уренцов В. П. (Голов. ред.), *Проблемы теории и истории архитектуры Украины*. (Вип. 10, с. 126–135). Одеса.
257. Шуліка, В. В. (2010). Розписи М. С. Самокиша та С. І. Васильківського в будинку І. Х. Бойка в Харкові: історія та проблеми збереження. *Бюлетень: інф. вид. Львів. філії Нац. наук.-дослід. реставрац. центру України*, 11, 187–193.
258. Боса, І. (2011). Роль Товариства поширення грамотності та ремесел у художньому житті Єлисаветграда на межі XIX–XX століть. *Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії*, 11, 145–150.
259. Кобижча, Н. І. (2011). Культурницька праця Бориса Грінченка в київській «Просвіті». *Вісник Нац. академії керівних кадрів культури і мистецтв*, 1, 68–75.
260. Понедельник, Л. О. (2011). Мистецтво архітектури міжвоєнної Волині (1921–1939 рр.). В Баран В. К. (Голов. ред.), *Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки* (Вип. 6, с. 51–57). Луцьк.
261. Сокальський, В. (2011). Обговорення III Універсалу у Харківській міській думі (29 листопада та 2 грудня 1917 року). В Чухліб Т. (Голов. ред.), *Український історичний збірник* (Вип. 14, с. 278–289). Київ.
262. Чикаленко, Є. (2011). *Щоденник (1918–1919)*. Київ: Темпора.
263. Яців, Р. М. (Авт.-упоряд.) (2011). *Українські мистецькі виставки у Львові. 1919–1939: довідник-антологія мистецько-критичної думки*. Львів.
264. Бенедюк, П. (2012). Особливості архітектури індивідуального житла в Луцьку 1930-х рр. на прикладі проектів архітектора С. П. Тимошенка. В *Старий Луцьк: наук.-інф. зб.* (Вип. 8, с. 540–547). Луцьк.
265. Борщевич, В. (2012). Перший волинський період діяльності Сергія Прокоповича Тимошенка: здобутки в царині політичного і церковно-громадського життя. В Ричков, П. А.; Михайлишин, О. Л.; Александрович, В. С.; Бевз, М. В. (Ред.), *Архітектурна спадщина Волині: зб. наук. пр.* (Вип. 3, с. 241–247). Рівне: ПП ДМ.
266. Давидюк, Р. (2012). Від угодовства до автономізму: чинники і складові розколу уенерівського політичного табору Волині у другій половині 1930-х років. *Europa Orientalis. Studia z Dziejów Europy Wschodniej I Państw Bałtyckich*, 3, 67–80.
267. Кондель-Пермінова, Н. (2012). Петербурзький інститут цивільних інженерів XIX ст. — школа підготовки фахівців нового типу. В Ричков, П. А.; Михайлишин, О. Л.; Александрович, В. С.; Бевз, М. В. (Ред.), *Архітектурна спадщина Волині: зб. наук. пр.* (Вип. 3, с. 248–254). Рівне: ПП ДМ.
268. Лінда, С., Богданова, Ю. (2012). Архітектурна та громадська діяльність Сергія Тимошенка у Львові. В Ричков, П. А.; Михайлишин, О. Л.; Александрович, В. С.; Бевз, М. В. (Ред.), *Архітектурна спадщина Волині: зб. наук. пр.* (Вип. 3, с. 255–264). Рівне: ПП ДМ.
269. Михайлишин, О. (2012). Деякі аспекти архітектурної праці Сергія Тимошенка на Волині у 1930-х роках. В *Старий Луцьк: наук.-інф. зб.* (Вип. 8, с. 531–539). Луцьк.

270. Михайлишин, О. Л., Бенедюк, П. (2012). Модерністичні тенденції у творчості С. П. Тимошенка «Волинського» періоду. В Ричков, П. А.; Михайлишин, О. Л.; Александрович, В. С.; Бевз, М. В. (Ред.), *Архітектурна спадщина Волині : зб. наук. пр.* (Вип. 3, с. 265–277). Рівне: ПП ДМ.
271. Пясецький, В. (2012). Сергій Тимошенко. Митець. Політик. Громадський діяч. Діяльність на Волині в 1930–1939 роках. В Ричков, П. А.; Михайлишин, О. Л.; Александрович, В. С.; Бевз, М. В. (Ред.), *Архітектурна спадщина Волині : зб. наук. пр.* (Вип. 3, с. 278–279). Рівне: ПП ДМ.
272. Раенко, Л. В. (2012). Архитектор С. П. Тимошенко и Харьков. *Праці пам'яткознавців: ювілейна зб. наук. ст. з пам'яткоохоронної роботи* (Вип. 2, с. 159–170). Харків: Курсор.
273. Ричков, П. (2012). Церква св. Іоанна Хрестителя в с. Прилуцьке: локальний епізод творчої біографії архітектора С. Тимошенка. В Ричков, П. А.; Михайлишин, О. Л.; Александрович, В. С.; Бевз, М. В. (Ред.), *Архітектурна спадщина Волині : зб. наук. пр.* (Вип. 3, с. 280–286). Рівне: ПП ДМ.
274. Селищева, И. И. (2012). Национально-романтическая ветвь модерна и творчество архитектора С. П. Тимошенко в Харькове. В Ричков, П. А.; Михайлишин, О. Л.; Александрович, В. С.; Бевз, М. В. (Ред.), *Архітектурна спадщина Волині : зб. наук. пр.* (Вип. 3, с. 287–290). Рівне: ПП ДМ.
275. Слободян, В. (2012). Галицькі проекти церков Сергія Тимошенка. В Ричков, П. А.; Михайлишин, О. Л.; Александрович, В. С.; Бевз, М. В. (Ред.), *Архітектурна спадщина Волині : зб. наук. пр.* (Вип. 3, с. 291–299). Рівне: ПП ДМ.
276. Смоленська, О. (2012). Архітектура Покровської церкви у Бронниках: данина традиції і новаторський пошук. В Ричков, П. А.; Михайлишин, О. Л.; Александрович, В. С.; Бевз, М. В. (Ред.), *Архітектурна спадщина Волині : зб. наук. пр.* (Вип. 3, с. 300–304). Рівне: ПП ДМ.
277. Сулименко, В. (2012). Будинок, що не вписався в архітектурний ансамбль Круглої площі. *Полтавський вісник*, 17, 28.
278. *Український парламентаризм на еміграції. Державний центр УНР: документи і матеріали. 1920–1992.* (2012). Київ: Вид-во імені Олени Теліги.
279. Черкасова, Е. Т. (2012). Архитектурное наследие С. П. Тимошенко в контексте освоения романтических традиций архитектуры Харькова начала XX в. и особенности подхода к его реставрации. В Ричков, П. А.; Михайлишин, О. Л.; Александрович, В. С.; Бевз, М. В. (Ред.), *Архітектурна спадщина Волині : зб. наук. пр.* (Вип. 3, с. 305–309). Рівне: ПП ДМ.
280. Білан, І. (2013). Художньо-стилістичні особливості портретного живопису Юрія Магалецького. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*, 24, 339–347.
281. Богданова, Ю. Л., Копиляк, І. М. (2013). Зародження і розвиток регіональних традицій та пошуки національних стилів в архітектурі Львова кінця XIX – початку XX ст. *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка»*, 757, 175–183.
282. Михайлишин, О. Л. (2013). *Архітектура і містобудування Західної Волині 1921–1939 років*. Рівне: Дятлик М.
283. Олійник, О. П. (2013). Архітектура та містобудування Волині 1920–1940-х. Стилi, взаємовпливи, персоналії. *Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини*, 9, 131–144.
284. Павлишин, О. (2013). З документів Української Народної Республіки 1920–1921 рр.: Договір між УНР і Кубанським краєм та ідея Союзу Причорноморських Держав. В Верстюк, В. Ф. (Голов. ред.), *Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років: зб. наук. ст.* (Вип. 9, с. 383–398). Київ.
285. Пашук, Т. (2013). Історико-правовий аспект розбудова державного управління у Волинському воєводстві. *Історико-правовий часопис*, 1, 176–179.
286. Чепелик, В. В. (2013). *Бесіди про українську архітектуру*. За заг. ред. А. О. Пучкова. Київ: Фенікс.
287. Абрамюк, І. Г. (2014). Архітектура функціоналізму у зодчестві м. Луцька: тенденції, запозичення, автентика (на прикладі житла). *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка»*, 793, 54–57.
288. Бенедюк, П. (2014). Церква собору Пресвятої Богородиці в с. Опарипси: забута пам'ятка чи незнаний твір автора. В Ричков, П. А.; Михайлишин, О. Л.; Александрович, В. С.; Бевз, М. В. (Ред.), *Архітектурна спадщина Волині : зб. наук. пр.* (Вип. 4, с. 101–104). Рівне: Дятлик М.
289. Васильев, И. Ю. (2014). Украинский национализм, украинизация и украинское культурное движение на Кубани (вторая половина XIX – начало XXI века). Москва: Традиция.
290. Вітченко, Д. (2014). Харківський період життя і творчості Сергія Тимошенка. *Пам'ятки України: історія та культура*, 12, 42–51.
291. Власенко, В. (2014). К. Мацієвич і Є. Чикаленко: співпраця в еміграції. В Миронець, Н. І., Піскун, В. М., Старовойтенко, І. М. (Упоряд.), *Євген Чикаленко – будитель української нації (до 150-річчя від дня народження) : зб. наук. пр.* (с. 263–274). Київ.
292. Давидюк, Р. (2014). *З поляками за Україну. Наддніпрянська еміграція в суспільно-політичному житті міжвоєнної Волині*. Рівне: ПП ДМ.
293. Корсак, І. (2014). *Борозна в чужому полі: роман*. Київ: Ярославів Вал.
294. Михайлишин, О. Л. (2014). *Розвиток архітектури міжвоєнної Волині в умовах соціокультурних трансформацій XX століття*. (Автореф. дис. д-ра архітектури). Національний університет «Львівська політехніка». Львів.
295. Романовський В. С. (2014). Орнаментика пам'яток українського архітектурного модерну. *Традиційна культура в умовах глобалізації: Народна музика та декоративне мистецтво в світовому цивілізаційному просторі: матеріали наук.-практ. конф. (22–23 серп. 2014 р.)*, (с. 246–254). Харків.
296. Собкович, О. (2014). Виставкова діяльність Петра Холодного у мистецькому житті Києва на початку XX століття. В Сидоренко, В. Д. (Ред.), *Художня культура. Актуальні проблеми*, (Вип. 10, с. 99–109). Київ: Фенікс.
297. Соколик, Л. (2014). Архітектурний декор доби модерну в Харкові. *Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії*. 14, 149–158.
298. Черенюк, С. (2014). Товариство Петра Могили на Волині в 30-х роках XX століття. *Волинський благовісник*, 2, 125–135.
299. Черкесова, Е. Т. (2014). Архитектурно-пространственные особенности городской застройки эпохи модерна на примере центрального исторического ареала г. Харькова и тенденции ее сохранения. В Дьомін, М. М. (Відп. ред.), *Сучасні проблеми архітектури та містобудування : наук.-техн. зб.* (Вип. 35, с. 118–127). Київ.
300. Абрамюк, І. Г. (2015). Стан збереження історично-сформованого житлового середовища у місті Луцьку. В Дьомін, М. М. (Відп. ред.), *Сучасні проблеми архітектури та містобудування : наук.-техн. зб.* (Вип. 41, с. 10–14). Київ.
301. Акмен, И. Р., Дзюбенко, П. А., Леонидова, Е. Н. (2015). Стилистические особенности украинского модерна: диспуты и реалии архитектурного просвещения. *Известия вузов. Инвестиции. Строительство. Недвижимость*, 3 (14), 109–121.
302. Вітченко, Д. М. (2015). Ремінісценція будинку Київського митрополита в архітектурному проєкті С. П. Тимошенка в Харкові. *Научные труды SWorld*. 3(40), Т. 10: *Искусствоведение, архитектура и строительство*, 29–34.
303. Гнідець, Р. Б. (2015). Традиція, як підґрунтя новаторства та національна ідентичність архітектури українських церков. *Будівництво України*, 4, 33–41.
304. Денисюк, О. Ю. (2015). Виставкова діяльність мистецького гуртка «Спокій» у Варшаві (1920–1930-ті роки). *Мистецтвознавчі записки*, 27, 242–251.
305. Джус, О. (2015). Професійна підготовка молоді в Українській студії пластичного мистецтва у Празі. *Обрії*, 1 (40), 12–15.
306. Коредчук, Ю. (2015). Українські Сенатори в Сенаті II Польської Республіки. В Бойко А., Маршал, М. (Ред.). *Вроцлавсько-львівський юридичний збірник* (Вип. 6, с. 22–33). Львів.
307. Корсакова, Н. А. (2015). *Подвижники Кубани*. Краснодар.
308. Малаков Д. (2015). Архітектор Шехонін: український погляд. *Слово Просвіти*. Відновлено з <http://slovoprosvity.org/2015/10/08/arxitektorshexonin-ukrainskij-poglyad/>
309. Ракочий, Я. В., Борис А. М. (2015). Онтологія творення українських національних атрибутів у сакральній архітектурі Галичини. *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка»*, 816, 247–253.
310. Акмен, І. Р. (2016). Архітектурна просвіта та модернізація української традиції в архітектурі 20–30-х рр. XX ст. В Дьомін М. М. (Відп. ред.), *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. (Вип. 43, ч. 1, с. 16–27). Київ.
311. Бенедюк, П. (2016). Архітектура станційних комплексів Північно-донецької та Кубанської залізниць у творчому доробку С. П. Тимошенка. В Дьомін М. М. (Відп. ред.), *Сучасні проблеми архітектури та містобудування* (Вип. 43, с. 47–58). Київ.
312. Бенедюк, П. (2016). Формотворчі ідеї архітектурного авангарду в творчості Сергія Тимошенка на прикладі садиби в с. Новомиськ. В Ричков, П. А.; Михайлишин, О. Л.; Александрович, В. С.; Бевз, М. В. (Ред.), *Архітектурна спадщина Волині : зб. наук. пр.* (Вип. 5, с. 143–150). Рівне: Дятлик М.
313. Бенедюк, П. О. (2016). Архітектура станційних комплексів Північно-Донецької залізниці у творчому доробку С. П. Тимошенка. В Дьомін, М. М. (Відп. ред.), *Сучасні проблеми архітектури та містобудування* (Вип. 43, ч. 1, с. 16–27). Київ.

- мін М. М. (Відп. ред.), *Сучасні проблеми архітектури та містобудування* (Вип. 43, ч. 1, с. 47–58). Київ: КНУБА.
314. Бенедюк, П. О. (2016). Забутий архітектор Сергій Тимошенко: проблеми дослідження. *Сучасні тенденції розвитку науки в Україні: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених, 12 травня 2016 р.* (с. 181–183). Рівне.
 315. Бондаренко, М. М., Капітоненко, О. М. (2016). *Корінням із Сумщини: серія ліноритів*. Суми: ФОП Щербина І. В.
 316. Власенко, В. (2016). Архітектор і політик (Сергій Тимошенко). В Власенко, В. *Уродженці Сумщини – учасники Української революції 1917–1921 рр.* (с. 115–130). Суми: ВВП «Мрія».
 317. Власенко, В. М. (2016). Тимошенко Сергій Прокопович. В Варварцев, М. М. (Відп. ред.), *Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник* (Вип. 6, с. 242–245). Київ.
 318. Гаврилюк, О. (2016). Сергій Тимошенко та справа реконструкції Володимир-Волинської Свято-Васильківської церкви. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки*. Луцьк, 13, 59–63.
 319. Давидюк, Р. (2016). *Українська політична еміграція в Польщі: склад, структура, громадсько-політичні практики на території Волинського воєводства*. Львів; Рівне: Дятлик М.
 320. Кавунник, В. (Упоряд.) (2016). *Архів Української Народної Республіки. Міністерство закордонних справ. Дипломатичні документи від Версальського до Ризького мирних договорів (1919–1921)*. Київ.
 321. Коллард, Ю. (2016). Спогади юнацьких днів: 1897–1906. Українська студентська громада в Харкові і Революційна Українська партія (РУП). В Кобзар, В., *Небо Левка Мацієвича. Спогади, листи, фото*, (с. 190–205). Київ: Темпора.
 322. Мокроусова, О. Г. (2016). Творчі зв'язки харківських і київських архітекторів на початку ХХ століття. *Культурна спадщина Слобожанщини*, 29, 5–22.
 323. Служба зовнішньої розвідки України (2016). *Українська еміграція 20–30 років минулого століття в архівних документах розвідки*. (Т. 1). Київ.
 324. Служба зовнішньої розвідки України (2016). *Українська еміграція 20–30 років минулого століття в архівних документах розвідки*. (Т. 3). Київ.
 325. Стефанишин, Т. (2016). Мистецтвознавча діяльність Миколи Голубця (до 125-ліття від дня народження). В Романюк, М. М. (Голов. ред), *Записки Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника* (Вип. 8, с. 378–390). Львів.
 326. Токарева, О. В. (2016). Професор Дяченко Дмитро Михайлович (14.08.1887 – 21.05.1942) — видатний український архітектор, творець університетського містечка в Голосієві (До 130-річчя від дня народження). В Ніколаєнко, С. М. (Голов. ред.), *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Лісівництво та декоративне садівництво* (Вип. 255, с. 315–318). Київ.
 327. Вітченко, Д. М. (2017). Український традиційний контекст в архітектурному доробку С. П. Тимошенка харківського періоду творчості. В Товбич В. В. (Голов. ред), *Сучасні проблеми архітектури та містобудування* (Вип. 47, с. 30–42). Київ.
 328. Демченко, Т. П., Каганова, І. Я. (2017). Уродженці Чернігівщини — діячі Української революції доби Центральної Ради в сучасній біографіці. В Палієнко, М. Г. (Голов. ред.), *Українська біографістика* (Вип. 15, с. 305–325). Київ.
 329. Жив'юк, А. А. (Кер. кол. упоряд.). (2017). *Реабілітовані історією. Рівненська область* (Т. 7). Рівне: Дятлик М.
 330. Коваленко, О. (2017). Спомин на С. П. Тимошенка. В Коваль Р., Моренець В., Юзич Ю., *Сумщина в боротьбі: біографії, історії, спогади* (с. 305–307). Київ: Іст. клуб «Холодний Яр», «Орієнтир».
 331. Малаков, Д. В. (2017). *Архітектор Шехонін: три епохи*. Київ.
 332. Михайлишин, О. Л. (2017). Міжвоєнні храми цивільного інженера Ніколая Котовича. В Дьомін, М. М. (Відп. ред.), *Сучасні проблеми архітектури та містобудування* (Вип. 48, с. 93–104). Київ.
 333. Плотицер, Е. А. (2017). *Слово о родном городе* (2-е изд., доп., перераб.). Харьков: Золотые страницы.
 334. Професор Сергій Тимошенко (2017). В Коваль, Р., Моренець, В., Юзич, Ю., *Сумщина в боротьбі: біографії, історії, спогади* (с. 301–305). Київ: Іст. клуб «Холодний Яр», «Орієнтир».
 335. Ременяка, О. (2017). Історія порятунку ікони Богородиці Холмської у ХІХ–ХХ століттях. В Сидоренко, В. Д. (Голов. ред.), *Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини* (Вип. 12–13, с. 229–250). Київ.
 336. Тимченко, Я. (2017). *Лицарі Зимових походів. 1919–1920 рр.* Київ: Темпора.
 337. Цимбала, О. С. (2017). *Громадська та наукова діяльність Миколи Голубця (1891–1942)*. (Дис. канд. іст. наук). НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, Ін-т народознавства, Львів.
 338. Абрамюк, І. Г. (2018). Архітектура модернізму 20–30-х років ХХ ст. м. Луцька: аспекти формування міського дизайну. В Трошкіна, О. А. (Голов. ред), *Проблеми розвитку міського середовища* (Вип. 1 (20), с. 3–12). Київ.
 339. Акмен, І. Р. (2018). Архітектурна просвіта у середовищі української художньої еміграції (20–30-ті рр. ХХ ст.) В Гочаренко, Д. Ф. (Голов. ред.), *Науковий вісник будівництва. зб. наук. пр.* (Т. 91, ч. 1, с. 45–54). Харків.
 340. Лінда, С. М., Богданова Ю. Л. (2018). Сакральна архітектура Львова міжвоєнного періоду: стильовий плюралізм. *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка»*, 893, 3–12.
 341. Мироненко, Д., Войцехівська, Г. (Ред.). (2018). *Вербицький Олександр Матвійович (1875–1958): бібліогр. покажч.* Київ: Мінрегіон України, Держ. наук. архітектур.-буд. б-ка ім. В. Г. Заболотного.
 342. Сенік, Я. (2018). Епістолярій в архіві Омеляна і Тетяни Антоновичів (за матеріалами відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника). В Романюк М. М. (Голов. ред.), *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника* (Вип. 10, с. 419–477). Львів.
 343. Швиденко, О. О. (2018). Будинок Наркомпраці у Харкові, як об'єкт культурного надбання України. В Гочаренко, Д. Ф. (Голов. ред.), *Науковий вісник будівництва : зб. наук. пр.* (Т. 93, ч. 3, с. 104–109). Харків.
 344. Акмен, І. Р. (2019). *Архітектурна просвіта громадськості в осередках української культури ХІХ – початку ХХ ст.* (Дис. канд. архітектури). Харків. нац. ун-т буд-ва та архітектури. Харків.
 345. Грабовський, С. (2019). Архітектор. В *Генії проти ідіотів: алгоритм української історії* (с. 245–249). Київ: Стилос.
 346. Грабовський, С. (2019, Грудень 12). Вони визначили образ ХХ століття: про визначних українських вчених, технологів та інженерів. *День*, с. 4.
 347. Лівіцький, А. (2019). *Листування (1919–1953 роки)*. Київ: Фенікс.
 348. Потоцький, В. П. (2019). Харків у період міжвладдя: підтримання правопорядку в місті наприкінці 1918 року. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки»*, 28, 34–40.
 349. Солоненко, М. (2019, Листопад 2). Луцьк: шлях від повітового до воєводського, а згодом і обласного центру. *Голос України*, с. 12.
 350. Вітренко, Д. (2020). Український традиційний контекст в архітектурному доробку С. П. Тимошенка харківського періоду творчості. В *Польський альманах ІХ–Х. Українсько-польські архітектурні візії: погляд крізь часи та епохи. «Розстріляне Відродження»: Польща і Україна – Слобожанський контекст: Матеріали міжнар. наук. симпозіумів, Харків, 2016, 2018* (с. 13–26). Харків.
 351. Власенко, В. М. (2020). До біографії Сергія Тимошенка (за матеріалами Галузевого державного архіву Служби зовнішньої розвідки України). В Верба, Н. П. (Голов. ред.), *Конотопські читання: зб. наук. пр.* (Вип. 11, с. 93–100). Ніжин.
 352. Ворон, Б. (2020). Усипальниця для генерала Мешковського — забутий проект архітектора Тимошенка. *Артес*. Відновлено з <https://artes-almanac.com/usypalnytsia-mieshkovskoho-proekt-tymoshenka/>
 353. Кирилюк, О.С., Кирилюк С.О. (2020). *Літопис храмів Святого Івана Хрестителя села Прилуцьке (...1597–2020 роки)*. Луцьк: ПП Іванюк В. П.
 354. Кучмістенко, О. В. (2020). До біографії Сергія Тимошенка — архітектора і політика. В *Модернізація та сучасні українські та світові наукові дослідження: матеріали міжнар. студ. наук. конф. (29 травня 2020 р.)*. (Вип. 5, с. 91–93). Львів: Молодіжна наук. ліга.
 355. Середа, О. (2020). Виставкова діяльність Гуртка діячів українського мистецтва у дзеркалі української преси 1920-х рр. В Романюк, М. М. (Голов. ред.), *Збірник праць НДІ пресознавства* (Вип. 10 (28), с. 165–179). Львів.
 356. Соколюк, Л. Д. (2020). *Школа Раєвської-Іванової: мистецько-промислова освіта у Харкові (друга половина ХІХ — початок ХХ ст.)*. Харків: Видавець Олександр Савчук.
 357. Уткін О. (2020). Український вчений професор С. П. Тимошенко (1881–1950). *Київські історичні студії*, 1 (10), 163–167.
 358. Яцечко-Блаженко, Т. (2020). Архітектура Волині: до і повоєнний період. В Бондарук, Л.; Зек, Б.; Яцечко-Блаженко Т., *Проект «Україна». Волинь 1939–1946 років. Окупована, але нескорена* (с. 355–397). Харків: Фоліо.
 359. Mykhaylyshyn O., Benediuk P. (2020). Between traditionalism and Avant-Garde: creative heritage of architector Serhiy Tymoshenko in the interwar period. *Architectural Studies*, 6 (1), 59–67.
 360. Szumiło, M. (2020). Ukraińcy w Senacie II Rzeczypospolitej (1922–1939) — portret zbiorowy. *Przegląd Sejmowy*, 4 (159), 165–187.
 361. Назарук, М. (2021). Архітектура залізничних вокзалів станцій Голоби та Ковель у творчому доробку О. М. Вербицького. В Дьомін М. М. (Відп.

- ред.), *Сучасні проблеми архітектури та містобудування* (Вип. 59, с. 80–88). Київ.
362. Оліх, А. (2021). Волинь у житті та архітектурній спадщині Сергія Тимошенка. *Monitor Wołyński*, 3 (275), 8–9.
363. Савченко, Т. В. (2021). *Особливості композиційно-стильового розвитку архітектури Полтави кінця ХІХ — початку ХХ століть*. (Дис. канд. архітектури). Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків.
364. Собкович, О. С. (2021). *Культурно-мистецька діяльність Петра Холодного-старшого в контексті національного відродження в Україні початку ХХ століття*. (Дис. канд. мистецтвознавства). Ін-т проблем сучасного мистецтва НАМ України. Київ.

ПРО УВІЧНЕННЯ ПАМ'ЯТІ С. П. ТИМОШЕНКА

Дошка на честь С. П. Тимошенка (28.03.2018, вулиця Мироносицька, 44). Автор: скульптор О. Рідний. Буряковская, Т. (31.03.2018). В память о зодчем и гражданине. *Время*, с. 7.

В центре Харькова появится мемориальная доска архитектору Тимошенко. KharkivToday (27.03.2018). Електронний ресурс: www.2day.kh.ua/v-tsentre-harkova-poyavitsya-memorialnaya-doska-arhitektoru-timoshenko.

Про встановлення меморіальної дошки. Харків: Реєстр актів Харківської міської ради. Електронний ресурс: www.kharkiv.rocks/reestr/666744.

На луцькому будинку з'явилася пам'ятна дошка архітектору Тимошенку (5.02.2016, вулиця Ярощука, 16). Електронний ресурс:

www.hroniky.com/news/view/3043-na-lutskomu-budynku-ziavylasia-pamiatna-doshka-arkhitektoru-tymoshenku

Переєменування вулиці Ярощука на вулицю Сергія Тимошенка у м. Луцьку (Рішення міської Ради від 04.08.2021 №ПНР-8624 м. Луцьк).

Вулиця Братів Тимошенків у м. Львів (з 1922). Електронний ресурс: www.pslava.info/LvivM_GvardijskaVul,137722.

На Конотопщині відкрили пам'ятний знак видатним землякам [братам Тимошенкам]. (06.08.2021, с. Шпотівка, Дубов'язівської селищної ради Конотопського району). Електронний ресурс: <https://konotop.city/articles/161138/na-konotopschini-vidkrili-pamyatnij-znak-vidatnim-zemlyakam-htovoni>.

**Подяка за допомогу
у наданні матеріалів у книгу-альбом «Сергій Тимошенко. ПОВЕРНЕННЯ»**

Національному музею у Львові імені Андрея Шептицького
Національному художньому музею України
Харківському художньому музею,
Інституту народознавства НАН України
Державній науковій архітектурно-будівельній бібліотеці ім. В. Г. Заболотного
Львівській національній науковій бібліотеці України ім. Василя Стефаника;
Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського;
Центральному державному архіву вищих органів влади та управління України;
Державному архіву Волинської області та Державному архіву Рівненської області;

науковцям:

Марії Цимбалістій, завідувачці фонду графіки НМЛ,
Андрієві Клімашевському, мистецтвознавцеві зі Львова,
Мар'яні Пелех, дослідниці церковного мистецтва;
мисткині Світлані Рибалко і архітекторці Ірині Древаль з Харкова,
колективу кафедри основ архітектури Харківського національного університету
будівництва та архітектури,
колективу кафедри архітектури та середовищного дизайну,
а також кафедри геодезії та картографії Національного університету
водного господарства та природокористування;

дослідникам:

Аліні Крючківій, Іллі Богданову, Богдану Горбаню, Іллі Литвинчуку, Іллі Нековальову,
Сергію Трохимцю, Олександрю Янчуку, Руслану Янчуку, Анастасії Магей
за створення матеріалу для додаткової реальності;
мисткині Анні Чирві і Марії Чирві за чудовий брендинг та поширення інформації
про проєкт в соцмережах;

приватним колекціонерам:

Андрію Миронюку (Ковель), Ірині Ткачик-Огоновській (Львів),
Наталії Лаврентьєвій (Київ);

всім волонтерам, які брали участь у проєкті.

**Щира подяка за допомогу
у сприянні видання
книги-альбому «Сергій Тимошенко. ПОВЕРНЕННЯ»**

о. Олегові Зубику, настоятелю церкви Св. Андрія і Йосафата у Львові,
о. Андрієві Кендзьору, настоятелю церкви Св. Андрія у Львові,
о. Борису Вакуліну, настоятелю церкви Покрови Прсв. Богородиці в с. Бронники,
Миколі Денисюку, старості церкви Різдва Прсв. Богородиці в с. Ясининичі,
о. Лукашу, настоятелю костелу Св. Станіслава в м. Кременець,
Олександрові Кирилюку, краєзнавцеві з Луцька;

Федору Конкову (Palo-Alto, Каліфорнія, США),
за надання світлин з могили Сергія і Марії Тимошенків
на цвинтарі Пало-Альто,
Остапові і Марті Скрипникам (Вінніпег, Канада), David Mitchell
from Manitoba Legislative Library за надання статті
«Українська архітектура та церковне будівництво»,
колективу Biblioteka Narodowa (Warszawa, Polska),
за надання малюнків С. Тимошенка.

**Особлива подяка Українському Культурному Фонду
за підтримку проєкту, значимого для українського суспільства**

Науково-популярне видання

Колектив авторів:

Інна Акмен, Надія Антоненко, Павло Бенедюк, Людмила Бондарчук, Володимир Борщевич,
Денис Вітченко, Валерій Власенко, Жанна Галут, Наталія Кондель-Пермінова,
Оксана Герій, Ольга Дерябіна, Андрій Корнєв, Олександр Котис, Тетяна Куценко,
Ілля Литвинчук, Володимир Лопатько, Неллі Мархай, Олександр Матвіюк,
Ольга Михайлишин, Олена Мокроусова, В'ячеслав Прилуцький, Марія Русанова,
Ірина Рябушина, Наталія Рязанова, Олеся Семчишин-Гузнер, Ірина Сергіюк, Василь
Слободян, Юлія Фролова, Ольга Швиденко, В'ячеслав Шуліка

За науковою редакцією: Ольги Михайлишин

Куратор видання: Оксана Герій

Художній редактор: Інна Акмен

Коректор: Лариса Купріянич

Автор верстки і обкладинки: Інна Акмен

Переклад на англійську мову: Ілля Богданов

Бібліографічний показник: Валерій Власенко

Доповнена реальність: Михайло Опалєв

Фотозйомка: Олександр Прокудін, Марія Ляхова, Василь Слободян

УКФ

*За підтримки
Українського Культурного Фонду*

Видавництво «Раритети України»

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3238 від 16.07.2008.

Підписано до друку 04.10.2021.

Тел.: + 38 (050) 566 41 77

Формат: 60 x 90 / 8. Гарнітура: «Minion Pro».

Папір: оф. Друк: оф. Авт. арк.: 7,4. Обл.-вид.: 7,2.

Наклад: 500 прим. Зам. № 4–10.

ФОП Цуварева Н. М.

61145, м. Харків, вул. Мирна, 10